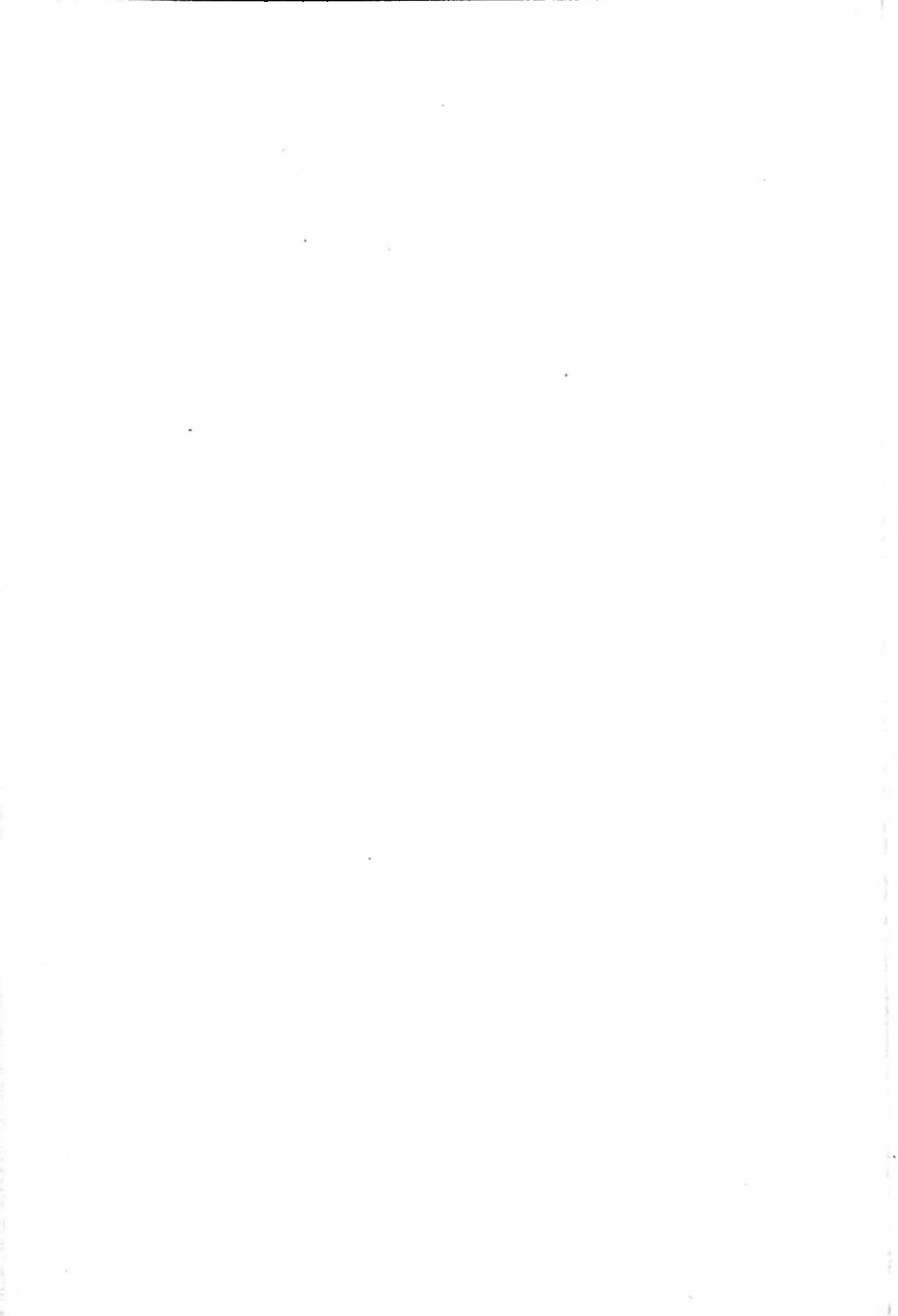

Mars
in
Cathedra

Mars in Cathedra

1865-1965

Mars in Cathedra

1865-1965

Uitgegeven ter gelegenheid van het
Honderdjarig Bestaan
van de
Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Samengesteld door

J. J. DE WOLF

Generaal-Majoor titulair der Genie b.d.

Uitgegeven met steun van
het Ministerie van Defensie, het Ministerie van Algemene Zaken
en het Prins Bernhard Fonds

Druk: A. Sijthoff N.V. - 's Gravenhage

1965

Van de Ereleden en de Oudere leden
der
Vereniging.

1-1

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan der Vereniging is het het Bevelen te een oordenkboek daart waaraan de inhoud een meer dan vormt van behooren in de afgelepen eeuw is belood in de veroddivisioen van de Vereniging.

In de loop der tijden zijn voor onze Vereniging voorzichten en schouders van binnē Historische betekenis, zodat de tenhouder van dit oordenkboek een bidraae zal kunnen vormen het de waagdenis van het ooren onze vooroaners in dit kinnokkeren Vereniging hebben verricht het behoeve van de de in onaanstake omstandigheden verkerende Nederlanden krijgsmacht.

Ik hoop, dat het oordenkboek de balansstelling voor de geschiedenis der krijgswetenschappen zal aanwakkeren, omdat er het bidraoen het hoer militair-wetenschappelijke peil der manifestaties van de Vereniging te handhaven.

Tenslotte wil het de balansstelling opwekken voor zowel de oude als de harenwoordige publicaties der Vereniging (in de vorme zeeuw wel oorenimp de kunnmaat de krijgswetenschappen).

H. H. Covert.

Voorzitter

Luitenant. C. van der Lijde

FOTO MAX KOOT

Paleis Soestdijk, maart 1965.

De krijgswetenschappen, welke in het kader van de 100-jarige Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap in discussie worden gebracht, bezitten de kenmerkende eigenschap, dat zij, meer dan enige andere wetenschap, aanleiding geven tot verschil van mening omtrent de beste oplossing der vraagstukken.

Of het onderwerpen betreffende de organisatie of personeelspolitiek aangaat, dan wel het gebruik van troepen en de inzet van wapens betreft, er zijn verschillende oplossingen mogelijk. Daardoor bieden onderwerpen van krijgswetenschappelijke aard een rijke bron voor discussies.

Bovendien beslaan de krijgswetenschappen, in het bijzonder in de laatste decennia, een zo wijd gebied, dat voor de informatie binnen de Krijgsmacht een ruim arbeidsveld is ontstaan.

Het is de grote verdienste van de jubilerende Vereniging, dat zij een tribune heeft verschafft voor het voeren van gedachtenwisselingen over krijgswetenschappelijke vraagstukken.

In de loop van de honderd jaar van haar bestaan hebben grote verschuivingen plaats gevonden, niet alleen in de samenstelling, de uitrusting en het gebruik der strijdkrachten, maar zelfs in haar doelstelling. Dat de Vereniging deze veranderingen nu eens heeft gestimuleerd, dan heeft gevolgd, voorlichtend, dikwijls ook richtinggevend door de aandacht die haar activiteiten trokken buiten de Krijgsmacht, kan haar tot grote voldoening stemmen.

Gaarne wens ik de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap van harte geluk met haar eeuwfeest, en ik hoop dat zij haar belangrijke en nuttige werk in het belang van de Nederlandse strijdkrachten met dezelfde hoge wetenschappelijke instelling als in het afgelopen tijdperk zal mogen voortzetten.

Prins der Nederlanden.

Het honderdjarig jubileum van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap is in de militaire maatschappij een gebeurtenis.

De Vereniging heeft zich in de eeuw van haar bestaan op het gebied van de meningsvorming over militaire onderwerpen een zeer belangrijke plaats weten te verwerven.

In het begin van de jubileumperiode werd de Vereniging misschien door mijn ambtvoorgangers met een afwachtende houding tegemoet getreden. Zij heeft, zich echter door het doen houden van uitstekende voordrachten, snel een gezaghebbende positie verworven.

Deze positie heeft de Vereniging weten te behouden, ondanks de nauwelijks te overziene ontwikkeling in militaire organisatie, strijdwijze en materieeluitrusting gedurende de laatste honderd jaar. Een eeuw, waarin, om ons tot de technische vooruitgang te beperken, een evolutie plaats vond van voorlaadkanon tot international ballistic missile met atoomkop, van luchtballon tot straalvliegtuig, van zeeschip met hulpstoomvermogen tot vliegekampschip en onderzeeboot met atoomaandrijving.

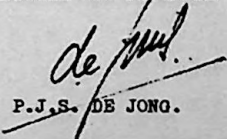
Ook de waarde van de intermenselijke verhoudingen in de militaire maatschappij en van de voorlichting, zowel intern als naar buiten toe, heeft de Vereniging blijkens voordrachten en publicaties, beregen.

In 'Krijgswetenschap' vinden mede de zozeer te waarderen ontmoetingen plaats van de krijgsmacht delen onderling en met de civiele verdediging. Deze contacten komen de onderlinge samenwerking en gedachten-uitwisseling ten goede.

De Defensieleiding is dankbaar voor het vele, dat de Vereniging in het belang van de Nederlandse Strijdkrachten heeft gedaan.

Dat zij haar werk moge voortzetten ten bate van de opinievorming in de Nederlandse Strijdkrachten.

DE MINISTER VAN DEFENSIE

P.J.S. DE JONG.

De noodzakelijkheid van samenwerking tussen de civiele en militaire verdediging vormt geen punt van discussie: militaire verdediging is zonder civiele defensie niet mogelijk, en omgekeerd. Maar het constateren van dit feit is niet voldoende: er is een mentale basis voor die samenwerking nodig: er moet onderling begrip bestaan voor beider denk- en werkwijzen.

Het is een gelukkig beleid van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap geweest, om haar arbeidsveld niet te beperken tot de Krijgswetenschappen in engere zin, maar daarin het zo ruime gebied van de civiele verdediging te betrekken.

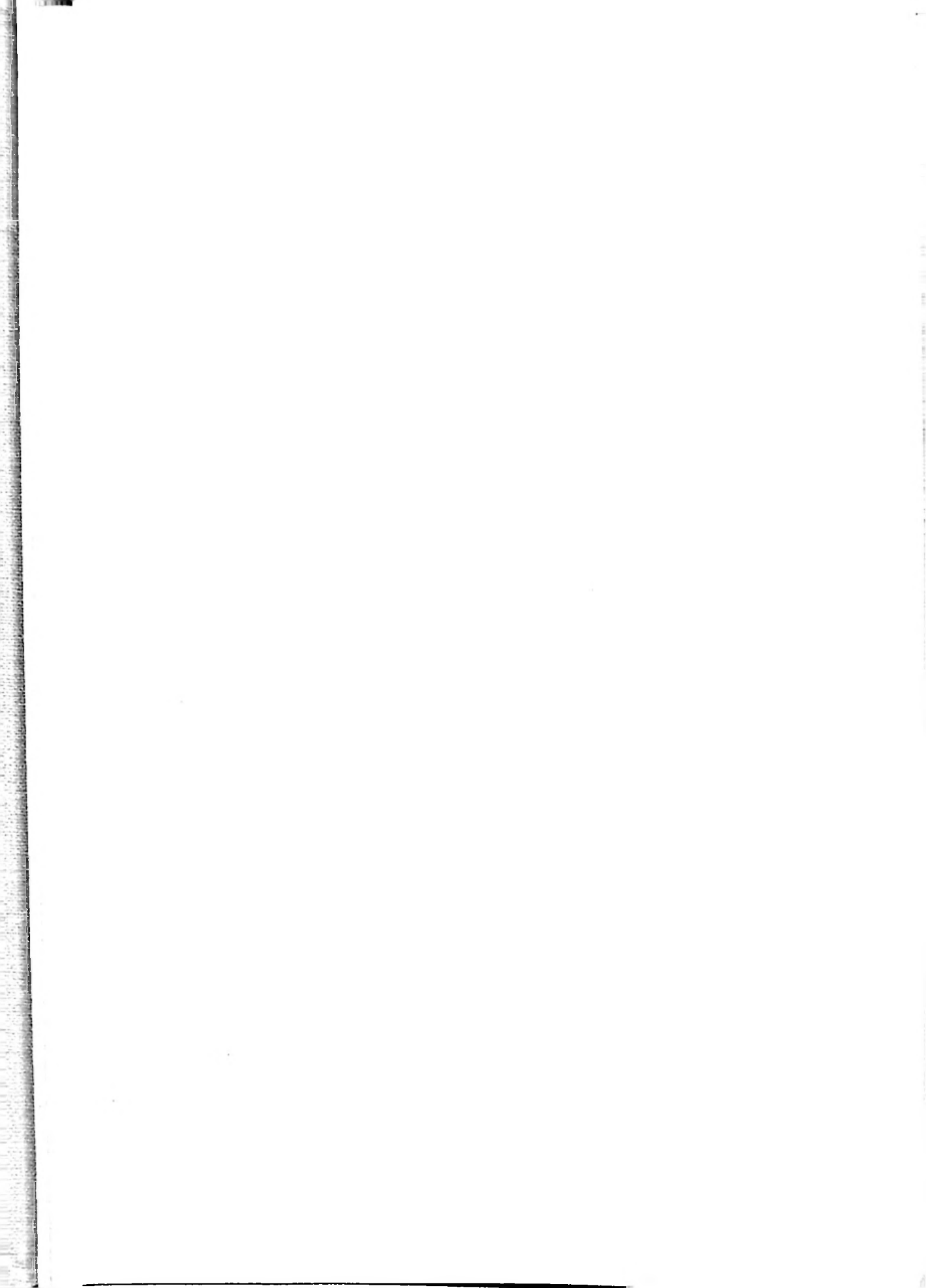
Het is bepaald een verdienste van de Vereniging, dat zij reeds in de vorige eeuw, in de tijd van het opmaken van plannen voor de Stelling van Amsterdam, zich verdiept heeft in, wat men thans zou noemen, de sociaal-economische verdediging van de bevolking bij insluiting dier Stelling.

Door het doen houden van voordrachten en bespreken van onderwerpen betreffende de civiele verdediging, alsmede door het opmaken van een jaarlijkse balans omtrent de stand van zaken in haar Wetenschappelijk Jaarbericht, geeft de Vereniging een belangrijke steun aan de meningsvorming en informatie over deze materie.

Als "vader van de civiele verdediging" spreek ik graag mijn dank uit voor de activiteiten van de Vereniging op dit gebied, en wens ik de jubilarisse een verdere bloei toe, en voortdurende belangstelling voor dit onderwerp, dat het voortbestaan van het Nederlandse volk in oorlogstijd zo nauw raakt.

's-Gravenhage, 8 maart 1965

Mr. V.G.M. Marijnen,
Minister-President,
Minister van Algemene Zaken.

Inhoud

WAAROM ZÓ?	VII
LIJST VAN ERELEDEN	IX
LIJST VAN VOORZITTERS	X
SECRETARISSEN (EN) — PENNINGMEESTERS	XI
GESCHIEDENIS VAN DE VERENIGING	1
1. ALGEMENE ONDERWERPEN	
1.1. Militair-politieke beschouwingen	22
1.2. Departementen (Ministeries) en Strijdkrachten. Hogere Bevelvoering. Wederopbouw na W.O. II	33
1.3. Landsverdediging. Het Nederlandse Verdedigingsstelsel. De NAVO- verdediging	44
1.4. Militie (Dienstplicht)wet. Plaatsvervanging Algemene Dienstplicht. Kaderleger. Militieleger. Strijdmacht met beroepskern	61
1.5. Interne militaire verhoudingen	73
1.6. Maatschappij en Strijdkrachten. Ideologie in de Strijdmacht	77
1.7. Militair straf- en tuchtrecht. Het duel	84
1.8. Research, techniek en oorlog. Industrie en Strijdkrachten	92
2. DE KONINKLIJKE MARINE	101
3. DE KONINKLIJKE LANDMACHT	
3.1. De Oorlogsorganisatie	130
3.2. Personeelsvraagstukken bij de Landmacht. Kadervorming	139
3.2.1. Beroepsofficieren	139
3.2.2. Beroepsonderofficieren. Vrijwilligers	144
3.2.3. Militie (dienstplichtig) en Verlofs (Reserve) kader	146
3.3. Opleidingen	154
3.3.1. Beroeps- en reserve-officiersopleiding	154
3.3.2. De Hogere Krijgsschool	162
3.3.3. Eerste oefentijd en Opleiding van dienstplichtigen. Voor- oefening	163

3.4. Taktiek Verbonden Wapens	168
3.5. Logistiek	176
3.6. Bewapening	180
3.6.1. Infanteriewapens	180
3.6.2. Artilleriebewapening	185
3.7. Pionier- en versterkingskunst	194
3.8. Duurzame versterkingskunst	198
3.9. Biologische en Chemische Oorlogvoering	207
3.10. De Landmacht en het Atoomwapen	212
4. HET KONINKLIJK NEDERLANDS-INDISCHE LEGER	
4.1. De Band met het Moederland	219
4.2. Houding van de inheemse bevolking bij een vijandelijke aanval	222
4.3. De Koloniale Oorlogen	224
4.4. Verdediging tegen een buitenlandse vijand	227
4.5. Legersterkte	236
4.6. Werving. Beroepsleger en Kaderleger	238
4.7. Het drama Nieuw-Guinea: een probleem van internationaal belang	244
4.8. 26 juli 1950. Het Koninklijk Nederlandsch Indonesische Leger opgeheven	245
5. DE KONINKLIJKE LUCHTMACHT	247
6. DE CIVIELE VERDEDIGING	273
6.1. Economische en Industriële Verdedigingsvoorbereiding	279
7. SAMENWERKING EN COÖRDINATIE VAN DE KRIJGSMACHTDELEN. SAMENWERKING MET DE CIVIELE VERDEDIGING	285
NAMIJMERINGEN	291

Waarom Zó?

In dit Gedenkboek zijn de manifestaties van „Krijgswetenschap” centraal gesteld. Het zou onjuist zijn om een overzicht te geven van de ontwikkeling der Krijgswetenschappen of van de belevenissen der Krijgsmachtdelen. Immers niet een van de militaire wetenschappen, noch een Wapen of Dienstvak herdenkt zijn honderdjarig bestaan, maar „Krijgswetenschap” jubileert.

De Vereniging manifesteert zich in de afgelopen periode primair in haar vergaderingen; de Wetenschappelijke Jaarberichten zijn eerst uitgegeven, nadat „Krijgswetenschap” al veertig jaar bestond.

De bijdrage, die de Vereniging gedurende haar bestaan via voordrachten aan de opinievorming over militaire onderwerpen geleverd heeft, is zeer omvangrijk. De sinds 1949 toegepaste kleine druk transponerende in het vóórdien gebruikte, meer royale, lettertype, bedraagt zij drie en veertig duizend bladzijden.

Het Gedenkboek nu is, in hoofdzaak, opgebouwd rondom citaten uit of sterk verkorte weergaven van de gehouden voordrachten. Getracht is een beeld te geven van het militaire denken in Nederland in de afgelopen honderd jaar en van de militaire onderwerpen, die de geesten en tongen in beroering hebben gebracht. Hoè dacht men in het Nederlandse officierskorps over internationaal-politieke en militaire vraagstukken, en waaróm dacht men zo?

Na een eerste, reeds ver doorgevoerde keus, te vergelijken met een filmopname (het meest tijdeisende werk), heeft de montage plaats gevonden. Hierbij moesten, ten einde de uitgaaf (in beide betekenissen van het woord) binnen de geplande grenzen te houden, herhaalde uitdunningen plaats vinden. Ten slotte dreigde daardoor geen enkele sector, waarin „Krijgswetenschap” zich heeft bewogen, tot zijn recht te komen. Daarom zijn hoofdstukken betreffende de infanterie (nu eens: reine de la bataille, dan weer proefdier voor allerlei experimenten), cavalerie (continue klacht: te duur), artillerie (continue klacht: veel te weinig beschikbaar in verhouding tot de infanterie) en andere Wapens en Diensten en een enkel algemeen onderwerp, over boord gezet. Was dit niet gebeurd, dan zouden alle onderwerpen vanwege atrophie verkommerd zijn.

Ook daarna nog moesten de overblijvende onderwerpen aan herhaalde indamping worden onderworpen.

Zo is bijv. niets opgenomen betreffende de schutterij (dankbaar, zij het goedkoop, onderwerp), de kustverdediging en een collectie stellingen in de Deltahoek van Nederland. En van verschillende onderwerpen, die wel een plaats kregen, kon vanwege de noodzakelijke beperking geen gesloten verhaal

worden gegeven. Voor hiaatjagers is het Gedenkboek dan ook een wildrijk jachtveld.

Dat een zo grote beperking nodig was, pleit voor de rijkdom aan denkbeelden, die de uitgaven van „Krijgswetenschap” bleek te bevatten.

Bij de beoordeling van de citaten moet primair rekening worden gehouden met de tijd, waarin de opmerkingen gemaakt zijn. Sommige gedeelten zijn vermeld, omdat zij – ook blijkens andere uitingen – hun tijd typeren. Andere uitspraken werden opgenomen omdat zij, blijkens de ontwikkelingen der gebeurtenissen, ideeën van vóórtrekkers zijn geweest.

De filmmontage is geschied voor wat betreft de hoofdstukken:

2 (Koninklijke Marine) door de Marinehistorische Sectie van de Marine-staf;

3.5, 3.7, 3.9 en 3.10 door de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel HKKL;

5 (Koninklijke Luchtmacht) door de Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Luchtmacht.

De overige hoofdstukken, de Geschiedenis van de Vereniging en het slot zijn door mij bewerkt.

Gaarne betuig ik mijn dank aan degenen, die bij het samenstellen hebben geadviseerd.

Het is te hopen, dat het binnen niet te lange tijd (financieel) mogelijk zal zijn een opgaaf der in honderd jaar gehouden voordrachten en uitgegeven publicaties te verstrekken, compleet en wel met onderwerpen- en naamregister van sprekers en schrijvers.

Een raad aan degene, die over honderd jaar een dergelijk Gedenkboek zal samenstellen: hij moet er mee beginnen in januari 2061. Het werkjaar 1964/65 moet nog worden gezien.

En nog een consigne van overdracht: reeds in 1874 wordt geklaagd over „de verhoogde drukkosten”. Dat die kosten voortdurend stijgen, wéten we dus wel.

december 1964

J. J. DE WOLF

Ereleden

Lnt Gen inf b.d. W. J. KNOOP	25 oktober	1882
Lnt Gen inf b.d. P. G. BOOMS	13 december	1890
Lnt Gen inf b.d. P. M. NETSCHER	15 december	1899
Zijne Koninklijke Hoogheid PRINS HENDRIK	13 maart	1902
Gen maj inf b.d. L. DE VLAMING	3 oktober	1908
Generaal C. J. SNIJDERS	13 maart	1918
Lnt Gen art b.d. J. DE WAAL	29 oktober	1920
Lnt Gen art b.d. H. KEMPER	30 november	1923
Lnt Gen art b.d. J. L. TEN BOSCH	31 oktober	1930
Lnt Gen gs b.d. T. F. J. MULLER MASSIS	4 december	1936
Gen maj art JHR. J. TH. ALTING VON GEUSAU (posth.) ¹⁾	8 april	1940
Lnt Gen art b.d. C. A. PRINS	4 november	1949
Lnt Gen gs b.d. D. A. VAN HILTEN	26 oktober	1956
Lnt Gen gs b.d. M. R. H. CALMEIJER	16 oktober	1959
Res Kol tit inf b.d. J. P. BOOTS	8 november	1961

¹⁾ Uit de notulen van de Bestuursvergaderingen blijkt, dat het Bestuur op 8 april 1940 besloot aan Gen JHR. ALTING VON GEUSAU, die de maand tevoren overleden was, het Erelidmaatschap alsnog toe te kennen. Oorlogsomstandigheden hebben verhinderd dit besluit uit te voeren.

Voorzitters

(Vermeld zijn de rangen ten tijde van het aanvaarden der functie)

F. A. T. DELPRAT, Maj art (belast met het toezicht in 's Rijks gieterij van bronzen geschut)	1865-1866
JHR. C. M. STORM VAN 's GRAVESANDE, Kap genie b.d., Lid van de IIe Kamer der Staten-Generaal	1866-1872
W. J. KNOOP, Lnt Gen inf b.d.	1872-1882
W. C. HOJEL, Lnt Kol art, Adjudant van Z.K.H. PRINS ALEXANDER	1882-1885
C. M. H. PEL, Gen maj inf b.d., Adjudant in buitengewone dienst van Z.M. de KONING	1885-1887
P. M. NETSCHER, Gen maj inf b.d.	1887-1899
J. W. BERGANSIUS, Lnt Gen art b.d., Oud-Minister van Oorlog	1899-1901
L. DE VLAMING, Kol inf b.d.	1901-1906
J. DE WAAL, Gen maj art, Commandant der Bereden Artillerie	1906-1920
H. KEMPER, Gen maj art b.d.	1920-1923
J. L. TEN BOSCH, Gen maj art b.d.	1923-1930
C. A. PRINS, Lnt Gen art b.d.	1930-1949
M. R. H. CALMEYER, Lnt Gen gs, plv. Chef van de Generale Staf.	1949-1959
J. H. COUZY, Lnt Gen art op n.a., oud-Commandant 1 Legerkorps, Lid van de IIe Kamer der Staten-Generaal	1959-heden

Secretarissen van 1865-1884

L. J. J. A. JOOST, Kap inf NL (1e secretaris)	1865-1866
G. F. F. A. MOLLINGER, Elnt Gren en J (2e secretaris)	1865-1866
L. MULDER, Kap inf NL (1e secretaris)	1866-1870
S. A. LUTZ, Elnt Gren en J (2e secretaris)	1866-1868
J. H. WITSENBOURG, Kap inf NL b.d. (2e secretaris, daarna secretaris) .	1868-1870
W. HOOGENBOOM, Elnt art NL	1870-1875
F. E. L. A. ABEL, Elnt inf NL	1875-1878
A. L. W. SEYFFARDT, Kap art NL	1878-1884

Penningmeesters van 1865-1884

P. L. G. DOORMAN, Elnt Kwartiermeester NL	1865-1867
J. L. NIERSTRASZ, Lnt ter zee I	1867-1869
P. VAN DEN BURG, Elnt art NL	1869-1884

Secretarissen-penningmeesters van 1884-heden

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN, Ritmeester NL b.d.	1884-1900
J. M. R. LACEULLE, Maj inf NIL b.d.	1900-1905
I. A. WILLEMS, Kap inf NIL b.d.	1905-1922
J. P. BOOTS, Res Kap inf	1922-1961 (31 dec)
W. F. TEN BOSKE, Lnt Kol inf	1962-heden

De geschiedenis
van de Vereniging

De geschiedenis zal over kwarteeuwen verdeeld verteld worden. De drie daardoor aangebrachte afscheidingen (1890 met een op handen zijnde afschaffing van de plaatsvervanging, dan 1915 en ten slotte 1940) komen juist overeen met belangrijke momenten in de opbouw en samenstelling van de Nederlandse strijdkrachten.

„Krijgswetenschap” is niet zo maar toevallig in 1865 opgericht. Er ging een periode van ongerustheid over de onbevredigende toestand van marine en leger aan vooraf, een toestand, die van militaire zijde des te ernstiger werd geacht vanwege de ongeïnteresseerdheid, die men bij het Nederlandse volk voor zaken, zijn defensie betreffende, waarnam.

Diepe indruk maakte het, voor Denemarken fatale, verloop van zijn oorlog met Pruisen en Oostenrijk in 1864. Hoe was het mogelijk dat de grote mogendheden in het Westen niet ingrepen? Was het wel zo zeker, dat andere Mogendheden te hulp zouden snellen, als Nederland door een van zijn grote burens werd aangevallen?

Er waren nog veel meer zaken om zich zorgen over te maken: zoals het grote aantal liniën en stellingen en afzonderlijke vestingen, grotendeels daterende uit de tijd van de Verenigde Nederlanden, waar ons land mee bezaaid was, die alle hun troepen en artillerie vroegen, waardoor voor een leger te velde geen kracht van betekenis overbleef.

En wat de zeestrijdkrachten betreft: zij hadden de overgang op stoomvermogen en pantsring geheel onvoldoende mee kunnen maken; openlijk werd toegegeven, dat onze marine in verval was.

Een schrijver, die zich presenteerde als l'HOMME GRIS, kennelijk een insider, had alles in 1859 in een uitgebreide brochure uit de doeken gedaan. En hoe!

Zijn requisitoir is vernietigend: een landsverdediging „waar niets, niets praktisch mede kan worden aangevangen; een papieren weerstelsel, een dada voor de schoonsprekers en hunne jaarlijksche redevoeringen” ¹⁾. Dit laatste was dan aan het adres van de Kamerleden.

De schrijver van die brochure was de 69-jarige, nog steeds in actieve dienst zijnde, Chef van de Generale Staf, Generaal BARON NEPVEU.

Het is bij de Inspectie van de Infanterie, dat de vlam uitslaat: Majoor BOOMS, enthousiast bijgestaan door Elnt MOLLINGER eveneens bij die Inspectie werkzaam, neemt het initiatief tot het oprichten van een militaire studievereniging.

BOOMS is dan al 23 jaar officier. Hij heeft, leraar aan de KMA zijnde, aldaar als Hoofd van Onderwijs Majoor KNOOP ontmoet, en diens stimulerende invloed ondergaan.

Hij vindt gelijkbesnaarde zielen, en na voorbereidende besprekingen en

het ontwerpen van een reglement, wordt dit op 6 mei 1865 ondertekend door de 16 mannen van het eerste uur, allen behorende tot het „haagse leger”.

Het zijn 12 landmachtofficieren, 2 marine-officieren en 2 oud-officieren.

Van eerstgenoemde groep maken 8 infanteristen, een artillerist, een genist, een officier van gezondheid en een „kwartiermeester” deel uit. Op twee na zijn allen subaltern officier. Een voorlopig bestuur wordt gekozen. BOOMS is er niet in opgenomen, wij vermoeden om niet al te uitgebreid op de tenen van de legerleiding te gaan staan.

De samenstelling is:

Voorzitter: Maj art F. A. T. DELPRAT, een technische artillerist (later korte tijd Minister van Oorlog),

ondervoorzitter: Kap genie JHR J. W. VAN SYPESTEYN,

1e secretaris: Kap inf L. J. J. A. JOOST,

2e secretaris: Elnt inf G. F. F. A. MOLLINGER,

penningmeester: Elnt kwartiermeester P. L. G. DOORMAN.

Het voorlopig bestuur zendt een circulaire uit, waarop ongeveer 150 gunstige reacties binnenkomen.

Vijf maanden na de voorlopige oprichting, op 6 oktober 1865, presenteert zich het voorlopige bestuur in een lokaal van de Vrijmetselaarsloge aan de Fluweelen Burgwal. Het bestuur wordt definitief; de Vereniging wordt geconstitueerd. Het spel kan beginnen.

Wat hadden de „zestien mannen” als doelstelling in het reglement der vereniging opgenomen?

„Onderlinge oefening in de Krijgswetenschap en *meer bepaald* ²⁾ algemeene verspreiding van heldere begrippen omtrent krijgswetenschappen.” Gedacht was „eene vereeniging van officieren van alle rangen en van beschaafde burgers.” Voorlichting van de burger vormde dan ook een belangrijk deel van de opzet van de Vereniging.

In zijn openingsrede legt de voorzitter DELPRAT daar duidelijk de nadruk op.

Men wenst ook de volksvertegenwoordigers voor te lichten en hen daardoor gelegenheid geven zich een oordeel te vormen over de zaken, waarover zij hun stem moeten uitbrengen. En wat de officieren-leden der Vereniging betreft, door het kennismaken van verschillende opvattingen, ook betreffende gebieden, die tot de zoom van de krijgswetenschappen behoren, zullen zij aldus de voorzitter, hun inzicht verruimen en daardoor „èn krijgsman èn staatsburger leeren zijn.”

De oprichtingsvergadering is een succes: er komen ong. 100 belangstellenden, waaronder verschillende Kamerleden. Kap JHR VAN SYPESTEYN houdt meteen een, historisch opgezette, voordracht. De eerste debater is een burger, de afgevaardigde van het District Winschoten; de tweede is, hoe kan het anders, F. J. STIELTJES, de grote STIELTJES, ontslagen Tint der art, ontslagen

technisch adviseur bij het Departement van Koloniën, nog geen Lid van de Tweede Kamer, maar reeds een der meest invloedrijke (en gevreesde) schrijvers op militair gebied, een man, die toen reeds een best-seller over zijn leven had kunnen schrijven. Hij bestijgt meteen zijn stokpaard en rijdt ten aanval op de, z.i. voor de landsverdediging schadelijke, vestingen.

Het eerste reglement kent ballotage van adspirantleden. De contributie bedraagt (voorlopig) f4,—, gezien de salarissen (bijv. Elnt inf f900 per jaar) niet zo weinig. Tussen 1 oktober en 1 april (het „werkjaar”) zal maandelijks een vergadering worden gehouden.

De militaire tijdschriften DE MILITAIRE SPECTATOR en HET VAANDEL wijden hartelijke woorden aan de geboorte van de Vereniging.

DE NIEUWE MILITAIRE SPECTATOR (een schepping van STIELTJES, wien de Militaire Spectator véél te tam was) verwelkomt „Krijgswetenschap” in een uitgebreid artikel in 1866, waarbij tevens de eerste twee voordrachten uitvoerig worden besproken.

I. De jongelingsjaren (1865 - 1890)

Een geheel andere ontvangst wachtte de Vereniging bij de Minister van Oorlog, Kol der art J. W. BLANKEN. Deze had in 1862 de zgn. „schrijfcirculaire” uitgevaardigd, waarin hij critiserende en afbrekende publicaties betreffende maatregelen en toestanden in de militaire maatschappij verbood, nog wel „op uitdrukkelijk verzoek van Zijne Majesteit”.

Ja, de Ministers (en de Koning niet minder) moesten nog erg gewinnen aan die ministeriële verantwoordelijkheid, die in de Grondwet van 1848 was verankerd.

Sindsdien was deze circulaire jaarlijks een punt op het programma van de debatten der Oorlogsbegrotingen. Maar de Minister weigerde haar in te trekken, betogende, dat de officier zich beperkingen behoorde op te leggen in zijn critiek vanwege de eisen die de krijgstuicht en de belangen van de dienst stelden.

Het valt te verwachten, dat in een dergelijk klimaat een vereniging als „Krijgswetenschap” met wantrouwen werd ontvangen, hoezeer ook het Bestuur als pijnstillend middel in art 2 van het Reglement nog wel expres had opgenomen:

„Kritiek van regeeringsdaden mag nimmer als bepaald onderwerp gekozen worden; doch blijft vrij, als zij met het te behandelen onderwerp samenhangt of daaruit voortvloeit. Zij zal dan steeds met betamelijkheid en waardeering van hooger standpunt moeten gevoerd worden.”

Gen de BAS, bij de oprichting 25 jaar oud, vertelde bij het 60-jarig bestaan, dat sommige autoriteiten de vereniging voor een „Comité van oproer en verzet” uitscholden.

Booms, die de tweede voordracht hield, bood een exemplaar daarvan aan de Minister aan. Maar dit geschenk pakte verkeerd uit: hem werd medege-deeld, dat zijn naam onmiddellijk was geschrapt van de lijst dergenen, die

voorgedragen waren voor een onderscheiding ter gelegenheid van de aanstaande verjaardag van de Koning. Aldus zijn mededeling, als hij bij het 25-jarig jubileum de feestrede houdt. Hij ontkomt op het nippertje aan een overplaatsing naar een garnizoen, waar hij minder gevaarlijk zou zijn.

Op de voorzitter Maj DELPRAT wordt zeer waarschijnlijk pressie uitgeoefend; hij treedt nog in het eerste werkjaar af.

Daarop wordt tot nieuwe voorzitter gekozen JHR C. E. STORM VAN 's GRAVESANDE, (1866-1872) een oud-kapitein der Genie, Lid van de IIe Kamer en daardoor, ook uit dien hoofde, militair onschendbaar.

Op het ledenaantal hadden deze strubbelingen overigens geen ongunstige invloed. Men krijgt zelfs de indruk: integendeel.

Op 1 okt 1866 waren er reeds 666 leden en in 1874 werd het eerste duizendtal overschreden.

Volgens de statuten zou de vereniging haar doelstelling realiseren door het doen houden van voordrachten en van discussies daarover. Van elke vergadering zouden notulen worden opgemaakt (dus geenszins een woordelijke weergave van het gesprokene), die als VERSLAG worden gepubliceerd en aan de volgende vergadering ter goedkeuring moesten worden voorgelegd. Dit is dan ook zo in de eerste jaren gebeurd. Eerst vanaf 1876 vindt woordelijke weergave van de debatten plaats, aanvankelijk via inschakeling van een stenograaf.

De vergaderingen en voordrachten van de eerste jaren hebben het karakter van de Hyde Park-Corner: het bestuur nodigt de sprekers niet uit, maar zij geeft aan de liefhebbers de gelegenheid over een onderwerp dat hun dwars zit, en dat zij dus zelf gekozen hebben (en in de oproepingen ter vergadering natuurlijk wel vermeld is) op de zeepkist der Vereniging hun mening te zeggen.

Het zwaartepunt wordt zeer duidelijk gelegd op de *onderlinge* bespreking. De Vereniging is een militaire debating club. De gedachtenwisseling is dikwijls zeer uitvoerig. De debaters bestrijden of steunen elkaar ook onderling, zonder dat de inleider er aan te pas komt. Voortzetting van het debat na repliek komt veel voor.

De toeloop is zeer groot; dit blijkt als men tien jaar na de oprichting reeds een aanval van heimwee aantreft naar die „vroegere vergaderingen, toen men zich verdrong om eenigszins nader bij den spreker te komen.” (VERSL 1874/75, p. 425).

Maar reeds na een paar jaar moet STORM VAN 's GRAVESANDE, een paar keer een beroep doen op de leden om zich voor het houden van een voordracht, met een zelf-gekozen onderwerp dus, beschikbaar te stellen.

„Het zou ons allen voorzeker leed doen, indien deze Vereeniging, die reeds nu en dan met andere moeilijkheden buiten hare schuld te kampen heeft gehad, aan eene kwijnende ziekte moest bezwijken” zegt hij. (VERSL 1867/68, p. 280).

Als variant op de aanvankelijke werkwijze worden daarop enige vergaderingen gehouden, waarbij het onderwerp tevoren door het Bestuur wordt opgegeven, verdeeld in punten en in een bijeenkomst iedereen gelegenheid wordt gegeven daarover iets te berde te brengen; een methode, die enige keren succes oplevert.

Maar reeds spoedig komt men tot de klassieke werkwijze: de spreker geeft en het auditorium ontvangt.

In de Verslagen worden spreker en debaters allen, met vermijding van elke rangsaanduiding, ostentatief vermeld als „de heer . . .”, duidelijk ter demonstratie, dat voor „Krijgswetenschap” iedereen gelijke rechten heeft op meningsuiting. Dit wordt volgehouden tot 1925 toe!

Inmiddels was de buitentemperatuur milder geworden: Min BLANKEN was vervangen door Min VAN DEN BOSCH, die zich niet afwijzend toonde tegenover de Vereniging. Blijkens de afgedrukte ledenlijsten uit die tijd was hij zelf geen lid (de hemel beware hem!).

Anderzijds moet worden geconstateerd, dat de voorzitter enige keren bezwerend optrad als de sprekers het naar zijn mening te gortig maakten, in de geest van: Piano, heren!! We zijn nu zover, dat de grootste weerstanden tegen de vereniging overwonnen zijn; die situatie moeten we niet verknoeien!

We zagen, dat het eerste Bestuur uit 5 landmachtofficieren bestond. Het jaar na de oprichting reeds werd het aantal Bestuursleden tot 9 verhoogd, waarvan gebruik werd gemaakt om in het Bestuur ook een marine-officier en een burger, die ondervoorzitter werd, op te nemen; een officier van het N.I.L. wordt eerst later in het Bestuur opgenomen.

Moesten wij na de eerste wittebroods jaren van een flauwe kentering in het enthousiasme melding maken, financieel ging het de Vereniging naar den vleze, zodat tijdelijk tot vermindering van de contributie tot f 3,— kon worden overgegaan.

Aan de secretaris en de penningmeester kon een jaarlijkse tegemoetkoming van f 150 ieder worden toegekend (1872); tien jaar later werd aanvaard, dat beide functies in één persoon verenigbaar waren, diens tegemoetkoming gesteld op f 300 en 5% van de contributies voor een administratieve hulpkracht.

Een voorstel van een lid, om aan de sprekers een honorarium toe te kennen, werd afgewimpeld met de mededeling, dat „men daar geen gevolg aan kon geven.” Eerst in 1879 gelukt het reglementair vastgesteld te krijgen, dat aan den spreker een honorarium van f 50 kan worden aangeboden. Het duurde tot 1890 voordat, na debat daarover en stemming (bijna een derde der aanwezigen stemde tegen!), werd aanvaard dat deze (eventuele) vergoeding werd verhoogd tot f 100.

Typerend en even om over na te denken is de opmerking uit de vergadering:

„Met genoegen herinner ik mij, hoe wij, jongere officieren, hoog opzagen tegen de oudere kameraden, die van moeder natuur iets meer in hun ransel

hadden meegekregen, of zich dat meerdere door studie hadden verworven, en die de vruchten van hun geest en hun arbeid voor ons ten beste gaven, zonder daarvoor eenige stoffelijke belooning te genieten. Later werd voorgesteld den sprekers eene vergoeding toe te kennen (. .).

Hoewel ik, de billijkheid van dezen maatregel inziende, destijds er vóór heb gestemd, ging toen toch reeds in mijn oog iets verloren van de grote eer, hier als spreker op te treden; het bouquet was er af, omdat het bijzonder cachet dezer vereeniging, waar het lidmaatschap zoo billijk was tegenover het groote nut dat zij stichtte, m.i. juist was gelegen in de opoffering, die de sprekers zich getroostten in het algemeen belang." (VERSL 1889/90, p. 221).

Dus ging men verder zonder bouquet.

Een korte nabrander over dit facet komt voor in de geschiedenis van de vierde kwarteeuw. (p. 19).

In 1872 kwam, thans zonder interne ellende, als derde voorzitter, Lnt Gen b.d. W. J. KNOOP, oud-lid van de IIe Kamer, aan het bewind. (1872-1882).

Gen KNOOP was al bestuurslid en had het kort tevoren gepresteerd om, toen de vergadering al zat te wachten op de spreker, en een telegram binnenkwam dat hij plotseling verhinderd was te komen, de vergadering te redden, door à l'improviste voordrachten te houden over twee onderwerpen, beide goed gedocumenteerd.

Wij zijn hem al tegengekomen als chef van BOOMS; hij was medestander van STIELTJES, hetgeen overigens in de hoogste regionen geen aanbeveling was. Hij had zich zeer verdienstelijk gemaakt door studiën op het gebied van de nederlandse krijgsgeschiedenis.

Door als ondervoorzitter een burger te kiezen, was aan de aanvankelijke opzet der Vereniging, „meer voorlichting aan de burgerij” meer achtergrond gegeven.

Het merendeel der voordrachten en discussies bleek echter niet geschikt om bij de burger aan te slaan.

Dit heeft er o.i. toe bijgedragen, dat in 1872 in UTRECHT opgericht werd een „VEREENIGING TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS AANGAANDE 'S LANDS VERDEDIGING” (een voorloper derhalve van de Vereniging ONS LEGER), die door brochures en voordrachten haar doel nastreefde, en in hoofdzaak door burgers werd geleid.

„Krijgswetenschap” trekt zich dan meer en meer uit de voorlichtingssector terug.

Bij een reglementswijziging in 1875 kwam dit tot uitdrukking, doordat als doel van de Vereniging werd aangegeven:

„A. onderlinge oefening in de krijgswetenschap;

B. algemeene verspreiding van heldere begrippen omtrent krijgszaken.”

M.a.w. de woorden „en meer bepaald” (algemeene verspreiding enz.) werden geschrapt.

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERENIGING

De korte inzinking waarover wij vertelden, had „Krijgswetenschap” spoedig overwonnen. De lessen uit de deense oorlog van 1864, en die uit de oorlog van 1870/72 voor Nederland, het remplaceanten-stelsel, de algemene dienstplicht, oefening van de burgerij buiten het leger, versnelling van de mobilisatie, de schutterij, de luchtballon, enz. werden besproken.

„Krijgswetenschap” trok de aandacht, vooral ook dank zij de medewerking van de pers, die veel zorg besteedde aan berichten over voordrachten van de Vereniging.

Ook in Kamerdebatten werden de voordrachten van „Krijgswetenschap” herhaaldelijk genoemd.

Weliswaar was de derde voordracht, die in het eerste bestaansjaar gehouden werd, gewijd aan een marine-onderwerp, maar overigens bleven haar activiteiten op dit gebied schraal: in de eerste 20 jaren van haar bestaan is slechts 11 keer een marinevraagstuk aan bod geweest. Die vraagstukken waren er overigens wel, zeker niet minder dan in de landmachtsector. Dit zal er dan ook wel aanzienlijk toe hebben bijgedragen, dat in 1883 in NIEUWEDIËP een „VEREENIGING TOT BEHANDELING VAN DE OP ZEEMACHT BETREKKING HEBBENDE ONDERWERPEN” werd opgericht. Omgekeerd had dit voor „Krijgswetenschap” weer tot terugslag, dat van 1889 af gedurende 13 jaar geen enkel marine-onderwerp aan de orde kwam.

Het Oostindische Leger heeft zich gereeder onder de vlag van „Krijgswetenschap” geschaard, ofschoon dit Leger met 8 voordrachten van de 126 lezingen, die van 1865 tot 1885 werden gehouden, er nog slechter afkwam.

Wel is dit beïnvloed door de omstandigheid, dat het reservoir van potentiële sprekers beperkt was: behalve gepensioneerden, kwamen alleen in aanmerking officieren, die in Nederland tijdelijk met verlof verbleven.

De belangstelling van het Oostindische leger (later KNIL) voor „Krijgswetenschap” is altijd zeer groot geweest: 25 à 35% van het ledenaantal behoorde tot het Koloniale Leger. Er hadden dan ook eerst één, later twee, officier(en) van dat leger zitting in het Bestuur. De belangen van de Vereniging in Nederlands-Indië werden behartigd door een in Bandung wonend lid, dat optrad als Hoofdcorrespondent.

Gen KNOOP treedt in 1882 af en wordt opgevolgd door Lnt Kol art W. C. HOJEL (1882–1885) een technische artillerist van internationale naam³⁾, Voorzitter van de Commissie van Proefneming, Adjudant van Prins Alexander, destijds de Kroonprins.

Als zijn opvolger werd gekozen Gen maj b.d. C. M. H. PEL (1885–1887), Oud Divisiecommandant, Adj. in b.d. van Koning Willem III.

Dat twee keer achter elkaar de voorzittersfunctie werd bekleed door een Adjudant, achtereenvolgens van de Kroonprins en van de Koning, wijst er o.i. wel op, dat „Krijgswetenschap” inmiddels ook in de hoogste kringen was aanvaard.

In 1886 werden voor het eerst drie prijsvragen uitgeschreven. Een der

vragen had betrekking op de verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandse vijand.

Voor de beste beantwoording van elke prijsvraag werd een bedrag van f. 500 in uitzicht gesteld, een voor die tijd zeer hoog bedrag.

Tot degenen, wier inzending een prijs waardig werd gekeurd, behoorde de Elnt art BOSBOOM. Het ging daarbij om de vraag welke militaire maatregelen nodig werden geacht, als Nederland bij een oorlog tussen andere mogendheden nabij zijn grenzen, onzijdig wilde blijven. In 1914 speelde BOSBOOM, Gen maj b.d. zijnde, een hoofdrol bij de handhaving van onze neutraliteit, maar thans in de praktijk, nl. als Minister van Oorlog.

Moeilijkheden ontstonden, toen na een voordracht van Maj gs SEYFFARDT over de Nederlandse bezettingstroepen (daarmee werden vestingstroepen bedoeld), „Krijgswetenschap” over dit onderwerp een aparte debataavond had uitgeschreven, de spreker de dag tevoren mededeelde, dat hij „wegens onverwachte omstandigheden” de bespreking niet kon bijwonen, terwijl hij verzocht de lezing niet in discussie te brengen. De Minister was het niet eens met de theorieën van SEYFFARDT en had hem verdere deelneming verboden. Gen PEL bepaalde zich in de volgende vergadering (het niet doorgaan van de eerst belegde bijeenkomst was tel quel via advertenties aangekondigd) tot de mededeling, dat hij niet bij machte was omtrent de reden van de verhindering nadere mededelingen te doen, en dat het „onkiesch” zou zijn daar naar te vragen .

Diagnose: een geval van Pudeur militaire.

Gen PEL overleed twee jaar na zijn benoeming. De Gen b.d. P. M. NETSCHER, oud-artillerist en oud-Inspecteur van het Militair Onderwijs volgde hem op (1887-1899).

Wij vermeldden reeds dat de „zestien mannen” allen Hagenaars waren. De eerste tientallen jaren vinden alle bijeenkomsten in Den Haag plaats, op een hoogst enkele uitzondering na steeds in het Logegebouw aan de Fluweelen Burgwal. Eerst in 1887 werd de eerste vergadering buiten den Haag gehouden. Waarom, zoals de eerste keer geschiedde, in Utrecht? De Voorzitter vertelde het: „in de eerste plaats daar, waar vele aristocraten van den geest worden gevonden, zooals hier [d.i. dus Utrecht] het geval is”. (VERSL 1887/1888, p. 62).

Spoedig daarna kon de Vereniging haar 25-jarig bestaan herdenken, natuurlijk in de Loge „in de daartoe versierde groote zaal”.

Gen Booms, die wij reeds als de initiatiefnemer tegengekomen zijn, en beter dan wie ook de smakelijke (maar op het moment dat zij verwerkt moeten worden dikwijls minder geapprecieerde) details van de start kende, hield de feestrede. Hij werd tot Erelid benoemd.

Zonder jubileumkoorts kon worden geconstateerd, dat „Krijgswetenschap” zich gehoor had verworven, in de militaire wereld, zowel hier als in Ned.-Indië, in de parlementaire wereld en in de Pers.

Het aantal leden bedroeg aan het einde van deze periode meer dan 2.000, waaronder 60 marine-officieren, 100 schutterij- (of oud-schutterij) officieren, (de Kolonel-Commandant van de Haagsche Schutterij was Bestuurslid), en ongeveer 80 burgers.

II De tweede kwarteeuw (1890—1915)

Aan de prijsvragen had men zich financieel vergaapt. Bovendien bleken onderwerpen van algemeen (militair) belang, geschikt om te dienen als prijsvraag, moeilijk te vinden. Daarom werden, op voorstel van het Bestuurslid Lnt kol ELAND (de latere Min van Oorlog), de overschietende gelden gebruikt om uit buitenlandse tijdschriften, belangrijke artikelen, die de aandacht hadden getrokken, voor de leden te herdrukken of te vertalen, enigszins dus op de wijze, waarop thans „THE MILITARY REVIEW”, naast artikelen uit de eerste hand, vertaalde artikelen uit de gehele militaire wereldliteratuur publiceert.

„Krijgswetenschap” gaf op die wijze jaarlijks 4 of 5 verhandelingen uit van 1892 tot en met 1901. Het bleek dat vooral de leden in Nederlands-Indië, waar voor velen buitenlandse literatuur niet bereikbaar was, deze uitgaaf op prijs stelden.

In 1902, kort na zijn komst in Nederland, werd PRINS HENDRIK het Ere-lidmaatschap aangeboden. Op zijn instigatie werd opgenomen een artikel over „De moreele krachten van het leger,” geschreven door een ritmeester van het Duitse leger (ORG 1902/03, p. 743-766). De serie Verhandelingen en Overdrukken was toen juist gestaakt.

De Boerenoorlog, waarvan het verloop in Nederland met grote aandacht werd gevolgd, en de aanvankelijke successen van dit stamverwante volk schenen hier de belangstelling voor het leger, meer nog eigenlijk voor een Volkswapening, te vergroten. Daardoor gestimuleerd, organiseerde „Krijgswetenschap” wat men thans zou noemen een Volksuniversiteitsleergang, een wintercursus van 10 à 12 avondlessen over de Krijgswetenschappen en de verdedigbaarheid van Nederland.

Daarvoor spanden zich in Kap gs W. F. POP (de latere Min van Oorlog) te LEIDEN en Kap inf P. P. C. COLLETTE (later Lid H.M.G.) te TILBURG en DORDRECHT.

De belangstelling van de nederlandse burgerij bleef echter gering „al kan zij dan ook niet bepaald onvoldoende worden genoemd” (VERSL 1900/01, p. 11). Het kan niet aan de cursusleiders gelegen hebben: zij waren bekwaam genoeg. In LEIDEN werd de proef nog een winter voortgezet; het resultaat was niet beter. Dat de cursus was opgezet zonder contact met de Universiteit bleek een handicap te zijn. „Zoo werd dan ook op grond van het ontbreken van een dergelijken band, door curatoren zelfs geweigerd de beschikking over een lokaal” schreef het Bestuur in een memorie, die gevoegd werd bij het hierna vermelde rekest. (ORG 1902/03, p. 686). Verdere pogingen werden gestaakt.

In 1903 stelde het Bestuur via een rekest aan de Koningin voor aan een Rijksuniversiteit een of meer lectoren in de leer van het Krijgswezen aan te stellen en dit vak in te voeren als examenvak voor het doctoraal examen in de Staatswetenschappen. In 1875 was al eens een analoog verzoek afgewezen.

Maar de Min van Binnenlandse Zaken, onder wie onderwijszaken ressorteerden (destijds DR KUYPER), wimpelde dit voorstel ook nu weer af „zulks gezien de berichten van Curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden, Utrecht en Groningen.”

De oprichting van de INDISCHE KRIJGSKUNDIGE VEREENIGING in 1902 bracht een vermindering van het aantal leden-officieren van het O.I.L., maar in totaal nam het ledenaantal toe. Naast „Krijgswetenschap” bestond derhalve toen een Marinevereniging en een O.I.-vereniging. Het Nederlandse Landmachtaccent werd hierdoor wel verzwaaard.

Merkwaardig, maar o.i. typerend, is de houding die tegenover vaandrighs werd aangenomen. Aanvankelijk was de vaandrighsrang een eindrang; in oorlogstijd zouden zij een luitenantsfunctie vervullen.

In die situatie aanvaardde de vergadering een reglementswijziging, waarbij vaandrighs als lid toegelaten werden. Maar toen de vaandrighsrang een voorportaal werd voor de officiersrang, kwam uit de leden het voorstel voor vaandrighs de deur te sluiten.

Het Bestuur adviseerde dringend dit voorstel te verwerpen. Tevergeefs: het werd met grote meerderheid aangenomen (1897)!

Nog zij verteld, dat in deze periode (en ook daarvóór) in financiële verslagen herhaaldelijk de mededeling voorkomt, dat slechts enkelingen (zo tussen de 1 en 8 leden) achterstallig zijn in contributiebetaling; een detail, maar o.i. ook een typerend detail. Welke penningmeester van welke vereniging ook, zou, anno 1965, niet duim en vingers aflikken als hij dit kon rapporteren?

Gen NETSCHER werd als voorzitter opgevolgd door Lnt gen b.d. J. W. BERGANSIUS (1899-1901), oud-Inspecteur der Artillerie. Hij was tevoren reeds drie jaar Minister van Oorlog geweest. Bij zijn tweede benoeming tot Minister in 1901, trad hij uit de aard der zaak af. Zijn plaats werd ingenomen door Kol der inf b.d. L. de VLAMING (1901-1906).

Reeds enige jaren werd gezocht naar verbetering van de discussie. De voordrachten werden te lang; de practijk was geworden, dat de spreker met een pak papieren verscheen en deze in sneltreinvaart voorlas, uren aaneen, zodat noch tijd noch lust overbleven voor discussie.

Het Bestuur wilde terugkeren tot de opzet die de oprichters voor ogen had gestaan: zwaartepunt op de discussie. Het zocht verbetering, door tevoren een studie te verspreiden (vroeger was dit ook reeds een enkele maal gebeurd), een afzonderlijke vergadering voor de discussie uit te schrijven en daartoe debaters uit te nodigen.

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERENIGING

De resultaten waren zéér goed. In elk der werkjaren 1902/03 tot en met 1907/08 bedraagt de omvang van voordrachten en discussies meer dan 800 bladzijden druks. Het werkjaar 1906/07 vestigt een record van 1.034 pags (ongerekend een „Wetenschappelijk Jaarbericht”, waarover straks, van 400 pags!).

De, meestal door uitwisseling van de tekst voorbereide, debatten staan op hoog niveau.

Men acht een nieuwe area aangebroken: de publicaties van de vereniging heten ingaande werkjaar 1902/03: ORGAAN DER VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

In 1905 wordt de belangrijke beslissing genomen, zulks op voorstel van Kol de VLAMING (en reeds eerder te berde gebracht door Kol PLANTENGA, de man van de Militaire Aardrijkskunde van Nederland en van de Oorlogvoering in het Polderland) om, zo staat het in de Notulen van de Bestuursvergadering van 5 januari 1905 te publiceren „elk jaar, een zakboekje, waarin voor alle wapens (en diensten) *in zeer beknopte* vorm een overzicht wordt gegeven, van datgene, wat op elk hunner betrekking heeft, de veranderingen welke in den loop van een jaar hebben plaats gehad en hetgeen in het afgelopen jaar op krijgskundig gebied is voorgevallen, zoowel hier te lande, in de Koloniën en in het buitenland. Ook enkele gegevens de Kon. Nederlandsche Marine betreffend zullen in dat boekje worden opgenomen”.

Dit „zakboekje” is dan het begin van het WETENSCHAPPELIJK JAARBERICHT, dat weldra zou uitgroeien boven hetgeen de voorsteller er zich van had gedacht.

Er bestond een dergelijk overzicht in de Duitse taal. Jaarlijks werden uitgegeven VON LÖBELL'S JAHRESBERICHTE UEBER DIE VERAENDERUNGEN UND FORTSCHRITTE IM MILITAERWESEN, die een uitstekende naam hadden, maar uit de aard der zaak meer gericht waren op duitse behoeften ⁴⁾.

De opzet was het Jaarbericht een omvang te geven van 10 vellen druks.

Maar als de bijdragen worden gedrukt, blijken zij 23 vellen te beslaan. Die medewerkers ook! Het is altijd hetzelfde; ze leren het nooit.

Wat de inhoud betreft: de eerste uitgaaf (het Wetenschappelijk Jaarbericht 1905/06) ⁵⁾ is dadelijk raak: er komen uitstekende bijdragen in voor die qua opzet en presentatie van de stof voor geen enkele der latere Jaarberichten behoeven onder te doen.

De embonpoint van het „zakboekje” nam snel toe: het vierde W. J. telde reeds over de 550 bladzijden.

Niettemin bleef de contributie voor Nederland op f. 4,— gehandhaafd, een bedrag, dat nog dateerde van de oprichting in 1865. Zelfs voor de leden in Nederlands-Indië was de contributie (na aanvankelijk op f. 6,— te zijn gesteld) in 1895 op f. 4,— gebracht.

Op den duur liep dit spaak en moesten de activiteiten wat worden afgeremd, hoewel de service aan de leden nog onbegrijpelijk ruim bleef.

Gen de VLAMING werd opgevolgd door Gen maj J. DE WAAL (1906–1920), Commandant (later Inspecteur) der Bereden Artillerie die reeds Ondervoorzitter was.

Het 50-jarig bestaan naderde (1915) en de voorbereidingen kwamen op gang. Bedoeling was een Gedenkboek uit te geven, waarin door 36 medewerkers (uitgezocht uit degenen die zich, na algemene oproep, daarvoor hadden aangeboden) ieder voor zijn vak, een overzicht zou worden gegeven van de ontwikkeling gedurende de laatste vijftig jaren. „Geen streng wetenschappelijke vertoogen worden verlangd, maar wel schetsen in boeienden, pakkenden vorm geschreven.”

De mobilisatie maakte aan de uitvoering der plannen een einde.

Deze tweede vijftiwintig jaren hadden uitstekende voordrachten opgeleverd in het bijzonder op het gebied van strategie en tactiek, toegepast voor Nederlandse terreinen (VAN DAM VAN ISSELT JR.) en duurzame versterkingskunst (SNIJDERS), een vak dat door de bouw van de Stelling van Amsterdam in dit tijdvak grote belangstelling had.

Gen SNIJDERS, die voor het werk van „Krijgswetenschap” zeer veel belangstelling had en daar reeds als Kapitein zeer actief aan had deelgenomen, werd in 1913 Ondervoorzitter en Voorzitter van de Redactiecommissie van het W. J. (wij zouden thans zeggen: Redacteur); hij bleef dit tot 1917 toe.

Merkwaardig is een voordracht van de R.K. priester EVERS, later Hoofdaalmoezenier bij het (gemobiliseerde) leger te velde, over Marine-aangelegenheden, een onderwerp waarover hij zeer goed georiënteerd was. (ORG 1905/06).

Het aantal leden bedroeg aan het einde van dit tijdvak ong. 2.200.

IV. De derde kwarteeuw (1915 - 1940)

In het eerste mobilisatiejaar was het niet mogelijk voordrachten te houden of een W.J. samen te stellen. Maar het jaar daarna hervatte „Krijgswetenschap” zijn activiteiten met het doen houden van lezingen.

Het ledental groeide, doordat zeer veel reserve-officieren lange tijd onder de wapenen bleven. In oktober 1918 telde de Vereniging 2296 leden, een aantal, dat eerst in 1957 korte tijd werd overschreden.

Er bestonden uit de aard der zaak in Nederland veel onzekerheden, hoe tactiek en bewapening zich bij de oorlogvoerende legers ontwikkelden, maar dit nam niet weg, dat reeds gedurende W.O. I voordrachten werden gehouden over de oorlogvoering in polderland (VAN MUNNEKREDE) en de duurzame veldversterkingskunst (CRAMWINCKEL, SCHARROO).

Wetenschappelijke Jaarberichten bleven voorlopig achterwege, maar in 1919 haalde de vereniging haar schade in, en gaf zij een Bericht uit over de jaren 1914–1918 dat klonk als een klok. Ook in het buitenland werd met veel waardering over deze uitgaaf geschreven.

Gen KEMPER was inmiddels Gen SNIJDERS als voorzitter van de Redactiecommissie opgevolgd.

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERENIGING

Dit Jaarbericht had echter ook al door de, in vergelijking met vroeger sterk verhoogde drukkosten, de Vereniging financieel geheel uitgeput, zodat om te beginnen de contributie (eindelijk na 53 jaar!) van *f* 4,— werd gebracht op (ten hoogste) *f* 6,—; over 1920 en 1921 samen slechts één Jaarbericht werd uitgegeven, en bovendien aan Oorlog en Koloniën een bescheiden subsidie moest worden gevraagd. Dit verzoek te doen, moet voor het Bestuur een loodzware gang zijn geweest, want van haar oprichting af had „Krijgswetenschap” haar volstrekte onafhankelijkheid van Regering en politieke partijen sterk geëtaleerd.

De subsidieaanvraag moest in 1922 en 1923 worden herhaald, (overigens met thans gering aandoende bedragen van *f* 750 en *f* 375 van resp. Dep van Oorlog en van Koloniën), waarna het voor de Vereniging weer mogelijk was om met opgeheven hoofd de credietgevende drukker in de ogen te zien. Het spaarvarken, waarover de vereniging beschikte in de vorm van degelijke obligaties N.W.S. 2½% (in 1877 waren de eerste certificaten gekocht) was echter tot op de laatste cent geslacht.

Inmiddels was tot Secretaris-Penningmeester benoemd Res Kap inf J. P. Boors (1922–1961), wien voor het vrij snel bereiken van een gezonde, hoewel sobere, financiële toestand alle lof werd toegezwaard.

Belangrijke reglementswijzigingen kwamen tot stand: de ballotage van nieuwe leden (daterende van het reglement van 1865!) verviel, de tegemoetkoming van de Secretaris-Penningmeester werd van *f* 300 op *f* 600 gebracht.

Voor de spreker echter bleef het honorarium op *f* 100 gesteld.

De lange duur van de mobilisatie had een zware wissel op de toch al nooit grote belangstelling van het Nederlandse volk voor zijn strijdkrachten getrokken.

Een enorm moeilijke periode brak aan, waarin bezuiniging, inkrimping en afvloeiing van personeel de boventoon voerden, een en ander gepaard gaande met uiteenlopende voorstellen van elkaar snel opvolgende Ministers van Oorlog en van Commissies betreffende de legervorming en legersamenstelling, en daar dikwijls dwars tegenin gaande acties van politieke partijen en van schrijvers van brochures.

Uit de volgende hoofdstukken zal dat nader blijken.

In deze uitzonderlijk moeilijke periode waren achtereenvolgend voorzitter Gen maj DE WAAL (tot 1920), Gen maj b.d. H. KEMPER, oud-Inspecteur van het Militair Onderwijs (1920–1923), Gen maj J. L. TEN BOSCH (1923–1930), oud-Directeur van de Hogere Krijgsschool en Inspecteur van de Vrijwillige Landstorm en Gen b.d. C. A. PRINS (1930–1949), oud – C III Legerkorps.

„Krijgswetenschap” heeft zich veel moeite gegeven haar leden, maar in feite de Volksvertegenwoordiging en de pers, in te lichten omtrent de vele kanten, die aan deze wirwar van voorstellen en ideeën voor de strijdkrachten waren verbonden. Waarschijnlijk in geen periode zijn in Volksvertegen-

woordiging en pers de manifestaties van „Krijgswetenschap” zo ter sprake gekomen als in dit tijdvak.

Nooit waren er zoveel klemmende militaire vraagstukken, waarover zo uiteenlopend gedacht werd. Daar waren het Vooroefeningsinstituut onzaliger gedachtenisse, de legerplannen van de Ministers JHR G. A. A. ALTING VON GEUSAU, – POP, – VAN DIJK, – LAMBOOY, het stelsel-DONK, taak en plaats van de Nederlandse strijdkrachten in de wereld van Volkenbond en Locarno-verdragen, plaats en opleiding van de reserve-officier, organisatie van de „Lichte Troepen” (cavalerie, wielrijders, rijdende artillerie, enkele pantserwagens), organisatie van het Luchtwapen, plaats en taak van Marine en Leger (en Luchtmacht) bij de verdediging van Nederlands-Indië, de economische oorlogsvoorbereiding.

Uitstekende voordrachten en debatten, meermalen tot middernacht voortdurende, vallen hier te vermelden.

In de voordrachten en discussies uit deze tijd vallen op de werkelijkheidszin, waarmede van militaire zijde inkrimping en bezuiniging als uitgangspunt worden aanvaard, en de wil om in deze situatie er van te maken, wat er van te maken valt.

Op tactisch gebied werd meermalen het woord gevoerd door stafofficieren, die de 3-jarige studiën aan de Franse Hogere Krijgsschool hadden gevolgd.

Scherpe debatten werden gevoerd over de organisatie van de Nederlandse cavalerie.

Nu heeft de Cavalerie het op het podium van „Krijgswetenschap” reeds ver vóór W.O. I altijd bijzonder moeilijk gehad. Maar de aanvallen op dat Wapen begonnen pas goed, toen na die W.O., men meer dan ooit gedwongen was uit een minimaal budget een maximum profijt te halen en een goedkoper Wielrijderswapen voor Nederlandse verhoudingen en terreinen een groter rendement in uitzicht schenen te stellen.

Gen SNIJDERS neemt dikwijls, tot 1937 toe, aan de debatten deel. Zijn oordeel treft door helderheid en nuchterheid; de formulering van zijn mening is glashelder. Men voelt uit de verslagen het gezag dat van zijn woord uitging. Door ingrijpen van de Minister van Oorlog ging in januari 1925 een voordracht over de Kustverdediging van Maj gs LAMBOOY (later zelf Min van Oorlog) niet door. De Min van Oorlog (en de CGS) had overwegend bezwaar tegen enige der, tevoren gepubliceerde, stellingen.

Het contact met de Kon Marine werd duidelijk beter, doordat de in 1921 opgerichte Hogere Marine Krijgsschool aan de Vereniging een wetenschappelijk steunpunt gaf voor vraagstukken op maritiem gebied. Dit leverde „Krijgswetenschap” belangrijke bijdragen op (VAN REEDE, VAN HENGEL, FÜRSTNER, HELFRICH).

De reeds bestaande band met de (Landmacht) Hogere Krijgsschool bij het samenstellen van de Wetenschappelijke Jaarberichten werd versterkt door ruime inschakeling van de leraren. Hiertoe droeg krachtig bij de (Leraar, later) Directeur van de Hogere Krijgsschool Kol gs JHR J. TH. ALTING VON GEUSAU, vanaf 1925 Redacteur van het W.J. en sinds 1932

Ondervoorzitter. „Krijgswetenschap” is aan hem veel dank verschuldigd.

Twee maanden vóór de overvaling in mei 1940 overleed hij, Legerkorpscommandant geworden zijnde, plotseling bij een oefening.

Behalve van hem moeten wij, ons tot enkelen beperkende, als prominente sprekers in deze kwarteeuw vermelden VAN DAM VAN ISSELT JR., TONNET, VAN ERMEL SCHERER, VAN MUNNEKREDE, VAN ALPHEN, J. B. DE JONGH, allen Directeur of Leraar van de Hogere Krijgsschool.

Uit de verslagen kan men opmerken dat de plaats van de reserve-officier in de militaire maatschappij veranderd is: hij spreekt bij vele onderwerpen, volledig aanvaard, mee.

Van 1935 af tot 1940 toe klinkt weer een toon van vertrouwen in de toekomst uit de voordrachten. Er zijn betere tijden aangebroken, en iedereen spant zich in om weer op te bouwen, hetgeen zo lang verwaarloosd was. Het zelfvertrouwen keert terug.

Belangrijke voordrachten, o.a. over de opleiding der infanterie (VELDMEIJER), het Defensiefonds (NIJHOFF), Marine, Landmacht en Luchtmacht bij de verdediging van Nederlands-Indië (HELFRICH, MANTEL, JHR SANDBERG, J. G. W. ZEGERS) werden nog vóór W.O. II gehouden. De mobilisatie van 1939 verhindert voortzetting van het houden van vergaderingen. Wel worden nog enige studies gepubliceerd.

Wat de materiële kant betreft – vermelding daarvan kan voor het verkrijgen van een beeld der geschiedenis niet geheel worden gemist –: het aantal leden ging eerst langzaam achteruit. Daarop werd de contributie verlaagd tot f 5,—, hetgeen een oplossing scheen om verder teruglopen van het ledental te voorkomen; in 1931 liep het weer tot 2100 op. Daarna ontstond weer een teruggang: het kan waarlijk niet gelegen hebben aan de kwaliteit van hetgeen aan de leden geboden werd.

Een minimum trad op in 1937 met 1520 leden.

Er ontstonden weer schulden aan de drukker, waarop teruggeschakeld werd naar een contributie van f 6,— en het aantal voordrachten werd verminderd (met 1932/33 als dieptepunt slechts 3 voordrachten); over drie jaren (1937, 38 en 39) werden twee gestroomlijnde Wetenschappelijke Jaarberichten uitgegeven.

Aan het einde van deze kwarteeuw bedroeg het aantal leden ong. 1600.

V. De laatste kwarteeuw (1940-1965)

Toen nog in 1940 de bezetter voor het doen voortbestaan van een vereniging aanmelding en goedkeuring verplichtend stelde, dook „Krijgswetenschap” onder.

Op 12 augustus 1940 had voorlopig de laatste Bestuursvergadering plaats.

Het was nog mogelijk geweest kort tevoren het Wetenschappelijk Jaarbericht 1939 aan de leden toe te zenden, voorshands de laatste manifestatie.

In de oorlogsjaren ging het archief der Vereniging, dat zich ten huize van

de Secretaris-Penningmeester Res Lnt kol Boots bevond bij het bombardement op het Bezuidenhout te 's-Gravenhage (3 maart 1945) op een paar notulenschriften na, geheel verloren.

Ook daardoor moest na de bevrijding totaal opnieuw worden begonnen: over namen en adressen van leden uit 1940 werd niet meer beschikt. Overigens zouden deze voor een wederoprichting nauwelijks van waarde geweest zijn.

Het mag een prestatie worden genoemd, dat ondanks de verwarde tijden na de bevrijding, uitzendingen op grote schaal naar Nederlands-Indië, detacheringen en plaatsingen in het buitenland in tot nu toe ongekeerde aantallen, de Voorzitter, Gen PRINS, in oktober 1946 weer een bijeenkomst kon openen, en dit met een onderwerp, aangepast aan de tijd, nl. de atoombomproeven in BIKINI.

Voor deze wederoprichting, van de grond af, heeft in het bijzonder Res Lnt kol Boots zich in hoge mate verdienstelijk gemaakt.

De contributie werd aangepast aan de naoorlogse waarde van het geld en op f 10,— gebracht. De eerste jaren werd nog een subsidie ontvangen van de Ministers van Marine, van Oorlog en van de Overzeesche Gebiedsdelen, maar deze eindigde in 1949, toen de financiële toestand weer aanvaardbaar was geworden.

De Vereniging begon ook weer Wetenschappelijke Jaarberichten uit te geven, voor het eerst over het jaar 1947. Redacteur was Gen maj b.d. A. VAN HILTEN, vroeger Chef van de Staf van Gen JHR J. TH. ALTING VON GEUSAU.

Dit met zeer veel moeite tot stand gekomen Jaarbericht (vergelijking van de W.Jn. 1939 en 1947 wijst uit, dat geen enkele schrijver aan beide Jaarberichten heeft medegewerkt) was dadelijk een succes. Voor het eerst neemt daarin de hoofdgroep Luchtstrijdkrachten een geheel gelijkwaardige plaats in naast de hoofdgroepen Marinestrijdkrachten en Landstrijdkrachten.

Toen Gen PRINS in 1949 als Voorzitter afscheid nam, was „Krijgswetenschap” weer tot zijn vooroorlogse fleur en ledental teruggekeerd.

Gen PRINS werd opgevolgd door Gen maj M. R. H. CALMEYER (1949-1959), plaatsvervangend CGS.

De belangrijkheid van de civiele verdediging voor het voortbestaan van het Nederlandse volk in geval van een gewapend conflict, en de aanrakingspunten van de militaire sector met de bescherming bevolking leidden er toe, dat een vertegenwoordiger van de civiele sector in het Bestuur werd opgenomen.

Getracht werd jaarlijks een voordracht te houden op marinegebied, een op tactisch gebied, een betreffende de luchtoorlog en een algemeen onderwerp.

Overweldigend groot was na W.O. II het aantal onderwerpen dat voor behandeling in aanmerking kwam, meer dan (vooral om financiële redenen) kon worden gekozen.

Het verlaten van het neutraliteitsstandpunt, de inschakeling in de verdediging van West-Europa, de talrijke internationale contacten vereisten

een veel breder denken dan vroeger. De atoombom bracht een revolutie teweeg in strategie en tactiek.

De natuurwetenschappen drongen de militaire techniek binnen en maakten een meer wetenschappelijke benadering van vele vraagstukken mogelijk.

De enorme bedragen die in de uitrusting van de Krijgsmachtdelen werden geïnvesteerd leidden er vanzelf toe, dat zij ook als een bedrijf moesten worden gezien, dat bestudeerd moet worden volgens de wetenschappelijke regels van de bedrijfseconomie.

Ook de verhouding tussen burger en militair en de plaats van de strijdkrachten in de tegenwoordige maatschappij waren onderwerpen, die in voordrachten werden afgetast.

Militair-politieke beschouwingen vormden een gewaardeerd gerecht van het steeds rijker wordende menu van de Wetenschappelijke Jaarberichten.

Een gelukkige gedachte was het, sommige voordrachten (meestal een tactisch onderwerp betreffende) in verschillende garnizoensplaatsen, en daardoor telkens voor andere auditoria te doen houden.

Aan de debatten, wier belangrijkheid weer begon te tanen, is dit zeer ten goede gekomen.

Een, naar het schijnt periodiek optredend, conflict met de leiding deed zich voor, toen in 1952 de CGS overwegende bezwaren bleek te hebben tegen de inhoud van een voordracht over de Territoriale Verdediging, te houden door de Lnt gen BUURMAN VAN VREEDEN. Tijdig konden andere maatregelen worden genomen.

De inhoud van de Wetenschappelijke Jaarberichten werd steeds gevarieerder. Het aantal medewerkers, in het eerste W.J. nog slechts 10, steeg in het W.J. 1963 tot 35.

Men mag aannemen, dat de moeilijkheden om een dergelijk werk tot stand te brengen kwadratisch met het aantal medewerkers stijgt.

DE VLAMING heeft nimmer kunnen dromen, dat in de nakomelingen van het „zakboekje” dat hem voor ogen stond, nog eens met vectoren, differentiaalquotienten en matrices zou worden gezwaaid.

Het werd gewoonte, dat de Directeur van de Hogere Krijgsschool als Redacteur optrad.

Voor wat betreft de minder high brow-facetten van het verenigingsbestaan in deze periode: de publicaties na W.O. II tonen, dat al spoedig op een soort veredeld krantenpapier en veel kleiner lettertype, dan waarmee „Krijgswetenschap” zich in de voorgaande driekwarteeuw had gepresenteerd, moest worden overgeschakeld.

Het ledental nam aanvankelijk wel toe, zodat op 1 oktober 1957 2311 leden konden worden gerapporteerd, maar daarop volgde een terugslag. Drukkosten, papierkosten en porti stegen schrikbarend. Beide omstandigheden drongen de Vereniging in de debiteurenhoek van de drukker (en ook van de Secretaris-Penningmeester).

Tenslotte had – doordat de gunstiger tijden, waarop gehoopt was, uitbleven, – de Vereniging een schuld van duizenden aan de Secretaris-

Penningmeester, die zich overigens het meeste verzette tegen elke contributieverhoging, en het zich tot een erezaak rekende (ook de details hebben hun grandeur) de contributie op *f* 10,— te houden.

In deze periode werd – de reden is duidelijk – het Logegebouw aan de Fluweelen Burgwal, waar „Krijgswetenschap” opgericht was, en zij een 80 jaar van haar bestaan had vergaderd, verlaten voor lokaliteiten, die het Rijk beschikbaar stelde.

Op blz. 6 vertelden wij, dat in 1890 het honorarium van de sprekers – zij het schoorvoetend – op *f* 100,— was gebracht. In 1960 gaat uit de vergadering een stem op dit bedrag aan te passen aan de inmiddels opgetreden waardeloosheid van de gulden, maar de Voorzitter loopt daar niet warm voor, en dit zal den lezer thans wel helder zijn. Persoonlijk zouden wij het bovendien betreuren als dit ere-honorarium in 1965 zijn 75-jarig jubileum ontliiep.

Tenslotte moest worden gecapituleerd: de contributie werd, ingaande 1961/62 op *f* 15,— gebracht, terwijl een geld-injectie van het Departement van Defensie en van het Prins Bernhard-fonds aan de Vereniging weer financieel adem gaf. Het pleit voor de waardering die „Krijgswetenschap” bij zijn leden genoot, dat meer dan de helft der leden de verhoogde contributie geheel onverplicht een jaar eerder betaalde.

Res kol b.d. Boots trad daarop af als Secretaris-Penningmeester na gedurende 40 jaar (1922 t/m 1961) deze functie op uitstekende wijze te hebben vervuld. Hij werd tot Erelid benoemd.

Als zijn opvolger werd Lnt Kol inf W. F. TEN BOSKE gekozen.

Midden 1964 zijn er 1588 leden, waaronder ongeveer 100 burgers, cijfers die wij zonder commentaar geven. Van de militaire leden behoort 80% tot de Koninklijke Landmacht, 12% tot de Koninklijke Luchtmacht en 8% tot de Koninklijke Marine.

Inmiddels was in 1959 Gen CALMEYER, benoemd zijnde tot Staatssecretaris van Oorlog als Voorzitter afgetreden, daarmee de traditie van de Vereniging bevestigende, dat er geen band moet bestaan tussen de Overheid en de Vereniging (hoewel – de geschiedenis heeft het enige keren bewezen – een *gouden* band zo nu en dan helaas niet kan worden ontbeerd).

Gen CALMEYER werd opgevolgd door Lnt gen art op n.a. J. H. Couzy, oud-commandant 1 LK, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Vermeld worden nog de samenvattingen en opmerkingen door de Voorzitters aan het slot van de voordrachten, waar in de laatste vijftien jaren meer zorg aan is besteed, dan voordien het geval was.

Als markant voor deze periode worden beschouwd de voordracht van PROF DR VAN DOORN, hoogleraar aan de K.M.A., (werkjaar 1963/64), die duidelijk demonstreert hoeveel breder het begrip Krijgswetenschap wordt gezien dan vroeger, en die van MR STIKKER, Secretaris-Generaal van de

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERENIGING

NAVO (eveneens werkjaar 1963/64), welke voordracht nog een bijzonder accent verkreeg, doordat MR STIKKER kort nadien als zodanig aftrad.

¹⁾ L'HOMME GRIS. Nederland en het Leger. Wat het is en wat het zijn kan, of Beschouwingen kunnende dienen bij de behandeling van onze Kamers van eene Wet op de Legerorganisatie. 1857, p. 122.

²⁾ De cursivering komt niet in het origineel voor.

³⁾ Zie DE INGENIEUR, 21 augustus 1964, no. 34, p. O 51.

⁴⁾ De Indische Krijgskundige Vereniging gaf eveneens een Wetenschappelijk Jaarbericht uit, bedoeld als aanvulling van het Nederlandse. De eerste uitgaaf loopt over het jaar 1914; de Vereniging hield dit vol tot het jaar 1939.

⁵⁾ De eerste vier W.J. worden aangeduid met twee jaarcijfers (1905/06, enz); zij hebben betrekking op het eerste jaarcijfer. Van 1909 af geschiedt de aanduiding met één jaarcijfer.

I. Algemene onderwerpen

1. Militair-politieke beschouwingen
2. Departementen (Ministeries) en Strijdkrachten. Hogere Bevelvoering. Wederopbouw na W.O. II
3. Landsverdediging. Het Nederlandse Verdedigingsstelsel. De NAVO-verdediging
4. Militiewet, (Dienstplicht) wet, Plaatsvervanging, Algemene Dienstplicht Kaderleger. Militieleger. Strijdmacht met beroepskern
5. Interne militaire verhoudingen
6. Maatschappij en Strijdkrachten. Ideologie in de Strijdmacht
7. Militair straf- en tuchtrecht. Duel
8. Research. Techniek en oorlog. Industrie en Strijdkrachten

1.1 Militair - politieke beschouwingen

De kaart van Europa zag er in het midden van de vorige eeuw oost van onze grenzen geheel anders uit dan thans. De Staatsalmanak van 1865 vermeldt onder de vertegenwoordigers van vreemde mogendheden, geaccrediteerd in Den Haag: gezanten van Pruisen, Hannover, Baden, Beieren, Hessen, Nassau, en Saksen. Binnen tien jaar kwam daarin grondig verandering.

Daar was in de eerste plaats, in 1866, de annexatie na een korte worsteling, van Hannover door Pruisen. Deze gebeurtenis speelde zich vlak voor onze deur af.

Het schandaal. Nederland weldra in oorlog?

1866 „De gebeurtenissen, die in den loop van dezen zomer plaats grepen, hebben voorzeker ieder tot ernstig nadenken gestemd. Wij zijn als het ware tot de middeleeuwen teruggekeerd. Het volkenregt is vertrapt, alleen het regt van den sterkste schijnt te heersen. Dit is voor kleine staten zeer bedenkelijk, vooral wanneer men in aanmerking neemt welke uitbreiding de oorlogsmiddelen gekregen hebben, welke kracht en welke spoed aan den oorlog gegeven wordt, zoodat men geheel onverwacht overvallen wordt. (Tweede Kamerlid JHR C. M. STORM VAN 'S-GRAVESANDE, Voorzitter, VERSL 1866/67, p. 42).

In dezen „veelbewogen” tijd, waarin mogelijk bij ons, als voor 50 jaren, weldra het pleit door het zwaard zal worden beslecht, moet het kostbare van den tijd worden beseft en mag geen enkel oogenblik onbenut voorbij gaan.” (ID, ID, p. 10).

Ook strategisch werd een achteruitgang geboekt; aan onze noordoostgrens hadden wij, in plaats van Hannover, het agressieve Pruisen als buurman gekregen.

Terwijl tot nu toe Frankrijk als het grote gevaar voor de vrede in West-Europa werd gezien, – een land onder een Napoleon kon men zich aan de hand van de opgedane ervaringen moeilijk anders voorstellen, dan de ene oorlog na de andere uitlokkende –, thans wordt Pruisen voor ons als het gevaarlijkste land bestempeld.

De ongerustheid steeg pas goed in 1867, toen de Luxemburgse kwestie aan de orde kwam.

Nederland en Luxemburg waren in een personele unie onder de Koning-Groothertog verenigd.

Tegenover de suksessen die Pruisen in de voorgaande jaren had

geboekt, zocht Napoleon III een tegenwicht. Hiertoe begon hij een diplomatieke actie tot het overnemen van Luxemburg.

De Koning-Groothertog bleek wel bereid afstand te doen van zijn rechten; Pruisen toonde bij onderhands overleg daartegen geen bezwaar te hebben. Maar toen de onderhandelingen publiek werden, nam Pruisen ook tegenover Nederland – dat in feite geheel buiten deze transactie stond – een zeer dreigende houding aan, zodat de affaire afsprong. Wel bracht de storm uiteindelijk het voordeel, dat Limburg uit zijn tweeslachtige positie als provincie van Nederland, tevens lid van de Noordduitsche Bond werd bevrijd, maar algemeen bestond het gevoel, dat men als door een wonder aan een oorlog met Pruisen ontkomen was.

Alarm

1869 „Europa staat steeds van top tot teen gewapend in het geweer. De gebeurtenissen der laatste jaren toch – het lot van Denemarken, of wilt ge recenter herinnering, het lot van Hannover in 1866 – of wat voor ons alles afdoet, de orkaan die in 1867 zoo dreigend aan onze oosterkinnen woedde, maar nog als door een wonder is afgedreven – die gebeurtenissen, allen, roepen ons luide ernstig waarschuwend toe, dat wie nu bestemd is tot de verdediging des lands, daartoe ieder oogenblik gereed, ieder oogenblik bekwaam, ja, ten volle bekwaam moet zijn”. (Maj inf SCHRAVER, VERSL 1869/70, p. 127).

Het nederlandse volk reageerde met het oprichten van scherp-schuttersverenigingen, een wat waterig begin van een volks-wapening.

Dan komt de klap, maar geenszins onverwacht: de frans-duitse oorlog breekt uit, en Nederland mobiliseert.

De tekortkomingen en het gebrek aan paraatheid van het veld-leger en stellingen, die bij deze mobilisatie bleken, zijn vele malen beschreven.

Voor de tweede keer was het oorlogsgeweld aan Nederland voorbijgegaan. Maar een gevoel van onbehagen bleef.

Geleidelijk verdwenen alle gezanten van de duitse kleine vorstendommen uit Den Haag; in 1873 was van hen alleen de Buitengewoon Gezant van Saksen overgebleven.

De reeds vóór 1870 bestaande „Pruisenvrees”, getransformeerd in wantrouwen tegenover het Duitse Keizerrijk, verminderde niet toen zich daar pangermanistische stromingen aftekenden.

VON TREITSCHKE, een zeer invloedrijk duits politicus, lanceerde steeds opnieuw de theorie, dat de tijd van de kleine staten voorbij was. Er ontstond een „annexatievrees”.

Zowel BISMARCK als VON MOLTKE Sr verklaarden wel meermalen, dat Duitsland geen enkele agressieve bedoeling tegen Nederland had. Maar minder zalvend waren vele Duitse persuitingen. Het begon al gauw na de Frans-Duitse oorlog, toen aan Nederland zijn mobilisatie van 1870 verweten, en als een onvriendelijke daad voorgesteld werd.

Men kan dit als een repetitie voor 1940 zien. De Almanach de Gotha, die zich ook wierp op ethnologische informatie, onderscheidde „peuples germaniques” en „peuples romans”, de eerste categorie verdeeld in „allemands, anglo-saxons” en „scandinaves”. En zo leert zij dan, dat in Nederland in 1869 wonen „3.550.000 allemands” (Almanach de Gotha 1871, p. 840). Deze voorlichting werd in Nederland niet op prijs gesteld.

In de Militärische Blätter van 1872 verscheen een lang artikel (voortgezet in de Neue Militärische Blätter) over de verdedigbaarheid van Nederland, waarin harde noten werden gekraakt over het Nederlandse leger (waar plaatsvervangende was toegestaan, hetgeen in Pruisen van 1813 af al niet meer bestond) en over de waarde van de Nederlandse stellingen.

Aan het slot wordt een beroep gedaan op het gezonde verstand: Nederland moet geen politieke zelfmoord plegen, maar economisch, via een tolverbond, tegen zijn grote buur aanleunen, tot heil van Nederland en zijn koloniën (en van Duitsland).

Frankrijk herstelde zich na zijn nederlaag bewonderenswaardig snel (zonder buitenlandse hulp), maar was in de internationale politiek weldra een bron van onrust, doordat het werd bezeten van de revanche-gedachte.

Maar dan het Britse gevaar!

1895 „De mogelijkheid van wellicht eens tegen het machtige Duitse leger te moeten optreden, heeft in die mate aller aandacht getrokken, heeft die aandacht op zoodanige wijze in de richting van Berlijn doen vestigen, dat andere, elders plaats gehad hebbende, gebeurtenissen bijna onopgemerkt zijn voorbijgegaan.

Tot deze gebeurtenissen moeten in de eerste plaats gerangschikt worden, de uitingen der wenschen van eene machtige politieke partij in Engeland, die de leus voert: Uitbreiding van Englands Macht in het buitenland, en tot wier vurigste wenschen ook het denkbeeld behoort, om de Britsche koloniën in Achter-Indië en Australië door de verovering van den Nederlandsch-Indischen Archipel tot één geheel te vereenigen. Uitingen die zich tastbaar hebben doen gevoelen in de annexatie van het eiland Cyprus, in de oorlogen in Zuid-Afrika, in Afghanistan, in Egypte, in Soedan, in Birma en op kleinere schaal ook op andere punten van den aardbodem”. (Kap art N.I.L. KERN, VERSL 1894/95, p. 301/02).

Zoals te begrijpen valt, heerste er in Nederland gedurende de Boerenoorlogen een felle antibritse stemming.

Twee jaar vóór de Russisch-Japansche oorlog uitbrak, wordt de aandacht gevestigd op de nieuwe bureu in het Oosten: Japan, de Verenigde Staten (sinds de inbezitneming van de Philippijnen) en Australië, sinds 1900 een Dominion met eigen grondwet en eigen strijdkrachten (ORG 1903/04, p. 645).

In de voordrachten en discussies blijkt, dat men van Nederlandse landmachtzijde het grootste gevaar van de oostgrenzen zag komen, terwijl degenen die deel uitmaakten van het N.I.L. niet gerust waren over de bedoelingen van het Britse Rijk.

Verbetering van positie door bondgenootschap met België? Nederlands-Indië als oefenterrein. Borneo of Atjeh? Entre ces deux...

1879 „België en Nederland zijn door hun positie als het ware aangewezen om zulk een bondgenootschap te vormen. In België wordt dit door hen, die de lands-defensie ter harte gaat, zeer goed begrepen, en de meesten zijn van meening, dat er meer heil te wachten is van een bondgenootschap met ons, dan van alle mogelijke neutraliteits-tractaten”. (Maj genie N.I.L. VAN ZUYLEN, VERSL 1878/79, p. 446).

1880 „Maar ook zonder eigen bezit van koloniën zou het voor België reeds van belang zijn wanneer zijne officieren en soldaten afwisselend gedurende eenigen tijd in onze bezittingen ter oefenschool konden worden gezonden en wanneer de gewaarborgde neutraliteit geen beletsel is voor deze nauwe aansluiting der beide broeder-staten, dan zie ik geen enkel hoofdbezwaar tegen de uitvoering”. (ID, ID, VERSL 1879/80, p. 245).

1880 „De heer van Zuylen rekende nog op eene andere mogelijkheid: België zou misschien wel wenschen ook koloniën te bezitten, en in dat verband wees hij op een eventueelen afstand, onzerzijds, van Borneo. Maar als wij het dan toch maar voor het geven hebben, laten wij dan maar liever Atjeh afstaan. Het is waar, wij hebben daar nu de meeste kastanjes uit het vuur gehaald, maar België zou er genoeg te doen vinden en misschien zelfs in staat zijn het land produceerend te maken. Wij voor ons zouden daaruit de belangrijke voordeelen putten, dat uitbreiding van het Indisch leger niet noodig en Nederland van een geduchten lastpost ontheven ware”. (Kap art NL BOREL, VERSL 1879/80, p. 266).

Het onderwerp bleef de geesten bezig houden, ook buiten militaire kringen.

In 1906 werd een Nederlands-Belgisch Comité opgericht met als programma het bevorderen van de handelsbetrekkingen, verlenen van grensfaciliteiten, erkennen van wetenschappelijke graden, kortom met een economisch en cultureel doel. De gehele opzet ademde voorzichtigheid, om toch vooral niet op Duitse lange tenen te trappen.

Jammer was, dat deze initiatieven al te luidruchtig van Britse en Franse zijde werden geprezen, waardoor de opzet bij de oosterburen dadelijk in een verdacht licht kwam te staan.

Voor „Krijgswetenschap” behandelde Kap gs TONNET, als uitvloeisel van de oprichting van dit comité, de vraag: is ook een militair verdrag met België gewenst? (ORG 1906/07). De voordracht werd bijgewoond door twee Belgische stafofficieren. In de discussie signaleert een van hen de

Samenhang tussen de nieuwe Hollandse waterlinie en de stelling van Antwerpen

1907 „La nouvelle ligne d'eau semble presque inexpugnable, grâce aux inondations, mais elle paraît plus favorable à la défensive passive qu'à la défensive agressive.

Dès le moment où elle serait bloquée par un adversaire vigilant et actif, il serait bien difficile à l'armée hollandaise d'en sortir pour attaquer. D'autre part, il existe au Sud de cette ligne, entre Geertruidenberg et Anvers, un intervalle de 40 kilomètres environ. Comme le front maritime Gorkum – Willemstad n'est guère fortifié, un envahisseur chercherait vraisemblablement à tourner la nouvelle ligne d'eau en passant par cet intervalle. Si je prends la liberté grande de signaler ici des deux particularités du „Vesting Holland”, c'est uniquement en vue de faire ressortir que le camp retranché d'Anvers renforce considérablement le système défensif hollandais. L'armée belge pouvant déboucher d'Anvers empêcherait l'envahisseur de s'avancer par la trouée en question et son intervention donnerait à la défense du „Vesting Holland” un caractère agressif des plus efficace, que lui fait actuellement défaut.

Si l'on examine l'ensemble des deux systèmes défensifs, on arrive à cette conclusion qu'ils se complètent admirablement. La forteresse d'Anvers apparaît comme une formidable position protégeant le flanc de la „Nieuwe Hollandsche Waterlinie”, lorsqu'on envisage une invasion venant de l'est; elle forme une puissante position avancée, si l'on considère une invasion venant du Sud”. (Lnt Kol B.E.M. DELFORGE, ORG 1906/07, p. 841/42).

Hij wil in vreedstijd geen militair verbond, maar alleen gezamenlijke bestudering. En Kap TONNET:

De oostelijke buurman niet prikkelen!

1907 „In de samenkoppeling van de belangen der beide staten schuilt ongetwijfeld de grootste kracht van het militaire verbond, doch, hoe paradoxaal het ook klinken moge, tevens zijne grootste zwakheid. Niet alleen de wijze, waarop de kracht onzer weermiddelen over de grenzen gewaardeerd wordt, moet ons ter harte gaan, in nog hoogere mate is dit het geval met de waardeering onzer gevoelens.

Juist het militair verbond zou hieraan schade moeten doen, omdat het ons steeds dreigt te stellen in het licht eener vermomde agressie tegen het Oosten; het zou ten gevolge kunnen hebben, dat onze verklaringen van strikte neutraliteit als meer van afwachtenden aard, zouden kunnen worden beschouwd. Het zou ons in verdenking kunnen brengen aan de isoleeringspolitiek van het Germaansche centrum te willen deelnemen.” (Kap gs TONNET, ORG 1906/07, p. 817/18).

Het vraagstuk: is Nederland gerechtigd of verplicht in een gewapend conflict, waarbij Nederland zich neutraal verklaard heeft, troepentransporten over de Westerschelde toe te laten, was een onderwerp van discussie in 1879 (VERSL 1878/79, ROOSEBOOM) en in 1910 (ORG 1910/11, VAN OORDT), het laatste jaar naar aanleiding van plannen tot versterking van onze kustdefensie, die ook het bouwen van een fort bij VLISSINGEN omvatten.

Kap gs ROOSEBOOM kwam tot de conclusie, dat wij op grond van de bestaande tractaten niet gerechtigd waren, als België in oorlog was, om de toegang tot de Westerschelde aan welke natie ook te ontzeggen, een mening waarvoor hij overigens vrijwel geen steun kreeg.

Kol VAN OORDT was van mening, dat Nederland, neutraal zijnde, deze doortocht niet mocht toestaan.¹⁾

De Nederlandse regeringspolitiek distanciëerde zich overigens naar buiten geheel van speculatieve beschouwingen over een samengaan met België en herhaalde steeds opnieuw, dat zij bij een conflict in West-Europa volkomen neutraal wenste te blijven.

Na W.O. I (wij werden, onbegrijpelijk genoeg, voor de derde keer voor een oorlog gespaard!) werden alle ideeën over een samengaan met België voorlopig in de ijskast gedeponneerd.

Burenruzie in 1920

1920 „Duitschland is op het oogenblik vrijwel ontwapend. Dit zal echter wel niet altijd zoo blijven en al kunnen we in dat geval rekenen op vreemde steun, zoo mogen we ons legerstelsel toch niet op een weerloos Duitschland opbouwen. Immers eer een legerstelsel behoorlijk doorgewerkt

heeft, moet 20 à 25 jaar verlopen, en in dien tijd kan veel veranderen.

Met België is de toestand anders. Hier hebben we te doen met een land, dat uitgesproken aanspraken maakt op ons grondgebied, waarbij het speciaal gaat om de Scheldemond en om onze kolenmijnen. België is sterk bewapend en een conflict is mogelijk. Steun van Engeland aan ons is niet uitgesloten, maar België kan steun van Frankrijk krijgen, dat bij een Belgische expansie belang heeft. Zou een conflict van ons en België gerekend worden tot de oorlogen tusschen twee kleine Staten waarbij een interventie onnoodig en gevaarlijk zou zijn?

En de steun van Engeland kan te land niet krachtig zijn en niet zoo snel komen.

Bij de beschouwing van de vorming en de organisatie van ons leger, zullen we dus in de eerste plaats onzen blik naar België te wenden hebben, als zijnde op 't oogenblik de militair sterkste van de mogendheden, waarmede wij mogelijk in conflict kunnen komen. (. . .)

België heeft dus 12 goed uitgeruste divisies in eerste lijn. Daarbij is pas overgegaan tot de aanschaffing van tanks en is België ruim voorzien van de overige noodige technische hulpmiddelen." (Kap gs van ERMEL SCHERER, ORG 1920/21, p. 159/60).

Wat moet daarvan terecht komen als wij over een Veldleger van slechts 4 Legerkorpsen, die wat hun uitrusting betreft, ver achtergebleven zijn bij de eisen van de tijd, beschikken?, zo vraagt hij zich bezorgd af.

Als deze bui is overgedreven, kan aandacht besteed worden aan de taak van de nederlandse strijdkrachten als partner van de Volkenbond.

Fout en gevaar van de oorsprong van de Volkenbond

1919 „Naar alle zijden moeten we voorloopig paraat blijven en ons *niet onverbreekbaar vastklinken* aan een combinatie van mogendheden die tegen Duitschland is gericht. Onze ligging is daartoe te zeer blootgesteld." (Kap gs LAMBOUY, ORG 1919/20, p. 202).

Konsequenties van het lidmaatschap van de Volkenbond

1919 „Daar een neutrale houding in de toekomst zal zijn uitgesloten, houdt ook de lokale defensie-politiek op te bestaan, d.w.z. het verdedigingsstelsel in het moederland moet worden gezien met dat van het naburige België; dat van Oost-Indië met dat van Australië; leger-, zee- en luchtvloot worden voorhoeden (in defensieven zin bedoeld) voor bondsstrijdkrachten." (Kol gs TONNET, ORG 1919/20, p. 140).

1926 „De tijd, waarin wij bij voorkeur spraken van „onze nationale oorlogvoering" is voorbij; de vraag is zelfs of deze niet steeds in onze fantasie

heeft bestaan en of zij niet bij de eerste aanraking met de ruwe werkelijkheid, welke zij nimmer heeft moeten doorstaan, uiteengevallen zou zijn als een zeepbel.

Ik weet wel, dat ik hierbij raak aan wat voor velen als een „heilig huisje” geldt en gegolden heeft, maar ik kan de werkelijkheid niet anders zien. Zij zullen moeten beseffen, dat de veiligheid van onze grenzen, het behoud van ons Volksbestaan, wanneer zij in het gedrang komen, daar zullen worden bevochten, waar het brandpunt van den strijd is, op het hoofdoperatietoneel.” (Kol gs SCHUURMAN, ORG 1926/27, p. 110).

Een zeer vooruitziende visie wordt in het volgende gedemonstreerd.

Engeland over zijn hoogtepunt heen;
wed op het Amerikaanse paard!

1930 „... in het algemeen kan men wel zeggen, dat de afname der belangrijkheid in het goederenverkeer van Londen en van heel Engeland, schijnt te liggen in den loop der dingen, evenals het politiek gezag van het Ver. Koninkrijk over zijn dominions en koloniën de neiging vertoont sterk te verminderen. Men denke slechts aan Gr. Brittannië's moeilijkheden in Indië, in China, in Palestina, in Egypte en waar niet al (. .).

Het lijdt m.i. geen twijfel, dat in dit „Angelsaksische front” de Amerikaan in de toekomst de lakens zal uitdeelen. Dat betekent voor Groot Brittannië een zekere, noodzakelijk geworden, onthouding ten opzichte van de Europeesche politiek, met als gevolg een vrijer hand voor „de krachtigste militaire vastelands mogendheid.”

De sterkste continentale grootmacht, i.c. het Frankrijk van heden, verkeert in een veel gunstiger positie dan het Duitsland van het begin der 20e, het Frankrijk van het begin der 19e, of het Frankrijk van het begin der 18e eeuw. De nieuwe wapens, de onderzeeboot en het luchtwapen hebben Engeland heel wat minder onaanrijpbaar gemaakt dan dit land vroeger was. Bovendien was Engeland vroeger aan niemand rekenschap verschuldigd, nu is er de onberekenbare factor Amerika (. .).

Een verziende Nederlandsche staatkunde zou nu reeds moeten beginnen met zich de instrumenten te scheppen, noodig om de Amerikaansche publieke opinie voor Nederlandsche rechten en belangen te interesseeren.” (Kap Itz FÜRSTNER, ORG 1930/31, p. 196/97).

Positie van Nederland in 1934

De internationale toestand is op slag veranderd: Duitsland en Japan zijn uit de Volkenbond getreden; Duitsland heeft de zware beperkingen betreffende zijn strijdkrachten, hem opgelegd bij het Vredesverdrag van Versailles, van de tafel geschoven.

1934 „De herbewapening van Duitschland is in vollen gang en men moet rekening houden met de mogelijkheid van een nieuwen oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland, al dan niet met bondgenooten.” (Lnt gen b.d. VAN ERMEL SCHERER, ORG 1934/35, p. 101).

En bij een schending van onze neutraliteit door Frankrijk (aldus redeneert hij), als ons Veldleger zodanig is opgesteld, dat het een flankdreiging vormt voor een vijand, die via België de Rijnprovincie binnenvalt, dan moet een aanvaller dit Veldleger tegelijk met zijn hoofdmanoeuvre afdringen. Hetzelfde geldt voor het geval Duitsland de VON SCHLIEFFEN-manoeuvre uitvoert.

Dit zal, als het Veldleger deze dreiging qua uitrusting en geoefendheid kan uitvoeren, van de vijand een overmacht van 1 à 2 legerkorpsen eisen, hetgeen betekent dat hij alleen voor dit neven-doel 5 à 6 legerkorpsen moet inzetten.

„Er is dus een zeer groote kans, dat men de troepenmacht noodig om de bedreiging van ons veldleger krachteloos te maken niet beschikbaar kan stellen en dat derhalve de nadeelen van de operatie de voordeelen overtreffen en men deze niet uitvoert.

In dat geval zou de preventieve waarde van ons leger ons dus evenals in 1914 buiten een oorlog gehouden hebben. Dit is nu het doel waar naar mijne meening naar gestreefd moet worden en ik ben zeker, dat ik daarmede de meening deel van de Regeering en van nagenoeg het geheele Nederlandsche volk.” (Lnt gen b.d. VAN ERMEL SCHERER, ORG 1934/35, p. 96).

Einde van de neutraliteits politiek

Het pact van Brussel (maart 1948)

1948 „Wat de militaire zijde betreft, hetwelk ons in het bijzonder interesseert, hebben zowel onze Minister-President in zijn regeringsverklaring, als de Minister van Buitenlandse Zaken bij de ondertekening van het verdrag er op gewezen, dat daarmede aan onze zelfstandigheids- en neutraliteitspolitiek een einde is gekomen, waartegenover wij echter bij een aanval in Europa van de onmiddellijke bijstand der overige verdragsstaten verzekerd kunnen zijn. De vijf verdragsluitende mogendheden zullen nu in onderling overleg moeten uitmaken op welke wijze men zich in voorkomend geval het gezamenlijk optreden zal hebben te denken. Hierbij zal het bepaalde in art. 180 der Grondwet dat ieder Nederlander, daartoe in staat, verplicht is mede te werken tot handhaving van de onafhankelijkheid van het Rijk en de verdediging van zijn grondgebied een enigszins andere betekenis krijgen, doch daarbij blijft zowel voor onze strijdmacht in haar geheel als voor elk lid daarvan een even eervolle en schone taak weggelegd.” (Genmaj gs b.d. VAN HILTEN, ondervoorzitter, ORG 1947/48, p. 179).

De West-Europese Unie had een veel te beperkte omvang om werkelijk een portuur te vormen tegen het Sovjetblok.

Eerst het Atlantic Pact, waarin de Verenigde Staten en Canada mede als partners optraden, tot stand gekomen onder de indruk van de overweldiging van Tschecho-Slowakije en de blokkade van Berlijn, bracht de mogelijkheid om daarin grondig verandering te brengen.

Omvang en betekenis van het Atlantic Pact

1949 „In strategische zin is het gebied, dat wordt omvat door de West-Europese Unie, door de Verenigde Staten en door Canada het hart, de kern van de Westerse wereld. Het bevat 's werelds grootste concentratie van industrie, een zeer talrijke, beschaafde, ontwikkelde bevolking, die 's werelds hoogste levensstandaard heeft bereikt; de grootste luchtmacht en zeemacht; en culturele en historische banden, die – ondanks verschillen, – die leden van deze statengemeenschap hechter aaneenbindt dan die in enig ander deel van de wereld.

Ongetwijfeld zullen er mensen zijn, die menen, dat een strategisch blok, waarin de *vijf Europese landen* door de Atlantische Oceaan zijn gescheiden van hun *Amerikaanse* bondgenoten – van wie hun kracht afhangt – niet erg natuurlijk is en ook niet erg sterk kan zijn. De aanwezigheid van die Atlantische Oceaan heeft nadelen, maar ook voordelen. De hulpverlening aan Europa wordt er door bemoeilijkt, tegelijkertijd is die Oceaan een barrière (tenminste voor de afzienbare toekomst), die het „arsenaal van de democratie” in Noord-Amerika beveiligd: het arsenaal waarvan, in laatste instantie, het lot van West-Europa afhankelijk is.

Om de betekenis ervan ten volle te zien, moet dit Atlantische Pact worden beschouwd tegen de achtergrond van de wereld.

De factoren tijd en afstand zijn verkleind door de grote werkingssfeer en de hoge snelheid van moderne wapens en dit heeft de vroegere „continentale” strategische positie van Noord-Amerika veranderd in een „insulaire” positie. In strategische betekenis neemt Noord-Amerika een soortgelijke positie in als Engeland in de 19e eeuw, terwijl, in strategische zin, raketten en vliegtuigen Engeland min of meer deel doen uitmaken van het contingent van Europa.

Zo is Noord-Amerika geworden een eiland, gescheiden van 's werelds grootste landmassa, Eurazia, door twee zeeën en door de ijsmassa's van de Pool.” (Kap Itz Koudijs, ORG 1948/49, p. 105/06).

In de Korea-oorlog (1950) bleek het Westen militair nog zeer zwak te zijn.

Dank zij Amerikaanse en Canadese militaire hulp op enorme schaal, kwam hierin geleidelijk verbetering. Deze bijstand werd politiek, maar geenszins naar waarheid, als „mutual aid” be-

stempeld: hulde aan degene die deze term verzonnen heeft voor zijn politieke tact (en ironische kwaliteiten). Langzamerhand konden meer optimistische klanken als „forward strategy” worden geuit ten aanzien van de verdediging van het Westen.

Het lidmaatschap van de NAVO brengt o.m. met zich mee, dat de grote buurstaten Frankrijk, Engeland en West-Duitsland bondgenoten zijn geworden. Daardoor zijn de oude vragen: hoe is de houding van die burens in geval van een oorlog in Europa tegenover Nederland, (mèt het probleem: wat is Japan van plan in het Verre Oosten), en welke maatregelen op militair gebied eisen deswege voorbereiding in vredetijd, niet meer aan de orde. De inzet is anders geworden: het gaat om het voortbestaan van een beschaving en het behoud van een vrije wereld.

De politiek gaat een veel grotere rol spelen in de strategische plannen en zelfs in de uitvoering daarvan, dan vroeger.

De uitwerking van de nucleaire wapens is dermate groot, dat voor het gebruik daarvan als strategisch wapen overwegingen een rol moeten spelen, die ver gaan buiten de specifiek militaire grenzen.

Belangrijk voor de militair-politieke oriëntering is de maatregel geweest om in de Wetenschappelijke Jaarberichten (sinds 1950) van de hand van Lnt Kol SPITS, een overzicht te doen opnemen omtrent de stromingen, die in de internationale politiek vallen te onderkennen.

¹⁾ Wie zich interesseert voor de vraag: welke instructies de Regering op 1 augustus, 4 augustus en 5 augustus 1914 aan de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht heeft gegeven ten aanzien van het al dan niet verlenen van doorvaart aan Britse oorlogsschepen naar Antwerpen, zij verwezen naar de Rijks Geschiedkundige Publicaties dl 109, bldz. 6, 17 en 19.

Vermeld zij, dat eerst op 5 augustus de oorlogstoestand tussen Duitsland en Engeland intrad.

1.2. Departementen (ministeries) en strijdkrachten. De hogere bevelvoering Wederopbouw na W.O. I I

Hoe moeten leiding en beheer van het leger in Nederland, het leger in de Koloniën, de marine in Nederland en de marine in de Koloniën over de Departementen (later Ministeries) worden verdeeld?

Een vraag, waarover zeer uiteenlopende meningen bestonden, en die dan ook in „Krijgswetenschap” vele malen aan de orde kwam.

Marine, Nederlandse leger en Nederlands-Indische leger onder één minister voor nationale verdediging

1883 „Thans worden de oorlogszaken, – of laat ik, naar 'sprekers bedoeling, van defensiebelangen] gewagen, – de defensiebelangen behartigd èn door den Minister van Oorlog, èn door diens ambtgenoot van Marine, èn ten deele ook door den Minister van Koloniën, bij wiens Departement een afzonderlijke afdeling werkzaam is in het belang van 's lands militaire aangelegenheden. Herhaaldelijk heb ik mij zelf afgevraagd, of de zaken 's lands weerbaarheid betreffende, er niet door gediend zouden worden wanneer zij allen vereenigd waren in één hand, bijv. van een Minister voor de nationale verdediging. Ik erken gaarne dat zulk eene reorganisatie voor het oogenblik gemakkelijker gedacht dan volbracht wordt, want zij zou niet weinig ingrijpen in onze staatsinstellingen. Men zou toch niet kunnen vergen dat zulk een Minister voor de nationale verdediging in 's lands raadzaal alle aangelegenheden van zijn omvangrijk beheer zou bespreken, veel minder verdedigen, zoodat zulk eene reorganisatie schier ondenkbaar zou zijn, als ze niet gepaard ging met de aanstelling van eene in onze constitutie tot dusver ongekende soort van ambtenaren, – ik zou ze anders secretarissen van Staat willen noemen (het denkbeeld is geenszins nieuw) – wier taak het zou moeten zijn o.a. de volksvertegenwoordigers in te lichten aangaande details; aan den minister zou het dan slechts zijn zich te belasten met de verdediging van zijn regeeringsbeleid.

Bij de oprichting nu van zulk een departement zou ik de opheffing van het Dep. van Oorlog zeer gelukkig achten; want het is een onloochenbaar feit – ik heb het hier reeds herhaaldelijk betoogd – dat de wijze waarop thans de militaire aangelegenheden van Nederland behartigd worden n.l. door

drie Departementen, Oorlog, Marine en Koloniën, tot verspilling van millioenen leidt. Er kan geen behoorlijke samenwerking tusschen de departementen bestaan, want hunne belangen staan vaak lijnrecht tegenover elkander, zoodat het eene departement als 't ware moet trachten aan het andere te ontfutselen, wat ze beide evenzeer noodig hebben." (JHR. J. D. SIX, oud-Genie off. N.L., Hoofd Afd. Mil. Zaken Departement van KOLONIËN, VERSL 1883/84, p. 231/32).

Het zou 1 mei 1949 worden, voor de eerste Staatssecretaris van Oorlog werd benoemd. En daarna zou het nog tien jaren duren, voordat definitief een Ministerie van Defensie onder Min VISSER, compleet en wel met Staatssecretarissen, werd ingesteld, zulks nadat Min STAF tevoren gedurende vele jaren zowel aan het hoofd van het Ministerie van Oorlog als dat van Marine had gestaan.

Voor wat een samensmelting van de legers in Nederland en in Nederlands-Indië betreft (een vraag, die tientallen van jaren in de gedachten leefde) zij verwezen naar hoofdstuk 4.

In het bijzonder betreffende de marine, waarvan een deel in Nederland en een deel in Nederlands-Indië diende, rees herhaaldelijk de vraag: moet Nederlands-Indië niet zelfstandig over een vloot beschikken, evengoed als het reeds een geheel buiten de nederlandse landstrijdkrachten staand leger in stand houdt en beheert?

Deze vloot zou dan natuurlijk moeten ressorteren onder het Departement van Koloniën. Dit zou als konsekwentie met zich mee moeten brengen, en dit woog zeer zwaar, dat een Departement van Marine in Nederland dan geen voldoende raison meer zou hebben, en samengevoegd diende te worden met dat van Oorlog tot een Departement van Landsverdediging of Defensie.

Een Staatscommissie kwam in 1908 eenstemmig tot de conclusie, dat een afzonderlijke, Koninklijke Marine voor Nederlands-Indië bepaald in het belang van de verdediging van dat Rijksdeel zou zijn, terwijl die splitsing in vele opzichten gunstig zou zijn voor de verdediging van Nederland ¹⁾. Maar van marinezijde rees tegen dit denkbeeld fel verzet.

In 1912 (COLIJN was toen Minister van Oorlog en Minister van Marine a.i.) scheen het met een samenvoeging van de beide militaire departementen ernst te worden. Er verscheen zelfs een K.B. (3 december 1912 no. 363) tot instelling van een Departement van Defensie, ingaande op een nader te bepalen datum. De Minister zou worden bijgestaan door twee commissarissen-generaal en een Chef van de Algemene Staf van Landsverdediging. Ook de Zee-macht in Nederlands-Indië zou door het nieuwe Departement worden beheerd; het nederlands-indische leger bleef buiten de plannen.

Verwacht was, dat COLIJN dit reeds toen uitermate zwaar geachte ministerschap zou aanvaarden. Maar, het K.B. werd in 1914 ingetrokken (K.B. van 26 maart 1914 no. 167).

Onder de drang der bezuiniging komt na W.O.I. in de politiek de fusie der departementen opnieuw ter sprake: bij K.B. van 27 sep 1920 (Stbl 759) werden de Departementen van Marine en van Oorlog opgeheven en werd een Departement van Defensie opgericht. Het Besluit zou in werking treden op een nader te bepalen datum, en dat stond er niet voor niets in. Want het instellen van Departementen is wel een grondwettelijk recht van de Kroon, maar, zeker naar hier bleek, beter kan men spreken van een quasi-recht. Want de bevoegdheden en verplichtingen, bij de wet verleend en opgedragen aan de Ministers van Oorlog en Marine, moesten bij de wet worden overgedragen aan de (nieuwe) Minister van Defensie.

Min POP (Min van Oorlog en van Marine a.i.) diende daartoe een ontwerp-wet in (15 nov 1920).

De samenvoeging hing al enige tijd in de lucht. „Krijgswetenschap” had het vraagstuk reeds doen behandelen door Kol TONNET (ORG 1919/20). Aan de discussie van dit vraagstuk werd een aparte avond gewijd, die tot in de nacht voortduurde (twaalf debaters!).

Kort tevoren was het onderwerp reeds behandeld in de Marinevereniging en daar was gebleken, dat bij de Marine tegen samenvoeging zware bedenkingen bestonden: algemeen werd gevreesd, dat op papier misschien wel een Departement van Defensie zou ontstaan, maar dat dit in wezen een Departement van Oorlog zou zijn met een marine-aanhangsel.

Het spectrum van ideeën, dat bij de discussie in „Krijgswetenschap” werd voorgetoverd, toont de volgende kleuren:

van marinezijde bleken overwegende bezwaren tegen een Departement van Defensie. Zoals gebruikelijk bij de Marine, was deze mening algemeen;

bij de landmachtsprekers waren de meningen verdeeld; eveneens, zoals gebruikelijk bij de Landmacht.

Sommigen wilden nl. een splitsing tussen de Marine in Nederland (te brengen onder een Departement van Defensie) en de Marine in Nederlands-Indië (in te delen bij het Departement van Koloniën), een en ander dus overeenkomstig de conclusie van de hierbovenvermelde Staatscommissie van 1906.

Anderen achtten een samenvoeging van de Departementen van Oorlog en Marine tot één Departement van Defensie nodig. Derhalve géén splitsing van de Marine, die, aldus werd van marinezijde nadrukkelijk betoogd, beide delen te gronde zou richten. Afwijkend is de mening van Kap g's LAMBOOIJ. Hij is tegen een Departement van Landsverdediging, een organisatie die té veel

omvattend zou zijn om door één man te worden geleid. Als men er politiek niet onder uit kan, om de bestaande toestand te wijzigen, dan wil hij de Marine in haar geheel niet onder Defensie, maar onder Koloniën brengen. De geringe zeestrijdkrachten die in Nederland als steun voor de kustbewaking nodig zijn, zouden ter beschikking gesteld kunnen worden op analoge wijze, zoals de Koloniale Reserve in Nederland bij mobilisatie wordt ingeschakeld voor de verdediging van het moederland.

Uit de hoek van het N.I.L. komen de voorstanders van een „imperial defense” (waarin dus ook het N.I.L. is opgenomen).

De grote voorman van deze gedachte, die hij in woord en geschrift herhaaldelijk bepleit, is res. Kolonel gs MERENS, een oud-genie-officier N.I.L. Het imperium Nederland-Nederlands-Indië is de basis van zijn ideeën.

Deels daarmee samenvallend, en interessant tegen de achtergrond van de geschiedenis:

Een Nederlandse Imperial Staff. Integratie van de defensie-politiek voor alle rijkswindelen

1920 „Zoo zullen ook de hoofdlijnen der defensie-politiek, zoowel voor het Rijk in Europa als voor het deel van het Rijk in Indië door de Rijksregeering moeten worden ontworpen en zal, voor het verstrekken der middelen om die verdediging te voeren, een zeer groote mate van overleg, van samenwerking tusschen de onderdelen van het Rijk niet kunnen worden gemist. Om die eenheid te kunnen krijgen zal n.m.m. één groot orgaan moeten worden ingesteld – noemt het een Rijksdefensiestaf of anders zoo u wilt – in welk orgaan vertegenwoordigers zoowel van het Nederlandsche als van het Indische deel van het Rijk op voet van volkomen gelijkheid zitting zullen dienen te hebben.

Dat de Indische vertegenwoordigers uit en door Indië moeten worden aangewezen is een conditio sine qua non.

Men begrijpe mij goed, het gaat hier om het vastleggen der hoofdbeginselen. De uitvoering dezer beginselen, het beschikbaar stellen der middelen, dat alles worde door elk der beide onderdeelen zooveel mogelijk zelf geregeld met inachtna-me voor wat Indië betreft van de in de toekomst te verkrijgen zelfstandigheid van het Indische deel van het Rijk – welke meerdere zelfstandigheid mits in niet overversneld tempo nagestreefd, zeker door mij zou worden toegejuicht.” (Kap art N.I.L. WINTER, ORG 1919/20, p. 224).

Mogelijk stond hem een Dominion-status van Nederlands-Indië voor ogen, ofschoon dat woord niet viel.

Nog verder wijst:

Einddoel: Nederlands-Indië een eigen departement van landsverdediging.

1920 „Ik voor mij kom tot de conclusie, dat een departement van landsverdediging èn hier èn in de koloniën de meest logische oplossing is om beider defensie in de nieuwe gemeenschap van volken zoo goed mogelijk te dienen en de scheiding van beider militaire uitgaven zoo streng mogelijk door te voeren. Er is geen sprake van, dat men op den reeds ingeslagen weg terug zal kunnen keeren: na de instelling van den volksraad, invoering van eene Europeesche en wellicht binnenkort ook Inlandsche militie, zal ook de militaire-marine geheel binnen de invloedssfeer van de Indische Regeering moeten komen, zoowel met het oog op het groote Inlandsche personeel als de kosten van aanschaffing. Alles wijst op een streven om Indië in de gelegenheid te stellen financieel, economisch en militair op eigen beenen te leeren staan; voorlopig zal hulp en voorlichting van hieruit niet ontbeerd kunnen worden, maar het einddoel zal toch ongetwijfeld zijn: *geene* verdediging van Indië door het *moederland*, maar in eerste instantie door *zich zelf* als eene volwaardige Indische schakel in den schoonen keten van eene moderne volkerengemeenschap” (Kap inf N.I.L. BANNINK, ORG 1919/20, p. 219/20).

In 1922 trok de Regering (inmiddels was Mr VAN DIJK Minister geworden) het voorstel-POP, verband houdende met de samenvoeging der Departementen, in. Er gebeurde dus niets. Wel had het vraagstuk er toe geleid, dat men van de kant van de landmacht zich sterk had bemoeid met marinezaken, waarover men zich aan Marinezijde ergerde ²⁾.

Eind 1926 kwam het vraagstuk opnieuw aan de orde, omdat . . . Kap gs LAMBOOIJ, inmiddels Min van Oorlog en Min van Marine a.i. geworden, tot oprichting van een Departement van Defensie (met behoud van de eenheid der Marine) wenste over te gaan.

Dat hij, zoals wij reeds vermeldden, in „Krijgswetenschap” de onmogelijkheid om deze twee Departementen door één man te doen leiden had betoogd, werd hem in het parlementaire debat over zijn voorstellen geenszins onthouden. Maar de Minister had geluk: degene die met dit verwijt kwam, was, wat vastheid van mening betreft, zelf geenszins brandschoon, en dat onthield Min LAMBOOIJ hem nu weer niet.

In „Krijgswetenschap” werden zijn plannen besproken door Gen KALFF (ORG (1926/27)). Hij komt tot een Departement van Landsverdediging zonder de Marine in Nederlands-Indië: de belangen van de maritieme verdediging aldaar zouden z.i. bij het verenigd blijven van de Marine in Nederland en Nederlands-Indië onvermijdelijk in het gedrang komen.

Sprekers van de Marine (HELFRICH, VAN REEDE, beiden leraren van de Marine-Krijgsschool) verzetten zich krachtig tegen die gedachte. De taal wordt duidelijker.

Waar praat die landmacht over? „The silent service”

1926 „Wat is de reden dat de inleider hedenavond (d.i. Gen KALFF) zonder meer de door mij aanbevolen maatregelen als lapwerk betitelt en hier in deze wetenschappelijke vereeniging een maatregel *durft* aan te bevelen, waarvan hijzelf de gevolgen onmogelijk kan overzien?

Mijnheer de Voorzitter. Ongetwijfeld heeft voor een deel de Marine zelf aan dit alles schuld. Zij zwijgt te veel en begroet dit gewroet slechts met een medelijdend schouderophalen „The silent service” heet ook in Engeland terecht de marine.” (Lntz I VAN REEDE, ORG 1926/27, p. 317).

1926 „De Marine moge voor een deel schuld hebben aan de gesignaleerde verschijnselen, voor een ander en grooter deel worden zij veroorzaakt, doordat nu al vele jaren lang tal van landmachtofficiëren zich steeds weer geroepen voelt op alle manieren in couranten en vergaderingen adviezen ten beste te geven over ingewikkelde marineproblemen.

De Marine doet dit omgekeerd nooit! Wellicht is dit gelegen in een soort beleefdheidstraditie, want moeilijk zou het niet zijn”. (ID, ID p. 318).

Min LAMBOOIJ kan, het is inmiddels 1928 geworden, het nog van Min POP afkomstige wetsontwerp (en daarmee het Departement van Defensie) slechts binnenhalen, dank zij de unanieme steun van de linkse partijen, die in die tijd in het bijzonder uitmunten in alles wat de defensie afbrak. Een analyse van de 55 stemmen die in de IIe Kamer vóór het ontwerp waren, wijst uit, dat daarvan 30 stemmen behoorden tot de s.d.a.p. en de vrijz. dem. partij. Van de rechtse partijen stemden, vereenvoudigd verteld, alleen de r.k. voor de samenvoeging. De overwinning moet een nare smaak hebben achtergelaten.

Het vorengenoemde K.B. van 1920, waarbij het Dep. van Defensie werd ingesteld, kon zodoende pas na 8 jaar van kracht worden (K.B. van 11 juni 1928).

Gedurende de Londense periode, toen de betekenis van de Marine ten opzichte van de Landstrijdkrachten zeer toegenomen was, werd de samenvoeging met een minimale omslag weer opgeheven, en werden Departementen van Oorlog en van Marine opgericht (juli 1941).

Deze situatie is theoretisch blijven bestaan tot 1959 (K.B. van 19 mei 1959), toen een Ministerie van Defensie werd ingesteld.³⁾

Het merkwaardige is, dat dit thans zonder rumoer geschiedde, terwijl toch de verantwoordelijkheden door de intergeallieerde contacten en door de hoge budgetten in een andere orde van grootte lagen, dan in de tijd toen er zoveel verzet tegen de samenvoeging bestond. Maar in 1959 werd een practisch reeds acht jaar bestaande situatie definitief vastgelegd. Ir STAF had toen reeds

van 1951 af in vier kabinetten aan het hoofd gestaan, zowel van het Ministerie van Oorlog als van dat van Marine: een uitzonderlijke en unieke prestatie in de veelbewogen geschiedenis van de militaire departementen en ministeries. ⁴⁾

De hogere bevelvoering

Een kwestie, die de militaire gemoederen eveneens zeer in beweging bracht, was de organisatie van de Hogere Bevelvoering.

Volgens de Grondwet van 1848 was de Koning belast met het Oppergezag van Zee- en Landmacht. Hij was de (nominale) Opperbevelhebber. Bij de mobilisatie in 1870 werd de Kroonprins tot bevelhebber van het „Observatieleger” benoemd.

Later lag het in de bedoeling bij mobilisatie een der Inspecteurs tot Commandant Veldleger aan te stellen.

In de oorlogsvoorbereiding kwam aanzienlijke verbetering toen in 1907 het Commando Veldleger werd opgericht. Als Commandant Veldleger (CV) werd benoemd Gen Kool, die als Chef van de Generale staf juist gepensioneerd was.

De bezetting van het commando was uiterst sober: hij beschikte organiek over twee officieren, van wie de ene tevens Kapitein-adjudant was.

Uit het daarna gevoerde personeelsbeleid kon niet worden opgemaakt, wie bestemd was voor de functie van Opperbevelhebber. Nu eens was de CGS ouder in ancienniteit, daarna weer de CV.

De benoeming tot Opperbevelhebber van Gen SNIJDERS in 1914 was niet voorbereid: zij kwam eerst op 27 juli 1914 ter sprake; de aanstelling volgde op 31 juli d.a.v.

Na de mobilisatie 1914 – 18 werd behoefte gevoeld om meer lijn te brengen in deze benoeming en Min LAMBOOIJ pakte in 1926 het gehele netelige vraagstuk van de hogere bevelvoering aan.

Voordien (1922) had Min VAN DIJK een belangrijke vereenvoudiging tot stand gebracht, door het instellen van een Commando Vesting Holland uit de samenvoeging van de staven van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, de Stelling van Amsterdam en twee in het zuidwesten van het land gelegen stellingen.

Deze maatregel, die een betere coördinatie van de verdedigingsvoorbereiding waarborgde, werd, ofschoon zij een vermindering van de organisatie gaf, niettemin in militaire kringen algemeen toegejuicht.

De Commandant van de Vesting Holland stond in vredestand naast de CGS en de CV.

Er ontstaat beroering als, na pensionering van de eerste C Vg H,

geen nieuwe functionaris benoemd, maar het commando op 1 januari 1926 gesteld wordt onder de CGS. LAMBOOIJ is dan Minister.

Tevens wil hij de functies van OLZ en CV combineren. Een aparte OLZ en CV lopen elkaar in de weg; er is, meent hij, geen plaats voor twee dergelijke functionarissen. Hij heeft in deze opvatting verschillende opper-officieren, allen mannen van groot gezag, aan zijn zijde.

Min LAMBOOIJ was hierin konsekwent: hij had dit in „Krijgswetenschap” reeds in 1921 beweerd in een voordracht over de lessen, die voor ons konden getrokken worden uit de ervaringen van België gedurende de eerste oorlogsmaanden van W.O.I (ORG 1920/21).

„Krijgswetenschap” zette beide kwesties in een voordracht over de Hogere Bevelvoering op haar programma (Gen KALFF, ORG 1926/27).

Tegen beide wijzigingen komen van vele kanten bezwaren, ook van Gen SNIJDERS, die door een artikel in de MSP 1926, dat hoog geprezen wordt, de meningen sterk beïnvloedt. De OLZ, aldus zijn betoog, zorgt voor het contact met de Regering, de CV behoort bij de operationele strijdkrachten. De OLZ leidt ook de Marine-operaties, de luchtverdediging, de Etappen- en verkeersdienst en geeft de directieven voor de operaties van het Veldleger en in de Vesting Holland. Opperbevel en Veldlegercommando in één persoon te verenigen acht hij onmogelijk. 1939/40 heeft duidelijk bevestigd, dat dit juist was gezien.

Het eind van het lied is, dat de Minister, ook na debatten in de IIe Kamer, de beslissing wil overlaten aan de Regering, die aan het bewind zal zijn op het moment, dat een mobilisatie wordt afgekondigd.

Anders gezegd: de benoeming van OLZ (CGS? CV? gep. opper-off.?) bleef een open vraag.

CGS en CV bleven in vreedstijd naast elkaar staan.

Toen in 1939 opnieuw een Opperbevelhebber moest worden aangesteld en Gen REIJNDERS in deze hoogste militaire functie werd benoemd, was het vraagstuk als beginsel evenmin opgelost.

En wat betreft het bureau „Vesting Holland” Minister LAMBOOIJ verklaarde nader, dat dit niet onder de CGS, maar onder de CV moest ressorteren. Deze gedachte werd enigszins gemoduleerd verwezenlijkt: naast het Hoofdkwartier Veldleger kwam het Commando Vesting Holland opnieuw tot leven; de functies van CV en C. Vesting Holland werden in één persoon, die dus twee staven tot zijn beschikking had, verenigd.

In „Krijgswetenschap” waren er nog al bezwaren tegen deze constructie. De meningen over deze organisatie blijken geheel afhankelijk van het uitgangspunt van de sprekers: de „modeloorlog”

(eerst strijd aan de IJssel en op de Veluwe, en daarna Vesting Holland) of de Volkenbondsoorlog.

Gen van ERMEL SCHERER, die sterk in de richting van de bondgenootschappelijke oorlog denkt, (zie ook Hoofdstuk 1.3.3) behandelt de kwestie opnieuw in 1937 (ORG 1936/37). Hij acht een commandant boven de CGS en de CV nodig. Aan de Vesting Holland tilt hij niet zo zwaar: immers er bestaat alle mogelijkheid dat het Veldleger buiten Nederland optreedt, als deel hetzij van een Volkenbondsleger (de Volkenbond was toen echter al aan zijn zonsondergang toe) of van een bondgenootschappelijk leger. Een personele unie van Veldleger en Vesting Holland acht hij dan ook principieel onjuist.

De staatsrechtelijke positie van de Opperbevelhebber in oorlogstijd heeft in de militaire literatuur veel aandacht gehad. De ruimte ontbreekt om hier nader op in te gaan ⁵⁾.

De totaal andere gezagsverhoudingen, ontstaan door het inschakelen van het merendeel der nederlandse strijdkrachten in NAVO-verband, heeft deze kwestie in belangrijkheid zeer doen dalen.

De tijd heeft de grote verdienste om twistpunten, die de stervelingen niet tot oplossing kunnen brengen, pijnloos te likwideren.

Politieke richtlijnen voor het kriegsbeleid in NAVO-verband.

1952 „Rechtstreekse „Political guidance” ontvangt - in tegenstelling tot de vroegere Opperbevelhebbers - géén van de Supreme Commanders, doch uitsluitend de Standing Group en wel in de vorm van bindende richtlijnen van de Atlantic Council. Van daaruit lopen de lijnen via de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Oorlog naar de nationale regeringen. De opperbevelhebber in de eigenlijke zin is van het nationale niveau verdwenen. Dat op zichzelf heeft aan het probleem van de status van de hoogste nationale militaire autoriteit reeds veel van zijn praktische betekenis ontnomen.” (Raadadviseur bij het Min. van Algemene Zaken, MR JOSEPHUS JITTA, ORG 1952/53, p. 22).

■

Wederopbouw na W.O. II

Tot 1951 toe was de belasting van de strijdkrachten door de strijd in Nederlands-Indië zo zwaar, dat aanvankelijk na W.O. II van een wederopbouw, gericht op de verdediging van het Westen, weinig kon komen.

Het experiment

1951 „Het is voor Nederland een geheel nieuw experiment, dat wij onze krijgsmacht moeten opbouwen in internationaal verband en op internationaal peil.

Tot nu toe hebben wij onze krijgsmacht altijd zelf opgebouwd zonder hulp van buiten en daarbij dikwijls gedacht, dat wij het wel wat minder konden doen dan anderen. Thans moeten wij het internationale tempo volgen, doch het gevaar doet zich bij deze internationale opbouw, waarbij grote mogelijkheden de leiding hebben, voor, dat wij niet meelopers, doch achterlopers worden en in dezelfde positie komen als Zuid-Korea, waar ook een krijgsmacht wordt opgebouwd met hulp van anderen, waar de soldaten de wapens in de handen worden gedrukt en de officieren door Amerikanen worden opgeleid en getraind.” (Lnt gen CALMEYER, Voorzitter ORG 1951/52, p. 101).

Nieuwe onderlinge waardering der strijdmachten is nodig

1952 „De strijdkrachten en al hun onderdelen zijn er alleen en uitsluitend om het doel, dat er mede bereikt moet kunnen worden; zij bestaan niet om zich zelf of van zich zelf. Wij militairen, voor zover wij althans ons beroep uit min of meer ideële motieven hebben gekozen, voelen ons zo dikwijls verknocht aan het deel der krijgsmacht en daarvan dikwijls weer het onderdeel, waartoe wij behoren of waarbij wij met het meeste plezier en de meeste belangstelling hebben gediend. Dat is gelukkig en nodig, want juist die verknochtheid is het, die de mensen vormt, die de krijgsmacht vooruit kunnen brengen en doen uitgroeien tot een nuttig apparaat, dat in staat kan zijn een noodzakelijke taak te vervullen. Die toewijding mag vooral bij de ouderen nooit leiden tot verblinding, tot een niet meer zien van het bos der defensie door de bomen der eigen strijdkrachten. Mijn persoonlijke overtuiging is, dat, gezien het grote internationale verband der gezamenlijke defensie, de luchtmacht zich een grote eigen plaats heeft verworven, een plaats die verre uitgaat boven die van hulpverlening aan de andere delen der krijgsmacht, en dat daarom de hoogste defensieleiding primo alle aandacht moet geven aan een snelle en doelmatige uitbouw der luchtmacht en secundo zich voortdurend moet afvragen in hoeverre taak, organisatie, bewapening en gebruik van zee- en landmacht door deze ontwikkeling in de lucht gewijzigd moeten of kunnen worden.” (Gen Mr. KRULS, ORG 1951/52, p. 98).

Dir Gen van Oorlog DUYVERMAN noemt de Luchtmacht „het budgetaire stiefkind tot 1951” (ORG 1953/54, p. 12).

Long term planning voor de verdediger. Niet de oprichting, maar de instandhouding vormt financieel de zwaarste last

1953 „In het algemeen is het zo, dat slechts een land of landen, welke offensieve bedoelingen hebben, de plannen voor de vorming van hun krijgs-

macht kunnen richten naar een bepaalde datum. Zij kunnen zo ongeveer weten wanneer zij de strijd zullen beginnen.

Geheel anders staan landen met defensieve bedoelingen tegenover dit vraagstuk.

Zij hopen, dat de oorlog niet komt en om de oorlog weg te houden, maken zij zich zó sterk, dat de tegenpartij niet, z.m. nooit, durft te beginnen. Om dit resultaat te bereiken moeten zij voortdurend op deze sterkte blijven. Zouden zij afzakken, dan verhogen zij de kans dat de oorlog uitbreekt. Een land met defensieve instelling zal derhalve de plannen voor het vormen van de krijgsmacht zodanig moeten opstellen, dat wanneer het gestelde doel is bereikt, d.w.z. de beoogde krijgsmacht is gevormd, deze gedurende *onbepaalde* tijd in stand kan worden gehouden (. .).

Met dit in gedachten breng ik U in herinnering dat de inleider ons hedenavond heeft medegedeeld, dat binnen het raam van de 1200 à 1500 miljoen per jaar geen mogelijkheid bestond om te komen tot een vervanging van grote schepen van de marine, wanneer deze opgevaren zouden zijn. Als dat zo is, en wij hebben geen reden om aan de juistheid hiervan te twijfelen, is dat een bewijs dat de planning niet deugt." (Gen maj MR SCHEPERS, ORG 1953/54, p. 17/18).

1953 „Ik ben met de generaal Schepers eens, dat wij uiterst voorzichtig moeten zijn. Ik heb dit in mijn voordracht genoemd: „wij moeten ons beperken". (. .) Ik heb er slechts voor willen waarschuwen, dat men de uitvoering niet op te brede basis stelt (. .).” (Dir Gen van Oorlog DUYVERMAN, ORG 1953/54, p. 22).

De defensiebegroting is inmiddels uitgegroeid tot tegen de f. 2.600 miljoen (J. B. 1965), een bewijs hoe snel wij leven.

Het (vrijwel) staken van de Amerikaanse hulp in 1962, nadat in de voorgaande jaren tezamen, alleen voor Nederland, voor miljarden dollars was beschikbaar gesteld, betekende voor de Nederlandse begroting een zware extra-last. Maar zelfs bij dit hoge begrotingsbedrag is, ook voor wat de financiën betreft, het realiseren van de legerplannen 1960 nog een zware opdracht.

¹⁾ Rapport van de Commissie, benoemd bij Kon. Besluit van 3 augustus 1906 tot het doen van voorstellen tot herziening van het Kon. Besluit van 27 juli 1896 (Stbl 141) in diër voegen, dat een doelmatige samenstelling en indeeling der Zeemacht in Nederlandsch-Indië ook in den vervolge mogelijk zij en dat de uitgaven voor die Zeemacht naar billijkheid tusschen de Staatsbegroting en de begroting van Nederlandsch-Indië worden verdeeld. Voorzitter was de oud-g.g. ROOSEBOOM.

²⁾ Zie Militaire Spectator 1924, Ltz I HELFRICH. „In 's Lands belang?" p. 501.

³⁾ In november 1945 was de naam 'Departement' gewijzigd in 'Ministerie'.

⁴⁾ Vóór Ir STAF trad de Min. van Oorlog reeds sinds nov. 1947 op als Min. van Marine a.i. De laatste 'afzonderlijke' Min. van Marine was SCHAGEN VAN LEEUWEN.

⁵⁾ Zie Gen VAN MUNNEKREDE, ORG 1928/29; Haagsch Maandblad juni 1924 Gen SNIJDERS. Het Opperbevel en de Politiek; Parlementaire Enquêtecommissie dl IA, p. 7-18 en dl IC en PROF MR BARON VAN WIJNBERGEN, Krijgsmacht en Politiek Gezag 1962, alwaar verdere literatuuroopgaaf.

1.3 Landsverdediging Het Nederlandse verdedigingsstelsel De Navo-verdediging

1.3.1. Situatie tot 1878

Voor de landsverdediging golden omstreeks 1865 de volgende grondslagen.

Tegen een aanval uit het Oosten wordt de hoofdverdediging in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (N.H.W.), destijds ook Utrechtsche linie genoemd, gevoerd.

De defensieve kracht van de N.H.W. wordt gevormd door de inundatiën. Het vordert tijd om deze te stellen en vooral om opruimingen in de nabijheid van de forten uit te voeren. Deze tijd moet gewonnen worden door met de mobiele troepen (het Veldleger) de IJssel op „passagère wijze” te verdedigen en zo lang mogelijk stand te houden in de Grebbelinie.

Actieve verdediging te voeren uit offensieve bruggehoofden op de rechteroever van de Rijn bij Pannerden en op de oost-oever van de IJssel.

Wat de zuidelijke provinciën betreft: de Legerplaats bij Vught opende de mogelijkheid voor een „débouché” van het Veldleger in zuidelijke richting.

Aan de kust werd gevaar gezien in een aanval van de franse vloot via de zeegaten en het Hollandsch Diep. Hierdoor zou de N.H.W. worden omtrokken en de vijand spoedig voor Amsterdam kunnen verschijnen.

Een vloot van bescheiden afmetingen moest een vijand de toegang tot de zeegaten ontzeggen.

Sinds enige tijd was een actie tegen het grote aantal vestingen en forten, waaruit ons verdedigingsstelsel bestond, op gang gekomen. De fanatieke apostelen van deze beweging waren STIELTJES, Maj inf KNOOP (beiden zijn we reeds tegengekomen in de „Geschiedenis van de Vereniging”) en Kap inf DE ROO VAN ALDERWERELT. Hun hoofdbezwaar was: het grote aantal permanente stellingen en vestingen absorbeert zoveel troepen, geschut (en geld van de begroting), dat er niets overblijft voor het leger te velde, en dit vormt toch het zwaard van de verdediging.

KNOOP zwaaide met de slogan „meer bataljons dan bastions”.

Vestingwet

Teneinde meer vastheid te krijgen in het defensiebeleid, drong de IIe Kamer aan op een regeling van de legerorganisatie en van het vestingstelsel bij de wet. Terwijl, wat de eerste eis betreft, de Regering daaraan weigerde te voldoen, diende zij in 1870 een ontwerp in tot regeling van de voltooiing van het vestingstelsel. Na een eindeloos getob (het ontwerp werd, telkens gewijzigd, achter-eenvolgend door vijf ministers van Oorlog ingediend!) kwam de wet in 1874 tot stand. Het enige verstandige artikel dat er in voorkomt, is het slopingsartikel, waarbij enige vestingwerken als verdedigingswerk werden opgeheven, zeiden de velen die onvoldaan waren, mokkend.

De Grebbelinie kwam er in voor als vóórpostenstelling van de N.H.W. Aan de IJsel waren alleen werken tot dekking van de rivierovergang en opname van troepen (dat zou dus infanterie en voornamelijk cavalerie zijn, die oost van de IJsel zouden optreden) aanvaard.

Nooit is een wet, die nog wel zo uiterst moeizaam tot stand gekomen was, zo slecht uitgevoerd.

Het gehele stellingprogramma moest volgens de wet 1 januari 1883 klaar zijn, maar op die datum was het eerste van de zes, in de wet vastgespijkerde, urgentieprogramma's nog niet gereed.

Na W.O. I werd in „Krijgswetenschap” de vraag bezien: moeten we deze fossiel tot leven wekken? Maar Kap gs BEST raadde: niet in roeren in een tijd van de grootste depressie op het gebied der landsverdediging (ORG 1920/21, p. 400).

STIELTJES vestigde er de aandacht op, dat weerstand bieden in de Grebbelinie nooit tijdwinst kon geven voor het stellen van de inundatiën in de N.H.W.: bij hoge rivierstanden kon de N.H.W. het alleen wel af, en als de rivieren laag stonden, kwam er van de inundaties in de Grebbelinie zeker niets terecht. En zonder inundaties was die linie waardeloos.

Toch moest een vijand die de IJsel had overschreden en het Veldleger tot terugtocht naar het westen dwong, worden vertraagd, omdat de Veldlegertroepen ook weerstand zouden moeten bieden in de N.H.W., naast de reeds aanwezige veiligheidsbezetting. En de afstand van de IJsel naar de N.H.W. bedroeg 3 à 4 dagmarschen. Hoe een dergelijke terugtocht te overleven, is de nachtmerrie van de legerleiding geweest.

STIELTJES wil door het planten van dennenbossen op de Veluwe, die voor cavalerie en artillerie moeilijk te doorschrijden zijn, een achtervolging bemoeilijken, en deze beplanting bevorderen door het toekennen van een premie van Rijksweg (VERSL 1867/68, p. 115).

Kp art GERAEDTS THESINGH schreef in 1867 een brochure, waar-

in hij een kanaal dwars over de Veluwe, van Renkum naar de Zuiderzee voorstelde Dit kanaal dat economische betekenis zou kunnen krijgen voor het ontginnen van ten westen daarvan gelegen gronden, zou als achterhoedestelling kunnen dienen.

Min BLANKEN had in de Memorie van Toelichting bij de begroting voor 1866 gewezen op het verheugende perspectief, dat er plannen bestonden voor de aanleg van een scheepvaartkanaal door de Geldersche Vallei. En dit zou de sterkte van de Grebbelinie zeer ten goede komen.

Weldra rees twijfel of de IJsellinie niet te ver weg lag van de N.H.W. om een terugtocht met succes te kunnen uitvoeren.

Grebbelinie

1876 Bij den actueelen toestand van voorbereiding, mobilisatie, enz. neemt hij [d.i. Kap DE BAS] onder gewone omstandigheden aan, dat men zal komen, bijvoorbeeld bij een aanval uit het oosten, tot het bezetten van de stelling in de Geldersche vallei en de Neder-Betuwe, niet veel verder; het veldleger zal trachten oostwaarts van Utrecht, d.i. vóór de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, zoo lang mogelijk stand te houden en eerst op het laatste oogenblik daarachter trekken. Spreker dacht zich dus het veldleger niet aan den IJsel, maar 1 of 2 dagmarschen achterwaarts opgesteld." (Kap gs DE BAS, VERSL 1875/76, p. 425).

STIELTJES oppert de gedachte om de Oude Hollandsche Waterlinie van 1672, al was het slechts met tijdelijke werken, in orde te brengen, teneinde de N.H.W. in de rug te dekken bij een aanval op de kust of via de zeearmen (VERSL 1875/76, p. 184).

En voor wat aangaat de Stelling van Amsterdam (met de bouw waarvan nog begonnen moet worden):

STIELTJES acht deze alleen aanvaardbaar als het westfront aan de Noordzee ligt. Is dit niet het geval, dan kan zij worden ingesloten, en moet zij bij een beleg vanzelf door uithongering capituleren.

1.3.2. Veldleger, Grebbelinie, Nieuwe Hollandsche waterlinie en stelling van Amsterdam tot 1914

Het model-verloop

1880 „Het is een merkwaardig verschijnsel dat, wanneer door eenige Nederlanders over de verdediging van het land wordt gesproken, zij nooit anders dan een door hen zelf geknipten oorlog behandelen. Men blijft eerst wat aan den IJssel, batailleert een weinig aan de Grebbe, trekt zich terug achter de Nieuwe Hollandsche Waterlinie en valt er onverhoopt een fort of dringt de vijand ergens door, dan blijft toch altijd een palladium van onze onafhankelijkheid, Amsterdam over. Buiten dat kader schijnt men niet te mogen gaan.” (Lnt cav WUPPERMAN, VERSL 1880/81, p. 113).

Bezorgdheid

1882 „Ik hoop dat wij allen het eens zullen zijn: dat de sterkte en de toestand van ons leger in geenen deele toelaat in het open veld tegen den vijand op te treden, ja zelfs dat in de tegenwoordige omstandigheden aan het ophouden van den vijand, in den zin van vechten zelfs op zeer bescheiden schaal, op korten afstand zelfs, vóór doch gescheiden van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, niet kan en mag worden gedacht; doch dat ons streven moet zijn om nog *dat* te redden wat te redden is, door elke aanraking met eenigszins beduidende vijandelijke legerafdeelingen in het open veld te ontwijken en stellingen te bezetten vóór en in verband met de linie, om te trachten den vijand daarop zijne krachten te doen breken, om hem niet onmiddellijk tegenover de passieve linie te plaatsen.” (Kap gs KRAIJENHOFF VAN DE LEUR, VERSL 1881/82, p. 320).

En de stellingen? De N.H.W. is, na het bouwen van nieuwe forten op het gevaarlijke acces in de inundatiën oost van Utrecht practisch gereed. De Stelling van Amsterdam komt aan de beurt.

In 1882 wordt de militaire wereld opgeschrikt door een wetsvoorstel van het IIe Kamerlid SCHEPEL, vertegenwoordiger van het district Appingedam, waarin opheffing van alle linies, N.H.W. en Stelling van Den Helder inbegrepen en handhaving alleen van de Stelling van Amsterdam, is vastgelegd. Zowel de geringe troepensterkte waarover beschikt werd, als de beperkte financiën zouden tot deze keus dwingen. „Krijgswetenschap” wijdt een avond aan dit plan (VERSL 1882/83), die door een groot aantal Kamerleden, waaronder de voorsteller, wordt bijgewoond. Het ontwerp wordt afgekraakt: de geestelijke vader, die zijn idee ter vergadering niet verdedigde, trekt het in 1885 in.

Dit onweer drijft dus over. Maar erger gevolgen heeft de ont-

wikkeling van de artillerietechniek, omdat deze ernstige verwarring in eigen gelederen veroorzaakt.

Omstreeks diezelfde tijd worden artillerie-projectielen, met brisante springstoffen gevuld, ingevoerd, ter vervanging van de tot dan toe gebruikte buskruitgranaten. Tegen die projectielen waren de dekkingen in de N.H.W., die net klaar was, niet bestand.

Ieder Nederlands kind begrijpt de reactie: hadden we nou al dat geld, dat aan die fortbouw is gespendeerd, maar aan het veldleger besteed! Dan waren we er nu veel beter aan toe geweest.

Weg met die N.H.W.

1893 „Ik wensch hier hulde te brengen aan een van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, den heer SCHEPPEL, die den 12en December 1882 een ontwerp van wet indiende om het vestingstelsel tot de stelling van Amsterdam te beperken. Ook ik heb hem toen bestreden. Werkelijk geloof ik nog dat hij te ver ging, maar achteraf beschouwd hebben de veranderde omstandigheden dien geachten afgevaardigde m.i. in het fond van de zaak grootendeels gelijk gegeven. In zijn gronddenkbeeld zat veel goeds.” (Gen maj gs b.d. DEN BEER POORTUGAEL, VERSL 1892/93, p. 437).

Maar degenen, die met die ideeën behept waren, werden in „Krijgswetenschap” door Kap SNIJDERS onvervaard van repliek gediend.

Als de N.H.W. niet bestond, zou ze gebouwd moeten worden
Harde woorden over het Nederlandse volk

1893 „Terwijl het hoofdargument voor deze voorstellen ons gebrek aan troepen is, doet men het tevens voorkomen, alsof de kosten voor vestingbouw tot heden de hervorming onzer levende strijdkrachten verhinderden: alsof die hervorming uitsluitend of hoofdzakelijk op geldelijke bezwaren afstuitte. Maar men weet immers wel beter. Ziet men dan niet dat de Natie de oplossing van dat vraagstuk niet wil? Vergeet men dat thans reeds 20 jaar lang die oplossing op alle mogelijke en onmogelijke wijzen is beproefd, maar elke poging op verwoede bestrijding of lijdelijk verzet is afgestuit? En merkt men niet op, dat het militaire vraagstuk, welks afdoening twee jaar geleden, toen de politieke omstandigheden dat schenen te vorderen, urgent heette, thans in den lande eenvoudig wordt doodgezwegen? Het weinig fiere Nederlandsche volk wil nu eenmaal geen persoonlijke offers; en ik vrees dat dit zal duren, totdat de nood aan de lippen zal gestegen zijn of vreemd geweld ons dwingt. Dan zal het natuurlijk te laat zijn.” (Kap genie SNIJDERS, VERSL 1893/94, p. 97).

„Ons vestingstelsel vertoont in vele zijner onderdeelen de sporen van zijn

historischen oorsprong. Veel prulwerk is behouden, omdat het er eenmaal was. Van de N.H. Waterlinie echter kan men zeggen, dat zij zou moeten worden gemaakt als zij niet bestond." (ID, ID, p. 98).

„In ieder geval, onze legerhervorming, die enkele jaren geleden zoo nabij scheen, is thans verder dan ooit van ons verwijderd en men behoeft geen pessimist te zijn om er aan te twijfelen, of wij haar ooit zullen beleven. Nog onlangs kon men zekere, op hun manier vaderlandslievende dagbladen hooren uitroepen: „geen geld meer voor vestingen, voor ons leger hervormd is." Zij verzuimden er bij te voegen, wat ieder weet en ziet, dat de natie geen vinger wenscht uit te steken om tot die legerhervorming te geraken.

Met onze tegenwoordige troepenmacht een bewegingsoorlog te gaan voeren onafhankelijk van onze liniën, zal wel aan niemand invallen; maar achter goed versterkte stellingen of in verband daarmee optredende, kan ook van deze troepen nog veel worden verwacht. Wilt ge echter onder die omstandigheden uwe Nieuwe Hollandsche Waterlinie verwaarloozen of opheffen, rekent er dan op, dat gij binnen enkele weken na de oorlogsverklaring in Amsterdam zijt opgesloten, zonder eenig uitzicht op de mogelijkheid eener actieve verdediging; de honger zal dan weldra het overige doen." (ID, ID, p. 99).

De legerhervorming, waarop Kap SNIJDERS doelt, is een voorstel van Min BERGANSIUS, in 1890 ingediend tot vervanging van de Militiewet 1861, dat o.a. afschaffing van het remplacentenstelsel omvatte. De behandeling van dit voorstel was echter door r.k., sommige a.r. en sommige liberale afgevaardigden met opzet slepende gehouden tot aan nieuwe Kamerverkiezingen. Daarna werd het ontwerp ingetrokken.

Stelling van Amsterdam

De bouw vorderde tergend langzaam, hetgeen niet alleen budgetaire en technische oorzaken had. Er bestond nl. zeer veel verdeeldheid van mening over het te volgen tracé. Van 1870 tot 1893 werden door ministers, militaire schrijvers en Kamerleden 16 projecten, die onderling min of meer verschilden, gelanceerd. Kolgs ELAND gaf er in „Krijgswetenschap" (VERSL 1893/94) een overzicht van. Wat moet de buitenstaander daar nou mee aan?

Grebbelinie

Er scheen een aanzienlijke verbetering in zicht, vanwege plannen tot verbetering van de scheepvaartweg tussen Amsterdam en de Boven-Rijn. Een der (vele) projecten leidt door de Geldersche Vallei. FROGER, de Inspecteur van Publieke Werken van Amsterdam, een oud-genie-officier, had in 1859 reeds in een brochure op de aanleg van een kanaal in de Geldersche Vallei aangedrongen,

èn vanwege het belang voor de scheepvaartverbinding tussen Amsterdam en de Rijn, èn vanwege de betekenis voor de landsverdediging.

In 1878 dient de Regering een wetsontwerp in, waarin de aanleg van dit kanaal is opgenomen.

FROGER is dan IIe Kamerlid.

Maar de bouw van het kanaal wordt met 40 tegen 39 stemmen verworpen. Het heeft één stem gescheeld, of het kanaal, dat de situatie in 1939 op de voorhand enorm had verbeterd, was er gekomen, een zaak, des te navranter, als men de motieven van enige tegenstemmers kent, een zaak te lang om te vertellen. ¹⁾

Zo is er in 1893 nog niets gebeurd. EN GEN DEN BEER POORTUGAEL vraagt:

1893 „Is het dan niet beter die onverdedigbare Grebbelinie uit de [Vesting]-wet te doen verdwijnen en de terreinen, die voor den Staat improductief liggen, te verkoopen?” (VERSL 1892/93, p. 428).

Hij wil vóór alles de levende strijdkrachten op grotere sterkte gebracht zien, goed georganiseerd en uitgerust. We zijn thans al tientallen jaren op de verkeerde weg, en dwalen af van het evangelie dat STIELTJES, DE ROO VAN ALDERWERELT en KNOOP hebben gepreekt, aldus is zijn thema.

Deze stroming, in woord en schrift gesteund door Kaps gs KOOLEMANS BEIJNEN en TONNET, krijgt de wind in de zeilen door de instelling van het Commando Veldleger in 1907 en de oprichting van de Landweer, die de bezetting voor de liniën zal leveren en zorgen voor grens- en kustbewaking. Hierdoor kan het Veldleger operatief een krachtiger orgaan worden. Het Veldleger begint hogere eisen te stellen aan zijn bewapening, d.w.z. een groter deel van de begroting te claimen.

Er wordt veel aandacht besteed aan een meer offensief optreden van het Veldleger, en daarmee aan het bezwaar dat velen tegen de N.H.W. hebben, n.l. onvoldoende gelegenheid tot actieve verdediging en offensief optreden, tegemoet gekomen.

Bruggehoofden bij Stavoren en Kampen (de Stelling van Mastenbroek, waar STIELTJES al van gedroomd had), en Moerdijk en Hedel tegen een aanval uit het Zuiden komen weer aan de orde.

Maj gs TERWISGA verklaart zich in een voordracht over een nieuwe legeropbouw, waarin hij de nadruk legt op een mobiel veldleger, een voorstander van het verlaten van „onze muizeval die men „de Vesting Holland” heeft gelieven te noemen”. (ORG 1906/07, p. 449).

En in 1909 spreekt Kap gs TEN BOSCH de verwachting uit, dat bij een schending van onze neutraliteit in het zuiden, het Veldleger in Limburg en Brabant zal optreden en, daardoor vanzelf gewikkeld

worden in een bondgenootschap. Als gevolg daarvan zal een deel van het Veldleger wellicht buiten onze grenzen ageren (ORG 1909/10, p. 288), een gedachte die wij later meer tegenkomen.

De invoering van een nieuwe organisatie – COLIJN (1912), waarbij van vrijwel alle oorlogseenheden in vreedetijd kernen van beroepspersoneel aanwezig zijn, komt de paraatheid zeer ten goede.

Het zelfvertrouwen stijgt

1912 „Zoo begroet ik dan ook met welgevallen het vrij worden van de waterzucht, waaraan wij ons gaan ontwringen. Of de Lek een paar d.M. hooger of lager staat, kan ons niet meer deren. De ouderen onder ons en daaronder mag ik mij reeds rekenen, hebben het voorrecht gehad de langzame opstanding van het Nederlandsche volk uit zijn lethargischen slaap mede te maken. Het is een voorrecht daaraan te hebben zien medewerken door zoo veel krachtige mannen vóór ons; het is een hartstocht om aan de voltooiing van het succes te mogen arbeiden.” (Kap art TONNET, ORG 1912/13, p. 21).

■

1.3.3. Veldleger, Grebbelinie, Nieuwe Hollandsche Waterlinie, Stelling van Amsterdam van 1914-1940

Bij de mobilisatie in 1914 wordt beschikt over 200.000 man; het Veldleger is 100.000 man sterk. In de aanvankelijke opstelling is naar elk der richtingen aan de IJssel, in Noord-Brabant en aan de kust één Legerkorps²⁾ opgesteld, en in het centrum het 4e Legerkorps als reserve. Door de Duitse inval in België, wordt weldra het zwaartepunt zuid van de grote rivieren gelegd, en het Commando Veldleger in Noord-Brabant gevestigd.

Voor wat de dode weermiddelen betreft: er zijn in het oosten alleen bij Pannerden en Westervoort sperforten, aan de Grebbelinie is sinds 1870 niets gedaan. De werken van de N.H.W. zijn verouderd, maar als infanteriesteunpunten bruikbaar, de Stelling van Amsterdam is bijna klaar.

Aan de kust is men nauwelijks begonnen met de uitvoering van een kustverdedigingsplan.

In 1918 waren bij de demobilisatie, door het oproepen van landstormplichtigen, 450.000 man beschikbaar. M.a.w. het chronische troepegebrek, waar men tot nu toe aan had geleden, en dat elke ruime opzet van de landsverdediging onmogelijk maakte, was overwonnen. Wel was de materieeluitrusting zwaar moeten achterblijven bij die van de legers, welke oorlog hadden gevoerd.

W.O. I was voor verreweg het grootste deel een loopgraven-

oorlog geweest. De grote waarde van de inundatiestelling aan de IJser was gebleken, een feit, dat Lnt-Kol gs VAN DAM VAN ISSELT JR, die vóórdien reeds jarenlang geweest had op de grote defensieve waarde van de Nederlandse terreinen en in het bijzonder van de inundatiën, uitgebreid besprak. (ORG 1921/22).

En dan was de IJser-inundatie nog wel een geïmproviseerde onderwaterzetting, niets, vergeleken bij de zéér goed voorbereide inundaties der Nederlandse stellingen.

Anderzijds dreigde de verdediging in het polderland zeer te worden verzwakt door de opkomst van het luchtwapen en door de moeilijkheid zich in dat terrein aan luchtwaarneming te onttrekken. Kap gs VAN MUNNEKREDE had daar reeds in 1917 in een voordracht op gewezen.

Er ontstaat een herwaardering van de liniën. Kap gs PREY stelt voor de frontlijn van de N.H.W. bij Utrecht in plaats van oost van die stad, ten westen daarvan te kiezen. Weliswaar komt Utrecht dan vóór de linie te liggen, maar het oostelijke acces voor die stad (steeds een zorgenkind van de leiding) raakt men kwijt (MSP 1919, p. 637). Res Kol gs MERENS wenst nog meer terug te gaan. Hij houdt het op de Oude Hollandsche Waterlinie van 1672: de vijand zit dan tenminste ook in het polderland. De N.H.W. wil hij als vóórstelling behouden. (ORG 1920/21, p. 439).

Kap gs BEST zweert de N.H.W. trouw, ook tegenover hen, die de frontlijn meer naar het oosten, in de Utrechtsche heuvelrug, wensen. (ORG 1920/21).

Inmiddels is in 1918 de Wet tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee tot stand gekomen. Reeds in 1893 waren de gevolgen daarvan voor de defensie in „Krijgswetenschap” besproken, toenmaals naar aanleiding van het instellen van een Staatscommissie, die een plan zou ontwerpen (ORG 1892/93).

Deze Commissie kwam tot een spelfort aan het noordeinde van de afsluitdijk bij Piaam. Tegen deze richting van de afsluitdijk wordt van verschillende kanten bezwaar gemaakt: zij zou militair veel gunstiger liggen, als zij meer naar het zuiden (Hindeloopen of zuid daarvan) kwam te liggen.

Wij vermeldden reeds de enorme troepensterkte van 450.000 man, die aan het einde van de mobilisatie 1914-18 ter beschikking stond.

Er was een einde gekomen aan de periode waarin èn weerstand bieden aan de IJsel èn in de Grebbelinie èn standhouden in de N.H.W. op de voorhand een onmogelijke opgaf was.

Gebiologeerd door deze grote troepensterkte en door de grote verdedigende kracht, die naar in W.O. I gebleken was uit te gaan van een, volgens de toenmalige inzichten, modern ingerichte

stelling, bepleit Kap genie SCHARROO een enorm lange stelling door de Geldersche Vallei, de Z.O. polder en de Markerwaard naar Wieringen (studie in ORG 1917/18, uitvoerig besproken in ORG 1918/19).

Maj genie CRAMWINCKEL wil noord van de Lek, in plaats van de N.H.W., tussen die stelling en de Grebbelinie een weerstandslijn, waardoor Utrecht niet meer in de frontlijn zou liggen.

Hij gaat daarbij uit van 24 infdivn (ORG 1918/19, p. 52).

Bij al deze voorstellen blijkt wel, dat men geen flauw begrip had van de enorm zware politieke druk, waaronder de strijdkrachten in de bezuinigingsperiode na W.O. I zou worden gezet.

In 1920 wordt Nederland tot de Volkenbond toegelaten.

Instellen op onze taak als Volkenbondslid

1921 „Alleen dan zal onze nationale strategie de beste resultaten opleveren in overeenstemming met de internationale strategie onzer bondgenooten, die ons trouwens in zeer vele opzichten de wet zullen voorschrijven voor wat het optreden van ons veldleger betreft. Door internationaal te handelen krijgen wij den besten eind-toestand voor ons vaderland (. . .) (. . .) zorgen niet alleen een troep te hebben, welke voldoende is voor een oorlog achter een verdedigingslijn, maar een manoeuvreervaardige troep, geschikt ook voor operatiën in elk terrein in samenwerking met bondgenooten.” (Maj gs SCHURMAN, ORG 1921/22, p. 197).

Als uitvloeisel van militaire afspraken tussen Frankrijk en België werden de franse oostgrens en belgische Maaslinie vanaf 1930 aanzienlijk versterkt, en kwam Nederland te liggen, op de vleugel van beide partijen. Hierdoor is, strategisch gezien, de belangrijkheid van ons land, in het bijzonder van het zuiden en oosten van ons land, belangrijk gewijzigd, aldus Gen VAN ERMEL SCHERER (ORG 1936/37).

Bondgenootschappelijke oorlog

1937 „Wij moeten dus rekenen met een bondgenootschappelijken oorlog waarbij de troepen van den bondgenoot al vrij spoedig ons ter hulp zullen komen ten einde in onze gunstige terreinen met steun van ons leger de vijandelijke omvatting op te vangen.” (Lnt Gen b.d. VAN ERMEL SCHERER, ORG 1936/37, p. 175).

„De eerste troepen van den bondgenoot, die ingezet worden zullen natuurlijk onder onze leiding komen; zoodra echter een zoo sterke troepenmacht wordt ingezet, dat deze ons Veldleger in sterkte belangrijk overtreft, zal een legergroep gevormd worden, waarbij ons Veldleger een der legers zal zijn.” (ID, ID, p. 178/179).

De, enorm snel verleende, Franse hulp in mei 1940 in Noord-Brabant en Zeeland geeft helaas een geheel ander beeld te zien.

De vesting Holland als strategisch monstrem

1937 „(. . .) dat de Vg Holland [vanzelfsprekend in de conceptie-1937] feitelijk in de tegenwoordige strategische politieke omstandigheden n.m.m. een strategisch monstrem is, dateerende uit den tijd dat men zich instelde op den annexatieoorlog. Bij den bondgenootschappelijken oorlog is onze tweede defensielijn in het geval Zuid: Zuidfront Vesting Holland – Waal of Maas; in het geval Oost: Oostfront Vg Holland, lijn Woudrichem – Turnhout.” (Lnt Gen b.d. VAN ERMEL SCHERMER, ORG 1936/37, p. 305/06).

In de denksfeer van de bondgenootschappelijke oorlog, ontstaat de gedachte om, als het verloop van de operatiën daartoe leidt, z.n. buiten Nederland uit te wijken, zoals bijv. het Belgische leger in 1914 deed, toen het alleen in de ZWhoek van België nog stand hield. Maar, een andere mening:

Geen uitwijken buiten Nederlands territor

1935 „Het geval lijkt mij voor ons, ook door excentrische ligging, ondenkbaar, dat het ons zou kunnen gaan als België in 1914/18, dat ons Veldleger o.a. zou kunnen uitwijken op bondgenootschappelijken bodem, dat het daar als een element van eigen bloed zou worden geherbergd en in stand gehouden, dat ons land daarna ongerept uit den strijd zou komen. Onze zelfstandigheidspolitiek, ook andere omstandigheden eischen *van ons*: behoud van het eigen grondgebied, voor zoover dat met strategische grondbeginselen, slechts *eenigszins* verenigbaar is.” (Gen maj b.d. VAN DAM VAN ISSELT JR, ORG 1935/36, p. 53/54).

■

1.3.4 Strategische overvallingen

Inmiddels was in de tachtiger jaren een nieuw vraagstuk de defensieleiding om aandacht komen vragen: de verdediging tegen *strategische overvallingen*: het openen van de vijandelikheden met troepen op vredessterkte, zonder derhalve mobilisatie en concentratie af te wachten.

Hierdoor zou de eigen mobilisatie kunnen worden verstoord. In discussies werd dit gevaar aanwezig geacht: binnen een dagmars van onze oostgrens lagen 18 à 20 Duitse eskadrons.

Sperforten bij de spoorwegbruggen over de IJsel en de Maas zouden tenminste kunnen verhinderen, dat Duitse troepen met volle stoom Nederland binnenreden, (zoals zestig jaar later, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, bij Gennep gebeurde).

Kol genie KROMHOUT achtte een dergelijk fort nodig bij Hedel, Nijmegen, Westervoort, Zutphen, Deventer en Zwolle. Hij hield er een voordracht over, (VERSL 1883/84), compleet en wel met tekeningen en begroting.

Voordelen der sperforten

1883 „Wanneer men er nu toe kon besluiten om op de door ons aangegeven punten de zes onderwerpelijke sperforten te bouwen en daaraan over een tijdvak van drie jaren per jaar *f* 500.000 ten koste te leggen, zoude men – wij herhalen het –

- 1e. het voordeel hebben van met gerustheid eene observatiestelling aan den *IJssel* te kunnen innemen, eene stelling die de mobilisatie zoude beschermen en den vijand dwingen tot een opmarsch in *optima forma*;
- 2e. zoude men ongetwijfeld daardoor eenige dagen tijdwinst bekomen tot het voorbereiden voor de verdediging der *Nieuwe Holl. waterlinie*. Eene tijdwinst des te meer gewenscht, sedert men in de laatste jaren, plassen en meren heeft drooggemaakt en nog droogmaakt.

Door de droogmakerijen:

het waterschap *Bethune*, de *Horster-* en *Naardermeren* worden voor eene volledige inundatie thans millioenen m³ water meer vereischt dan vroeger;

- 3e. aan den vijand voor *minstens* 10 dagen het gebruik ontzeggen der spoorwegbruggen tot aanvoer van zijn oorlogsmaterieel;
- 4e. zich de *zekerheid* verschaffen dat door het nederstorten der brugvakken, het *rivierbed* niet *vernield* of het land niet door eventueel hooge waterstanden *geinundeerd* wordt, waardoor wij ons de rampen van een watersnood door eigen toedoen op den hals halen;
- 5e. zoude men de *zekerheid* – eene soort van assurantiepremie – verkrijgen dat, bij het ophouden van den oorlogstoestand, *handel en industrie* zich *onmiddellijk kunnen herstellen*.” (Kol genie KROMHOUT, VERSL 1883/84, p. 467).

De gedachte bestond nl. dat het vernielen van de spoorbruggen dan niet nodig zou zijn.

Van al deze denkbeelden werd niets uitgevoerd (het fort bij Westervoort bestond al).

De meningen liepen uiteen over de vraag of een overvalling alleen in tijden van politieke spanning kon plaatsvinden, of ook in volle vreedestijd.

Een brochure van de oud-art off BARON TINDAL, getiteld „Nederland in gevaar! Geen sensatieroman, maar werkelijkheid” (1888), nog heden ten dage zéér de moeite waard om te lezen, bracht de tongen en pennen in beweging.

Hij beschrijft o.a. het verschijnen van een Duits eskader voor

Scheveningen. De Duitse gezant overhandigt op een „onbeleefd vroeg uur” een ultimatum aan de Min. van Buitenlandse Zaken, waarin het aanvaarden van een tijdelijke bezetting van Nederland geëist wordt. Ingeval van afwijzing, zal het eskader den HAAG platschieten.

Ja, het klopt allemaal. Alleen, TINDAL is ruim een halve eeuw te vroeg: op 10 mei 1940 om 0600 uur vindt dat onderhoud plaats tussen de Duitse gezant Graf ZECH VON BURKERSRODA en Min VAN KLEFFENS.

TINDAL ging er van uit, dat dat hele drama in volle vredes tijd èn mogelijk was, èn zou gebeuren.

Geen roversmanieren

1891 „Wij denken niet aan een ongehoord schandelijke volkenrechtshandeling, *in vollen vreedetijd*, zooals men ons heeft willen voorhouden. Wij hebben nog wel zooveel vertrouwen in de staatkundige eerlijkheid onze oostelijke burens, dat zij ons niet op zulke verradelijke rooverswijze op het lijf zullen vallen”. (Maj gs DE PETIT, VERSL 1890/91, p. 368).

De gevaren worden groter. Buitenlandse militaire schrijvers (VON SEECKT, DOUHET) wijden veel aandacht aan deze wijze van opening der vijandelijkheden.

Overvalling met lucht- en grondstrijdkrachten

Een overvalling kan, aldus Kol BEST, op verschillende wijzen worden uitgevoerd; het zwaartepunt kan liggen of bij de luchtmacht, of bij de marine of bij de landstrijdkrachten (na een landing).

1936 „Een andere mogelijkheid van strategische overvalling is die, waarbij de aanvaller, den overval in de lucht met dien op den grond in eersten aanleg rechtstreeks richt tegen Nederland, om zich aldus in letterlijken zin een „jumping off place” te verschaffen tegenover den grooten tegenstander en daarbij tevens ons land belet aan den verderen strijd, hetzij in de lucht, hetzij in het terrein of beide, een belangrijk werkzaam aandeel te nemen.” (Kol gs BEST, ORG 1936/37, p. 243).

Nederland extra-gevoelig voor overvalling

1937 „M. H. De vraag of in een toekomstig conflict ons land zal blootstaan aan een strategischen overval kan nòch bevestigend nòch ontkennend worden beantwoord.

Zeker is echter, dat wanneer er één land is, dat bijzonder kwetsbaar is voor een strategischen overval, dit ons land is met zijn open en blootgestelde grenzen, met zijn geringe diepten, met zijn zeer goed en zich steeds meer

uitbreidende wegnemet en met een leger, dat voor gebruik van tevoren nog moet worden gevormd in de organisaties, waarin het moet optreden.

Even zeker is dat een land, dat geen maatregelen treft om een strategischen overval te kunnen keeren den tegenstander als het ware uitnoodigt tot een dergelijke oorlogshandeling over te gaan.

Zeer waarschijnlijk is het n.m.m. verder, dat een dergelijke strategische overvalling vrijwel gelijktijdig zal worden uitgevoerd over zee, door de lucht en langs den grond." (Lnt Kol gs VAN ALPHEN, ORG 1937/38, p. 138).

■

1.3.5. 1939/'40

Na de mobilisatie en concentratie in 1939 krijgen twee Lkn, reeds ter hoogte van de Grebbelinie geconcentreerd, opdracht deze linie als hoofdweerstandsstrook te kiezen en in staat van verdediging te brengen.

Het scheepvaartkanaal door de Geldersche Vallei, dat in 1878 bijna was aanvaard, (zie p. 50), was niet tot stand gekomen.

Als verbinding tussen Amsterdam en Rijn blijft het echter in de belangstelling staan. Eind 1929 nog heeft de Min van Waterstaat ten gunste van dit tracé beslist (en is de Amsterdamse gemeenteraad met 21 tegen 20 stemmen ermee accoord gegaan). Maar de volgende Min distancieert zich van het plan, en het gevolg is, dat in 1931 het sedert uitgevoerde beloop van het Amsterdam-Rijnkanaal bij de wet wordt goedgekeurd³⁾.

Er is in 1939 juist door de Provinciale Waterstaat van Utrecht een afwateringskanaal, althans in het noordelijke gedeelte van de linie in uitvoering. Hierdoor is de situatie enigszins verbeterd.

Indien bij een aanval door een overmatige vijand de Grebbelinie moet worden ontruimd, zal de verdediging in de N.H.W. (Oostfront Vesting Holland) worden voortgezet. In vergelijking met de mobilisatie 1914-18 is de operatievrijheid van het Veldleger veel meer beperkt. Er zijn niet voldoende troepen om beide lijnen krachtig te bezetten: het grote reservoir dat in de mobilisatie 1914-18 was gevormd, is uitgeput.

De Grebbelinie, in september 1939 ondanks het afwateringskanaal, versterkingskünstig nog van geringe waarde, had in mei 1940 een afwerend vermogen, groter dan zij ooit in haar geschiedenis (van 1629 af!) had gekend. Het zwaartepunt van de verdediging kon daardoor al meer en meer naar de Grebbelinie worden verlegd, waardoor dit stiefkind van ons verdedigingsstelsel een rol werd toegekend, waarvan het in zijn meest verwaande ogenblikken niet had kunnen dromen. Bezuiden de grote rivieren werd, in het verlengde van de Grebbelinie, de Peel-Raamstelling ingenomen.

De Peel-Raamstelling in 1940. Neutraliteitspolitiek

1949 „Indien het mogelijk ware geweest om tijdig, vóórdát veel geld in de Peel-Raamstelling was gestoken, met de Fransen en Belgen overleg te plegen, dan zou daaruit hebben kunnen blijken, dat voor onze troepen in Noord-Brabant een duidelijke taak bestond in gemeenschappelijk verband, n.l. om zich ter hoogte van midden Noord-Brabant (Breda of Tilburg) ter verdediging in te richten, teneinde de toegang naar Zeeland te beletten en de verbindingen tussen de Vesting Antwerpen en de Vesting Holland tot stand te brengen, aanvankelijk alleen, daarna tezamen met Franse hulptroepen. Dit zou dan echter ten gevolge moeten hebben gehad, dat tussen deze stelling en de Maas slechts zwakke, vertragende weerstand had kunnen worden gevoerd (b.v. door Lt Div en Peel-Divisie) en dat ten Noorden van de rivieren de verdediging in het Oostfront Vesting Holland had moeten worden gevoerd met alle nadelen van dien. Ons leger was te zwak, om tegelijkertijd een vergroot centraal reduit ten Noorden van de rivieren te verdedigen en een belangrijke taak als bovengenoemd in Noord-Brabant te vervullen. (..)

Het is slechts te betreuren, dat onze neutraliteitspolitiek ons te scrupuleus had gemaakt, om eerder en vollediger besprekingen te voeren.” (Gen maj NIERSTRASZ, ORG 1949/50, p. 137, 138).

We denken hier terug aan de debatten over de voordracht TONNET in 1907 (zie p. 26)

■

1.3.6. Na 1945

Het wat huishoudelijke beeld dat de verdediging van Nederland geeft, krijgt een totaal ander aanzien na W.O. II door de aansluiting van ons land bij de NAVO.

Plaats van Nederland in de NAVO-verdediging

1957 „Nederland maakt deel uit van een Centraal Europese waarschuwings- en verdedigingszone. In deze zone wordt het vergeldingswapen – thans in het bijzonder de Amerikaanse en Britse strategische luchtmacht, in de toekomst „ballistic missiles”, gebaseerd in het Verenigd Koninkrijk – verdedigd; tegelijkertijd wordt het eigen grondgebied verdedigd.

In NAVO-verband is Nederland in deze zone: glaxis van de luchtverdediging van het Verenigd Koninkrijk en deel van de Europese luchtverdedigingsgordel; hoeksteen in het grondoperatiegebied, in het bijzonder deel uitmakende van de strategische verbinding tussen Centraal Europa en Denemarken, dat de uitgang van de Oostzee beheerst;

schakel in het Centraal Europese etappegebied, zich uitstreckende van het Westeuropese havengebied tot het gebied, waar de geallieerde strijdkrachten zich bevinden en

vooruitgeschoven deel van het Centraal Europese basisgebied.

Nederland is dus tegelijkertijd deel van het operatiegebied – met het oog op oorlogshandelingen in de lucht en op de grond – van het etappegebied en van het basisgebied.” (Lnt Gen cav MATHON, ORG 1956/57, p. 120).

Eind 1963 kon de IJselverdediging, die tot die tijd in de NAVO-verdediging een voor ons zeer belangrijke schakel had gevormd, worden losgelaten, omdat overgegaan kon worden op de „forward strategy”.

De territoriale verdediging wordt territoriale beveiliging.

Honderd jaar tevoren, in 1866, had l'HOMME BLANC zich in een brochure over de IJselverdediging erg opgewonden. Zij moet, schreef hij, steeds voor verdediging gereed zijn „om Bismarckiaansche strooptogten te voorkomen en de trawanten van een onbeschoften, een antivolkenregterlijken en een monsterpolitiek voerenden staat ten allen tijde af te wijzen ⁴⁾.” l'HOMME BLANC was een ander pseudoniem voor Gen Baron NEPVEU, die wij al in „de Geschiedenis van de Vereniging” zijn tegengekomen als l'HOMME GRIS. Alleen, hij was hier 75 jaar oud (en nog steeds Chef van de Generale Staf en in actieve dienst), ofschoon dit aan de puntigheid van zijn ganzeveer geen kwaad had gedaan.

Maar ook dit vraagstuk heeft zichzelf gelijkwideerd.

Taak van de NAVO

1963 „Een „full conventional” wereldoorlog zal zeer onwaarschijnlijk zijn en een „full nuclear” oorlog niet bruikbaar zijn als een middel ter voortzetting van de politiek, behalve in het geval van een belangrijke technologische doorbraak aan één der beide zijden.

Zou de precaire strategische „balance of terror” uit zijn evenwicht geraken, hetzij ten gevolge van de ontwikkeling van een doelmatige anti-raket afweersysteem, hetzij door de ontwikkeling van middelen waarmee de „second strike capability” van de tegenstander beslissend vernietigd kan worden, dan blijven ook deze gruwelijke oorlogen mogelijk. Buitendien blijft China de onberekenbare factor.

Voor ons in het Westen blijft dus als onverbiddelijke voorwaarde over, – wanneer wij voor onze landen de vrede willen handhaven, – dat wij gezamenlijk onze strijdkrachten nucleair en conventioneel sterk moeten houden, zó sterk als onze middelen toelaten.

Evenzeer blijft het een dwingende eis, dat wij in steeds sterkere mate in onze gezamenlijke inspanning aan de wetenschap en de technologie de plaats inruimen die hun toekomst. Wij zullen voorts onze pogingen om algehele en volledige ontwapening te bereiken moeten voortzetten, want eerst

HOOFDSTUK 1.3

dan bestaat uitzicht voor de volkeren van onze wereld op een beter, vrijer en rechtvaardiger bestaan. Dit is de wereld waarin wij leven en waarin de NAVO tracht haar rol te vervullen.

Als wij al onze problemen overzien, dan is er geen twijfel aan, dat de opgaaf van de NAVO enorm is. Maar ik zou tekort schieten in mijn taak, als ik vanavond bij U de indruk achterliet, dat ik twijfel aan de mogelijkheid om tot een oplossing te komen." (Mr D. U. STIKKER, ORG 1963/64, p. 49).

¹⁾ Wel moet worden opgemerkt, dat, als het Geldersche Valleikanaal toen wèl tot stand gekomen was, redelijkerwijs genomen, later de tak Wijk-bij-Duurstede-Jutphaas van het Amsterdam-Rijnkanaal (waarmee overigens eerst in 1938 werd begonnen) niet zou zijn uitgevoerd.

En door de aanleg van deze tak werden de omstandigheden voor inundering van het Oostfront Vesting Holland (N.H.W.) zeer aanzienlijk verbeterd. Dat in 1940 deze verbetering niet tot zijn recht gekomen is, doet daar niets aan af.

²⁾ Deze Legerkorpsen werden divisies genoemd; zij bestonden uit drie brigades, elk van twee regtn infanterie.

Deze brigades waren organiek niet operationeel zelfstandig.

³⁾ Het gehele, afschuwelijke, verhaal van het Amsterdam-Rijnkanaal en zijn vele varianten is uitvoerig verteld in Mr G. M. GREUP, De Rijnverbinding van Amsterdam en haar geschiedenis. 1952.

⁴⁾ L'HOMME BLANC. Losse gedachten over 's Lands Weerbaarheid 1866, dl I, p. 32.

1.4. Militiewet (dienstplicht)wet Plaatsvervanging Algemene dienst- plicht, Kaderleger, Militieleger, Strijdmacht met beroepskern

De wetten, die ten tijde van de oprichting van „Krijgswetenschap” de opbouw van de strijdkrachten beheersten, waren: de Grondwet van 1848, (die helaas op het gebied van de Defensie zeer uitvoerig was; zij had er 13 artikelen aan gewijd!), de Militiewet van 1861 en de Schutterijwet van 1827.

Land- en Zeemacht werden gevormd uit vrijwilligers, nationale militie (dienstplichtigen) en schutterij. De lichte sterkte bedroeg 11.000 man op een bevolking van $3\frac{1}{2}$ miljoen inwoners. Hierin waren, ten hoogste, 600 man voor de marine begrepen. De wet van 1861 bood voor het eerst de mogelijkheid, dat ook voor de marine dienstplichtigen konden worden aangewezen.

De landmacht was een beroepskernleger; een cie inf bijv. telde in haar organisatie 40 (ongegradueerde) vrijwilligers en 130 miliciens.

Vrijwilligers en dienstplichtigen waren in eenzelfde onderdeel (cie, enz.) ingedeeld, zeer tot ongenoegen van o.a. STIELTJES en DE ROO VAN ALDERWERELT, die afzonderlijke vrijwilligerseenheden (o.a. met het oog op de paraatheid) en aparte eenheden met dienstplichtigen wensten.

De hoofdproblemen betroffen:
het grote tekort aan vrijwilligers,
de plaatsvervanging en nummerwisseling, die in de Militiewet waren toegestaan en

de vraag: moet de loting niet afgeschaft worden en vervangen door algemene dienst- en oefenplicht?

De tekorten aan vrijwilligers werden onder meer veroorzaakt doordat het O.I.L. jaarlijks bijna duizend man onttrok aan het Nederlandse leger (in sommige jaren, bijv. in 1873, toen de Atjehoorlog begon, liep dit op tot 1.600), maar ook doordat de Militiewet plaatsvervanging toestond.

Immers, hoe kon worden verwacht dat een vrijwilliger die tóch niet voor een rang in aanmerking kwam, warm zou lopen voor een handgeld van f 30,— ¹⁾ als hij als remplacant f 400,— à f 500,— kon krijgen? Van de lichteningen uit die tijd blijkt ong. 20% van de

miliciens gebruik te hebben gemaakt van de mogelijkheid om zich te doen vervangen.

Ook „Krijgswetenschap” heeft zich met het remplacantenstelsel bemoeid.

Van militaire zijde werd tegen het stelsel ernstig bezwaar gemaakt. Immers, aan het leger werd het gedeelte van het nederlandse volk, dat in de eerste plaats in aanmerking kwam om rangen te vervullen (men dacht niet verder dan de sergeantsrang), onthouden.

Bovendien bestond van militaire zijde wel degelijk gevoel voor de sociale onrechtvaardigheid van deze regeling. De beslissing lag echter niet in het militaire, maar in het politieke vlak.

De remplacant biedt zich aan, redeneerden sommige politieke partijen, en verdient daarmee wat extra. Het is een zaak tussen militieplichtige en remplacant. Door dit stelsel wordt f 1 miljoen onder de arme klasse gebracht. Beide partijen zijn er mede gediend. Waar bemoeit de Staat zich dan mee?

Anderen menen: als de plaatsvervangings afgeschaft wordt, bestaat nog geen volstrekte gelijkheid voor iedereen, die men zegt met afschaffing na te streven. Immers er blijft de loting met zijn volstrekt willekeurige resultaten. Schaf de loting af, dus voer de algemene dienstplicht in. Alleen onder die voorwaarde willen wij afschaffing van de plaatsvervangings aanvaarden.

De algemene dienstplicht komt er toch!

1866 „De algemeene dienstplicht zou hier te lande niet ingevoerd kunnen worden: de Kamers zouden daar nimmer in treden,” is mij wel eens tegengeworpen. (. . . .) het eerste beweren beaam ik niet; het tweede is mogelijk, want – en dit is de ernstige zijde van de zaak – wij krijgen algemeenen dienstplicht, daar houd ik mij van overtuigd; het is alleen een quaestie van tijd en . . . mogelijk van nationaliteit! (Kap inf DEN BEER POORTUGAEL, VERSL 1866/67, p. 259/60).

In Pruisen was nl. reeds in 1814, vrijwel, de algemene dienstplicht ingevoerd. En hier bestond er vrees voor annexatie.

Sommigen klampten zich aan de Grondwet van 1848 vast: afschaffing van de plaatsvervangings zou daarmee in strijd zijn, maar andere juristen ontkenden dit. De debatten bewijzen, dat men ook met een Grondwet vele kanten uit kan, (zoals bij het conflict-Nieuw-Guinea opnieuw bewezen is)

STIELTJES had (natuurlijk?) weer een andere oplossing.

Mijn zoon niet in een kazerne!

1874 „De menschen willen hunne zoons niet laten dienen in eene vreemde plaats, onder lieden van veel minderen stand; zij willen hen niet in onze kazernes laten wonen. Men late vrijheid aan de jongelieden, die bijv.

aan eene hogere burgerschool, aan akademiën, de polytechnische school, enz. studeeren, om daar hunnen militairen dienst te vervullen. Als *de wet* spreker [d.i. Stieltjes] dat in 1873 veroorloofd had – want op een verlot van een minister, dat elk oogenblik kon ingetrokken worden, wil men het niet laten aankomen – dan had hij zijn zoon, die voor civielingenieur in Delft studeerde – geen plaatsvervanger gekocht, die hem *f* 700.— kostte, maar hem in de plaats zijner toenmalige inwoning, bijv. gedurende eenige maanden, de artillerie-oefeningen laten bijwonen. Daartoe had hij even als elk ontwikkeld jongeling, al de vereischte geschiktheid, maar *à tout prix* wilde spreker zijn zoon niet in de kazerne hebben in eene andere stad. En even als hij denken er velen in den lande. Nam men zulk een maatregel, spreker is volkomen overtuigd dat het doel zou worden bereikt, en men voor $\frac{3}{4}$ verkrijgen zou, – ook met het oog op de schutterij, die dan veel bruikbaar en beter geoefend zou worden, – wat men wil.” (oud art off STIELTJES, IIe Kamerlid, VERSL 1873/74, p. 363/64).

Hij is met zijn plaatsvervanger bepaald zeer duur uit geweest; het gemiddelde tarief lag veel lager.

Ook werd aan de afschaffing gekoppeld het liberale stokpaard: vaststelling van de legerorganisatie bij de wet (zoals dit in 1874 met het Vestingstelsel was gebeurd).

In het algemeen bestond aan rechtse zijde ernstig bezwaar de zoons van de gegoeden bloot te stellen aan de barre kanten van het kazerneleven.

De kans van hun, overigens onnutte, leven!

1876 „Gaat men na, dat immer de kinderen van de arbeidende klassen onvermogen blijven, om zich voor geld van den dienst vrij te koopen, hoewel meestal juist zij in die gezinnen het meest noodig zijn om het brood te verdienen; terwijl daarentegen de aristocratie van het geld en van de geboorte een losprijs betaalt in plaats van gedurende den militairen diensttijd althans éénmaal in haar leven iets nuttigs te verrichten – dan zij dit reeds voldoende om de groote onbillijkheid van de plaatsvervanging in den vorm van nummerwisseling in het licht te stellen.” (Kap gs DE BAS, VERSL 1876/77, p. 145/46).

Min GRAAF VAN LIMBURG STIRUM diende in 1873 een voorstel in tot afschaffing van de plaatsvervanging; meer dan 60% der uitgebrachte stemmen verklaarde zich tegen het ontwerp. Ook STIELTJES en DE ROO VAN ALDERWERELT stemden tegen, hetgeen VAN LIMBURG STIRUM hoog opnam.

Een groot vaderlander

1891 „Het votum in 's lands vertegenwoordiging had aangetoond, dat het beginsel van den persoonlijke dienstplicht in de volksovertuiging

geenszins de plaats innam eener algemeen erkende noodzakelijkheid. Om dit te bewerken drong VAN STIRUM ter wille van de weerbaarheid aan op herziening van hoofdstuk VIII der grondwet, en riep hij het geheele volk op tot deelneming aan een *ligue* tegen de dienstvervanging. Als oprichter en eerste voorzitter van den Anti-Dienstvervangingbond heeft generaal Van Stirum met weergalooze vaderlandsliefde en inspanning, onder op offering van krachten, tijd en groote sommen geld aan de bevordering van zijn doel gewerkt." (Lnt Kol cav op n.a. DE BAS, VERSL 1891/92, p. 132).

Voor „Krijgswetenschap” hield PROF DR SPRUYT van de Leidse Hogeschool een voordracht over de plaatsvervanging, agressief en militant.

Wakker worden, dat Nederlandse volk!

1882 „De persoonlijke dienstplicht verdient uit een politiek en sociaal oogpunt aanbeveling, *in de eerste plaats en vooral*, omdat hij het ware middel is om onze hoogere standen en onze gegoede burgerij te genezen van het valsche cosmopolitisme en de zoetsappige berusting in Hollands zwakte en vernedering, die hen thans kenmerken en de verbazing wekken van iederen vreemdeling, die nader bekend wordt met Hollandsche toestanden. Zijne invoering zal binnen enkele jaren een fier gevoel van weerbaarheid en volkskracht wekken, dat een allerheilzaamsten invloed moet oefenen in al de verschillende richtingen, waarin zich de nationale werkzaamheid openbaart. De persoonlijke dienstplicht zal *in de tweede plaats* bij onze gegoede standen het bewustzijn verlevendigen van de dure verplichtingen jegens den Staat, en daardoor leiden tot krachtige versterking van de band, die de burgers onder elkander verbindt. Hij zal *in de derde plaats* een uiterst gunstigen invloed hebben op de lichamelijke en zedelijke vorming onzer kinderen, en is het aangewezen middel om mettertijd een eind te doen komen aan de verderfelijke wijze van opvoeden, die in onze gegoede standen al meer en meer gebruikelijk wordt (PROF DR C. B. SPRUYT, VERSL 1881/82, p. 421).

In 1887 kwam een nieuwe Grondwet, die veel minder starre grondslagen voor de Defensie aangaf, waardoor men zich althans niet meer op de Grondwet kon beroepen om de afschaffing tegen te houden. Toch duurt het nog elf jaar voor in 1898 onder Min ELAND de afschaffing een feit wordt.

De Anti-Dienstvervangingsbond heeft dan juist 25 jaar actie gevoerd.

In Europa waren toen België en Nederland de enige landen waar plaatsvervanging nog mogelijk was.

Gen VAN LIMBURG STIRUM was enige jaren tevoren overleden.

Voor de gehele gang van zaken is slechts één woord op zijn plaats: beschamend.

Maar thans:

Een nieuwe situatie en een nieuwe soldaat met (lichamelijke) reinheid

1900 „De ongelijkheid van stand en fortuin tusschen de dienstplichtigen is ook in de kazerne niet weg te nemen en kan daar door de nauwere onderlinge aanraking der samendienenden zelfs scherper uitkomen dan in de buitenwereld.

Met voorschriften, met disciplinaire wapenen, zelfs met vriendelijke overreding is hier weinig aan te doen. Het eenige wat de meerdere kan doen, is in den omgang met den troep ook zelfs den schijn te vermijden, alsof de dienstplichtige van hooger en maatschappelijken stand hem nader stond dan de anderen. Wijders vordere men van alle dienstplichtigen goede vormen, die daarom nog geen salonmanieren behoeven te zijn, en groote reinheid op het lichaam, ook omdat dit werkelijk bezwaren zijn voor den meer beschaafde in het verkeer met lagere standen.

De vroegere propere soldaat, het beeld der eenzijdige oud-Hollandsche zindelijkheid, aan wiens kleeding en uitrusting alles wat glimmen kon onberispelijk schitterde, maar van wiens lichaam ten minste in het wintersemester, alleen gelaat en handen met water en zeep in aanraking kwamen, moet plaats maken voor een man, wiens uniform met veel minder moeite behoorlijk schoon kan gehouden worden, maar voor wien lichamelijke reinheid tot de eerste levensbehoeften behoort.” (Kol genie b.d. BOONACKER, VERSL 1899/1900, p. 171).

Kort daarop komt, voorbereid door Min ELAND, de MILITIEWET-1901 tot stand onder het Ministerschap van Gen KOOL. Zoals vroeger na 5 jaar dienstplicht de milicien overging naar de schutterij, zo wordt hij onder de nieuwe wet na 8 jaar overgeplaatst naar de Landweer (en 7 jaar later naar de Landstorm).

De Schutterij wordt eindelijk opgeheven, de schutterijwet van 1827 ingetrokken. De eerste oefentijd voor onberedenen word $8\frac{1}{2}$ maand ²⁾.

Wij vermelden reeds, dat in de strijd tegen het remplacantenstelsel, ook het vraagstuk van de algemene dienstplicht werd betrokken.

Lt Kol SEYFFARDT was een groot voorstander van de algemene dienstplicht, en toen hij in 1893 Minister van Oorlog werd, meende hij zijn kans schoon te zien en diende een ontwerp in tot invoering. Het kwam niet in behandeling, maar hij bleef voor zijn ideeën strijden.

Er kwamen varianten op de markt. Kap PLANTENGA zag een veld-(kader)leger en een stelling-(militie)leger; dit laatste georganiseerd volgens het zwitserse stelsel: uitgebreid voorbereidend gymnastiek- en schietonderricht na de schooljaren, korte eerste oefentijd en veel herhalingsoefeningen (VERSL 1888/89)

De grote weerstand, die de Boeren met hun geïmproviseerd

volksleger boden tegen het Britse beroepsleger in Zuid-Afrika, deed de koersen van de algemene dienstplicht stijgen. Moeten wij ook niet aansturen op een volkswapening, en dan in de georganiseerde vorm van een militia leger?

Voor „Krijgswetenschap” hield Kap inf G. C. A. FABIUS in 1908 een gloedvol, idealistisch getint pleidooi voor een volksleger met afschaffing van de loting, uitgebreide vooroefeningen en korte oefentijden (ORG 1907/08).

Volk en leger moeten veel meer één zijn. Er moet aansluiting worden gezocht met gymnastiek- en sportverenigingen, weerbaarheid- en schietorganisaties. Voorts ruime inschakeling van mil en reservekader tegen het einde van het opleidingstijdvak; en inkrimping van het korps beroepsofficieren en -onderofficieren (een kreet die na 1918 meer gehoord zou worden).

De Vrijzinnig Democratische Bond schreef het Volksleger in zijn politieke strijdbanier; het zou daar in blijven staan tot 1924, toen het gewijzigd werd – men moet met zijn tijd meegaan – in „nationale ontwapening”. Of, zoals destijds werd opgemerkt, „Das Volk in Waffen” is veranderd in „Das Volk ohne Waffen”.

De Militiewet-1901 wordt bij de MILITIEWET-1912 (COLIJN) gewijzigd. Voor de onberedenen blijft de eerste oefeningstijd op 8½ maand bepaald. Met de invoering van de nieuwe wet gaat een reorganisatie gepaard: van de oorlogseenheden (voorzover niet uit landweerpersoneel bestaande) zal, vereenvoudigd verteld, in vreedstijd een kern van beroepskader aanwezig zijn, waardoor een overgang naar het oorlogsleger zeer vergemakkelijkt wordt.

De oude Militiewet had een totaal onvoldoende aantal kaderleden opgeleverd, zodat de oudere lichten, die in landweerbataljons waren georganiseerd, slecht waren geëncadreerd. Men had dit zien aankomen. VAN DAM VAN ISSELT JR wilde dit oplossen door althans een algemene dienstplicht in te stellen (als het kon een vrijwillige) voor de „Hoogere Standen” (ORG 1911/12 p. 100).

Later zullen wij deze interessante gedachte, gevarieerd, nog meer tegenkomen.

Gedurende de mobilisatiejaren zijn op groteschaal, – naar achteraf zou worden beweerd, in te snel tempo en onvoldoende geselecteerd – verlofsofficieren en dienstplichtig kader opgeleid om te voorzien in de kadertekorten, vooral bij de landweereenheden, en in de encadrering van nieuw opgerichte onderdelen.

Voorts werden gedurende die jaren op grote schaal landstormplichtigen (teruggrijpende tot de lichting 1909 toe) opgeroepen en geoefend, ter affossing van de, uit ouder personeel bestaande, landweerlichten.

Na W.O.I., toen, zoals op p. 51 verteld werd, een ongekend groot reservoir van militair geoefende mankracht ter beschikking stond, rees de vraag: wat nu? De grote, in de mobilisatie ontstane schuldenlast en de oprichting van de Volkenbond maakten het nodig en mogelijk, zo werd in de politiek gemeend, van koers te veranderen.

Vele heelmeeesters hebben gemeend zich toen op het Nederlandse leger te moeten werpen.

Daar was MR MARCHANT, die als woord- en penvoerder van de Vrijz Dem Bond, reeds gedurende de mobilisatie een brochure geschreven ³⁾, en daarin een plan ontwikkeld had voor een militieleger à la suisse.

Min POP kwam met een ontwerp voor een klein veldleger van 36 bataljons infanterie, goed bewapend (waartoe een bewapeningsfonds moest worden ingesteld) met een eerste oefeningstijd van 6 maanden en een reserve-krijgsmacht, die twee maanden korter zou worden geoefend. ⁴⁾ Men moet op de achtergrond van deze constructie de Volkenbond willen zien. In de Volkenbondspact was immers bepaald dat bondsleden niet tot vijandelijkheden mochten overgaan, vóór drie maanden verstreken waren na de arbitrage-uitspraak. In die tijd zouden dan die kortgeoefenden bijgewerkt kunnen worden. Als wij maar, bij een – dus buiten de Volkenbondspelregels staande – onverhoedse aanval de eerste stoot kunnen opvangen. In „Krijgswetenschap” werd het plan scherp bestreden (ORG 1919/20): het hoofdbezwaar is het zeer zwakke Veldleger. Het vond in de IIe Kamer geen voldoende bijval.

Meer sukses had Min VAN DIJK. Hij kwam met een nota van wijziging op het ontwerp-POP, maar deze nota was zo ingrijpend, dat men van een nieuw ontwerp moet spreken. Het werd in 1922 aanvaard (DIENSTPLICHTWET 1922).

Geformeerd zou worden een veldleger van 72 bataljons (evenveel als het veldleger van 1914 telde). Ook hij achtte een bewapeningsfonds, nl. van f 106 mill. nodig. De duur van de eerste oefening voor onberedenen werd 5½ maand. De kernen van beroepskader voor de oorlogseenheden, in vreedstijd te onderhouden – de basis van de organisatie-COLIJN – werden afgeschaft.

In de oorlogseenheden werd voor een overheersend deel de plaats van het beroepskader ingenomen door reserveofficieren en dienstplichtig kader. Het kadermilitieleger was vrijwel een militieleger geworden. De lichtingssterkte bedroeg, vereenvoudigd verteld, 19.500 man (een teruggang ten opzichte van de wet van 1912, die 23.000 man toeliet), het maximale marinecontingent werd, voor het eerst sinds 1861, verhoogd van 600 man tot 1.000 man.

Later zijn van landmachtzijde veel bezwaren geopperd tegen

de wet - VAN DIJK: een onaanvaardbaar korte eerste oefentijd; voor vóórgeofenden een absurd lange verkorting van die oefentijd met 4 maanden; ontbreken van verband tussen het vredesleger, in feite één grote opleidingsschool, en het oorlogsleger; veel te diepe opbouw, nl. 15 lichten aan dpln, waaruit het gemobiliseerde leger zou worden opgebouwd; geen parate troepen. Bovendien kwamen de grote oefenkampen, die fundamenteel tot het stelsel-VAN DIJK behoorden, niet tot stand. Ook van het bewapeningsfonds kwam bedroevend weinig terecht (zie hoofdstuk 3.6.2). Maar het staat vast, dat in de tijd van de tot standkoming die wet beschouwd werd als het beste, dat politiek bereikbaar was.

Slik het plan - van Dijk, in 's hemelsnaam

1921 „Er wordt sedert 1919 op het leger vivisectie gepleegd, waardoor de patiënt thans vrijwel aan den rand van het graf is gebracht.

Dat moet ophouden. Het is dringend nodig, dat vastheid en zekerheid in het leger terugkeren. Er moet, na al dat afbreken, weer eens worden opgebouwd. Hetgeen de minister [nl Min VAN DIJK] thans voorstelt, is zeker in vele opzichten niet voldoende. Maar het is veel beter dan hetgeen eenigen tijd het leger boven het hoofd heeft gehangen [nl het plan- POP]. Laat ons het aanvaarden, zooals het daar ligt. Laat ons den minister steunen, in de hoop, dat de toestanden in economisch en politiek opzicht zich eenmaal zoo zullen wijzigen, dat de mogelijkheid bestaat, op de thans gelegde basis, welke gezond is, voort te bouwen en de gebreken te verbeteren”. (Gen b.d. SNIJDERS, ORG 1921/22, p. 899).

Ondanks de bescheiden opzet wordt het aannemen van de wet in de IIe Kamer een drama: alleen doordat twee s.d.a.p. leden bij de eindstemming afwezig zijn, wordt de wet niet verworpen: er zijn 50 voorstemmers en 48 tegenstemmers.

Vóór en gedurende de discussies over de ontwerp-wetten- POP en - VAN DIJK waren geheel andere gedachten over een nieuwe opzet van de strijdkrachten geopperd.

Zo schrijft Res Kol gs VAN DEN BELT begin 1919 een reeks artikelen in de AVONDPOST, waarin hij voorstelt om opnieuw, en geheel anders, te beginnen. Hij wil algemene oefenplicht van de 17-, 18- en 19-jarigen. Theorie in de avonduren, praktijk op één of twee middagen in de week. Hij kant zich sterk tegen elke opleiding in kazernes en sluit zich aan bij de hiervorenvermelde ideeën die Kap inf G. C. A. FABIUS in 1908 had bepleit in „Krijgswetenschap”. Het is met enige modificaties, alles erg zwitsers. Hij staat kritisch tegenover de politieke toestand, die na W.O.I in West-Europa is ontstaan en waarschuwt tegen verslapping van de aandacht voor een goed defensie-apparaat:

„. . het is onze vaste overtuiging, dat we over 20 jaren weer aan de grenzen staan, zoo niet erger”, en „Te Parijs [waar over het Volkenbondsstatuut en de vredesverdragen wordt vergaderd] zijn stille krachten aan het werk, waartegen President WILSON niet opgewassen schijnt te zijn. En dan wordt er opnieuw gevochten, beslist”, zo schrijft hij 14 Mei 1919 in dat, thans opgeheven, dagblad.

Het Volkenbondshandvest is dan twee weken eerder met algemene stemmen door de overwinnaars van W.O.I en de mogendheden die in die oorlog neutraal gebleven waren, goedgekeurd: geen opgewekte geluiden rondom de wieg van een jonggeborene.

Daar was verder Res Kol MERENS, die, ook in „Krijgswetenschap”, zich inzette voor afschaffing van de domme loting, maar, geheel anders dan de volksbewapening- en algemene dienstplichtenthousiasten, een keuring en selectie „naar de geest” wenste. Reeds de Romeinen handelden in die richting door alleen „de bloem van de natie” toe te staan, deel van het leger uit te maken ⁵⁾.

Hij denkt niet uitsluitend aan Gymnasium en HBS-abituriënten maar wil „de flinkste en beste jongens” in zijn strijdkrachten hebben. De uitwerking van zijn gedachte blijft wat vaag, maar was toch voldoende duidelijk om zich in het Voorlopig Verslag Ite Kamer van een wetsontwerp – tijdelijke afwijkingen van de Militiewet (zitting 1920-21) er (blijkbaar van s.d.a.p.-zijde) op de voorhand tegen te verzetten.

Het zou uitlopen op bewapening van de bourgeoisie tegen het proletariaat. Het leger zou „nog meer dan thans het geval is”, een klasseleger worden. In de politiek moet men niet zo gauw opzien tegen dikke woorden en waanzin.

En tenslotte kwamen de STANDAARD-artikelen (1924) en het plan-DONK (1926) op de markt. Daarin werd, als meest ingrijpende suggestie, een geheel andere plaats van het reserve- en dienstplichtig kader in het leger in vreedetijd gepropageerd. Op deze destijds brandende kwesties zal in Hoofdstuk 3.2.3 Militie (dienstplichtig) en verlofs (reserve)kader worden teruggekomen.

Uit het vorenstaande zal wel duidelijk zijn, dat de periode 1918-1936 (begin van wederopbouw) een tijdvak is geweest van felle meningsverschillen.

In de dienstplichtwet zijn van het Zwitserse stelsel alleen de fouten overgenomen

1934 „In het bewustzijn dat voorloopig over de sterke goed geoefende mobilisatielichtingen werd beschikt, werd hier aan toegegeven door minder dienstplichtigen op te roepen, terwijl tevens gezocht werd naar aansluiting

bij het Zwitsersche stelsel, wat reeds een volkomen tegenstrijdigheid was.

Daar men echter bij de heerschende stemming nóch de vele herhalings-oefeningen, nóch de opleiding van kader na het doorlopen van den volledige diensttijd in den vorigen rang aandurfde, heeft men alleen de fouten van het Zwitsersche stelsel overgehouden n.l. het verbreken van den band tusschen vredes- en oorlogsorganisatie, de ook door de Zwitsers erkende hoofdfout van hun organisatie, die echter in de historie van den bondsstaat wortelt, en ook daar alleen voor de infanterie geldt, en het groote aantal lichteningen daar noodig om bij de geringe bevolkingssterkte een voldoende groot operatief orgaan te verkrijgen." (Lnt Gen b.d. VAN ERMEL SCHERER, ORG 1934/35, p. 99).

De Dienstplichtwet 1922 ondergaat verschillende wijzigingen, waarvan die van 1938 de meest ingrijpende is. Opnieuw bekleedt MR VAN DIJK dan de Ministerspost.

Naast een verhoging van het jaarlijkse contingent van 19.500 tot 27.500 man (tot 1944 zelfs 32.000 man) wordt de eerste oefentijd voor onberedenen van 5½ maand op 11 maanden gebracht. De Regering wenst een permanente verhoging van de lichtingssterkte tot 32.000 man, maar geeft toe aan het parlementaire verzet daartegen en aanvaardt de beperking tot 1944. Men kan dan immers wel weer verder zien, aldus de tegenstanders van het Regeringsvoorstel.

Een koene sprong voor het Nederlandse volk, die verhoging van het contingent en verdubbeling van de eerste oefeningstijd, zij het wat laat (bezetting van het Rijnland, verlaten van de Volkenbond door Duitsland waren al achter de rug). Een zeer belangrijke verbetering is, dat door deze langer geworden oefentijd parate troepen ter beschikking komen.

Bovendien vervalt de loting. Daarmee is een ideaal bereikt, waarnaar velen reeds in de vorige eeuw zozeer hadden uitgezien. En deze verandering is nog wel tot stand gekomen, zonder dat zij gekoppeld wordt aan een volksbewapening naar zwitsers model.

Een jaar later, in 1939, na de italiaanse overval op Albanië, boekt Min VAN DIJK opnieuw een groot sukses door een wetswijziging te doen aanvaarden, waarbij de Kroon de bevoegdheid krijgt de eerste oefentijd tot (max) 24 maanden te verlengen. De bedoeling is hierdoor de kust- en grensbeveiliging te versterken en te voorkomen dat telkens bij politieke extra-spanningen, als voorzorgsmaatregel, oudere lichteningen onder de wapenen geroepen moeten worden. Een s.d.a.p. amendement beperkt deze bevoegdheid tot 1 jan 1944 ⁶⁾.

De aldus zwaar bijgewerkte Dienstplichtwet is in 1940 van kracht. Maar het is duidelijk, dat die veranderingen nog totaal niet zijn doorgewerkt. Een keiharde rekening wegens te zwakke lichteningen, te korte oefentijd, vooroefeningsinstituut (zie hoofdstuk

3.3.3), alle onderkende, en ook in „Krijgswetenschap” herhaaldelijk gesignaleerde gebreken, wordt het Nederlandse volk in 1940 gepresenteerd.

Gedurende de Londense periode wordt in 1944, het aantal maximaal voor de Marine te bestemmen dienstplichtigen van 1.000 man verhoogd tot 5.000 man.

Na W.O.II ondergaat de Dienstplichtwet-1922 in de jaren 1947 en 1948 belangrijke wijzigingen. Dienstplichtigen van de landmacht konden vroeger alleen met hun toestemming in de koloniën worden ingezet, ook in geval van oorlog. Na een voorlopige regeling, die in de Londense periode getroffen werd, kwam in 1947 onder de Mins FIÉVEZ en SCHAGEN VAN LEEUWEN een wet tot stand, die het mogelijk maakte om dpln ook zonder hun toestemming overzee in te zetten.

De lichteningen 1945, 1946 en 1947 zijn door de oorlog in Indonesië zeer zwaar belast geweest: zo hebben deze lichteningen drie à vier jaar overzee gediend.

De wet vermeldt thans geen aantallen van maximaal in te delen dienstplichtigen bij de land (en lucht)macht en de zeemacht. De behoefte is zelfs zo groot geworden, (zij bedroeg jarenlang 61.000 man, en is eerst in 1964 verminderd tot 57.000 man), dat de lichteningen sinds 1954 geen voldoende aantal indeelbaren meer opleveren, maar een voorschot genomen moet worden op de volgende lichting ⁷⁾. Dit is sinds de wijziging van 1938 wettelijk mogelijk.

De duur van de eerste oefening werd na W.O.II voor de land- en luchtmacht als beginsel, voor degenen die niet voor een rang werden opgeleid, bepaald op 12 maanden, voor de zeemacht werd zij op 21 maanden vastgesteld, opnieuw met de bepaling dat bij KB zo nodig deze duur tot 24 maanden kan worden verlengd (art 28, lid 2), maar thans zonder een beperkende einddatum.

In vergelijking met de toestand van vóór 1938 is enorm veel verbeterd. Voor defensiezaken is politiek veel meer ruimte gekomen. Helaas zijn een oorlogsdreiging, een Wereldoorlog, een bezetting en Navo-drang (op de achtergrond waarvan de blokkade van Berlijn en de Korea-oorlog staan) nodig geweest om het zover te krijgen.

Het toenemen van het aantal functies dat door beroepspersoneel moet worden bezet, leidt er toe, dat ook de landmacht meer en meer het karakter krijgt van een beroepskernleger. M.a.w. in dit opzicht zijn wij tot de situatie van 1865 teruggekeerd; gelukkig niet in andere opzichten. Voor „Krijgswetenschap” heeft geen aanleiding bestaan om na 1945 de legervorming tot onderwerp van discussie te maken.

HOOFDSTUK 1.4

In tegenstelling tot de zeer bewogen periode tussen beide wereldoorlogen vertoont dit gedeelte van het front dan ook in de laatste jaren een rustig beeld.

¹⁾ K.B. van 21 oktober 1863 no. 58 (Rec Mil 1863, p. 164)

²⁾ Zie verder voor de zgn. viermaanders onder hoofdstuk 3.2.3.

³⁾ Mr H. P. MARCHANT. Noodzakelijke legerhervorming, 1916.

⁴⁾ Tot deze summiere vermelding moeten wij ons beperken. Voor een meer uitgebreid overzicht van en critiek op het plan- POP zie W. J. 1920-21, p. 359/65.

⁵⁾ D. MERENS, Nieuwe Banen 1921.

⁶⁾ Toen de wetwijziging gearresteerd werd, was Min VAN DIJK, die de discussies in het Parlement gevoerd heeft, afgetreden. Dit is de reden dat in het Staatsblad de wijziging de ondertekening draagt van zijn opvolger, Min DIJKHOORN (stbl 503 van 1939).

⁷⁾ Met de lichte 1966 zal dit voorschot geheel worden afgelost en het vooruitgrijpen op volgende lichten worden beëindigd. De oproepsterkte zal dan 59.000 man bedragen.

1. 5. Interne militaire verhoudingen

In het midden der vorige eeuw (en nog lang daarna) gold als basis voor de interne verhoudingen het Reglement van Krijgstucht of Discipline voor het Krijgsvolk te Lande der Vereenigde Nederlanden. Het dateerde van 1815.

De grondslag van de krijgstucht is volgens dat Reglement „eene volstrekt lijdelijke gehoorzaamheid van den minderen aan den meerderen”. De Commanderende Officier van een Korps heeft „onderhoorigen” (art. 4).

In een tijd, waarin het hoofd van het gezin werkelijk Hoofd was, waarin Plicht met een hoofdletter werd geschreven, waarin een scherpe scheiding tussen de klassen van de samenleving bestond en ook door iedereen werd gepredikt, vallen dergelijke bepalingen niet uit de toon.

De eisen die de taktiek stelde moet deze vaderlijke instelling hebben bevorderd: de cc overzag en commandeerde via zijn stem zijn eenheid, beval de manoeuvres en bewegingen, de salvo's, het aantal schoten, dat mocht worden afgevuurd.

Voor de soldaat werd gedacht: hij behoefde zelf niet te denken. Trouwens, ook de subalterne officier kreeg uiterst weinig armslag.

Het tiraileren, nodig geworden door de grotere vuuruitwerking der handvuurwapenen, brengt grotere zelfstandigheid mede.

In de ideeën over de „inferieuren”, zoals zij in de literatuur in die tijd heten, komt, althans bij sommigen, verandering.

Het daagt

1872 „Wij raken hier aan een teer punt; de moreele eigenschappen van het leger laten zich moeilijk bespreken, en toch, als men naar vooruitgang en bruikbaarheid streeft, mag men niet over het hoofd zien, dat men met menschen te rekenen heeft. Bij de beste organisatiën en voorschriften blijft het waar: „Que tant vaut l'homme, tant vaut l'institution.” (Kap inf DE PETIT, VERSL 1872/73, p. 84).

Men wil aan het tuchtbegrip meer inhoud geven. Kap PLANTENGA als hij spreekt over zijn hartekind, de oorlogvoering in het polderland:

Tucht en polderland

1885 „Doch geen tucht, die slechts voortspruit uit vrees voor de gestrengheid der wet, of uitsluitend gegrond is op de macht der gewoonte, geen tucht, die alleen negatieve diensten vordert en den man maakt tot een bloot

werktuig, dat stilstaat zodra het commando des aanvoerders zwijgt, maar een tucht, die wortelt in plichtsbefef, eergevoel en kameraadschappelijken zin. Het polderland eischt verdedigers met een ijzeren wil en onbepaalde zelfopoffering." (Kap inf PLANTENGA, VERSL 1884/85, p. 443).

Ook tegen het bedillen door hogere commandanten ontstaat bezwaar.

Meer zelfstandigheid voor ondercommandanten!

1885 „Terwijl onze nationale oorlogvoering eischt, dat de officieren uitmunten door initiatief en geestkracht, want zonder geestkracht geen zedelijke moed, en zonder zedelijke moed geen zelfstandigheid, was tot voor korten tijd het geheele opleidingsstelsel bij het Nederlandsche leger, althans bij de infanterie, – over de andere wapens kan ik niet oordeelen – er meer op berekend, die eigenschappen bij den subalternen en zelfs bij den hoofdofficier te onderdrukken dan te ontwikkelen. Blindelings volgen en steeds op uitvoerige bevelen wachten, dat was de leus. Gelukkig breekt thans een ander en beter stelsel zich baan. Mogen er ook nog jaren verlopen eer het beginsel om aan elk officier in zijnen werkkring reeds in tijd van vrede eene zekere zelfstandigheid te verlenen, overal voldoende diep wortel zal hebben geschoten, we zijn in elk geval op den goeden weg. Omtrent de vormen, waarin dat beginsel tot toepassing moet worden gebracht, moge verschil van meening bestaan, het beginsel zelf heeft geene andere bestrijders te duchten, dan overdreven centralisatiegeest aan de eene, en gemakzucht aan de andere zijde. Het gezond verstand zal over beide zegevieren." (Kap inf PLANTENGA, VERSL 1884/85, p. 445/46)

Het stormlopen tegen de toon en wijze van opleiden (het drillen) begint pas goed kort na 1900 door Maj O.I.L. b.d. RUYTENBACH, Kap inf G.C.A. FABIUS, die wij in Hoofdstuk 1.4 reeds hebben ontmoet als warm voorstander van een volksleger, Kap inf Jhr RAM en Elnt inf L. W. J. K. THOMSON. Zij wensden een „legerevolutie in democratische zin" en de heersende dwangtucht vervangen door de aan het kader zoveel hogere eisen stellende tucht, gegrond op vertrouwen. Deze stroming gebruikt als tribune een zeer vooruitstrevend tijdschrift: DE MILITAIRE GIDS.

THOMSON wordt vanwege zijn nieuw-lichtersideeën overgeplaatst naar het (destijds) militaire Siberië, nl. de noordelijke provincies, krijgt ook in zijn nieuwe garnizoen, Groningen, moeilijkheden, maar komt als IIe Kamerlid terug in Den Haag en wordt dan pas flink lastig voor de Ministers van Oorlog. Hij sneuvelt in juni 1914 in Albanië, deel uitmakende van een Nederlandse militaire missie.

THOMSON en JHR RAM zijn in hun ideeën sterk beïnvloed door hetgeen zij waargenomen hebben als attaché in de Zuidafrikaanse oorlog aan de zijde van de Boerenlegers.

Zij zien in een verbetering der verhoudingen het verweermiddel tegen de in opkomst zijnde sociaal-democratische en extreme anarchistische richtingen, waardoor de jeugd wordt meegesleurd.

Het leger contra politieke verdeeldheid

1891 „Het hoogere doel van het leger als volksschool, tevens een machtig correctief tegen sociaal-democratische woelingen, legt hoogere plichten op. Daartoe behooren wij rechtstreeks en voortdurend met den man in aanraking te komen: op gevaar af, bij veelvuldig verkeer in de kazerne, op de chambrée, in stal of keuken door kleingeestigen of hooghartigen van „korporaalsdienst” te worden beticht. Wij hebben die beschuldiging nooit geschroomd!” (Lnt Kol cav op n.a. DE BAS, VERSL 1891/92, p. 141.)

„De krijgsmachten bieden in onzen tijd van maatschappelijke verdeeldheid een ruim veld, waarop zonder botsing, ook bij verschil van godsdienstige gezindte, van wijsgeerige scholen of staatkundige partijen, liberalen, anti-revolutionairen en radicalen, allen kunnen samenwerken, die dezelfde liefde koesteren voor het vaderland, dezelfde belangstelling in zijn lot, eenzelfde afkeer voor het verzaken der plichten, door het voorrecht eener hoogere beschaving opgelegd. (ID, ID, p. 146).

Het leger als instituut voor de volksopvoeding

1905 „In dezen tijd, nu de strijd om het bestaan de maatschappij dreigt te ontwrichten in hare onderste lagen, en demagogen van allerlei slag het volk leeren, den eerbied voor het gezag er aan te geven, in dezen tijd is het een der *eerste plichten* van den militairen onderwijzer om den man uit dat volk, reeds wellicht besmet door de gepredikte theorieën, een helder inzicht te geven in het *nut* van vaderlandsliefde, het *nut* van wet, het *nut* van gezag.

Er mag hier, om de noodzakelijkheid van dit alles in een meer helder licht te stellen, wel eens aan worden herinnerd, hoe weerloos de krijgsmacht tegenwoordig eigenlijk staat te midden der machten, welke zich van uit den boezem der natie tegen haar verheffen. Inzonderheid heb ik hier het oog op de vorming van den werkmans- en dagloonersstand. Hier bedoel ik niet eens de opvoeding in de kinderjaren, hoewel deze in het ouderlijke huis dikwerf ook verre van goed genoemd kan worden, maar die in de samenleving van jongeling tot man. Op zijn 12e jaar door den leerplicht vrij gelaten, treedt een jongen uit dien stand de fabriek of werkplaats binnen, en reeds op dien jeugdigen leeftijd houden tucht en orde, waaraan hij in de lagere school gaandeweg gewend was geraakt, op, hare werking uit te oefenen. Het jonge karakter, niet meer beheerscht door het toezicht van ouders en onderwijzers, raakt ten speelbal van uiterst grillige levensomstandigheden, en alleen de onverbiddeleke noodzakelijkheid, zich te moeten onderwerpen aan vaak harde arbeidsvoorwaarden, geeft eenige richting aan de verdere ontwikkeling van verstand en hart (. . . .)

Van allerlei omstandigheden zal het nu verder afhangen, in welken stroom

van maatschappelijk drijven de jongeling zich laat meeslepen; maar tien tegen één is het, dat hij, niet tevreden meer met eigen lot en bestemming, zich stelt onder de vanen van hen, die omverwerping of verzet als redmiddel aanprijzen en, het bestaande gezag vijandig gezind, het leger beschouwen als de dommekracht, waarop dit gezag steunt en zich verheft." (Maj inf O.I.L. b.d. RUITENBACH, ORG 1904/05, p. 402/03).

Na 1918 wordt op breder schaal geijverd voor begrip van de opvoedende kracht die van de opleiding in het leger kan uitgaan en van de taak van de officier als volksovoeder. Het woord „militaire paedagogie" komt in gebruik.

Hier moeten genoemd worden Maj art G. G. van EVERDINGEN, Lnt Kol inf FRUYT VAN HERTOEG (beiden verbonden aan de K.M.A., waar een eerste stuwen in deze richting plaats vond en, naar wij vrezen in de uitgesproken vaktechnische sfeer, waarin de officiersopleiding toen plaats vond, niet voldoende op zijn waarde geschat werd), Maj gren ROUFFAER, Kol inf C.C. DE GELDER (beiden door artikelen in de MILITAIRE SPECTATOR; de laatste behandelt meer de krijgshistorische kant), Elnt inf GROENEWEGEN en G. C. A. FABIUS, inmiddels tot Kol bevorderd.

„Krijgswetenschap" schreef in 1929 een prijsvraag uit (dit was sinds 1890 niet gebeurd!) over het onderwerp: Op welke wijze kan de opleiding van dienstplichtigen in vreedstijd meer dienstbaar gemaakt worden aan de verbetering van de volksovoeding en aan de verhooging van de volkskracht?

Er kwamen 12 antwoorden binnen (er was belangstelling genoeg voor dit onderwerp); bekroond werd het antwoord van de Maj genie SCHARROO. Officier en onderofficier zijn, betekent opvoeder zijn, is een van zijn stellingen. Het kader moet zichzelf veel meer in die richting vormen en opgeleid worden. En er moet in het leger meer aandacht aan de lichamelijke opvoeding worden gewijd.

G. C. A. FABIUS, THOMSON en hun medestrijders zouden zeker toegejuicht hebben de suggestie van de invoering van de pijler Morelistiek, naast en van dezelfde orde van belangrijkheid als de twee andere steunpunten, van de strijdkrachten, nl. Taktiek en Logistiek.¹⁾

De gelegenheid tot interne communicatie onderging belangrijke verbetering door de oprichting van het Studiecentrum voor Militair Leiderschap bij de opening door PRINS BERNHARD gedefinieerd als „de verrijkende ontmoeting van de militaire leiders, waardoor gesprekken, discussies en informaties over onderwerpen, samenhangende met het militair beroep, de arbeidsvreugde, de bezieling en de juiste kijk op de mens en de wereld worden bevorderd."

¹⁾ Artikel „Morelistiek" in MSP dec 1959 van Kol gs HAEX.

1.6 Maatschappij en strijdkrachten. Ideologie in de strijdmacht.

De materieel ingestelde maatschappij en . . .

1883 „Tal van maatschappelijke verhoudingen zijn geheel anders geworden dan zij eertijds waren. Geld wordt hoe langer hoe meer de spil, waar alles om draait. De groote meerderheid der menschen streeft tegenwoordig met koortsachtige drift om steeds hooger te klimmen op de maatschappelijke ladder, ten koste vaak van gezondheid en levensgeluk. Bovendien zijn bijna alle levensbenodigheden zeer belangrijk in prijs gestegen; terwijl daarentegen de behoeften over het algemeen zeer zijn toegenomen. Wij, menschen van dezen tijd, zijn meer weelde gewoon dan onze ouders en grootouders op onzen leeftijd, en aan weelde gewent men even goed, of liever gemakkelijker dan aan ontzegging. Wat vroeger *weelde* heette is thans *behoefte* geworden en dit geldt voor verreweg de meeste standen. De officiersstand kan zich aan die wet niet onttrekken.” (Kap inf VAN TUERENHOUT, VERSL 1882/83, p. 433/34).

De officier kan hierin niet mee komen, en dat werkt ongunstig op de geest in het officierskorps.
En dan de practische kant!

. . . Officiersdochters

1879 „Men trekke bijv. de parallel in dit opzicht tusschen Duitschland en ons vaderland; tusschen Duitschland, alwaar iedere familie uit den deftigen stand er een eer in stelt, dat ten minste een harer zonen in de rangen van het officierskorps is opgenomen –, in Nederland, waar bij menig huisvader in denzelfden stand de kansen voor een pretendent naar de hand zijner dochter aanzienlijk dalen, ten gevolge der omstandigheid dat hij van het schoone wapenbedrijf zijn levenstaak heeft gemaakt.” (Kap gs KOOL, VERSL 1879/80, p. 79).

In het Reglement van Krijgstugt, in 1815 samengesteld onder nawerking van de ruzies tussen Prinsgezinden en Patriotten staat uitdrukkelijk vermeld dat in het leger „alle partijschappen moeten vermijd worden” (Inleiding par. 3), en zo was zeker het laatste waar de strijdkrachten zich mee zouden bemoeien: de politiek. Een altijd sterk gevoelde verbondenheid met het Vorstenhuis, dat boven alle partijen stond, bracht een klimaat met zich, dat weinig geschikt was voor politieke belangstelling.

Hierin komt enige verandering als duidelijk wordt, dat verbetering in de strijdkrachten alleen maar mogelijk zou zijn bij de gratie van de politiek.

Een te behoudende instelling van de legerleiding in het midden van de vorige eeuw werkte bevorderend op het streven om via politieke, dus parlementaire, acties de gewenste veranderingen gedaan te krijgen. Niettemin krijgt men de indruk, dat de belangstelling voor de politiek zich tot enkelingen, maar die zich dan ook dubbel roerden, beperkte.

Maar belangstelling of niet, omgekeerd begon de politiek zich met het leger te bemoeien en in het bijzonder het opkomende socialisme.

Hiervóór werd reeds melding gemaakt van de dam die DE BAS en RUYTENBACH trachtten op te werpen tegen de ideeën, waar de jongeren, die in het leger kwamen, door waren aangeraakt.

Maar dit is niet genoeg.

Niet voor anti-militaire propaganda opzij gaan!

1908 „Wij moeten er niet in berusten, dat het anti-militairisme onbestreden wordt verkondigd. Tegenwoordig verbieden wij de vergaderingen der anti-militairisten voor militairen en geven juist daardoor aan de sprekers gezag bij en invloed op die zelfde militairen, die zij toch bereiken, al is het eenige maanden later, na het met groot verlof gaan, en reeds dadelijk in niet-garnizoensplaatsen, gezwegen nog van de litteratuur, die in alle couranten te vinden is. Ware ik baas, ik zou bij gelegenheid van het optreden van een anti-militaristische spreker mijne miliciens aanraden, er naar toe te gaan en ze zelfs daarvoor avondpermissie verleen.

Ik zou dan tevens bevorderen, dat ter zake kundigen onder ons het debat tegenover den anti-militairist aanvaardden. Als onze denkbeelden goed zijn, dan moeten zij niet verstopt worden, noch als ziekelijke kinderen angstig ingepakt tegen wat opfrisschenden wind.

Nu zal men zeggen, ja, maar wij kunnen maar niet zóó het debat aanvaardden. Ik antwoord daarop, dan moeten wij het leeren. Als het nuttig is voor de zaak, dan moeten wij 't maar kunnen, althans een gedeelte van ons. Als de kunst van paardrijden noodig is voor het bereiken van den hoofd-officiërsrang, dan kan de betrokkene zich toch ook niet van de verplichting afmaken door te zeggen: ja, maar 't is zoo moeilijk. De bezwaren zijn er, om overwonnen te worden". (Kap inf G. C. A. FABIUS, ORG 1907/08, p. 458/59).

Hij is zijn tijd ver vooruit.

1908 „In Amsterdam – in Den Haag even goed – zijn 10 duizenden en 10 duizenden kinderen gedwongen de straat te beschouwen als speelplaats. Zij moeten daar echter derven: gelegenheid tot spelen, leiding bij 't

spel, opvoeding, alles. Het is zeker niet aan ons, welgestelden, om op die misdeelden een steen te werpen, als zij, jammer genoeg, maar begrijpelijk, vermaak gaan zoeken in grove straatschenderij, waar hen zoo veel onthouden wordt, wat aan onze kinderen gegeven wordt." (ID, ID, p. 784).

In 1906 werd de vereniging ONZE VLOOT en in 1912 de vereniging Ons LEGER opgericht (gevolgd door ONZE LUCHTMACHT in 1948), we zouden thans zeggen, ter bevordering van de externe Public Relations, duidelijker: teneinde meer belangstelling te wekken bij het Nederlandse volk voor alles wat de Nederlandse Zee-macht, resp. de Land- (en Lucht) strijdkrachten betrof en om een zich toen al openbarend defaitisme te keren.

W.O. I had de sociaal-democratie geenszins weten te voorkomen. In de Tweede Kamer begon zich de s.d.a.p. zwaar te roeren. Min BOSBOOM heeft het later uitvoerig verteld in zijn herinneringen „In moeilijke omstandigheden”, en daarin zijn gal – en dat was heel wat – met grote onpartijdigheid gelijkelijk uitgestort, over de Tweede-Kamerleden TER LAAN (s.d.a.p.) „de afgevaardigde der kankeraars in het leger”, MARCHANT (vrijz. dem.) „de scherpzinnige, spitsvondige fantast”, DUYMAER VAN TWIST (a.r.), „strateeg der anti-revolutionairen”, en JUTEN (r.k.).

De toon van s.d.a.p.-zijde wordt na de mobilisatie 1914–18 steeds meer driest en opruiend.

Grote waardering verdient de activiteit van Gen SNIJDERS, Kap gs LAMBOUY, Kap art A. J. MAAS, Kap gs TONNET, Lnt inf FIÉVEZ (later Min van Oorlog), die het debat met de hoogst militante en agressieve ontwapenaars (als regel van s.d.a.p. of vrijz. dem. huize) niet schuwden.

Waardevol waren ook de acties van het Comité tegen eenzijdige ontwapening en van het Nationaal Jongerenverbond.

Een jarenlange ondermijning van het gezag, die ook de beroeps-onderofficierskorpsen geenszins onberoerd liet, resulteert in het Zeven Provinciën-drama van begin 1933.

Dit verschaft Min DECKERS politiek het wapen om in te grijpen.

De gebeurtenissen in Duitsland en Italië, duidelijke tekenen die erop wijzen, dat het in de internationale politiek gaat spannen, maken wederopbouw van de strijdkrachten mogelijk.

Het reveil

1935 „Naar mijn gevoel en is er heden ten dage onmiskenbaar een verandering te constateeren in de mentaliteit van het Nederlandsche volk, een verandering, die een sterk verhoogde belangstelling voor weermachtsaan-gelegenheden tengevolge heeft gehad. En dat niet alleen in beperkten kring. In alle volkslagen openbaart zich deze belangstelling, natuurlijk hier sterker,

daar minder, maar over de geheele linie toch in aanzienlijke mate. Als meest in het oog vallende symptomen noem ik U:

in de eerste plaats de U allen bekende actie tot verhooging van onze weerkracht, in het bijzonder in de zuidelijke provinciën van ons land gevoerd;

dan de talloze beschouwingen in woord en geschrift aan onze defensie gewijd, óók en vooral in de pers;

het voorstel tot het scheppen van een weermachtfonds à ± f 100 miljoen, om daarmee onzen achterstand op weermachtgebied in den kortst mogelijken tijd in te halen; een voorstel, dat al gedeeltelijk werkelijkheid geworden is;

het alom geprezen verzet verleden jaar tegen de voorstellen tot inkrimping van de weermacht van de Commissie-Idenburg;

het den laatsten tijd in sterke mate op den achtergrond treden der eenzijdige-ontwapenaars;

de verhoogde belangstelling van autoriteiten en gemeentebesturen voor de luchtbescherming;

den snellen groei van verschillende politieke partijen, die versterking van onze weerkracht als program-punt hebben aanvaard;

de levendige interesse, die er ook onder de jongeren voor deze vraagstukken bestaat, getuige o.a. de stichting van vereenigingen als het Nationaal Jongeren Verbond." (Maj K.N.I.L. STRUYVENBERG, ORG 1935/36, p. 63).

De s.d.a.p. herziert haar standpunt ten aanzien van de defensie in 1937.

Na W.O. II krijgen de contacten met de burgerij een minder deftige kleur.

Contact met de Burgerij

1962 „De relaties met de plaatselijke bevolking zijn in de loop der jaren aanzienlijk gewijzigd. De simpele tijd van sociëteiten, waar officieren en notabelen hun contacten legden, van jours, de mars door de stad, de plaatselijke parade en het garnizoensbal op H.M.'s verjaardig is voorbij. De zakelijke wereld, waarin wij leven gebiedt, dat ook hier een systematisch en doelmatige benadering ter hand wordt genomen. In Assen werd in 1962 een proef genomen met een gezamenlijke sportbeoefening en vrijetijdsbesteding tussen burgers en militairen. In Apeldoorn werden volgens een opgesteld plan een aantal „publiekgroepen" zoals gemeentelijke overheid, geestelijke overheid, VHMO-docenten e.d. in de kazerne genodigd om kennis te nemen van, en van gedachten te wisselen over wat nu eigenlijk de Koninklijke Landmacht is en doet. De bezoeken van Marineschepen aan tal van grote en kleine plaatsen trekken jaarlijks tienduizende bezoekers. De enkele jaren geleden ontstane actie tegen verschillende vliegbases is dank zij een per basis goed uitgevoerd community-relations programma nagenoeg verstomd. Na deze voorbeelden en hetgeen ik U zei over het belang van het opbouwen van goede contacten met plaatselijke publiciteitsorganen zal het

u duidelijk zijn dat via de community-relations enorm veel kan worden bijgedragen tot de verbetering van de verhouding Volk-Krijgsmacht.

Op dit terrein valt door lagere commandanten nog veel en goed werk te verrichten." (Lnt Kol gs J. D. BACKER, ORG 1962/63, p. 140/141).

De voorlichting van de burgerij wordt totaal anders aangepakt; zij wordt tot een wetenschap ontwikkeld. Er ontstaat een beter contact met de pers, via de radio wordt militair-politieke informatie gegeven, officieren bezoeken middelbare scholen voor het geven van dienstplichtvoorlichting, legertentoonstellingen worden gehouden op plaatsen waar de strijdkrachten zich vroeger nooit getoond hebben, ouder- en jeugddagen bewijzen dat de poorten der kazernes voor de burgerij worden open gezet.

Voordracht: Voorlichting als vijfde macht

1960 „Zoals gezegd: voorlichting levert de beste afweer tegen psychologische agressie. Er zal gewerkt moeten worden aan de opbouw van een goed geïnformeerde openbare mening door het aantonen van wat Rusland beoogt en welke middelen het daartoe bezigt.

Men zal dit als het beginpunt moeten zien, van waaruit de voorlichting – naast zee-, land- en luchtmacht en de Bescherming Bevolking (ook wel de 4e macht genoemd) – zich zal kunnen ontwikkelen als de vijfde macht in het totale systeem van de defensie. Wie de complete civiele verdediging wil zien als de vierde macht en de voorlichting als een onderdeel daarvan, zal van mij geen tegenspraak krijgen. Ik heb in de titel van deze voordracht niet een bepaalde volgorde willen uitdrukken, maar wel het feit, dat in onze verdediging de voorlichting tot een werkelijke macht moet worden verheven." (Dhr F. E. HOLLANDER, ORG 1960/61, p. 35).

Gelukkig, dat bepaald niet enkel van militaire zijde contact wordt gezocht met de burgerij. Wederkerig wordt van de civiele kant belangstelling getoond voor de Strijdkrachten: de verschillende Thuisfronten, en ook de verscheidene Stichtingen, die zich tot doel stellen meer begrip voor de weerbaarheidsgedachte, besef voor eigen nationale waarden en die van de vrije wereld aan ons volk bij te brengen, bewijzen dit.

In een intergeallieerd leger, dat tot opdracht heeft de verdediging van de democratie met zijn sterke en zwakke zijden, blijft de moeilijkheid bestaan voor het gedrag van de soldaat aan het front een mentale basis te geven. Vroeger bestonden in dit opzicht nauwelijks vraagpunten: men zette zich in voor Vorstin en de onafhankelijkheid van zijn Vaderland. Maar bij de inschakeling van de nationale strijdkrachten in inter-geallieerd verband dreigen deze motivaties in de knel te geraken.

Er bestaat behoefte aan een aanvullende ruggesteun. In zijn voordracht „De Krijgsmacht als maatschappelijke factor" toont

PROF VAN DOORN zich huiverig voor een indoctrinatie, die in en door de strijdkrachten zou worden gegeven. Hij vindt dit een „grijselijk experiment”. Hij vreest een te grote vereenvoudiging en zwart-wit voorstelling van zaken, die in strijd is met het steeds relativiserende en kritiserende wezen van de democratie. Hij ziet meer heil in het brengen van een ruim maatschappelijk inzicht van het beroepspersoneel, de categorie, die tenslotte de geest in de strijdkrachten bepaalt.

Overigens: de betekenis van een indoctrinatie van de soldaat blijkt voor zijn houding en gedrag in het gevecht, naar onderzoeken in de oorlog in Korea hebben aangetoond, veel geringer te zijn, dan veelal werd aangenomen.

Het is helaas onmogelijk hier aan deze hoogst belangrijke voordracht en de daarbij gehouden debatten meer aandacht te besteden. (ORG 1963/64, 1e afl.).

Rijke ideologische gezichtspunten leverden op voordrachten van veldprediker Ds GRAAFSTAL en aalmoezenier VALLEN:

1960 „Onmisbaar voor een goed moreel is een gezond *nationaal besef*. Men kan overtuigd federalist zijn en juist de Europese federatie het best dienen door *zich zelf* te zijn en de *eigen* bijdrage in het geheel te leveren.

Wij dienen er van doordrongen te zijn, dat het Nederlandse volk als zodanig (zonder chauvinisme gezegd) een internationale roeping heeft. De roeping in de Oost moge uitgelopen zijn op een taak van beperkter omvang, in het zich bezinnend en nieuw-vormend Europa wachten Nederland *nieuwe* taken, groter dan voorheen. De historicus Huizinga wijst deze taken aan op grond van:

- a. de historische wording van ons volk, dus de opgedane beschavings- en politieke ervaring;
- b. de geografische ligging van Nederland;
- c. de ethische samenstelling van het Nederlandse gedachtenleven (begrippen van vrijheid, rechtsorde, intermenselijk verkeer);
- d. het cultuurtype van de Nederlandse mens.

De mensheid staat voor een *nieuw tijdperk*. Wij mogen *niet passief* afwachten, van welke aard de toekomstige wereld zal zijn: materialistisch – demonisch – dictatoriaal gedirigeerd, of gekenmerkt door een geestelijk reveil, een versterking van de democratie-in-se, met ruimte voor de ontplooiing van het *echt menselijke*, midden in een wereld vol electronica. Bij de concepties voor de nieuwbouw in de menselijke samenleving heeft Nederland een duidelijke taak op grond van de door Huizinga genoemde argumenten. Het besef, dat Nederland geen uitgespeelde zesderangs-natie is, maar juist in dezen, geleerd door de eeuwen van cultuurervaring, vooraan dient te gaan, zal het moreel van ons volk versterken.

Het ligt in het kader van een actie voor een sterker volksmoreel om dit nationaal roepingsbesef te bevorderen. Men diene daartoe o.m. *historische*

studies, bovenal in het cultuur-historisch, maar ook op politiek vlak aan te moedigen en men diene vooral bij de jongere generatie – met name in de strijdkrachten – niet slechts anticommunistische voorlichting te geven, maar met hen te spreken over onze eigen toekomst-concepties en de taken van Nederland in dezen. Een volk dient te geloven in zijn van hogerhand gegeven roeping! De kracht van het Russische volk b.v. ligt niet verankerd in het communisme of de Rode Armee, maar in het eeuwenoude geloof van dit volk in zijn „Messiaanse” roeping.” (Maj Veldprediker Ds GRAAFSTAL, ORG 1959/60, p. 133/34).

En:

Het geloof in het goede

1960 „Men moet geloven in de vrede en de vrijheid, anders kan men er niet voor sterven, men moet het geluk kennen, anders zal men niet alles geven om het te behouden. Maar dan zal men ook moeten geloven in het goede in zich zelf en in de medemens.

Ondanks alles leeft er goedheid en waarheid in de mens. Het persoonlijk beleefd geloof hierin, gepaard aan het aanvaarden van het kwaad en het lijden als wezenlijk bestanddeel van ons geschonden mens zijn, zal ons doen beseffen dat het goede en het ware mogelijk is, maar dat er voor gevochten moet worden. Het zal ons bovendien de vaste overtuiging geven dat het de moeite waard is, er voor te vechten. Dit besef geeft het moreel een reële kracht, die onweerstaanbaar is.” (Maj Aalmoezenier VALLEN, ORG 1959/60, p. 144).

1.7 Militair straf- en tuchtrecht

Het duel

Het was allemaal wat vlug in zijn werk gegaan met de regeling van het militaire straf- en tuchtrecht na het herstel van onze onafhankelijkheid: de Besluiten, waarbij de wetten, die het militaire strafrecht en tuchtrecht bij leger en vloot regelden, werden gearresteerd, waren door Willem I nog getekend als Souverein Vorst.

In 1815 waren, teneinde „de laatste hand (te) leggen aan het systema van militaire justitie”, afgekondigd het Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te lande en het Reglement van discipline voor hetzelfde Krijgsvolk.

Het Hoog Militair Gerechtshof was echter vier jaar later al tot de conclusie gekomen, dat het gehele militaire strafrecht opnieuw moest worden gezien.

Vlak voor de oprichting van „Krijgswetenschap”, in 1864, was HENRI VAN DER HOEVEN te LEIDEN gepromoveerd tot Doctor in de Rechtswetenschappen op een proefschrift getiteld: Opmerkingen over de Nederlandsche Strafwetgeving voor het Krijgsvolk te lande. „De indruk” schijft hij, „die het Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande op mij gemaakt heeft is zeer ongunstig”. De criticus is dan 21 jaar oud.

„Krijgswetenschap” laat hem in 1875 aan het woord over het formele militair strafrecht.

Een vod van een wetgeving

1875 „Zestig jaar lang hebben we voortgesukkeld onder vigueur van een samenstel of, zooals 't bij de invoering heette, een systeem van wetten, dat zoo onsystematisch mogelijk is ingericht. Tegenstrijdigheden, wetenschappelijke ketterijen, dwaasheden, onzin, – ziedaar schering en inslag in onze militaire strafwetgeving.” (MR VAN DER HOEVEN, VERSL 1875/76, p. 45).

„Het Reglement voor de rechtspleging geeft den beklagde niet de noodige waarborgen; het vloeit over van allerlei onwetenschappelijke, belachelijke en verouderde, ja bedroevende voorschriften.” (ID, ID, p. 66).

Er bestonden dan ook zo enige bezwaren tegen de wijze, waarop het militaire strafproces geregeld was. Bijv: de zittingen van de

Krijgsraad waren niet openbaar. Den beklagde werd geen verdediger toegevoegd. Verwijzing naar de Krijgsraad bracht automatisch preventieve hechtenis met zich mee. Maar het felste werd bezwaar gemaakt tegen de regeling, dat de Auditeur-Militair (de enige jurist, die aan de procesvoering te pas kwam) niet alleen openbaar aanklager was, maar ook optrad als Griffier en erger, als adviseur van President en leden van de Krijgsraad (toen nog geen van allen jurist).

Ook de uitvoering van de wet deugt niet

1875 „De wet geeft aan den militairen rechter de bevoegdheid getuigen te laten komen; maar gebeurt dat in de practijk? Spreker heeft aan tal van officieren gevraagd of zij ooit een getuige voor een krijgsraad hebben gezien; maar zij weten niet hoe een getuige er uitziet! De wet zegt dat men getuigen kan laten komen, maar het gebeurt niet; en wat heeft de beklagde er dus aan, dat het *kan?*” (MR VAN DER HOEVEN, VERSL 1875/76, p. 241).

Kom, kom!

1882 „Zooals de krijgsraden thans zijn samengesteld, heeft de auditeur nog al veel invloed; maar dat ligt in den aard der zaak. Wanneer hij zijne meening goed weet uiteen te zetten, dan is de militaire rechter ook zeer goed voor overtuiging vatbaar. Meermalen is het evenwel gebeurd, dat de krijgsraad het in zijne uitspraken niet eens met mij was. Dit neemt niet weg dat het m.i. wenschelijk blijft, dat de auditeur-militair de eigenlijke leiding heeft van het proces.” (MR HEIJLIGERS, auditeur-militair, VERSL 1882/83, p. 291).

MR VAN DER HOEVEN is inmiddels PROF MR VAN DER HOEVEN geworden, Hoogleraar in het Strafrecht aan de Leidse Hogeschool. Hem wordt in 1886 verzocht een ontwerp in te dienen voor nieuwe Militaire Strafrecht- en Tuchtrectwetten. Twee jaar later is hij klaar. Een commissie wordt samengesteld om zijn voorstellen uit een militair oogpunt nader te bekijken.

Het duurt tot 1897 alvorens het zover is, dat een ontwerp-Wetboek voor Militair Strafrecht wordt ingediend.

„Krijgswetenschap” laat het jaar daarop een voordracht houden, weer over het formeel militair strafrecht, vermoedelijk in de hoop dat ook de herziening daarvan zou worden gestimuleerd.

1898 „Mijne Heeren! Ik uit den wensch, dat weldra onze Leidsche Hoogeschool met een leerstoel voor het militair-strafrecht verrijkt moge worden. De machtige invloed, die de universiteit, als brandpunt van het intellectueele leven, uitoefent, zal eene spoedige herziening zeer bevorderen. Verder zou, mijns inziens, bepaald moeten worden, dat bij voorkeur die juristen in aanmerking komen voor eene benoeming tot auditeur, of andere

betrekking bij de militair-rechterlijke macht, die den rang van reserve-officier verworven hebben. De Pruisische auditeur moet in dienst zijn geweest; dat voorschrift bestaat al van af het jaar 1838." (Kap art P. P. C. COLLETTE, VERSL 1898/99, p. 248/49).

PROF VAN DER HOEVEN woont deze vergadering bij.

1898 „Ongeveer tien jaar geleden heb ik, ook na samenwerking met eene uitstekend samengestelde militaire commissie, een ontwerp van een wetboek van militair strafrecht aan de Regeering ingediend.

Sedert dat tijdstip zijn wij echter in deze nog weinig gevorderd. De voortgang in deze zaak is zóó verbazend traag geweest, dat men langzamerhand er den moed geheel bij zou verliezen." (PROF VAN DER HOEVEN, VERSL 1898/99, p. 304/05).

Hij wist toen nog niet dat hij nog vijf jaar geduld zou moeten hebben.

Reeds in zijn voordracht van 1876 had hij zich erover uitgelaten, hoe hij zich de berechting van de militaire delicten zag; bij het debat in 1898 zette hij het nog eens duidelijk uiteen:

De rechtbank-van der Hoeven

1898 „De jurist wordt geacht verstand te hebben van de juristerij en de militair behoeft niet geacht te worden daarvan verstand te hebben. En zoo zal ook de jurist gaarne erkennen geen behoorlijk inzicht te hebben in alles wat raakt de belangen van de discipline.

En met het oog nu op deze, naar mijn inzien, onomstootelijke waarheid, wensch ik eene splitsing van werkzaamheden. En daarom zeg ik: ruim op de krijgsraden; hef op het Hoog Militair Gerechtshof en breng den militair, ten aanzien van alle mogelijke delicten, voor den gewonen rechter.

Maar de rechtbank, die ik in die gevallen wil, ziet er anders uit dan eene gewone rechtbank.

Er zullen in mijn rechtbank zitting hebben, behalve drie rechters, ook eenige, bijv. drie, officieren.

Voor dat gecombineerd collegie zal de zaak worden behandeld. Maar ik ben zoo bang als de dood voor een wezenlijk *gemengd* collegie.

Ik wil dan ook niet dat mijne drie burgerlijke rechters en mijne drie officieren tezamen in de rechtbank zullen zitten om met hun zessen over de geheele zaak in alle opzichten te beslissen; ik wil niet dat over de juridieke quaesties geoordeeld worde door de officieren en evenmin dat de juristen zullen oordeelen over zaken van tucht, waarvan zij moeten erkennen geen verstand te hebben.

Ik splits daarom de werkzaamheden bij die rechtbank en geef aan ieder het zijne.

De vraag: is de schuld van den beklagde wettig bewezen, is een juridieke

quaestie. Omtrent die vraag zullen de burger-rechters te oordeelen hebben.

Ten tweede: als het feit wettig bewezen is, onder welk artikel van het strafrecht valt het dan? Dat is al weder een zuiver juridieke quaestie en dus zijn het al weder de drie burgerrechters, die daaromtrent zullen hebben te beslissen. Zij zullen dus uitmaken: het feit is bewezen en het valt onder dit of dat artikel.

Maar nu komt het woord aan de drie officieren en deze zeggen: het feit is dus bewezen, en het is te beschouwen als dit of dat misdrijf, welnu, dan krijgt de delinquent van mij zooveel straf. En zij alleen hebben te beslissen over de mate van de straf. Want over de juiste mate daarvan kunnen in dit geval de juristen niet oordeelen. Over de mate, de noodige zwaarte van de straf moeten alleen oordeelen zij, die gewoon zijn te leven in de kleine maatschappij, waarin de soldaat zich beweegt." (PROF MR VAN DER HOEVEN, VERSL 1898/99, p. 310/11).

Het is anders gelopen, maar de jurisdictie van de militaire rechter is, op politiek gezette tijden, nog altijd een strijdvraag.

PROF VAN DER HOEVEN zag „zijn” strafwet en krijgstuchtwet in 1903 in het Staatsblad verschijnen. Maar het laatste artikel van de Wet op de Krijgstucht bepaalde, dat het in werking zou treden, tegelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht en die wet eindigde met het artikel, dat het van kracht worden nader bij de wet zou worden geregeld. En dat liet nog even op zich wachten.

De wanhoop

1908 „Aangezien de invoering dezer wetten zich nog laat wachten, is de toestand thans zoo ongunstig mogelijk geworden. De crimineele wetboeken en de reglementen van krijgstucht behoeven nu niet meer bestreden te worden door alleenstaande personen, immers de wetgever heeft reeds vonnis gewezen. De beschuldigten zijn veroordeeld, de executie van het vonnis laat zich alleen nog wachten. In afwachting hiervan dienen nog als grondslag voor de krijgstucht de oude reglementen, die thans alle zedelijke kracht missen, door een ieder op zijne wijze worden uitgelegd en dientengevolge rechtsonzekerheid scheppen. Deze stand van zaken is van onberekenbaar nadeel voor de weermacht en staat de toenadering van het volk tot de weermacht in den weg. Reeds eene halve eeuw is het geleden sedert de Regeering als hare meening uitsprak, dat onze militaire strafwetgeving aanstoot gaf en onder de oorzaken behoorde van mindere geneigdheid bij de bevolking om zich aan den dienst te wijden en toch laat het zich niet aanzien, dat afdoende verbetering aanstaande is. Teekenend is ten minste het feit, dat onlangs door den Minister van Marine werd bepaald, dat aan aanstaande officieren weer onderricht zal worden gegeven in de oude *en niet langer in de nieuwe wetten.*” (Kaptz VAN ROSSUM, ORG 1907/08, p. 730).

Eerst werd met de invoering gewacht tot een (partiële) herziening van het militaire strafproces tot stand zou gekomen zijn. Dit ge-

beurde in 1912: bepaald werd, dat de voorzitter van de Krijgsraad jurist moest zijn, de auditeur-militair had als adviseur(!) afgedaan, de beklagde kreeg een raadsman toegevoegd, verwijzing naar de Krijgsraad moest plaats vinden bij een schriftelijke beschikking.

De mobilisatie 1914-18 heeft een verdere vertraging veroorzaakt.

Het werd 1923 voordat de vereiste Invoeringswet tot stand kwam. Dank zij het feit dat PROF VAN DER HOEVEN 81 jaar oud mocht worden (hij overleed in 1924), kon hij het gelukkige slot van dit drama beleven.

In 1963 is een Rijkswet tot wijziging van het materiële, en formele straf- en tuchtrecht, geldende voor alle Rijksdelen en voor alle krijgsmachtdelen tot stand gekomen. Het is slechts een voorlopige wijziging. Een commissie bereidt de definitieve herziening van het strafprocesrecht voor. Het is te hopen, dat deze arbeid tot succes mag leiden, want dan is de kans aanwezig dat de Regtpleging bij de Landmagt, thans Rechtspleging bij de Land- en Luchtmacht geheten, en de Provisionele (!) Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof als bron van grappen (maar in wezen nare grappen, want wij zijn ouderwets genoeg om te vinden, dat een wet niet als object van spot moet kunnen dienen) opdroogt.

PROF LANGEMEIJER hield een voordracht over de Gehoorzaamheids- en ongehoorzaamheidsplicht van de militair (ORG 1960/61); een beklemmende en benauwende materie, beklemmend en benauwend als men zich afvraagt: wat zou ik onder congruente omstandigheden hebben gedaan? Door het ontbreken van discussie (een weinig voorkomend verschijnsel, gelukkig) is dit hoogst belangrijke onderwerp echter totaal niet uit de verf gekomen.

■

Het duel

Een onderwerp, dat thans alleen nog maar historisch van belang is, maar dit neemt niet weg, dat het tot voorbij de eeuwwisseling toe een punt van meningsverschil is geweest en officieren, zowel bij de Nederlandse strijdkrachten als bij het Oostindische Leger voor zware dilemma's heeft geplaatst.

Want het ging om de vragen: moet er iets voor in de plaats komen, en zo ja, wat dan? En kan men, uitgedaagd zijnde, een duel afwijzen zonder verder onaanvaardbaar te zijn?

MR VAN DER HOEVEN veroordeelt het duel onomwonden.

Het duel is een misdrijf

1875 „Mij zijn gevallen bekend dat, waar Nederlandsche officieren duelleerden, hunne chefs – in plaats van hen te onderhouden over het *misdrijf*

LUITENANT-GENERAAL
G. P. BOOMS (1822-1897)

Als Majoor der infanterie, de motor bij de oprichting der Vereniging, (zie tekst p. 2/3). Werd Chef van de Generale Staf, was gedurende 3½ week Min. van Oorlog, en werd daarna opnieuw Chef van de Generale Staf.

VERSLAG

VAN HET

VERHANDELDE IN DE EERSTE VERGADERING

VAN

DE VEREENIGING

TER

BEOEFENING DER KRIJGSWETENSCHAP,

gehouden te 's Gravenhage, den 8 October 1865.

HET BEWIJS VAN DE EERSTE MANIFESTATIE

Alleen in het eerste werkjaar diende de jubilaresse zich aan als: Vereeniging ter beoefening der Krijgswetenschap. Daarna wijzigde zij geruisloos haar visitekaartje in: Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

's GRAVENHAGE,
G. VAN DOORN & ZONN.
1865.

De Nederlandsche Spectator 1873, No 31

DE NEDERLANDSCHE SISYPHUS. De gekwelde steentorser stelt voor Min van Oorlog Gen GRAAF VAN LIMBURG STIRUM (zie tekst p. 63/64). Hij werd als Tint der Genie invalide bij het beleg van de Citadel van Antwerpen in 1832. Als Min trachtte hij tevergeefs een ontwerp-Vestingwet en afschaffing van de plaatsvervangende aanvaard te krijgen. In een donderwolk verschijnt een, wat Boeddha-achtig uitgevallen, Frau Germania met Bismarck-trekken, compleet met Pickelhaube, sportgereedschap en nors kijkende adelaar.

Als antwoord(je) op deze dreiging: de oprichting van Vereenigen ter beoefening van den Wapenhandel.

Zo stelt de foto voor: werkende leden van de

JONGELINGSVEREENIGING TOT VRIJWILLIGE OEFENING IN DEN WAPENHANDEL TE DEVENTER, IN 1876.

Alleen het hoofddeksel was geuniformeerd: een pet van groene kleur (jagersgedachte!).

De leiding is verpakt in hoge hoed, geklede jas en bottines.

Bewapening met voorladers M 1815, die in 1840 gewijzigd waren in percussiegeweren; kaliber 17,5 mm, gladde loop.

De Nederlandsche Weerbaarheidsbond overkoepelde dit soort verenigen. In 1867 waren er 29 plaatselijke verenigen met tezamen 2.460 leden.

Fotoarchief Kon. Mil. Invalidenhuis op Bronbeek

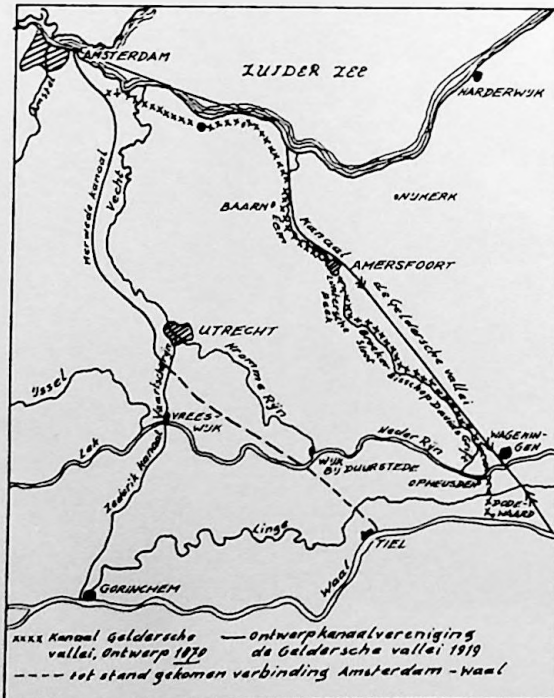
**FRANKRIJK IJVERDE
VOOR EEN NEDER-
LANDSCH-BELGISCH
VERBOND.**

Uit het onderschrift:

Marianne (tot de Neder-
landsche Maagd): Kijk, lieve,
hier heb ik nu een speelmak-
kertje voor je, een lief kame-
raadje, een lief broertje . . .

De Ned. Maagd: Ik wil geen
broertje; ik speel liever alleen.

Zie tekst p. 26

*De Amsterdammer, 19 aug. 1906; prent welwillend
afgestaan door de Groene Amsterdammer*

**NIET-UITGEVOERDE PLANNEN VOOR
EEN KANAAL DOOR DE GELDERSCH
VALLEI.**

Zie tekst p. 50 en 57.

dat ze begaan hadden – onder de eersten waren, die hen met dezen ridderlijken afloop der zaak kwamen gelukwenschen.

En waar b.v. gelijk ook ten onzent is geschied, officieren die geduelleerd hadden, geheel gegratieerd werden, daar is deze gratie als 't ware eene erkenning van hoogerhand, dat 't duel niet gemist kan worden, dat het somtijds onvermijdelijk kan zijn. Welnu, Mijn Heeren, dat mag zoo niet blijven! Het vooroordeel moet de kop ingedrukt worden." (MR H. VAN DER HOEVEN, VERSL 1875/76, p. 92).

De praktijk

1874 „In de maand Juni 1874, ontstond aan de table d'hôte in het Hotel des Pays-Bas te Arnhem, twist tusschen een officier en een burger; er werden onheusche woorden gewisseld, de burger wierp den officier een glas wijn in 't aangezicht en het tweegevecht was hiervan het gevolg.

Beide partijen werden licht gewond. De zaak diende voor de rechtbank te Arnhem, als advocaat voor den officier trad op Mr van Capelle, die o.a. in zijn pleitrede als verschoonende omstandigheid aanvoerde, dat zijn cliënt zijn ontslag uit den dienst zou hebben gekregen als hij niet had geduelleerd. Een der duellanten werd veroordeeld tot 3 maanden gevangenisstraf, de ander tot 8 dagen, de getuigen en de dokter – wiens gedrag door het O.M. werd gegispt, omdat hij door zijn bijstand het duel had mogelijk gemaakt – werden vrijgesproken, wegens het gemis van het wettig bewijs hunner deelneming. De zaak diende opnieuw voor het Prov. Hof van Gelderland en eindigde met de veroordeeling van de beide duellanten resp. tot 3 maanden en 2 weken gevangenisstraf; de secondanten en de dokter werden veroordeeld tot 15 dagen cel. Dat er toen stemmen opgingen tot invoering van de eeregerechten is begrijpelijk, zij bleven echter zonder gevolg." (Luit Kol inf DE VLAMING, VERSL 1897/98, p. 118).

Een luitenant der mariniers, die een duel had geweigerd, was kort daarna met tijdelijk pensioen ontslagen. Dat gebeurde in 1892.

„Krijgswetenschap" bracht het probleem bij monde van Luit Kol DE VLAMING, de latere voorzitter. Hij zag de oplossing in het instellen van Ereraden, een gedachte die overigens reeds in de NIEUWE MILITAIRE SPECTATOR van 1865 (p. 685) voorkomt.

Instelling van ereraden

1897 „Het staat dan ook paalvast, dat het verhoogd eergevoel in zich moet sluiten een groote mate van wellevendheid, van getrouwe eerbiediging van de maatschappelijke vormen. Wij M.H., die het militaire kleed dragen of hebben gedragen, wij zijn er trotsch op dat ook thans nog in de oogen der natie, officier en fatsoenlijk man woorden zijn van denzelfden klank. De maatschappij is overtuigd, dat de eer van het geheel door allen wordt bewaakt, dat geheel duldt geen smet op een der zijnen en daarom dan ook is

strengere contrôle, laat mij zeggen zelfs *verscherpte* contrôle, op de handelingen van ieder der leden noodzakelijk. Geen genade voor hem, die het kleed onteert; nauwgezet onderzoek naar ieders daden door de kameraden zelf en vonnis door of namens allen. Daarom M.H. zou de invoering van eereraden door mij zoozeer worden toegejuicht! Aan deze worde het onderzoek opgedragen van alle klachten door of tegen officieren, die aan hun oordeel worden onderworpen;

zij brengen hun oordeel uit aan den Minister van Oorlog, die daarna al of niet de toepassing beveelt van de wet omtrent de bevordering, het ontslag en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht van 28 Aug. 1851. Gaarne wordt door mij toegegeven dat deze wet dringende verbetering eischt, dit neemt echter niet weg dat de toepassing mogelijk blijft." (Lnt Kol inf de VLAMING, VERSL 1897/98, p. 134).

Tegen de geest van de voordracht keert zich Elnt inf THOMSON, die wij reeds op pag. 74 hebben ontmoet.

De gemiste afkeuring

1897 „Altijd en onder welken vorm ook is het duel in hooge mate afkeurenswaardig, omdat het eigen richting bevordert en dus in strijd is met den rechtsvrede; omdat het geen bewijs levert en dus een hoogst onrechtvaardig middel is; omdat het strijdt tegen de meest elementaire begrippen der moraliteit!

Nogmaals, willen wij het duel bestrijden, dan ligt de kracht in den strijd tegen het vooroordeel in de maatschappij. Onze moreele opvattingen moeten ons den moed geven om dien strijd aan te binden, om een verdere inbreuk op de maatschappelijke orde, eene voortgaande schending der zedewet met kracht tegen te gaan.

Was het wonder dat, toen ik op het convocatiebiljet zag wat heden avond behandeld zou worden, ik mij aan eene illusie overgaf?

Ik wist toch, welke kracht van deze Vereeniging kan uitgaan, wanneer daar van af die plaats een gespierd woord zou weerklinken om het duel te geeselen; dat woord zou een moreelen steun geven aan het geheele leger en reeds daardoor het onzinnig overblijfsel uit de middeleeuwen ten deele bestrijden!

In die illusie ben ik na de rede van overste de VLAMING helaas teleurgesteld!" (Elnt inf THOMSON, VERSL 1897/98, p. 144).

Uit de debatten blijkt wel, dat de mening van THOMSON bepaald niet algemeen wordt gedeeld. Ook de voorzitter (Gen NETSCHER) is een afwijzing van het duel onder alle omstandigheden te ver gaand. De voordracht – DE VLAMING had nog een uitgebreide nasleep in de GROENE AMSTERDAMMER: in zes nummers (dec 1897/ jan 1898) wordt er nog over geschreven. Het was op de voorhand duidelijk dat de redacteur van de GROENE, de KOO, en de VLAMING

niet bij elkaar zouden komen: zij leefden in verschillende gedachtenwerelden.

Bij de behandeling van de Oorlogsbegroting 1911 deed zich in de IIe Kamer nog een nabrander voor. Een Kolonel der huzaren was wegens het deelnemen aan een duel tot gevangenisstraf veroordeeld en de tijd, dat in dergelijke gevallen onmiddellijk gratie werd verleend, was voorbij. Toch was hij enige maanden daarna bevorderd. Ondergraaft die Minister nu niet zijn eigen (afkeurend) oordeel over het duel? Maar Min COOL gaf geen krimp, en antwoordde, dat die bevordering zeer wel overwogen en verantwoord was.

Het vraagstuk overleefde zichzelf.

1.8 Research, techniek en oorlog Industrie en strijdkrachten

Toppunt van wetenschappelijke prestaties

1866 „... herinner ik U, M.H., dat er nimmer een tijdperk is geweest, waarin de natuurkundige wetenschappen zulke verbazende voorde- ringen maakten als in het onze, en dat er evenmin een tijdperk kan worden aangewezen, waarin die wetenschappen zoo overvloedig werden toegepast op de ontwikkeling der volkswelvaart in den ruimsten zin des woords.” (Maj inf WEITZEL, 5e VERSL 1865/66, p. 54).

Een dergelijke opmerking komt in de loop van de tijd periodiek terug: elk geslacht meent, dat zij een toppunt van technisch kunnen beleeft.

Zo komt men in 1875 tegen, dat volgens het gevoel van kundige artillerieofficieren „de artillerie-techniek een zo hoog niveau heeft bereikt, dat aan vergroting van de uitwerking der wapens moet worden getwijfeld”. De verwachting wordt uitgesproken, dat deze stilstand in de ontwikkeling mogelijk zal worden doorbroken door een nieuw technisch hulpmiddel, dat waarschijnlijk een revolutie in de oorlogvoering zal veroorzaken: de luchtballon.¹⁾

De opkomst van de stoommachine, de aanleg van spoorwegen, de eerste toepassingen van de electrotechniek maakten grote indruk. Al deze vindingen vonden toepassing in de Frans-Duitse oorlog.

De vrije luchtballon had een dimensie aan het oorlogsterrein toegevoegd.

In 1866 werd de Commissie van Proefneming als permanente advies- en keuringscommissie ingesteld, nadat in vorige jaren tijdelijke commissies in artilleristisch-technische vraagstukken hadden geadviseerd. Op artilleristisch gebied was internationaal de strijd tussen gladde en getrokken vuurmonden nog gaande, ofschoon het gladde kanon zichtbaar terrein verloor.

Ook bij de Nederlandse artillerie bestond over dit vraagpunt geen unanieme mening.

Min VAN MULKEN had de moderne gedachte om een rapport over vergelijkende proeven van beide typen vuurmonden aan het regiment veldartillerie (er bestond maar één regiment) en het regiment rijdende artillerie te zenden en een opinie-onderzoek bij de officieren te doen instellen. De veldartillerie bleek geporteerd

voor het getrokken kanon; niet alzo de rijdende artillerie, die haar vlotheid door deze nieuwigheid belaagd achtte. Maar:

Vlotheid voor alles

1874 „Het oude ridderlijke motto van den rijdenden artillerist,, meer wagen, dan wikken en wegen” is niet meer bestand tegen het hedendaagsche infanterie-vuur.

In galop oprukken tot op 4 of 500 passen van den vijand, vlug cenige kartetsschoten gedaan uit het gladde kanon van 12 pond, en even snel weer opgelegd en teruggetrokken, om plaats te maken voor eene cavalerie-charge, dat was nog voor eenige jaren mogelijk, en menigmaal werd na de invoering van de getrokken kanons, door rijdende artilleristen juist om dat kartetschot aan het kanon 12 pond de voorkeur gegeven boven den getrokken 4 ponder.” (Kap art JHR W. A. ALTING VON GEUSAU, VERSL 1874/75, p. 45).

Even goed werd in 1874 het 8 cm Brons kanon als veldgeschut ingevoerd, de eerste achterlaadvuurmond van de bereden artillerie.

Verbetering van de staalfabricage maakte het kort daarop mogelijk stalen kanonnen te vervaardigen. Ten bewijze dat men er niet voor terugschrok om over te schakelen op nieuwe constructies, zij vermeld, dat men reeds zes jaar na de invoering van het bronzen veldgeschut, overging tot invoering van de 8 cm Staal als veldvuurmond.

De steeds ingewikkelder wordende artilleristische constructies deden behoefte rijzen aan meer technisch georiënteerd en wetenschappelijk onderlegde artilleristen.

Onvoldoende regeling van de technische hogere vorming

1903 „Hier te lande wordt tot dusver schier elke leiding tot eene hogere technische vorming van den officier gemist, een euvel, waarvan de nadeelige gevolgen zich vroeg of laat noodwendig zullen doen gevoelen, te meer nu zoovele vraagstukken op technisch gebied op eene oplossing wachten, die geen lang uitstel meer gedooft.” (Kap art C. J. M. COLLETTE, Versl 1902/03, p. 906).

Met die opleiding is het aanvankelijk dramatisch verlopen. Al in 1875 was een dergelijke cursus, in de vorm van een afzonderlijke tak van de Hogere Krijgsschool ontworpen, doch van de uitvoering kwam niets terecht.

Wel leverde het Wapen der Artillerie verschillende technische artilleristen van grote bekwaamheid als HOJEL (kogelbaantheorie), MOORREES (schokbuizen), VAN ESSEN (eenheidsprojectiel geschikt als granaat en als granaatkartets) en later S. J. VAN DEN BERGH (vuurleidingstoestel). Maar Prof DE JOSSELIN DE JONG, oud-artille-

rist en Hoofd van Onderwijs voor de wiskundevakken aan de K.M.A., werd dit ontbreken van een regeling te machtig en schreef in het Artilleristisch Tijdschrift 1920 zeer harde woorden: „de technische kennis van het Korps Artillerie-officieren is (. .) beneden peil”, ²⁾ terwijl onomwonden werd geconstateerd, dat de technische Commissies („good old” Commissie van Proefneming, waarvan hij jarenlang lid was geweest, niet uitgezonderd) slachtoffer waren van de onvoldoende technische en ballistische ondergrond van hun leden. Mogelijk, dat dit artikel er toe heeft bijgedragen, dat, bijna een halve eeuw na de eerste, mislukte, regeling, in 1922, een cursus voor hogere technische vorming voor artillerie-officieren – in hoofdzaak aan de Technische Hogeschool te Delft – werd ingesteld, nu geheel buiten de Hogere Krijgsschool staande. Deze opleiding is na W.O. II, maar op veel bredere basis, voortgezet.

Een afzonderlijke technische staf is nodig

1929 „Als buitenstaander heeft het mij altijd als een nadeel toegeschenen, dat de leden van de Commissie van Proefneming (C. v. P.) om bevordering te kunnen maken telkens een of meer jaren naar den troep moeten voor het verrichten van practischen dienst.

Gedurende dezen tijd kunnen zij generlei technische ervaring opdoen en staan zij derhalve in hun eigen vak stil. Wanneer er een vacature komt, kunnen zij andermaal bij de C.v.P. komen om daarna weer, en dikwijls voor goed, naar den troep terug te keeren.

Dat is een tweeslachtige toestand waarbij de officier, noch de technicus gebaat is.

De steeds voortschrijdende techniek, de streng doorgevoerde specialisatie eischt den heelen persoon en het is n.m.m. niet in het belang van de C.v.P., dat steeds nieuwe krachten komen en andere, met heel veel technische ervaring, weer naar den troep terug gaan en feitelijk verloren zijn. Hij wenst: Eerst de opleiding als artillerie- of genieofficier aan de Kon. Mil. Academie; daarna twee tot vier jaar troepdienst; vervolgens een technische studie van ongeveer drie jaren aan de Technische Hoogeschool en ten slotte bij gebleken geschiktheid en beschikbare vacature plaatsing bij een te vormen Technisch Korps.

Dit Technisch Korps zou zonder bezwaar kunnen bestaan uit burgerambtenaren, waardoor de moeilijkheid van de rangverhouding zou komen te vervallen.

Geen overwegend bezwaar zou er n.m.m. tegen bestaan, dat de leden den officiersrang behielden „aangezien zij toch los komen te staan van het wapen, waarvan zij afkomstig zijn.” (Lnt Kol gs VAN DEN AKKER, ORG 1929/30, p. 72 en 73).

In 1954 is de tijd rijp voor het oprichten van het door hem gewenste Dienstvak van de Technische Staf.

Een bericht over een „dodende straal” dat in 1924 in de pers verscheen, was de directe aanleiding tot het instellen van een Commissie voor Fysische Strijdmiddelen.

Daarmede deed de natuurkundige research zijn intrede in de strijdkrachten. Zij kreeg drie jaar later een Fysisch Laboratorium tot haar beschikking, dat, hoewel met zeer beperkte middelen werkende, met IR VAN SOEST als Directeur, uitstekende resultaten bereikte.

Een Chemisch Laboratorium kwam in 1939 ter beschikking van een Commissie van Chemische en aanverwante Strijdmiddelen, nadat voordien het Scheikundig Laboratorium der Artillerie-Inrichtingen de vraagstukken betreffende de gasbescherming voor zijn rekening had genomen.

W.O. I had de ontwikkeling en toepassing op grote schaal van de automobiel, het vliegtuig, de telefoon, de radiotelegrafie, de lucht-doelartillerie, onderzeeboten, tanks, en strijdgassen doen zien. Gedurende en na W.O. II werd op gigantische schaal gebruik gemaakt van de wis- en natuurkundige wetenschappen. De constructie van de A- en de H-bom vormt daarvan het spectaculaire culminatiepunt. De research, veel meer systematisch bedreven dan vroeger, werd de basis voor de ontwikkeling van de militaire techniek.

Naast het ‚zuivere’ wetenschappelijke onderzoek, gericht op vermeerdering van kennis en inzicht in de structuur der materie, en de toegepaste research, ontstond de operational research, een onderzoek en wetenschappelijke analyse van ervaringen en theoretisch mogelijke oplossingen. Uit deze analyse kunnen conclusies getrokken worden, die het den bevelhebber mogelijk maken zich bij zijn keuze tussen verschillende oplossingen minder door zijn intuïtie te laten leiden, doch zijn beslissingen wetenschappelijk verantwoord, gesteund door waarschijnlijkheidsrekening en mathematische statistiek, te nemen.

In Nederland vond in 1946 de oprichting plaats van de Rijksverdedigingsorganisatie TNO, die werd opgenomen in de sinds 1930 bestaande Centrale Organisatie Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, een voor Nederlandse verhoudingen machtig research apparaat, door zijn vorm uniek in de wereld.

De oprichting van het Dienstvak van de Technische Staf in 1954, gaf een stabiele encadrering aan de militaire technisch-wetenschappelijke arbeid, die de landstrijdkrachten in hun geschiedenis te lang hebben gemist.

W.O. II leverde op de straalvoortstuwing van vliegtuigen, de radar, de transistor, de electronica als wapen in aanval en verdediging (zelfs gesignaleerd als mogelijk een nieuwe, vierde, com-

ponent van de strijdkrachten, ORG 1956/57, p. 52), en, als technisch macaber hoogtepunt, de A-bom.

Na W.O. II komen de kernvoortstuwing van boven- en onderwaterschepen (de „ware onderzeeboot” wordt gebouwd), de raketten, de geleide wapens in alle mogelijke variaties en grootten, de rekenmachines voor berekeningen van schietgegevens, all weatherjagers, helicopters, VTOL en STOL vliegtuigen, televisie voor doelopsporing en verkenning, infraroodwaarneming en detectie, „vuile” en „schone” atombommen, „redeye” als lucht-doelwapen van de infanterie, atoomwapens als tactisch wapen (tot voor de bc toe), waarschuwingssatellieten, verkenningssatellieten, weersatellieten, de laser (waarvan de uitvinding de persberichten over „de dodende straal” opnieuw leven inbliezen; zie ook W.J. 1963, p. 279/80), de zenuwgassen en dan de H-bom. Vrijwel alle wapens zijn in hun uitvoering van Amerikaanse oorsprong.

„Krijgswetenschap” liet zich in zijn belangstelling voor de geheel nieuwe plaats die natuurwetenschappen en techniek na W.O. II in haar arbeidsveld innemen, geenszins onbetuigd.

De eerste voordracht na W.O. II (okt 1946) gehouden, had tot onderwerp de atombom en zijn uitwerking. Het onderwerp werd behandeld door twee officieren, die de proeven te BIKINI in 1945 (tot ontploffing brengen van een atombom onder water en in de lucht) hadden bijgewoond. Belangrijke voordrachten die de betekenis van de research voor de strijdkrachten aantoonde werden gehouden door Gen maj IR GOVERS (ORG 1948/49), Kap ltz IR LANGERAAR (ORG 1959/60) en PROF DR SIZOO (ORG 1959/60).

Is defensie research voor een klein land, deel uitmakend van de Nato, wel nodig?

1959 „Wil Nederland aanspraak maken op erkenning als volwaardige bondgenoot, dan zal het naar de mate van zijn hulpbronnen en dus ook van zijn wetenschappelijk vermogen, tot de bondgenootschappelijke inspanning moeten bijdragen. Daarbij valt te bedenken, dat de wetenschappelijke vindingskracht van een land niet in gelijke mate gebonden is aan het bevolkingscijfer als de militaire mankracht. Dit betekent, dat de bijdrage die een wetenschappelijk hoog ontwikkeld land kan leveren tot het gezamenlijk wetenschappelijk potentieel van het bondgenootschap verhoudingsgewijs groter kan zijn dan men op grond van het inwoneraantal zou verwachten.

Het gaat hier echter niet alleen om de positie in het bondgenootschap. Het gaat evenzeer om het directe nationale belang.

Dit geldt allereerst voor de nationale krijgsmacht. Deze zal immers, hoewel, of liever juist omdat, ze klein van omvang is, in deze tijd aan de

hoogste eisen van wetenschappelijk en technische ontwikkeling en van efficiëntie moeten voldoen.

Zij heeft daartoe evenzeer als een grote krijgsmacht behoefte aan een adequate basis van wetenschappelijke en technische deskundigheid, waartoe zij zich kan wenden met de in de praktijk voordoende problemen, waaraan een wetenschappelijke achtergrond is verbonden. (...)

Men mene niet, dat een klein land zich in dit opzicht kan verlaten op de bijstand en informatie die van de grotere bondgenoten kan worden verkregen. Wel is het zo, dat het bezit van een eigen research-organisatie, die er in slaagt, zij het op beperkte gebieden een internationaal niveau te bereiken, van uitermate groot belang is om bij het verzoek om informatie gehoor te vinden bij de grote bondgenoten. Ook in het bondgenootschappelijk verkeer geldt, dat alleen wie iets te bieden heeft, kans heeft iets te ontvangen. En daarbij kan, op wetenschappelijk gebied, de kwaliteit van het gebodene een grotere rol spelen dan de kwantiteit." (Prof DR Sizoo, Voorzitter van de Rijksverdedigingsorganisatie TNO, ORG 1959/60, p. 32/33).

„Door de sector van defensie-research af te zonderen van het militaire bedrijf en een civiele structuur te geven, kan de sfeer worden geschapen, waarin het wetenschappelijk onderzoek het beste gedijt, waarin samenwerking en vrijwillige nevenschikking prevaleert boven de rang in de formatie, waar het vrije initiatief en de wetenschappelijke vindingskracht zich het vruchtbaarst kunnen ontplooiën en waar de continuïteit niet te zeer wordt verstoord door de onrust en de snelle veranderingen in het bedrijf.

Het bedrijf mag en moet aan het onderzoek wel zijn vragen stellen, maar het onderzoek moet zich kunnen terugtrekken in zijn eigen omgeving om in vrije en zelfstandige, continue en geconcentreerde wetenschappelijke arbeid zich aan de oplossing te kunnen geven.

Bovendien zal de defensie-research, hoezeer deze op toepassing is gericht en dus de stimulansen van de praktijk behoeft, toch evenzeer voeling moeten houden met het fundamenteel en zuiver wetenschappelijk onderzoek, waaraan zij haar nieuwe mogelijkheden ontleent en waaruit zij voortdurend moet worden gevoed." (ID, ID, p. 34/35).

„Zonder overdrijving mag gezegd worden, dat onder de kleinere landen Nederland op dit gebied thans een erkende plaats in het bondgenootschap inneemt, die beantwoordt aan de vaderlandse traditie op wetenschappelijk terrein.

Dit brengt allereerst mede, dat in bondgenootschappelijke discussies de stem van Nederland in de sector van de defensie-research gewicht in de schaal legt. Het brengt evenzeer mede, dat Nederland door de grotere bondgenoten beschouwd wordt als een gewenste partner in de samenwerking op dit terrein.

Als illustratie van het vertrouwen, dat ons land op dit gebied geniet, moge tenslotte vermeld worden, dat toen in 1954 SACEUR behoefte had aan een instelling, die op het gebied van de luchtverdediging technisch-weten-

schappelijke bijstand en adviezen aan SHAPE zou kunnen verlenen, de oprichting en instandhouding van dit SHAPE Air Defence Technical Center aan Nederland werd opgedragen." (ID, ID, p. 38).

De belangrijkheid van het ontwikkelingswerk is geen discussiepunt.

De betekenis van het aphorisme: de oorlogen van morgen worden gewonnen in de laboratoria van vandaag, wordt begrepen.

De stand van het ontwikkelingswerk is bepalend voor de verhouding van oost en west

1963 „Tegenwoordig ligt de werkelijke „balance of power” op het gebied van de atoomwapens en hun overbrengingsmiddelen. Dit is het evenwicht waar het op aan komt. De bewapeningswedloop is, als ik het goed zie, een *technologische wedstrijd geworden om dit evenwicht te verstoren*. Het is belangrijk dat wij deze opvatting van de bewapeningswedloop goed begrijpen; in de grond van de zaak is het deze wedstrijd die het Westen moet volhouden, zonder zich met ondragelijke kosten te bezwaren.

Alleen wanneer wij ons dit duidelijk bewust zijn begrijpen wij dat de hoofdvraag is, om onze defensieproblemen in de NAVO tot een oplossing te brengen, zonder daarbij economische rampen te riskeren. *De bewapeningswedloop, zoals die thans is, is er een om kwaliteit en niet om kwantiteit*, en onze „planning” moet in die richting naar oplossingen zoeken.” (MR STIKKER, Secretaris-Generaal van de NATO, ORG 1963/64 p. 40/41).

■

Industrie en strijdkrachten

Gen b.d. DE BIE, Hoofd van het Commissariaat voor de Militaire Productie bij het Ministerie van Economische Zaken, gaf cijfers uit de jaren omstreeks 1953 (ORG 1953/54). Jaarlijks werd door de Nederlandse industrie voor ong *f* 1 miljard aan defensieopdrachten verwerkt, in hoofdzaak in de electrotechnische industrie, de scheepsbouw, de voertuigen-, de munitie- en de vliegtuigindustrie. Later namen ook de textiel- en de levensmiddelenindustrie een belangrijke plaats in. Hierdoor wordt naar schatting werkgelegenheid geboden aan 84.000 man (handel, transport en nevenbedrijven inbegrepen). Van de totale Nederlandse industriële activiteit bedraagt de belasting door defensie-orders niet meer dan 5%.

Zijn militaire orders voor een industrie, die in hoofdzaak levert aan de burgermaatschappij, maar ook aan militaire behoeften kan voldoen, aantrekkelijk?

Een industrie heeft een enigszins stabiele afzetmarkt nodig.

Moet een Nederlandse industrie georiënteerd op de civiele markt, zich inspannen om een militaire markt op te bouwen? Ondergrondse weerstanden in het buitenland.

Metropolis - Den Haag

1954 „Er moet hier inderdaad over moeite en offers worden gesproken want de weg van de producent naar de militaire markt is geenszins gemakkelijk. In het buitenland ontmoet hij onder het uiterlijk streven naar integratie en onder een opzet als bijvoorbeeld de infra-structuur een in vele landen aanwezige, zorgvuldig ondergronds gehouden tendens tot protectie van de eigen industrie.

Indien hij, zoals bij ons zelf is geschied, na het verkrijgen van enkele aantrekkelijke initiële orders zich verder de weg ziet afgesneden, zal zijn enthousiasme er niet groter op worden.

Op deze tegenwerking heeft de Generaal de BIE in zijn voordracht reeds terloops gewezen, maar ik wil nog eens attenderen op het effect dat een dergelijk resultaat heeft op de mentaliteit van de producent, die in vele gevallen het bijltje er bij neerlegt en zich verder bepaalt tot de civiele sector. In het binnenland bestaat deze hindernis niet, maar daar ziet de industrieel, die zijn product bij militaire autoriteiten wil introduceren, zich geplaatst voor een veelheid van instanties en autoriteiten, die ook een geroutineerde verkoper danig in de war kunnen brengen. Als illustratie neem ik wederom een voorbeeld uit eigen kring. Toen kort geleden één mijner medewerkers na een dag lang autoriteiten van Marine, Landmacht en Luchtmacht te hebben bezocht bij mij zijn nood klaagde, niet omdat ik zijn chef ben, maar omdat ik als reserve-officier enige tijd bij de Generale Staf werkzaam ben geweest en dus verondersteld wordt de weg te kennen in het militaire apparaat, verzuchtte hij, dat bij het bezoeken van militaire bureaux wel blijkt dat den Haag weliswaar geen hoofdstad is, doch wel een bijzonder grote metropolis.” (Dhr VAN GOETHEM, Dir NV Noordelijke Industrie voor Vezelverwerking, ORG 1953/54, p. 77).

Gen DE BIE verwijst hem naar het bovengenoemde Commissariaat, een voorlichtingsapparaat voor de industrie betreffende militaire behoeften en aanschaffingen en schakel tussen de industrie en het militaire aankoopapparaat.

1) W. ROOSEBOOM. Over de levende strijdkrachten. 1875 p. 44.

2) ARTILLERISTISCH TIJDSCHRIFT, 1920, p. 204.

2. De Koninklijke Marine

(Bewerkt door het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf)

Het begin

„(.) men kan wel zeggen tot 1855, bleven de zeilschepen in hoofdzaak voor de verdediging onzer zeegaten aangewezen.”

Wanneer men teruggaat tot de tijd van de oprichting van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, kan men uit de maritieme bijdrage bijzonder sterk beleven hoe nauw dit begin samenhangt met de technische revolutie die omstreeks die tijd, een eeuw geleden, ook de Nederlandse zeemacht begon te beroeren. Wel stoomden daarvoor reeds raderboten over de zeeën, doch deze werden te kwetsbaar geacht om te dienen als oorlogsschip.

In Nederland waren aldus, tot diep in de vijftiger jaren, slechts zeilschepen bestemd voor de belangrijkste taak van de verdediging der zeearmen en zeegaten; in Nederlands-Indië evenzo zeilschepen voor de bestrijding van de zeeroof en van de slavenhandel, alsmede voor de handhaving van het Nederlandse gezag tegenover de inlandse vorsten.

„(.) eerst daarna werden hiervoor meer stoomschepen bestemd, kreeg het stoomwezen krachtiger uitbreiding, begon men meer door te tasten met onze zeemacht op de hoogte te brengen van den tijd.” (Ltz I DYSERINCK, VERSL 1868/69, p. 207).

In het zog van de aanzettende techniek overal kolken. Zo kwam men in 1861 bijvoorbeeld tot de instelling van de zeemilitie. Nog niet eerder hadden de nimmer aflatende moeilijkheden bij het bemannen der schepen geleid tot het opheffen van het beginsel van de meer of minder vrijwillige werving. Hoewel de ingrijpende nieuwe grondwet van 1848 (waardoor ook o.m. het kielhalen werd afgeschaft) de mogelijkheid van zeemilitie opende, duurde het dertien jaar voordat de regering de regeling goedkeurde. Met een aanvankelijke diensttijd van 8 maanden en met de mogelijkheid van een bij Koninklijke machtiging bestemmen voor diensten buiten Europa ingeval van buitengewone omstandigheden, werd hierdoor het personeelsvraagstuk voorlopig verlicht.

Zo ook kwam men in 1864 tot een betere overzeese organisatie. Aan gene zijde van de aardbol werden het bureau van commandant zeemacht, hoofdadministrateur en chef gouvernementsmarine samengetrokken tot één departement van marine in Nederlands-Indië met de commandant zeemacht aan het hoofd. De vloot, welke uit Nederland naar Oost-Indië werd gestuurd, noemde men het *auxiliair eskader*. De regeling van de kosten van dit

eskader, namelijk of marine dan wel koloniën moest betalen, veroorzaakte altijd veel moeilijkheden.

Kortom – overal verandering; materieel, personeel, commandovoering, taak en organisatie geladen met vernieuwingstendensen als nooit te voren. Een vruchtbaar veld voor de beoefening van de krijgswetenschap! De annalen van de Vereniging geven vanaf het eerste begin een strijdbaar beeld van de maritieme ontwikkelingsgang, dikwijls meer levend dan de officiële geschiedschrijving, dikwijls heftiger dan de aangehaalde aanhef van een marine-officier, die twintig jaar later zelf een zeer doortastend minister werd.

Voor het eerst onder stoom

1865 „De invoering van stoommachines maakte de oorlogsschepen kostbaarder, zowel in aanbouw als in onderhoud en gebruik. Was vroeger aan den bouw van eigenlijke oorlogsschepen weinig gedaan, nu hield dit nagenoeg geheel op. Het natuurlijke gevolg hiervan was, dat de vloot meer en meer verviel.” (Ltz I NIERSTRASZ, VERSL 1865/66, derde verslag, p. 17).

Drie ministers waren nodig om de marine onder stoom te brengen. De eerste verdween om een begroting van 6 miljoen. „De marine is in verval” waren zijn laatste woorden. Ze klonken niet indrukwekkend genoeg om de schatkist te openen voor de reorganisatieplannen van zijn opvolger. Eerst de welbespraaktheid van minister LORSY vond in 1860 het oor der Kamer.

Alle begin is moeilijk. De burgerkrijg in het jonge Amerika baarde maritiem opzien; de verderf rammende kazemat MERRIMAC en zijn tegenpartij de, pantserdoorborende, drijvende barbette MONITOR hadden indruk gemaakt. Zo verwelkomde Nederland in 1867 zijn eerste trotse pantserschip en wat later 4 eigen ramschepen en 3 monitors; doch het was niet voldoende. In het voorstel van de nieuwe mogelijkheden ter zee, van het dichterbij komen van andere landen (in 1869 werd bijv. het Suez-kanaal geopend), bezon men zich hevig op 's lands maritieme verdediging.

De situatie tot aan de mobilisatie van 1870

1870 „(. .) en door het hinken op twee gedachten: actieve marine en drijvend materieel voor de kustverdediging, hebben wij weder eenige millioenen uitgegeven aan een type van schepen, waaraan onlangs een onnoozele zetter eener courant niet ten onrechte den naam gaf van rampschip; (. .)

Met de verdediging onzer koloniën is het nog treuriger gesteld. Onze West-Indische bezittingen en die op de kust van Guinea worden alleen nog maar verdedigd door de instructies van de Gouverneurs, en in het rijke Oost-

Indië kan één enkel hedendaagsch oorlogsschip ons onberekenbare schade doen en een eskader, dat ons daar blokkeert, behoeft niet zoo bijzonder groot te zijn, terwijl bij het nemen onzer koopvaardij-schepen de vijand zich tevens kan verheugen, het gebouw onzer financiën te hebben doen ineenstorten.” (Ltz I JEEKEL, VERSL 1869/70, p. 174).

Zo kwam de algemene mobilisatie in 1870. Op de dag van de mobilisatie waren van de 19 verschillende wacht-, opleidings- en andere schepen op dat ogenblik binnenlands in dienst, slechts 2 ramschepen te Willemsoord en 2 monitors te Hellevoetsluis geschikt voor de werkelijke oorlog. Voorts konden 2 verdedigingsvaartuigen en 1 oefenvaartuig worden gebruikt als observatieposten voor Brielle en in het Vlie.

De eerste onderwater-wapenen

1871 „De eene Minister voor den andere wil de torpedo's niet op zijne begrooting nemen, en de slotsom is, dat ze er niet zijn.

(. .) Dat wachten, de een op den ander, wie van beiden de torpedo's het eerst zal op zijne begrooting nemen, teneinde de andere dan van die som zal vrij blijven, is verkeerd. Het geld komt immers toch uit de groote kas.” (Ltz I JEEKEL, VERSL 1807/71, p. 296).

Opmerkelijk vroeg in de nieuwe technische ontwikkeling kondigde het automatische oorlogsscheepje (in feite zelfs onderzeebootje) zich aan. In 1866 lanceerde Robert Whitehead zijn eerste „vistorpedo” op de proefbaan te Fiume. Op dat ogenblik werd een machtig wapen toegevoegd aan het maritieme arsenaal; meer dynamisch, dan de oorspronkelijke verankerde torpedo van voor 1850 (later „mijn” genoemd).

Beide nog zeer in statu nascendi, nog zeer defensief voor de nabije beveiliging van havens en zeegaten, gaven zij daardoor een raakpunt tussen Oorlog en Marine.

Bij de oprichting van de torpedodienst in 1875 begon men allereerst met de bouw van spartorpedoboten. Deze tussenvorm, met de torpedo vast aan een lange spar voor het schip, was geen lang leven beschoren. Zes jaar later reeds deed de „vistorpedoboot” zijn intrede. De zuivere aspecten van actieve aanval onder water en passieve verdediging, de torpedo en de mijn, borgen wel de mogelijkheden om later uit te groeien tot formidabele componenten van de krijg ter zee.

Een nieuwe samenstelling van de vloot

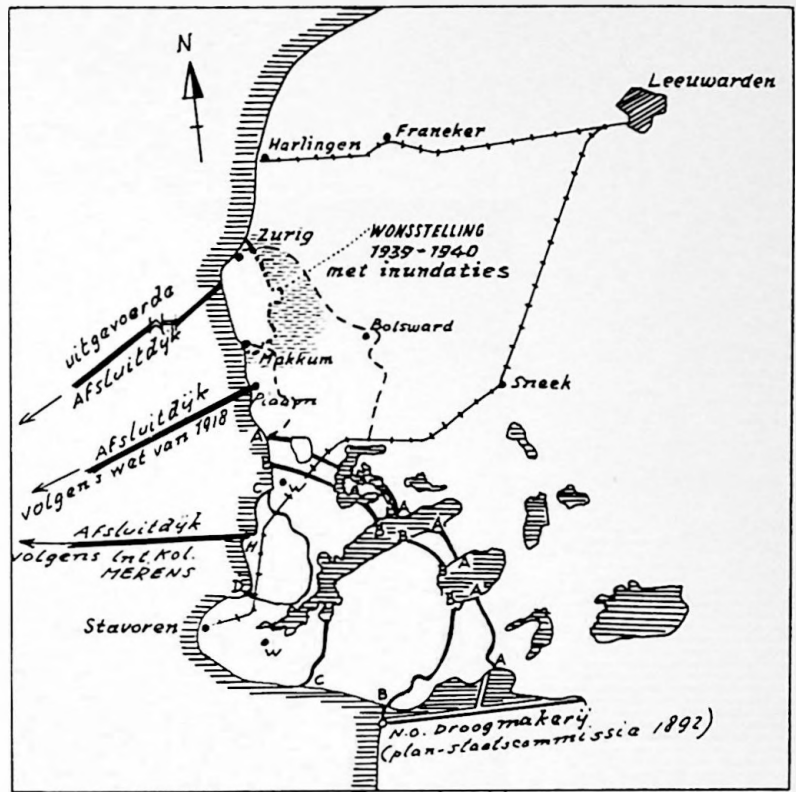
1875 „Ziedaar wat ik wil: zuivere afscheiding van locale verdediging en actieve kracht. (. .) Voor de bepaalde kustverdediging verlang ik nu

BRUGGEHOOFDEN AAN DE FRIESE KUST 1918

Zie tekst p. 52

In de Zuiderzeewet 1918 is Piaam aangewezen als oostelijk eindpunt van de Afsluitdijk. De weerstandslijnen, die volgens Kol MERENS, alsdan gekozen moeten worden, zijn gestippeld aangegeven. Merens bepleit wijziging van het tracé van de Afsluitdijk en beëindiging bij Hindeloopen. De weerstandslijnen van het bruggehoofd (A/A, B/B, C/C en D/C) hebben dan een veel gunstiger beloop.

Uiteindelijk is de Afsluitdijk naar Zurig aangelegd (wetswijziging van 1926). In 1939 werd oost daarvan de Wonsstelling ingenomen, deels gedekt door inundaties.

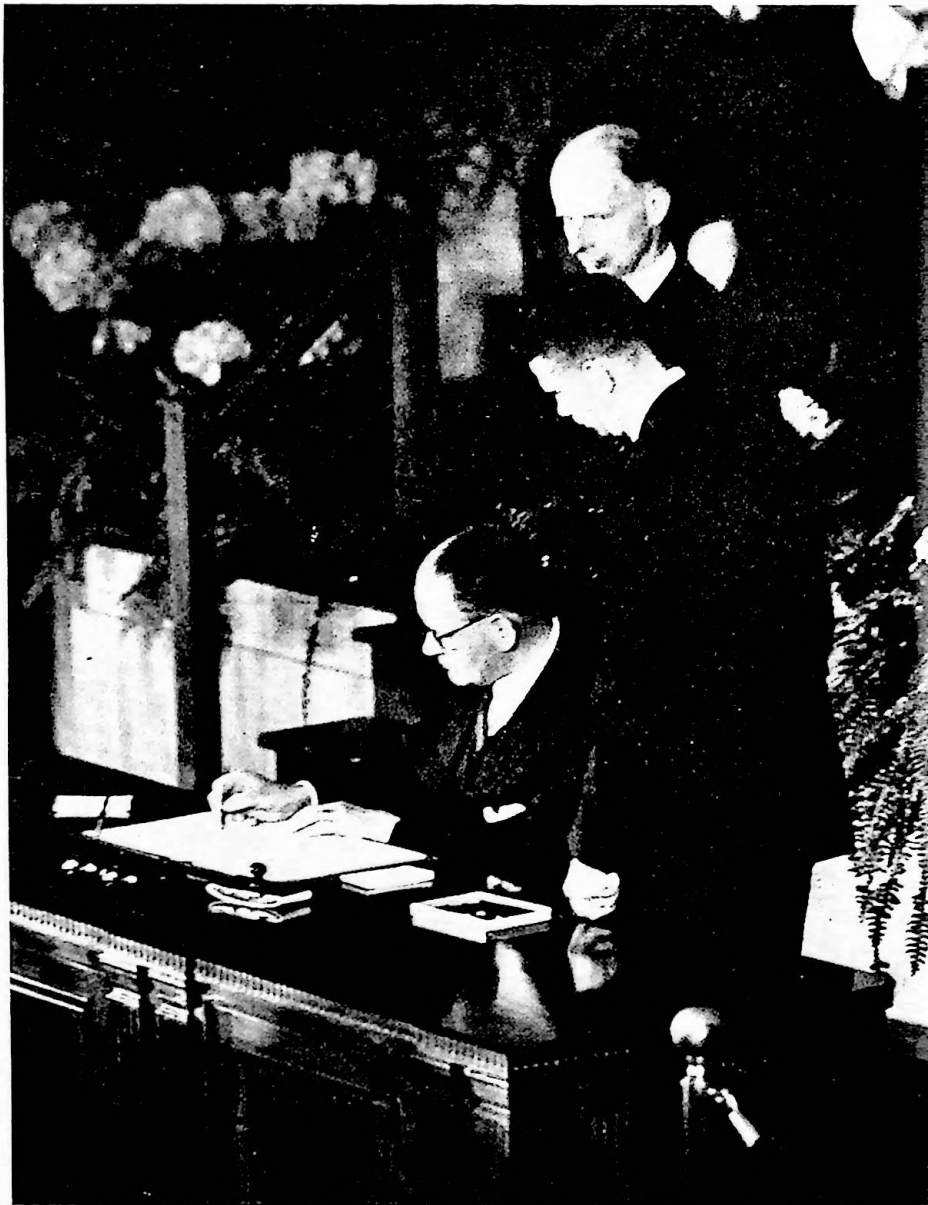
DE S.D.A.P. AANVAARDT DE DEFENSIE

Spiegelje, spiegelje aan den wand
Wie is de koenste soldaat oom 't land?

DE S.D.A.P. AANVAARDT DE DEFENSIE

In 1897 verschenen de eerste s.d.a.p.'ers in de IIe Kamer. Veertig jaar lang (!) stemden de s.d.a.p.-leden tegen de begrotingen van Oorlog en Marine („geen man en geen cent“), zijnde leger en vloot de „klassewapens der bourgeoisie“. De partij veranderde van houding in 1937 en steunde toen voor het eerst de nationale defensie. De zich meldende soldaat, Ir. ALBARDA, was de voorzitter van de s.d.a.p.fractie; Gen. DUYMAER VAN TWIST, van 1901-1940 a.r. Tweede Kamerlid, was diens permanente politieke opponent.

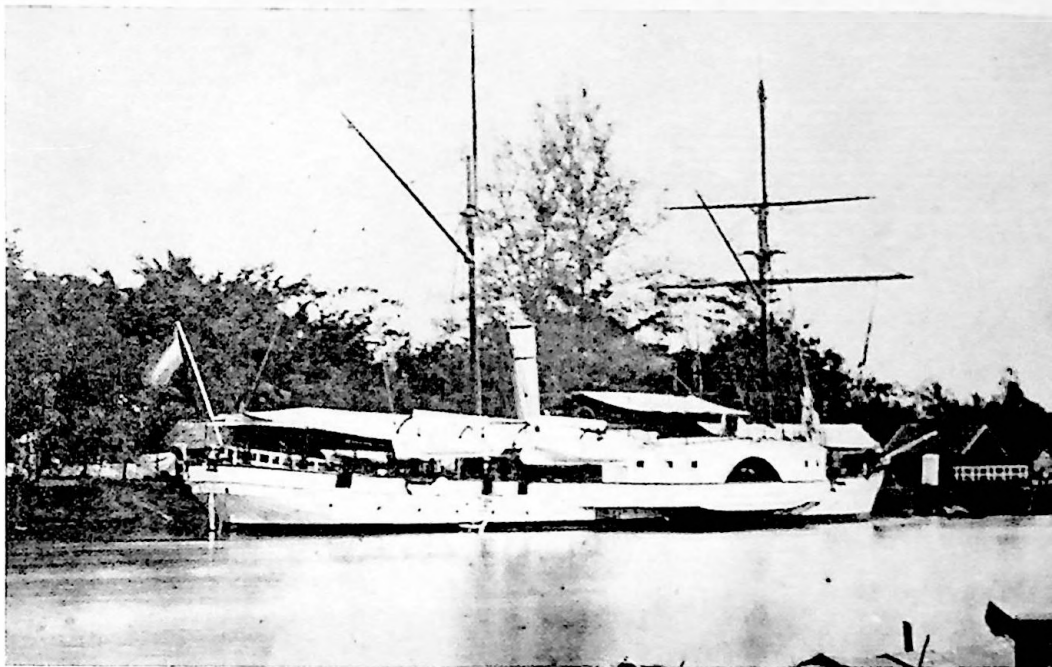
De Groene Amsterdammer, 6 maart 1937; prent wel-
uillend afgegaan door de Groene Amsterdammer. Te-
kening JORDAAN.

EEN HISTORISCH MOMENT

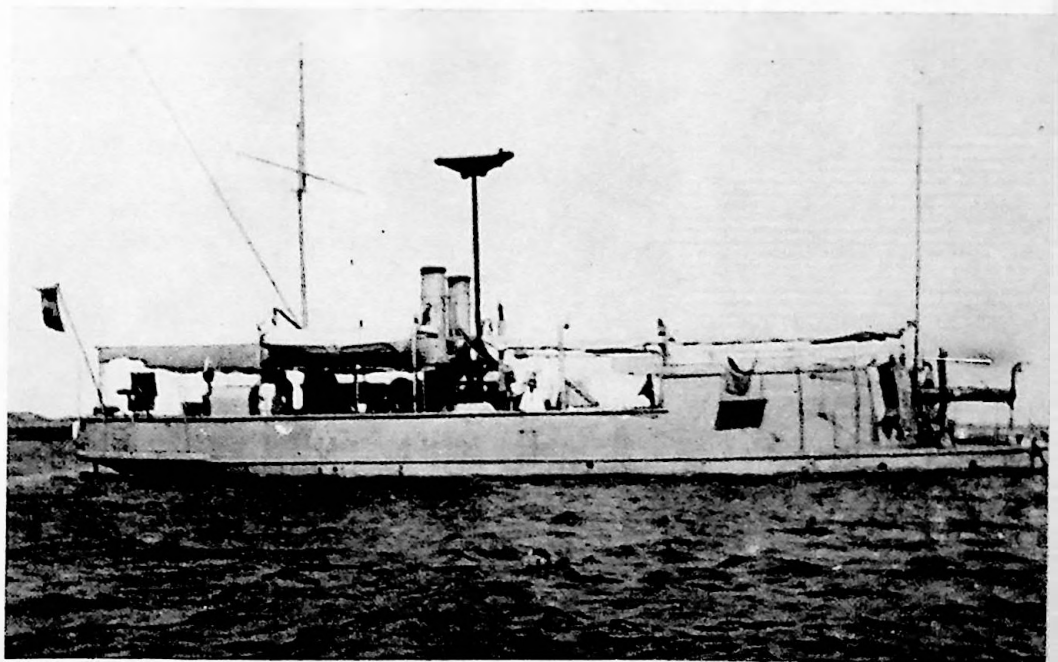
4 april 1949. De Min van Buitenlandse Zaken Mr. D. U. STIKKER ondertekent voor Nederland te Washington het NAVO-verdrag. Mr. E. N. VAN KLEFFENS was aldaar de Nederlandse ambassadeur.

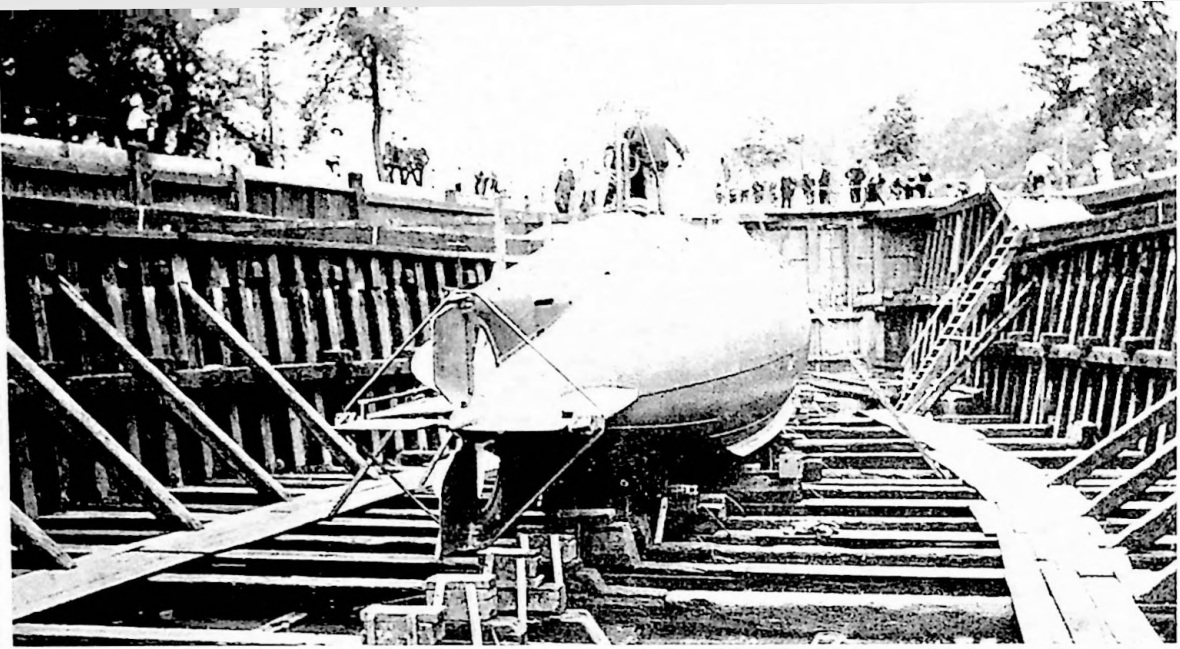
Zie tekst p. 30

RADERSTOOMSCHIP 4e KLASSE OENGARANG (1875-1893), welke aan de Indische militaire marine behoorde; getrokken kanon van 16 cm en 2 getrokken kns van 12 cm A. Bemanning 59 koppen. Machinevermogen 100 pk.

Hr. Ms. STOOMKANONNEERBOOT BRAK, oorspronkelijk bewapend met 1 getrokken kanon van 23 cm, in 1888 vervangen door een kanon van 21 cm A. no. 1. Bemanning 34 koppen. Machinevermogen 140 pk.

DE EERSTE NEDERLANDSE ONDERZEEBOOY LUCTOR ET EMERGO, later Hr. Ms. O 1, in het oude dok (daterend uit het eind van de 17e eeuw) van de voormalige marinewerf te Vlissingen. Te water gelaten in 1905. Bemanning 10 koppen; waterverplaatsing 120 ton .

DE KANONNEERBOOT HADDA, ongebouwd tot de eerste mijnenlegger van de Koninklijke Marine, met aan boord verspermijnen van het systeem Sautter Harlé (7 juni 1906).

om actief op de kusten te kunnen optreden 3 à 4 zware gepantserde schepen; want anders kan het kleinste smaldeel onze kusten voortdurend in alarm houden en onze zwakke scheepsmacht ophouden. Bij die ramschepen, wil ik voegen 6 à 8 staunches, doch met 11 à 12 dms. kanon gewapend en 4 snellopende scheepjcs als aviso's. (. . .) Gaat dat boven onze krachten om ± 12 millioen daarvoor uit te geven. Wie durft dat beweren?" (Ltz I JEEKEL, VERSL 1874/75, p. 478/79).

Alhoewel gedurende de mobilisatie enige verbetering in de toestand van de vloot tot stand was gebracht en aan het einde ervan door de minister van marine voorstellen waren gedaan voor uitbreiding tot de ongekende proporties van 6 ramschepen, 14 monitors, 24 staunches, 24 riviervaartuigen en torpedoboten was men niet tevreden met deze samenstelling en opbouw.

1875 „Ik moet opmerken, en bijna alle zee-officieren zullen dit met mij instemmen, dat monitors geen zeeschepen zijn. (. . .) Een rammonitor op zee is eene anomalie. (. . .) Aan rammen tegen zijne kolossale tegenstanders kan hij niet denken, dus moet de artillerie het pleit beslissen, en hoe is het met de wapening gesteld. (. . .)

Onze geheele gepantserde vloot, zooals door den tegenwoordigen minister is voorgesteld, (. . .) zal slechts voeren 40 kanonnen à 23 c.m. Gaan wij de Engelsche vloot na, dan vinden wij al de schepen, na 1870 gebouwd, gewapend met zwaarder kanon dan het Armstrong-kanon van 9 duims dat bij onze marine is". (Ltz I JEEKEL, VERSL 1874/75, p. 481/82)

Luttele jaren na deze woorden, in de zomeravond van 5 juli 1882 op 1 mijl uit de kust voor Scheveningen verging Zr. Ms. monitor ADDER, met man en muis.

De strijd tussen kanon en pantser

1882 „De verschillende dekopeningen zijn gesloten, de luikhoofden door pantserstaven; al wat aan dek het vuur kan belemmeren is weggenomen, de sloepen zijn ingezet, de ankers voor de boeg gehangen, de schoorsteen is met het oog op rammen beter gesteund, enz. enz. Aan elke mast is eene Nederlandsche vlag geheschen of vast gespijkerd. De meest mogelijke stilte werd in acht genomen; niet meer dan hoog noodig is, werden de bevelen van den kommandant gerepeteerd of overgebracht, of door seinen op de trom of hoorn kenbaar gemaakt." (Ltz I HAREMAKER, VERSL 1881/82, p. 248).

De ontwikkelingsgang van het geschut werd in de aanvang bepaald door de strijd tussen kanon en pantser. Door vergroting van het kaliber en van de trefsnelheid bereikte men een beter doorboren en was een grotere springlading in de granaat mogelijk.

De reactie hierop was een verzwaring en uitbreiding van de pantsring, een verbetering van het drijfvermogen van het schip en een toeneming van de gevechtsafstand. Grotere gevechtsafstand werd mogelijk door betere vuurleiding.

1882 „Bij de eerstelingen was in de eerste plaats de waterlijn en verder de batterij beschermd, bij anderen liep de pantsring om het gehele schip heen, waarvan men echter spoedig moest afgaan bij het toenemende gewicht der dikkere pantserplaten.” (Ltz I HAREMAKER, VERSL 1881/82, p. 203).

Reeds in 1882, even na de overgang van voorlaadgeschut naar achterlaadkanonnen, bleek het gewicht van het pantser een bezwaar voor ruime toepassing te zijn. Doch het zou nog lang duren voordat snelheid, het adagium van de eerste klap, het „gewicht” van het pantser geheel zou reduceren.

Maritieme oorlogvoering een enigma

1885 „Ik geloof dat een groot deel van de schuld ligt bij het corps zelf, waar men te lang gezweven heeft, terwijl men bij de landmacht niet achterwege is gebleven in uitmuntende betoogen van wat er aan de landverdediging ontbrak. En daaraan is het dan ook te danken, dat men niet genoeg gedacht heeft aan de verdediging langs de zeezijde.” (Kltz jhr. ROËLL, adjudant van Z. M., VERSL 1885/86, p. 113/14).

Na de ramp van Zr. Ms. ADDER bracht een grote brand op de werf te Amsterdam de marine in opspraak. Een nieuwe minister onderlijnde het veldwinnend inzicht, dat de taak van de marine niet passief-defensief was, doch voornamelijk lag in het zo lang mogelijk openhouden van de verbindingen met de overzeese gewesten. Zijn kruiserplan evenwel vond geen genade en men ging door met een verouderd systeem. In de loop der eeuwen begingen grote veldheren fouten, zodra zij de zee in hun berekeningen moesten opnemen. Zelfs voor de bewoners van de lage landen is de maritieme oorlogvoering niet eenvoudig.

Ook commandovoering (on-, in- en ondergedompeld) niet eenvoudig

1889 „Bij de herhaalde bezichtiging van onze schepen, waaraan ik sedert jaren de eer heb met officieren van de Krijgsschool deel te nemen, heb ik mij telkens de vraag voorgelegd of de commandant in dien toren staande tijdens het gevecht, langer dan bijv. een kwartier de vrije beschikking zou kunnen behouden over zijn denk- en onderscheidingsvermogen; staande in een soms vrij nauwe ijzeren buis moet hij de richting en de vaart van zijn schip besturen; letten op vijandelijke schepen die hij wil rammen of

hem met zulk een stoot bedreigen; het vuren in zijn macht houden en nog veel meer. Hoeveel oogen hij te kort zal komen zou ik niet gaarne moeten zeggen; zooveel is zeker dat ik hem in stilte reeds bij voorbaat heb bewonderd." (Lnt Kol genie ELAND, VERSL 1889/90, p. 30).

Dezelfde genie-officier (destijds Directeur van de Hogere Krijgsschool) gaat in hetzelfde verslag vakkundig in op het nieuwste maritieme strijdmiddel: de onderzeese vistorpedoboot. Mogelijk gemaakt door de invoering van stalen scheepsbouw en de constructie van verbrandings- en elektromotoren, leek de „Norderfeltsche onderzeeboot” een opzienbarende stap naar de ideale verrassingsaanval. Ook al was hij als regel alleen „ondergedompeld” bij gevaar voor ontdekking, zelfs in „ingedompelde” toestand was de trefkans nog bijzonder gering, omdat niets anders boven water uitstak dan de kap (die juist groot genoeg was voor het hoofd van de commandant). Toch achtte de auteur het terecht opmerkelijk, dat alleen Griekenland en Turkije zulke boten kochten; „hadden zij in alle opzichten voldaan dan zouden ook andere landen er wel besteld hebben.”

De marine op de rit

1893 „De Marine neemt in onze defensie meer eene eere- dan een eerste plaats in. Zij kan zich in open zee niet meer meten met de kostbare reuzenschepen van de grote zeemogenheden. Dat gaat onze krachten te boven. (. .) De rol van de marine, bij de verdediging der *zeegaten*, kan echter groot zijn, maar m.i. dan: hoe kleiner schepen, hoe groter arbeidsveld, hoe meer nut. De marine moet hare beweeglijkheid *ausbeuten*. Voor de verdediging der zeegaten en toegangen is zij, wat de cavalerie voor het leger is; de taak is dezelfde: verkennen, harceleeren. Zware cavalerie, kurassiers en dragonders, kunnen wij niet gebruiken, lichte cavalerie, huzaren, wel.” (Gen maj b.d. DEN BEER POORTUGAEL, VERSL 1892/93, p. 469/70).

In 1889 was, nu kapitein ter zee, DYSERINCK in het ministeriële zadel gekomen.

Liever dan zich te vergalopperen had hij een commissie benoemd om na te gaan, welk aandeel de marine in de verdediging van het land moest krijgen. In voorzichtige draf werd in 1893 een bouwplan ingediend waarbij wel degelijk de bouw van 10 goed gewapende pantserschepen van 3400 ton waterverplaatsing werd voorgesteld. De strakke financiële teugel maakte het nodig, dat voor de drie van dergelijke schepen die dat jaar op stapel werden gezet, 9 kanonneerboten hun kanon van 21 cm moesten afstaan. Hetgeen niet wegnam dat, in een groeiend besef van de wereldpiste, de marine naar het einde van de eeuw steeds glorierijker te paard kwam. Voortbouwende op de conclusie van de commissie,

dat de Nederlandse scheepsmacht in Indië uit een kern van 6 krachtige oorlogsschepen zou moeten bestaan, welke „met klem” de Nederlandse rechten in de archipel konden verdedigen, was een volgende minister van marine Jhr. M. VAN DER WIJCK, van mening, dat de zeemacht beter kruisers dan kleine pantserschepen kon gebruiken.

Zijn aanbouwplannen omvatten 12 kruisers, waarvan er 6 voortdurend in de Oost-Aziatische wateren zouden zijn. Er werden er echter niet meer dan 6 op stapel gezet.

De nieuwe eeuw

1899 „Zeker is het te betreuren, dat wij niet enkele dier krachtigste types van schepen kunnen bezitten, om ook zelfstandig den vijand, die daarmede mocht optreden, het meesterschap te kunnen betwisten. Maar al konden en wilden wij ons ook over de zeer hoge kosten van zulke vaartuigen heenzetten, dan zou toch tegen hun gebruik in Indië een afdoend beletsel gevormd worden door de geringe diepte van de toegangen tot onze refugehaven Soerabaja, welke ons dwingt ons te vergenoegen met minder groote en krachtige types. Wat echter met behoud van de geschiktheid tot actief optreden in den geheelen archipel, aan kracht bereikbaar is binnen de grens van dieptreding, die de toestand van den belangrijkste Oostelijken toegang tot Soerabaja stelt, mag niet worden opgeofferd aan de mogelijkheid van eenige besparing bij den bouw onzer schepen (. . .)” (Kol KNIL b.d. BREYER, VERSL 1899/1900, p. 43/44).

Met een gunstig tijdscheen de zeemacht de nieuwe eeuw binnen te varen. Niet meer werden alleen schepen voor de kustverdediging gebouwd. Zelfs werd bij de wisseling van de eeuw de bouw van een pantserschip van 5000 ton voor de algemene dienst en voor Nederlands-Indië toegestaan. Uit het duister van de nacht doemden snelle zwartgeschilderde torpedoboten; uit de diepte van de oceaan zou weldra de eerste Nederlandse onderzeeboot opduiken. De mechanische voortstuwing had het gebracht van de horizontale enkelwerkende machine tot de triple-expansiemachine als het meest economische werktuig; voor het eerst kon in de Schotse ketel de stoomdruk worden opgevoerd boven de orthodoxe lage druk.

De elektrische lichtmachine ontbrak nog in vele gevallen. De revolutie van de elektronen had nog niet ingezet. Wel had de sociale spanning van het tijdsbestel zich medegedeeld aan de bemanningen van Hr. Ms. Schepen.

Een nieuwe macht in het Oosten hield de aandacht geboeid.

De rode zon komt op

1904 „Het bezit van het prachtig Insulinde wordt door de mogendheden, die zich moeten vergrooten, omdat hun eigen land te klein voor de toenemende behoefte en bevolking wordt (Duitschland, Japan) of die koloniën willen bezitten (Amerika), met leede oogen aangezien, te meer omdat wij dat bezit nagenoeg niet exploiteeren en ook niet verdedigen. (. .) Japan in de eerste plaats, mocht het overwinnen in den pas uitgebroken oorlog, zal gevaarlijk voor Indië worden. De jonge, energieke natie die het wonder volbracht, zich in korten tijd tot groote mogendheid te verheffen, en niet schroomde zich met het machtige Rusland te meten, is een volk van groote betekenis. (. .) De groote politieke gebeurtenissen gaan snel; de verandering der wereldkaart gaat in enkele jaren; en ik vermeen waarlijk niet te vlug te zijn, door te voorspellen dat, *gaan wij zoo door als tot nu*, ons bestaan als koloniale mogendheid binnen 25 jaar zal zijn beslist. Die 100 millioen, die betere vloot voor Indië, moet natuurlijk door Nederland worden betaald.” (Ltz I KEMPE, ORG 1903/04, p. 631-33).

Zelfs de kruiser van 5500 ton was niet goed genoeg meer. Hierin te berusten stond gelijk aan het opgeven van de volledige strijdvaardigheid, want werden niet in het buitenland reeds schepen van 10 000 ton gebouwd?

Met de ontwikkeling van de internationale toestand werden de verantwoordelijke bewindslieden er meer en meer van overtuigd, dat de Nederlandse zeemacht verder versterkt diende te worden.

In 1906 stelde de minister van marine, W. J. COHEN STUART, de bouw voor van 4 pantserschepen van 7000 ton voor Nederlands-Indië. De beperking van 7000 ton hield verband met de diepte der toegangen tot de vlootbasis te Soerabaja en voorts werden de afmetingen van de schepen ook nog bepaald door de doorvaartwijdte van de Oosterdoksuis te Amsterdam, die toegang gaf tot het marine-etablisement en de werf van aanbouw aldaar.

De eerste echte onderzeeboot

1905 „Wanneer de boot wordt aangenomen, is het doel om proefondervindelijk de eigenschappen en strijdwaarde dezer vaartuigen te leeren kennen, teneinde daarna te kunnen overwegen in hoeverre dit strijdmiddel, zowel voor de verdediging van O.-Indië, als voor die van het Rijk in Europa aanbeveling verdient.” (Ltz I SURIE, W. J. 1905/06, p. 117).

Het was niet eens eenvoudig die aanbeveling te verdienen! Doch omstreeks een halve eeuw later werden ruim 200.000 gezonken vijandelijke tonnen bekroond met de Militaire Willemsorde en een Koninklijk vaandel: „*QUAMVIS PATIENS ACRIIS*”, Geduldig Wachtend Doch Fel Voor De Strijd.

De eerste echte torpedoboten

1906 „Slechts uit pantserschepen en torpedovaartuigen moet dus, volgens mijne meening, het materieel bestaan, dat voor de verdediging van ons VADERLAND is benoodigd. Hoe eerder alle oudere vaartuigen als: monitors, kanonneerbooten enz. worden opgeruimd, hoe beter. In een tegenwoordigen zeeoorlog zijn zij toch van geene waarde meer. Kunnen wij nu echter besluiten, dat bij de vloot, die voor de verdediging van onze vaderlandsche kusten is aangewezen, niets deugt, dat onze Marine in zulk een treurigen toestand verkeert, dat men gerechtigd is uit te roepen: „van alles is er . . . behalve een strijdbare vloot“? Neen, Mijne Heren . . . maar het ongeluk wil, dat van onze beste schepen de tegenwoordigheid in Oost-Indië getischt wordt. Daarom zou ik dan ook vooreerst voor ons vaderland geen ander materieel willen aanbouwen dan *torpedovaartuigen*.

Krijgt Indië de schepen, waaraan het behoefte heeft, dan komen vanzelf de REGENTESSEN voor de stelling DEN HELDER vrij.” (Rector EVERS, ORG 1905/06, p. 535/36).

Uit deze tijd stamden de eerste „grotere” torpedoboten, de z.g. G-boten met een waterverplaatsing van ongeveer 140 ton en een snelheid van 26 knopen. Met die nieuwbouw was een eind gekomen aan het tijdperk van zeilfregatten en de oude gepantserde vaartuigen.

Meer en meer werd snelheid het toverwoord.

De eerste echte mijnen

1907 „De beproeving der versperringen, systeem-SAUTTER HARLÉ is nog niet voleindigd. Met deze mijnen met eene springlading van 60 KG schietkatoen werd reeds een bevredigend resultaat verkregen.” (Ltz I VAN LEENT, W. J. 1907/08, p. 827).

In de Russisch-Japanse oorlog van 1904–1905 deed voor het eerst de moderne zeemijn goed zijn intrede in de maritieme oorlogvoering. Het gevolg hiervan was, dat de kwetsbaarheid van het slagschip onder water duidelijk naar voren kwam. Dit leidde er weer toe, dat de waterdichte indeling van de schepen werd verbeterd. Voor het leggen van mijnen moesten mijnenleggers worden ingericht. Voor het opruimen van vijandelijke mijnen diende men te beschikken over mijnenvegers. Nog vele andere lessen leerde Tsushima: dat de torpedoboot een belangrijke taak kon vervullen; dat de ram een waardeloos voorwerp was; dat men op één schip een groter aantal kanons van zwaar kaliber moest plaatsen; dat daarnaast ook kanons van middelbaar en klein kaliber; dat het slagschip een hogere vaart moest kunnen lopen voor langere tijd en dat dit schip zwaar gepantserd moest zijn.

De eerste echte trillingen in de ether

1911 „De Nederlandse marine heeft alle schepen van buitenlandschen dienst, de pantserschepen van de kustdivisie, torpedojagers en een zestal torpedobooten van draadlooze telegraphie voorzien, terwijl de groote, thans nog in aanbouw zijnde mijnenleggers en pantserbooten eveneens een draadlooze inrichting krijgen. Voor onderzeebooten maakt het nog een punt van overweging uit, althans voor de kleine. (...) Voor de Nederlandse marine wordt voorlopig geen direct nut verwacht van de telephonie zonder draad en zijn geene proeven genomen.” (Kltz GUÉPIN, ORG 1910/11, p. 408 en 441).

Zo begon de tweede revolutie. Na de kracht nu ook zenuwen en (later) zintuig uit machines.

De eerste echte vliegtuigen

1912 „Waar de Marine te water geen verkenner bezit en ook in de toekomst wel niet zal bezitten, is mijns inziens zeer veel te verwachten van verkenning in de lucht. Hierdoor toch kunnen wij onder niet te ongunstige omstandigheden, gegevens verkrijgen voor een krachtig actief defensief optreden met ons drijvend materieel. Ook kan mijns inziens in geval van eene te verwachten landing, wanneer bekend is, dat de landingsvloot nadert, door eene stoute verkenning ver in zee wellicht worden uitgemaakt, of wij te doen hebben met de werkelijke landingsvloot, dan wel met eene schijnmanoeuvre om ons omtrent de landingsplaats te misleiden. De vliegtuigen kunnen wel overal op onze kust landen, vanwaar de resultaten der verkenning door tusschenkomst van de Militaire Kustwacht onmiddellijk kunnen worden overgebracht naar de hogere bevelvoering.

Het komt mij dan ook rationeel voor, de vliegtuigen der Marine onder te brengen bij de Militaire Kustwacht, waardoor tevens gewaarborgd zal zijn, dat èn de Zeemacht èn de Landmacht het meeste voordeel uit de verkenningen kunnen trekken. Op deze wijze is de nauwe voeling met de Chef van den Generalen Staf verzekerd.” (Ktz UMBROVE, ORG 1911/12, p. 381).

Met de ontwikkeling van het vliegtuig in het begin van de 20e eeuw openden zich voor de marine perspectieven om naast het varend materieel ook vliegend materieel bij de operaties ter zee te gebruiken. In de Koninklijke marine bestond daarvoor reeds belangstelling voor de ballonvaart en het is vooral luitenant ter zee der 2e klasse A. F. RAMBALDO geweest, die op dit gebied baanbrekend werk heeft verricht. In 1908 werden op de Hors bij Texel en aan boord van Hr. Ms. BELLONA proeven genomen met een model van een vliegtuig zonder motor. In 1914 werden enige

HOOFDSTUK 2

marine-officieren te Soesterberg gedetacheerd, om daar ingewijd te worden in de geheimen van de vliegkunst. Een jaar later werden gelden toegestaan voor de oprichting van de marineluchtvaartdienst en voor de aankoop van de eerste watervliegtuigen.

Op 18 augustus 1917 werd de zelfstandige marineluchtvaartdienst ingesteld.

De eerste onechte slagschepen (en de laatste)

1914 „De verdediging van Ned. Indië met de vloot van de Staats Commissie duurt een uur of korter.” (Kap gs N.I.L. BARETTA, ORG 1913/14 p. 498).

In 1906 was een staatscommissie ingesteld om van advies te dienen welke macht benodigd was, om in Indië buitenlands geweld te weerstaan of de neutraliteit te handhaven. Het pas in 1913 gepubliceerde rapport kwam tot de conclusie, dat die verdediging in hoofdzaak aan de zeemacht zou moeten worden opgedragen. Men was van mening, dat nu eindelijk volwaardige oorlogsschepen gebouwd dienden te worden, niet begrensd door diepten van vaarwaters of breedten van dokken of sluizen. Voor Nederlands-Indië was, overeenkomstig de kern van andere zeemachten, gedacht aan Dreadnoughts; in feite 5 zwaar gewapende slagschepen van 21.000 ton waterverplaatsing en een snelheid van 21 knopen! Aan Tandjong Priok werd als vlootbasis de voorkeur gegeven boven Soerabaja, dat als hulpbasis werd gedacht.

1914 „Na wat de jongste Japansche oorlogen te zien hebben gegeven, achten wij het een illusie te meenen, dat Japan, wanneer het daarin heil ziet, zou wachten met het overvoeren van een landingskorps naar onze Archipel, totdat onze vloot vernietigd is. Integendeel, het zal als Java onvoldoende verdedigd is, gelijktijdig opereeren met zijn vloot tegen onze vloot en met zijn gelande troepen tegen onze basis en de eventueel daarin verblijvende maritieme strijdmacht, om door die dubbele actie zoo spoedig mogelijk en zoo radicaal mogelijk een eind aan het bestaan van onze marine te maken.” (Kap gs N.I.L. DE FREMERY, ORG 1913/14 p. 526).

Een nauwkeurige voorspelling, want zo gebeurde het ruim een kwart eeuw later! Voor één keer nog trok de storm voorbij.

De eerste wereldoorlog - na de storm de stilte

1917 „Nu het blijkt, dat de machtige Duitsche onderzeevloot zoo weinig succes heeft in een klein gebied als het Kanaal, dicht bij haar basis gelegen (. . .)” (Res Lnt Kol gs MERENS, ORG 1916/17, p. 387).

Alhoewel de onderzeeboot het frappante nieuwe was dat de eerste wereldoorlog bracht, stond deze krijg toch, maritiem gezien, nog zeer typisch in het teken van de eerste industriële revolutie. De kracht van de grote slagvloten bepaalde de beslissing.

Zwaardere kanons, zwaardere pantsers, zwaarder vuur door sterkere aanvuur- en springladingen, betere vuurleiding, rekenmachines en mechanische overbrenging van schietgegevens naar de kanons. De Yarrow-ketel met zijn waterpijpen bracht een grote verbetering in de voortstuwing; met de invoering van de dynamomachine kreeg men de beschikking over elektrisch licht en elektrische kracht. Men kon nu ijsmachines aan boord installeren met het gevolg dat men vers vlees kon meenemen.

Vlak voor de oorlog had men de stoomturbine ontwikkeld en meteen er na, ging ook Nederland er toe over turbines aan boord van de oorlogsschepen te installeren. Een andere belangrijke omschakeling lag op het gebied van de brandstof. Met de turbines kon men nl. een groter vermogen ontwikkelen, waarmede gestreefd werd naar het opvoeren van het stoomproducerend vermogen van de ketel.

In plaats van steenkool als brandstof, ging men nu over op het gebruik van olie, hetgeen bovendien betekende dat het laden en stoken sneller en zindelijker kon geschieden.

Andere scheepstypen ontstonden: mijnenleggers, mijnenvegers, de torpedoboot vertakte in zijn kleinere, nog verrassender, versie van de motortorpedoboot en aan de andere kant in zijn grotere krachtiger jager, ja zelfs tot in de nog grotere flottielje leider.

De kontaktmijnen werden verbeterd, er was een begin van onderwaterluisterapparatuur.

1917 „Indien onze weermacht ter zee in Indië in hoofdzaak uit onderzeebooten zou bestaan, zullen bij een eventueel conflict met het vernietigen dier onderzeebooten niet jaren gemoeid zijn, doch hoogstens enkele maanden, wellicht slechts enkele weken. (. .)

Heeft de tegenwoordige oorlog geleerd, dat de onderzeeboot het slagschip doet verdwijnen? M.i. geenszins. Tegen oorlogsschepen hebben de onderzeebooten niet veel uitgericht, een enkele torpedotreffer doet een modern slagschip niet zinken, en ongetwijfeld zal de bescherming der schepen tegen het duikbootgevaar meer volkomen worden. Eene uitvinding, die goede bescherming waarborgt, brengt onze geheele verdediging door onderzeebooten in gevaar.” (Ltz I VAN HENGEL, ORG 1916/17 p. 380/81).

Aan het eind van de oorlog waren in Europa de twee belangrijke vlootmachten Duitsland en Rusland uitgeschakeld.

In het Oosten was Japan machtiger geworden dan ooit tevoren, zeer nabij gekomen in zijn mandaatgebieden en, van het begin af aan, agressief.

Overstelt door het krijgsgeweld der groten rondom, verklaarde de Nederlandse regering bij de behandeling van de begroting, dat de verdediging te water zowel in Nederland als in de koloniën, met klein materieel diende te geschieden; in Nederland als kustverdediging zonder offensief optreden buitengaats, in de koloniën door naast het verkennen van de vijand, het doordringen van deze vijand in de archipel zo lang mogelijk te vertragen. Met een geringe macht moest hem belet worden de heerschappij in de Indische wateren te vestigen, zijn transportvloot verliezen worden toegebracht en zijn verbindingen worden bedreigd. Men speculeerde op het strategische evenwicht en op de Volkenbond; men hoopte met de onderzeeboot, het nieuwe oorlogswonder, in de voorste rij te kunnen blijven.

Ook al koesterden de grote overwinnaars uit humanitaire en andere overwegingen daarentegen de hoop tot de internationale afschaffing van de onderzeeboot te komen (enkele jaren later reeds op de conferenties van Washington en Londen een illusie gebleken) in het van de schrik bekomen, zuinige vaderland gingen stemmen op voor een onderzeebootvloot, inplaats van de zware schepen. Doch er waren ook felle tegenstanders.

Het nieuwe domein boven het water

1924 „Voor en tijdens de behandeling der vlootwet is door sommigen reclame gemaakt voor het nieuwe strijdmiddel: het vliegtuig. Deze hebben getracht de voordeelen van het vliegtuig boven het oorlogsschip te bewijzen, maar ik ben van meening dat zij, door de controversie: vliegtuig-oorlogsschip te scheppen, de zaak vertroebeld hebben. Met deze tegenstelling komt men geen stap verder. Er zijn honderd voordeelen te noemen van het vliegtuig boven het oorlogsschip en honderd voordeelen van het oorlogsschip boven het vliegtuig. (. .)

In de vlootwet staan ook vliegtuigen genoemd. Van Regeeringszijde is bevestigd, dat in het luchtwapen in de vlootwet voldoende voorzien was. Dit is m.i. een onjuiste voorstelling van zaken; niet in het *luchtwapen*, maar in een *luchtverkenning* is met de sterkte van vliegtuigen der vlootwet *voldoende voorzien*. Het aantal der vliegtuigen, die geacht kunnen worden offensieve oogmerken te kunnen dienen, nl. de bombardeer- en gevechtsvliegtuigen, is zoo gering, dat van een *luchtwapen* niet kan worden gesproken.” (Kap art VAN SANTEN, ORG 1923/24, p. 560 en 576).

Geïmpulseerd door de eerste wereldoorlog hebben de volgende decennia zeer sterk gestaan in het teken van de ontwikkeling van de luchtvaart. De vlucht van de Marineluchtvaartdienst echter, begonnen in het laatste jaar van die oorlog, heeft vele „downs” gekend. Meer dan eens werd door bezuinigingen, vernieuwing of vervanging van het materieel uitgesteld of in het geheel niet uitge-

voerd. Zoals meer is voorgekomen, heeft ook het bestaan van deze nieuwste dienst meerdere malen aan een zijden draad gehangen.

1924 „De *kustverdediging* geschiedt door de landmacht; in laatste instantie door het veldleger; de in Nederland aanwezige Marine vervult de bescheiden rol van versperring der zeegaten. De Marine heeft nu ten behoeve van de landmacht de taak op zich genomen, te verkennen of een transportvloot in aantocht is op onze kust. Daar deze verkenningen geschieden in een strook van 40 mijl = 72 K.M. buiten de kust, is er bij den tegenwoordigen hoogen graad van bedrijfszekerheid der motoren geen bezwaar tegen, daarvoor landvliegtuigen te gebruiken, waardoor de groote voordeelen van deze boven watervliegtuigen, nl. grootere snelheid, betere geschiktheid voor het luchtgevecht, enz. zouden worden uitgebuit. Zelfs in Marinekringen begint dit inzicht den laatsten tijd veld te winnen.

Wat de *luchtverdediging* betreft (..) deelt de Marine blijkbaar niet het inzicht, dat vliegtuigen voor verdediging van objecten aan de kust tegen aanvallen uit de richting der zee volkomen nutteloos zijn.

De nadering kan niet spoediger geconstateerd worden dan door de kustwachtposten, d.i. hoogstens 10 K.M. uit de kust. (..) De 10 K.M. worden door bombardeervliegtuigen in 4 minuten doorvlogen. (..) In dien tijd kan de melding nog niet eens op het vliegveld zijn aangekomen; de jagers zullen dus *op* hun eigen vliegveld vernietigd worden. Op deze gronden kom ik er toe, het bestaansrecht van een marineluchtvaartdienst voor Nederland in twijfel te trekken.” (Kap art VAN SANTEN, ORG 1923/24, p. 554/55).

Verskillende malen werd gepoogd een fusie van de Marineluchtvaartdienst met de Luchtvaartafdeling te Soesterberg tot stand te brengen. In 1927 kwam een bezuinigingscommissie tot de conclusie, dat de Marineluchtvaartdienst in Nederland kon worden opgeheven. Na 1931 meende de commissie-WELTER zelfs dat de Marineluchtvaartdienst onder alle omstandigheden moest worden opgeheven, ook indien er niet bezuinigd moest worden.

Als bij de onderzeedienst, moest ook voor deze nieuwe dienst een nieuwe oorlog, vervuld van vliegtuigen, de waarde tonen. Tegen Duitsland, tegen Japan – boven de Indische Oceaen, boven Normandië – leverde de Marineluchtvaartdienst zijn aandeel.

Een Militaire Willemsorde, een nieuw Koninklijk vaandel waren de bekroning.

AERA POSSIDEO AC MARE- Die De Lucht Beheerst En De Zee.

Na de vloed opnieuw de eb

1930 „Dit alles weten de belligerenten natuurlijk evengoed als wij, en, indien zij uit de oorlogsvoorbereiding van Ned. Indië de overtuiging gekregen hebben, dat een actieve geest heerscht bij den verdediger, dan zal de wetenschap, dat een bezetting van Ned. Indisch gebied hoogstwaar-

schijnlijk slechts zeer tijdelijk zal kunnen zijn, een belangrijk argument zijn om onze onzijdigheid te eerbiedigen." (Kltz FÜRSTNER, ORG 1930/31 p. 209).

Een beheerste cri de coeur in een tijd van economische crisis van een marine-officier, die zelf, in de catastrofe tien jaar later, de zeestrijdkrachten zou bevelen. De eb had al veel eerder ingezet. Heette de opdracht aan de Staatscommissie in 1920 nog: „een aanbouwplan, om met hetgeen reeds voorhanden en in aanbouw is, te geraken tot de vorming van een logisch samenstel van de vloot," (voorstel o.a. 4 kruisers, 24 jagers, 54 onderzeeboten, 150 vliegtuigen etc!) een nieuwe Staatscommissie in 1922 kreeg reeds te horen rekening te houden met de zorgelijke toestand van de Nederlandse en de Nederlands-Indische financiën. De ontwerp-Vlootwet werd in 1923 met 50 tegen 49 stemmen afgestemd! In 1925 mislukte een poging om de helft van het vlootplan in een wet vastgelegd te krijgen. Nauwelijks had het nieuwe kabinet in 1929 een nieuw 50% van het minimum vlootplan ingediend, of de economische crisis riep een bezuinigingscommissie in het leven, om het gehele marinebestel onder de loupe te nemen.

Deze commissie-IDENBURG suggereerde o.a. de opheffing van de marineluchtvaartdienst in Nederland, van het korps mariniers, van de werf te Hellevoetsluis, rantsoenering van brandstoffen en inventarisgoederen, inkrimping van het vaste personeel door intensiever gebruik van zeemilitie en marine-reserve en een meer efficiënte administratie, zomede ook opheffing van het departement van marine in Batavia. Ja, zelfs werd overwogen een jaar of meer geen officieren op te leiden. Op het moment van laag-laagwater voor het eerst sinds mensenheugenis muitende bemanning.

Het tijt keert langzaam

1934 „M.H. officieren van beide legers (. . .) betreft ons meer in Uwe beschouwingen, in Uwe oefeningen op de kaart en in 't terrein en bereidt ons zoo een mobilisatie- en oorlogsbestemming, die voor U en voor de Koninklijke marine, dus voor het land, zeer waardevol zal zijn.

Wij kunnen strijden – per mare et per terram." (Kap der mariniers W. A. J. ROELOFSEN, ORG 1933/34, p. 331).

Ook het Korps Mariniers kwam in deze dagen (weer eens) in ernstige verdrukking. Alhoewel, vanaf de oprichting door kolonel J. W. BARON VAN GHENT in 1665 (precies 200 jaar vóór de behoefte aan wetenschap van de krijg zijn uitdrukking vond in de oprichting van een Vereniging), dit oudste korps zich amfibische, disciplinaire en ceremoniele vermaardheid had verworven, kon dit niet verhoeden dat meer dan eens het voortbestaan ernstig gevaar liep. In 1901 bijvoorbeeld was de officiersopleiding gestopt, „gewone"

zee-officieren zouden voortaan bij de mariniersdetachementen worden ingedeeld. In 1907 werd zelfs het voorstel gedaan het korps geheel op te lossen en uit te laten sterven. Als gevolg van de diepe indruk, die de landingen in de eerste wereldoorlog in Nederland maakten, werden eigen officieren voor het korps weer in ere hersteld. Vijftien jaar later evenwel stond men opnieuw met de rug tegen de muur. Sindsdien hebben een nieuwe oorlog vol van geweldige landingen, Nieuw-Guinea en een taak in een nieuwe volkerenorganisatie opnieuw het fiere oude vaandel geschraagd. *QUA PATET ORBIS - Zo Wijd De Wereld Strekt.*

1934 „De wetenschap dat geen bovenwaterschepen met gevechtskracht aanwezig zijn, laat het den vijand vrij zich naar behoefte te verspreiden. Een zeer groot aantal lichte vaartuigen met mitrailleurs, licht geschut, dieptebommen bewapend, kan, verspreid over den archipel optredend, ongestraft en zonder risico's, zeegebieden patrouilleeren en daardoor de onderzeeboten hun bewegingsvrijheid ontnemen en tot machteloosheid doemen, de kusten afzoeken en de vliegtuigen de hulpsteunpunten ontnemen, waardoor hun actie onmogelijk werd gemaakt. Het vliegwapen blijkt in dat geval een reus op leemen voeten.” (Ltz I VAN TIJEN, ORG 1933/34, p. 262).

Van de voorstellen van de commissie-IDENBURG werd door de regering weinig overgenomen, maar wel werd weer een andere commissie benoemd. Deze kreeg de opdracht te onderzoeken of door wijziging in de onderlinge verhouding der strijdonderdelen van de zeemacht, met name door een uitbreiding van de maritieme luchtmacht, tegen een gelijktijdige vermindering van bovenwater materieel, een besparing van betekenis op de militaire uitgaven verkregen kon worden.

1936 „Als oud zee-officier gaat mijn hart uit naar den kruiser, maar mijn verstand zegt mij, dat onze defensie in verband met de beschikbare middelen met een krachtige luchtmacht het beste verzekerd zal zijn”. (Vice-admiraal b.d. Mr. JAGER, ORG 1935/36, p. 188).

In het voorgevoel van de komende storm zochten velen naar het wonder om de overmacht te keren; was het vroeger de onderzeeboot geweest, nu leek het vliegtuig het tovermiddel; of desnoods vliegtuig en onderzeeboot beide, om de dure harmonische opbouw te vermijden. Onder al deze polemiek liepen geleidelijk aan toch wel meer schepen van stapel: na lang wachten de derde kruiser, modern van lijn, fraaie torpedobootjagers, prachtige onderzeeboten. Uiteindelijk kruiste een klein, doch keurig eskader door de uitgestrekte tropische wateren. Bijwijlen gealarmeerd door wat Japanese spanning buitelden drie onderzeebootdivisies door de gordel van smaragd.

HOOFDSTUK 2

1937 „Ons economische leven is in Holland een der zwakke punten van ons oorlogspotentieel, het ligt voor de hand dat een vijand ons hier zal trachten aan te tasten. Boven land zal dit d.m.v. den luchtoorlog geschieden, ter zee door aanvallen op onze handelsverbindingen, *ook al oefenen onze bondgenooten de heerschappij ter zee uit!*

Snelle bovenwaterschepen, onderzeeboten, onderzeebootmijnenleggers en vliegtuigen grijpen nu eenmaal over deze heerschappij ter zee heen! Dit alleen al maakt de stationneering van een kruisergroep, hier te lande noodzakelijk, terwijl daarenboven het kunnen beschikken over zeegaande oorlogschepen en een eigen maritieme vliegdiens evident is. (. . .) *De opvatting als zou in alle oorlogsgevallen de taak van de Marine zich hier te lande kunnen beperken tot zuivere kustverdediging, kan niet worden gehandhaafd.*” (Ltz I A. J. BUSSEMAKER, ORG 1937/38, p. 77).

De crisis in de Europese verhoudingen in 1938 maakte het duidelijk, dat ook in Europa groot gevaar dreigde. Verschillende plannen werden aan de volksvertegenwoordiging voorgelegd. Te laat! Een nieuwe wereldoorlog begon.

Als laatste strohalm klemde Nederland zich vast aan de neutraliteit.

Het volgende jaar reeds trokken Duitse legers over Neerlands grenzen. Twee jaar later volgde de maritieme overweldiging van het andere deel van het Koninkrijk aan gene zijde van de aarde. „Over de vijandelijke heerschappij ter zee grijpende”, bracht de Ltz I Bussemaker toen zelf in bekwame onderzeebootaanval enige Japanse transportschepen tot zinken.

Hij opende daarmee een nieuwe rij van maritieme oorlogsridders M.W.O. – posthuum.

De tweede wereldoorlog

Geen bijdragen aan de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, wel zoveel mogelijk bijdragen aan de bondgenootschappelijke oorlogsinspanning; op zoveel mogelijk gevechtsfronten, op en onder water en in de lucht.

Een oorlog, waarin bijna de extremen zegevierden, de lucht vervuld van vliegtuigen, de zee van onderzeeboten. Tenslotte won toch weer de „harmonische” sterkste. Massale zwaar beschermde konvoien, landingen op gigantische schaal. Een oorlog getekend door de tweede technische revolutie: magnetische en acoustische mijnen, onderwaterdetectie, radar, steeds snellere elektronische verwerking van gegevens.

Even voor de finale: raketten. Toen de atoombom. De apocalypse van Hiroshima markeerde het einde van de strijd. En het begin van een nieuwe, nucleaire, era.

De verbijsterende ontwikkeling na de oorlog

1946 „Ditmaal zijn het de vuurpijl en de plutoniumbom, die het einde van alle groote schepen beteekenen, en op mijn reis door Amerika hebben jonge enthousiaste Amerikaansche vrienden mij uit zitten leggen hoe de guided missiles met atoomenergie en snelheden van duizenden meters per seconde in een toekomstigen oorlog ieder schip en ieder vliegtuig weg zullen blazen, zoodat men alles wat vaart en vliegt, gerust op de oude roesthoop kan gooien.

(. .) de geschiedenis leert, dat tot nu toe met de komst van een nieuw wapen, het totaal aantal wapens zich alleen maar uitbreidt. De komst van een nieuw wapen had nooit als gevolg, dat een ander wapen volkomen verviel.” (Kltz SALM, ORG 1946/47, p. 20-30).

De vraag rees na de tweede wereldoorlog in hoeverre Nederland nog wel in staat zou zijn de enorme vlucht, die de wapentechniek had genomen, bij te houden. Wederopbouw was noodzakelijk, maar een onderzoek naar alle beperkingen en mogelijkheden was allereerst op zijn plaats.

De Noord Atlantische verdrags-organisatie

1950 „Nederlands aandeel in de taken van de geallieerde zeestrijdkrachten in het NATO-gebied omvat: het leveren van een bijdrage aan de konvoibescherming, de offensieve actie en de onderzeebootbestrijding op de oceaan; het, met enige geallieerde hulp, veiligstellen van de zeeverbindingen door de Zuidelijke Noordzee (. .), en het verlenen van steun aan de flanken van het leger.” (Kltz KOUDEIJNS, ORG 1950/51, p. 86).

Wat Nederland kan presteren werd een bijzonder belangrijke zaak, toen in 1949 de Noord Atlantische Verdrags Organisatie werd opgericht, als gevolg van de hechte band tussen West-Europa en Noord-Amerika. Het maritieme aspect van die wereld-historische alliantie was één van de redenen, waarom de Koninklijke marine een belangrijke taak kreeg toegewezen.

Het personeel: de „brave lieden” A.D. 1950

1953 „De geschiedenis heeft vele malen bewezen, dat een materieel minder sterke vloot, die was bemand met een bezielde en goed geoefend personeel, een sterkere vloot heeft verslagen. (. .) Verdeeld naar het dienstverband bestaat dit personeel uit 16.325 beroeps, 1.015 man behorende tot de Koninklijke marine-reserve en 5.660 dienstplichtigen. Duidelijk blijkt hieruit dat de personeelspositie in de Koninklijke marine nog steeds wordt beheerst door de beroepsmilitairen.” (Kltz VAN DER MEY, W. J. 1953, p. 55, 57 en 58).

De sterke vertechnisering en daardoor in zeemans-zin ontspecialisering van de marine, maakte een inschakeling van en uitwisseling met het civiele technische potentieel steeds meer doelmatig. Zowel kwantitatief als kwalitatief spreekt deze tendens uit de feiten. De maximum leeftijd bij aanneming werd gebracht op 18 jaar, het kontrakt verkort tot zes jaar. De dienstplicht groeide geleidelijk van 8 tot 21 maanden. Het even voor de eeuwwisseling ingestelde instituut van de Koninklijke marine-reserve groeide van een handjevol beëdigde gezagvoerders (die de reservevlag mochten voeren) tot een uitgebreide organisatie, waarin o.m. werd opgenomen het personeel van loodswezen, betonning, bebakening en verlichting.

1953 „In een moderne marine is de opleiding buitengewoon belangrijk. De vakkennis, die van het personeel in het algemeen wordt gevraagd, is zeer hoog.

(. .) Reeds in de oude tijd zei men niet zonder reden: „Een vrouwenhaar trekt sterker dan een Marszeil”. In onze tijd zijn de gevolgen van dit verschijnsel ook bijzonder sterk, omdat de ex-marineman zonder enige moeite in het huidige arbeidsproces wordt opgenomen.” (Kltz VAN DER MEY, W. J. 1953, p. 59 en 58).

De afgelopen honderd jaar brachten een grote verandering te weeg onder de samenstelling van de bemanningen der marineschepen.

De ingewikkelde structuur van het moderne oorlogsschip maakte een steeds veelzijdiger specialisatie van het personeel noodzakelijk. In de loop van de laatste decennia ontstonden enkele tientallen categorieën beneden de rang van officier. Naast de oude vertrouwde matroos, bottelier, kok, hofmeester, seiner, machinist, konstabel en torpedomaker ontstond de elektromonteur, telegrafist, vuurleidingkonstabel, radio-radarmoniteur, de navigatie-gevechts-informatiedienst, de onderzeebootbestrijdingsdienst, de vlieger, vliegtuigmaker, etc. Het gevolg was dat vele goede opleidingen in het leven werden geroepen met als bijverschijnsel een stimulans voor de werving en een stimulans voor het verloop. Het florerende bedrijfsleven bood veel voor de arbeidskracht, die, naast een prima technische bekwaamheid aan boord van Hr. Ms. schepen, een grote graad van discipline en verantwoordelijkheidsbesef was bijgebracht.

1957 „Klinkt het nu van vooruit: vrijheidsbeperving, gebrekkige accommodatie, onvoldoende recreatie, weinig „privacy”, het matrozenpak te „vlug” voor ouderen, de bevorderingsgang te traag vergeleken bij leger en luchtmacht, de tucht en de hap iets verouderd, te streng de orde en regelmaat, te veel controle, te weinig waardering voor opleiding en technische kennis en (terzijde) in het algemeen te weinig stoffelijke waardering.

Hr. Ms. JAVA (vóór de verbouwing).

tijdens een bezoek aan Sydney in oktober 1930. Te water gelaten in 1921. Bemanning 474 koppen; waterverplaatsing 7.050 ton; 10 kns van 15 cm, 4 kns van 7,5 cm semi-aut., 2 vln. In 1934/35 vond de verbouwing plaats.

„1919. In het algemeen moet meer gedaan worden om de schepelingen in Indië gelegenheid te geven aan den wal op behoorlijke wijze ontspanning te vinden, de thans bestaande toestand is onhoudbaar; een groote stap in de goede richting zou reeds kunnen worden gedaan, door ieder jaar (....) het eskader eene reis naar Australië, Japan of Amerika te laten maken.” (Ltz I VAN HENGELO, ORG. 1918/19, p. 321).

MARINIERS. LANDINGSOEFENING OP TEXEL met een L.C.A. (1960).

BEVOORRADING OP ZEE VAN TWEE FRIESLAND-KLASSE
ONDERZEEBOOTJAGERS DOOR H.M.s. KAREL DOORMAN.

Klinkt het van achteruit: geld speelt eigenlijk geen hoofdrol, plezier in het werk, vaderland en vorst, een officium nobile, het roemruchte verleden, meer varen, een leven van stavast, streng doch rechtvaardig, aanmoediging en beloning, doeltreffend gebruik, waardering en erkenning van het soort." (Kltz J. VAN DAPPEREN, W. J. 1957, p. 41).

Met haar eigen kleur spiegelde de marine de stromingen in de omringende maatschappij. De vrijheid, gelijkheid en broederschap – franse stijl verliep tegen het midden van de vorige eeuw naar een patriarchaal liberalisme, dat op zijn beurt weer naar het felle socialisme rond de eeuwwisseling, dat weer naar de tijd van een ontlukende meritocratie.

1957 „Eigenlijk eerst vanaf die tijd stortten de sociale wetenschappen zich uit over het bedrijfsleven. Zij het gedreven door een individualistische wereldbeschouwing van driften, instincten en behoeftebevrediging, zij het volkomen bepaald door de krachten van de omgeving. Zij het zoekend naar een middenweg voor een vrij „Ik” tussen deze geweldige machten aan weerszijden. (. . .) Door de turbulentie van materie, intellect en sentiment breekt langzaam een nieuwe wijsheidsstroom van een – men zou bijna zeggen – devote aanpassing aan de sociale werkelijkheid.” (Kltz VAN DAPPEREN, W. J. 1957, p. 47).

En met deze steeds meer wetenschappelijke, sociale en financiële aandacht eisende marine-mens zocht Nederland zijn bescheiden maritieme plaats in de Atlantische gemeenschap en in de nieuwe maritieme driehoeksverhouding: onderzeeboot-vliegtuig-bovenwaterschip.

Onder water: de wereld rond

1952 „En dan staat toch ook al in de vrij nabije toekomst de onderzeeboot met atoomaandrijving voor de deur.

Een onderzeeboot in de ware zin des woords, in staat om, gedurende een patrouille van weken, zonder onderbreking onder water te blijven met het vermogen om gedurende die patrouille, voor zolang als dat nodig mocht worden geacht, een snelheid te lopen van circa 30 zeemijlen per uur, met het gevolg dat de snelste oppervlakteschepen haar nauwelijks bij kunnen houden, nog afgezien van het feit, of zij bij die vaart kans zien om met enig detectiemiddel contact met de onzichtbare vijand te kunnen houden.” (Ltz I Cox, ORG 1951/52, p. 118/19).

Met de ontwikkeling van de door kernenergie voortgestuwde onderzeeboot trad in de oorlog tevens een nieuw tijdperk in. De vrijwel ongelimiteerde driedimensionale bewegingsvrijheid van deze boot, rond de wereld en onder het eeuwige ijs, maakte geheel

nieuwe afweermaatregelen noodzakelijk. Het lag voor de hand, dat een afweermiddel werd gezocht, dat opereerde in hetzelfde medium als de vijand en zo stelden de Amerikanen in 1952 hun eerste onderzeeboot in dienst, die speciaal was ontworpen voor het verkennen en aanvallen van soortgenoten.

Daarnaast noopten de hoge snelheden van de vijandelijke boten tot een verdediging in diepte, waarbij het vliegtuig grote diensten kan bewijzen. De dieptebescherming richtte zich op operaties van offensief-defensieve jachtgroepen, die op grotere of kleinere afstand van de convooien opereerden. De jachtgroepen werden geformeerd rond lichte vliegkampschepen.

Maar het probleem werd er niet kleiner om: *vele* vliegtuigen zijn nodig om de onderzeeboot vrijheid van handelen te ontnemen in de uitgestrekte zeegebieden die moeten worden beslagen, *dure* vliegtuigen om hem inderdaad te ontdekken, aan te vallen, vast te houden en te vernietigen.

1954 „Wat betreft de torpedobewapening valt een verdere ontwikkeling waar te nemen naar de tactiek van lange afstand-schoten met zeer snelle torpedo's al of niet voorzien van een zigzag-loop nabij het doel (. .).” (Ltz I FENNEMA, W. J. 1954, p. 60).

In de jaren zestig kwam zelfs een torpedo in gebruik, die zich uit het water verhief, zich door de lucht met grote snelheid als een raket verplaatste om daarna weer onderwater met actieve middelen zijn doel op te zoeken en te vernietigen.

1960 „Om eenzelfde bescherming te kunnen geven, zullen nu meer escorteurs nodig zijn, want de zoveel snellere moderne onderzeeboten kunnen een convooi, onder water varende, inhalen. Ook de achterkant moet dus voortaan beschermd worden. Het staat dus wel vast, dat wij een schromelijk tekort aan onderzeebootjagers hebben, zelfs als we de oude schepen uit de vorige oorlog meetellen. (. .)

Tegenover de zeer veel snellere, en daardoor moeilijker aan te vallen, onderzeeboot van deze dagen, staan ook nieuwe en veel krachtiger wapens, dan in de vorige oorlog werden gebruikt. (. .) Als die wapens in voldoende mate aanwezig zijn, zal het gevaar opnieuw bezworen kunnen worden. Maar op het „voldoende” komt het aan. (. .) Vervanging en uitbreiding van de onderzeeboot-bestrijdingsmiddelen is dringend nodig. (. .)

De Russische beer heeft leren zwemmen. (. .) Een nieuwe maritieme macht van de eerste grootte is de laatste jaren ontstaan en vormt een voor ons dodelijke bedreiging. Het wordt tijd dat wij wakker worden en ons tegen dit nieuwe gevaar gaan wapenen.” (SbN J. F. W. NUBOER, ORG 1960/61, p. 14/15).

Bewust van het belang van deze oorlogsbijdrage concentreert de Koninklijke marine zich sterk op de jagers: vooruitstrevende

typen werden gebouwd, weer nieuwere fregatten lopen van stapel voor tijdige vervanging. Het wapen bij uitstek is de door kern-energie voortgestuwde onderzeeboot zelf. In de begroting 1965 werd de eerste termijn van de bouw van een dergelijke boot voor de Koninklijke marine door het parlement goedgekeurd.

In de lucht: sneller dan geluid

1947 „Ik geloof dat het meesterschap ter zee niet langer een planimetrisch probleem is, doch dat het een „ruimte-probleem” geworden is. In hoeverre het strategisch en tactisch belang van de ruimte boven de zee zal gaan overheersen over het belang van het zeeoppervlak, zal de toekomst moeten leren. Persoonlijk geloof ik, dat in de toekomst de hoofdkracht van de macht ter zee zich zal verplaatsen van het zee-oppervlak naar de ruimte daarboven. (. .)

Verder zijn er nog de volgende lessen:

a. Er zijn meer vliegtuigen benodigd om een schip op zee of in een haven te beschermen, dan om het te vernietigen. Het gebruik van schepen zou derhalve beperkt moeten worden tot omstandigheden, waarbij het gebruik van schepen volstrekt noodzakelijk is.

b. Luchtstrijdkrachten betekenen voor zeestrijdkrachten een veel groter gevaar dan voor andere soorten strijdkrachten (. .). (Off. vlieger I WITHOLT, ORG 1947/48, p. 169/171).

1954 „In de jaren 1920–1922 beschouwde men het vliegekampschip nog als een hulpschip voor de vloot. Slagschepen bleven als kapitale schepen de kern vormen en deze opvatting bleef behouden, totdat in de tweede wereldoorlog daarin een zeer ingrijpende wijziging kwam. (. .)

Men vindt het [vóór W.O. II] zeer nuttige schepen, maar men is toch onzeker over hun waarde in de oorlog en wel voornamelijk, omdat vliegekampschepen licht zijn te beschadigen, dus kwetsbaar zijn voor kanon en torpedo, voorts beperkt zijn in hun operaties met vliegtuigen (beperkte afmeting vliegdek, het noodzakelijk in de wind opdraaien bij af- en aanvliegen), brandbaar door de grote hoeveelheden benzine die moeten worden meegenomen en tenslotte moeilijk waterdicht in te delen door de grote ruimte van de hangar. Men ziet vliegekampschepen nog niet als het voornaamste en als het kapitale schip van de vloot, zoals zij zich in de tweede wereldoorlog ontpopt hebben. (. .)

In verband met de grote uitgestrektheid van de zeegebieden zullen van de wal opererende vliegtuigen niet altijd in voldoende aantal beschikbaar kunnen zijn op het moment, dat zij nodig zijn. Zoals ik in mijn voordracht reeds naar voren bracht, combineren vliegekampschepen de strategische mobiliteit van de vliegbasis met de gunstige tactische mogelijkheden van vliegtuigen,

die hun opdracht aanvagen zo dicht mogelijk bij het doel. Hier kan op verrassende wijze en op de juiste tijd en plaats een concentratie van vliegtuigen worden uitgebracht in gebieden, waar dit voor aan de wal gebaseerde vliegtuigen onmogelijk is. (. .)

Wel zal de verdere ontwikkeling van de Helicopter van invloed zijn op de onderzeebootbestrijding. (. .) Dit zou ten gevolge hebben, dat de inrichting van het vliegekampschip wat vliegdek betreft belangrijk zal kunnen worden vereenvoudigd en dat men dan eigenlijk niet meer kan spreken van een vliegekampschip zoals dat in de tegenwoordige vorm bestaat. Naar mijn mening echter zal ook bij het gebruik van Helicopters een schip als vliegbasis nodig zijn. (. .) In het algemeen ben ik van mening, dat wellicht de vorm van het vliegekampschip in de toekomst zich misschien belangrijk zal wijzigen, doch dat men in de zee-oorlog behoefte zal blijven voelen aan varende vliegbases." (Ktz vlieger VAN OLM, ORG 1953/54 p. 93, 94 en 108).

De toegenomen betekenis van het luchtelement in de oorlog ter zee, vond in de Koninklijke marine uitdrukking in de aanschaf van een vliegekampschip. In de zestiger jaren was dit schip uitgerust met een squadron onderzeebootbestrijdingshelicopters van het type SH-34 J en een squadron onderzeebootbestrijdingsvliegtuigen van het type S-2A. Het squadron Seahawks, dat tot 1964 de luchtverdediging van het Nederlandse vlootverband voor zijn rekening nam, werd in dat jaar uit dienst gesteld. Daarna werd deze luchtverdedigingstaak overgenomen door Hr.Ms. Kruiser de Zeven Provinciën.

1955 „Deze mijnenleggers [vliegtuigen] kunnen bovendien op elk tijdstip dat zij dat wensen, op het operatiegebied terugkeren om de mijnen aan te vullen. Hierdoor kan de vijand de geallieerden dwingen een groot aantal mijnenbestrijdingsmiddelen operatief te houden en aan bepaalde vitale gebieden te binden. Het is mogelijk, dat magnetische mijnen een dergelijke gevoeligheid gaan krijgen, dat zij practisch niet meer veegbaar zijn met mijnenvegers. Er zijn reeds aanwijzingen dat de U.S.A. in deze richting denken. De nodige proefnemingen worden genomen door veegtuigen te slepen met helicoptères." (Kltz ELFFERICH, ORG 1954/55 p. 70, 77 en 78).

1959 „Het is genoegzaam bekend, dat de zeewegen voor de NATO-landen van vitaal belang zijn. Het ligt dus voor de hand, dat bij een totale oorlog de vijand zal trachten het gebruik van deze zeewegen te beletten: niet primair voor eigen gebruik, doch om de „Achillespees" van het Westen, de aanvoer over zee, af te snijden. (. .) Het openhouden der zeewegen is dus strategisch een defensieve zaak. In ieder van deze defensieve aspecten van de zeeoorlog vindt het luchtwapen een toepassing.

Ook in de offensieve taak van de zeestrijdkrachten speelt het luchtwapen een belangrijke rol, welke varieert van het verlenen van tactische steun bij amfibische landingen, tot strategische bombardementen ver landinwaarts.

Samenvattend kunnen wij de taak van het maritieme luchtwapen als volgt formuleren:

1. verkenning;
2. onderzeebootbestrijding;
3. luchtverdediging;
4. aanvallen op zee- en landdoelen;
5. luchtlandingen bij amfibische operaties;
6. mijnenleggen en -vegen."

(Ltz vlieger I IDZERDA, W. J. 1959, p. 37-38).

Voor deze taak beschikt de Koninklijke marine – behalve over het vliegkampschip met haar geëmbarkeerde vliegtuigen – in 1965 over lange afstand maritieme patrouillevliegtuigen van het type P-2H, van de wal opererende onderzeeboot bestrijdingshelicopters van het type (I) HU-1, alsmede ondersteuningseenheden.

Boven water: een super wapen

1957 „Het wapen in welks ontwikkeling de meeste vooruitgang is te constateren, is de middelbare- of lange-afstand ballistische raket, die algemeen als de meest gevaarlijke wordt beschouwd, aangezien geen geleiding nodig en storing dus onmogelijk is, terwijl de enorme snelheid interceptie, althans tot nu toe, onmogelijk maakt. Vóór afvuren moet als trefpunt een bepaalde geografische plaats op aarde worden ingesteld, aangezien geleiding niet plaats heeft. Hieruit volgt, dat dit wapen uitsluitend bruikbaar is tegen stationaire doelen, of althans tegen doelen die zich niet noemenswaardig kunnen verplaatsen tussen het moment, dat de een of andere verkenning hun positie aangeeft en het moment, dat de raket wordt afgevuurd.

Tegen zeestrijdkrachten is het derhalve onbruikbaar, en dus ongevaarlijk.

Omgekeerd echter, kan ieder schip dat in staat is dergelijke projectielen af te vuren – waaronder in de zeer nabije toekomst de onderzeeboot – deze wél gebruiken tegen stationaire doelen te land, dus havens, vliegvelden enz. te veel om op te noemen, mits de geografische plaats maar voldoende nauwkeurig bekend is.” (Ktz VAN OOSTROM SOEDE, ORG 1956/57, p. 169).

1958 „Wij moeten kruisers bouwen als luchtverdedigingsschip en wat zij dan verder daarnaast nog als taak vinden te doen, laten zij die volbrengen. Maar ons hoofdoeffensief vermogen zal liggen boven water in het vliegtuig, onder water in de onderzeeboot.” (Kltz vlieger SJERP, ORG 1958/59, p. 17).

1958 „En wat stellen wij daar tegenover? Zijn wij in staat om sterke Russische kruisereskaders tegen te houden? Met welke schepen? Naar mijn mening zullen onze gemoderniseerde kruisers op dit punt zeer goed werk kunnen verrichten. Ik ben dus voorstander van het behoud van die kruisers, hoewel ik natuurlijk goed weet, dat daar grote nadelen aan verbonden zijn.” (Kol inf KNIL b.d. FEUILLETAU DE BRUYN, ORG 1958/59, p. 12).

1958 „Het is een algemeen bekend feit, dat de Russen over een groot aantal kruisers beschikken. Dit zijn er 30 à 40 op het ogenblik. (. .) Deze kruisers, wanneer zij eenmaal weten uit te breken uit hun Noordelijke bases of hun bases in Oostelijk Siberië, kunnen onder onze koopvaardij een ravage aanrichten, die niet te beschrijven is. (. .)

Kruisers die in het midden van de Atlantische en de Stille Oceaan opereren, lijken mij toch wel moeilijk aan te komen door middel van vliegtuigen. (. .) Ik geloof wel degelijk, dat wij, evenals dit in de twee vorige wereldoorlogen het geval is geweest, erop moeten rekenen, dat een gedeelte van de vijandelijke kruisers zal weten uit te breken, de oceanen zal weten te bereiken, en dat wij die alleen maar met succes kunnen opruimen, door daar eigen kruisers tegenover te stellen.” (Cdr Mr. BARON DE VOS VAN STEENWIJK, ORG 1958/59, p. 15).

In de loop van de zestiger jaren ontwikkelde de kruiser zich meer en meer in de richting van een anti-lucht platform. Zo werd Hr.Ms. DE ZEVEN PROVINCIEËN geheel gemoderniseerd en uitgerust met middelbare afstandgeleide grond-luchtprojectielen van het type Terrier.

De nucleaire era. Revolutie in tactiek en techniek

1956 „Deze bijzondere gevolgen van een atoomexplosie (luchtstoot, hoge temperatuur, fall out, basisnevel en vorming van hoge golven) leiden ertoe, dat de onderlinge afstanden in vlootformaties en konvooien vergroot moeten worden, terwijl de vlootverbanden en konvooien op zichzelf kleiner moeten worden om een minder groot doel te bieden.” (Kltz Jhr. DE JONGE VAN ELLEMEET, W. J. 1956, p. 12).

1957 „(. .) komen we tot de conclusie, dat *een groep schepen als geheel*, mits goed gemanoeuvreed, van tactische atoomexplosie weinig te duchten heeft. Wèl kan deze fataal zijn voor een enkel schip uit de groep. Dit leidt weer tot de conclusie, dat zelfs met tactische atoomwapens op een normaal verspreid verband *precisievuur* zal moeten worden afgegeven op individuele schepen, zij het ook, dat de nauwkeurigheidseisen voor treffers zeker lager liggen dan bij conventionele explosieven. Aan de andere kant zal, aangezien met de moderne wapens de afvuur-afstanden beduidend groter zullen kunnen zijn, de *richt-nauwkeurigheid* heus weer niet veel lager kunnen zijn dan thans, om nog een effectieve „near miss”-afstand te kunnen bereiken.” (Ktz VAN OOSTROM SOEDE, ORG 1956/57, p. 165).

1962 „Mobiele opstellingen te land zijn wellicht mogelijk, maar uiteraard is, gezien ook de geografische omstandigheden, de vloot het mobiele apparaat bij uitnemendheid. De vloot kan in de zeeën en oceanen, die bijzonder geschikt zijn om als schuilplaats te dienen, zich zonodig verspreiden om nucleaire aanvallen te weerstaan, of zich concentreren voor een offen-

sieve operatie en zich ontplooiën rond het „hartland” om eventueel verrassend op te treden, waar dit doelmatig wordt geacht. Op die wijze kan de vloot een bijzonder waardevolle bijdrage leveren aan de deterrent. En gezien het feit dat zij voortdurend haar positie kan veranderen, zal zij ook een hoge „second strike”-waarde hebben.” (Kltz COX, ORG 1961/62, p. 90).

1962 „Na de tweede wereldoorlog hebben slechts weinig deskundigen kunnen vermoeden, dat na een periode van slechts 150 jaren de energie-opwekking uit fossiele brandstoffen voor bepaalde types oorlogsschepen plotseling ouderwets zou worden. (. .)

Reeds in de dertiger jaren droomden vele geleerden van de grote hoeveelheden energie die vrij zouden komen, zodra men er in zou slagen een zware atoomkern te splijten.

(. .) ondanks vele negatieve invloeden, bracht de U.S. Navy in September 1954 als eerste kernonderzeeboot ter wereld, de „Nautilus” in de vaart. (. .) Het tijdperk van de kernvoortstuwing is begonnen. In 1970 zullen circa 120 schepen met kernvoortstuwing gebouwd zijn.” (Kltz Technische Dienst Ir. VINKE, ORG 1962/63, p. 4 en 5).

De wetenschap wijst in de toekomst

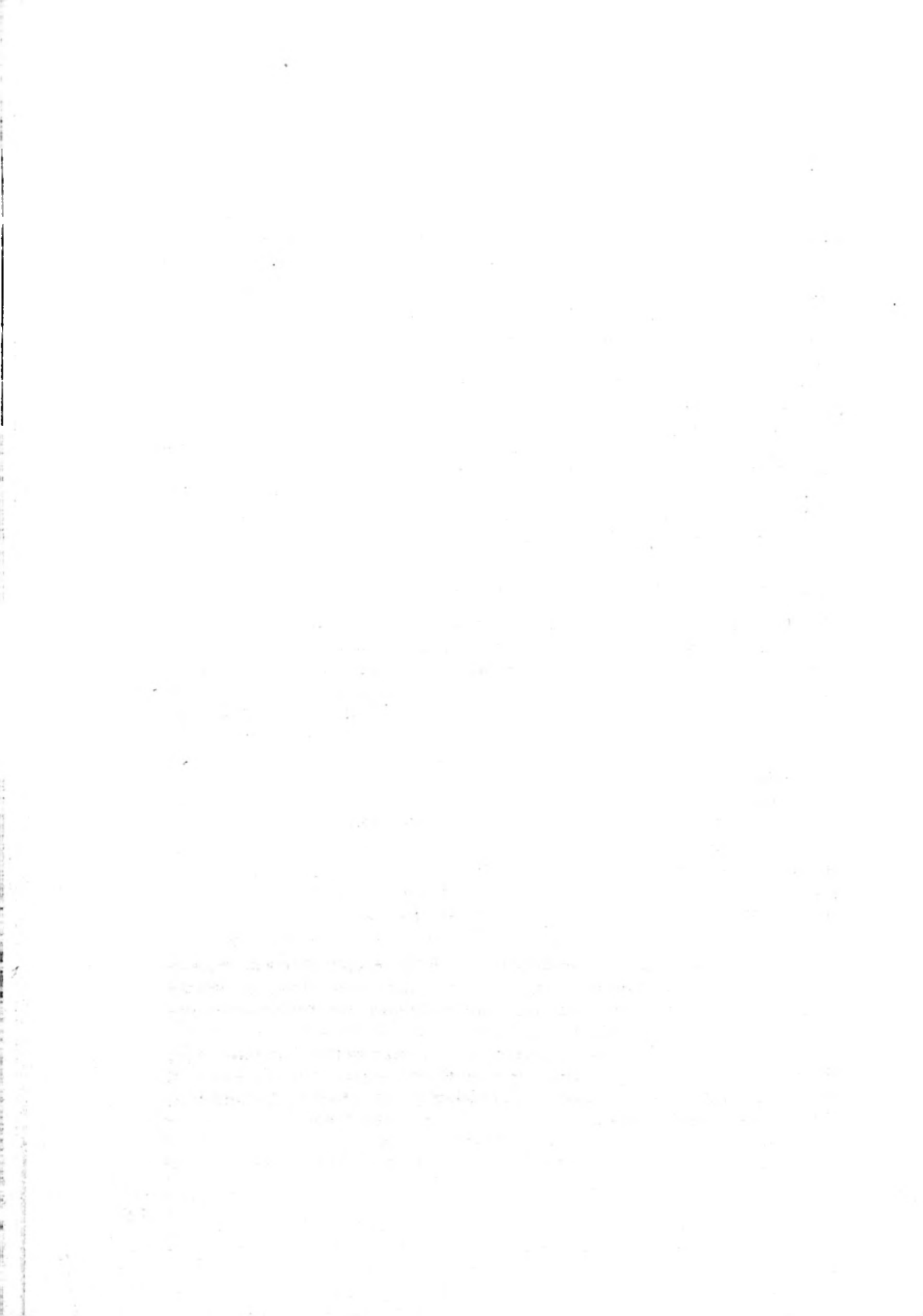
1959 „Het is van belang thans een korte opsomming te geven van een aantal problemen waarvoor bevredigende mathematische modellen zijn opgesteld en waarbinnen Operations Research door het gebruik maken van één of meer wiskundige technieken tot kwantitatieve oplossingen in staat is te komen. Bij de keuze van deze problemen werd afgezien van elk streven naar volledigheid, de keus werd beperkt tot die problemen, welke ook in de krijgswetenschap vaak om oplossing roepen.

Het zijn de volgende:

- a. het probleem der voorraadvorming,
- b. het probleem der toewijzing bij onvoldoende voorraad,
- c. het probleem der wachttijden,
- d. het probleem der optimale routing,
- e. het probleem van vervanging of vernieuwing,
- f. het probleem van verzamelen van informatie,
- g. het probleem van de onderlinge wedijver.

„(. .) Het is van het allergrootste belang dat de bevelhebbers van morgen zich reeds vandaag er op voorbereiden, dat zij in samenwerking met wetenschapsmensen van velerlei richting, hun problemen tot een optimale oplossing zullen moeten en kunnen brengen.

De Krijgswetenschap zou zich haar predikaat van wetenschap onwaardig betonen, wanneer zij geen volledig gebruik zou maken van alle haar ten dienste staande wetenschappelijke technieken (. .).” (Kltz Ir. LANGERAAR, ORG 1959/60, p. 8 en 18).

3. De Koninklijke Landmacht

1. De Oorlogsorganisatie
2. Personeelsvraagstukken bij de Landmacht. Kadervorming
3. Opleidingen
4. Taktiek Verbonden Wapens
5. Logistiek
6. Bewapening
7. Pionier- en versterkingskunst
8. Duurzame versterkingskunst
9. Biologische en Chemische oorlogvoering
10. De Landmacht en het Atoomwapen

3.1 De oorlogsorganisatie

Hoe zonderling het thans ook moge toeschijnen: er is een mobilisatie nodig geweest, om voor het Nederlandse leger tot een oorlogsorganisatie te komen.

In 1865 is het land in 7 militaire afdelingen, bestaande uit een of meer provinciën, verdeeld.

De bevelhebber in een Militaire Afdeling voert het bevel over de troepen in zijn ressort (Rec Mil 1860 p. 251). De opzet wekt herinneringen op aan de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De bevelhebbers staan rechtstreeks onder de Minister van Oorlog. Een studiebureau voor de landsverdediging, ontbreekt.

Bij de mobilisatie van 1870 wordt een Veldleger van drie divisies, elk van 2 brigades en voorts een brigade bij Groningen, den Bosch en Willemstad geformeerd, men kan beter zeggen geïmproviseerd. Veldleger en stellingleger tezamen zijn ongeveer 60.000 man sterk; hiervan was $\frac{1}{3}$ deel in de liniën en stellingen ingezet.

Er was bij de hoge leiding veel enthousiasme.

„'s Hage's artillerie en schutterij mag ik niet onvermeld laten. Ook daar hebben wij Uwe Majesteit gadegeslagen, want 's morgens vroeg ten 5 ure zagen wij U.M. al in burgerkleding er heen gaan, om zelf ooggetuige te zijn van de oefeningen, die daar gehouden werden. Ook smaakten wij het genoeg U.M. te hooren kommandeeren. Uw minzaamheid en vriendelijkheid namen elk overal voor U in,” aldus schrijft Baron H. in een brochure. ¹⁾

Maar dat is niet voldoende om een leger strijdvaardig te velde te brengen. Na de mobilisatie brengt Minister ENGELVAART een verslag uit aan de IIe Kamer; een commissie van vier Kamerleden rapporteert daarover. Dit rapport is ondertekend door STIELTJES, DE ROO VAN ALDERWERELT, BARON VAN BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY en onze Voorzitter JHR STORM VAN 'S-GRAVESANDE.

De critische zin van dit viertal is er voldoende waarborg voor, dat in het rapport niet met wierook wordt gewerkt. De critiek culmineert in de opmerking:

„De Regeering heeft zich den oorlogstoestand nooit helder voor den geest gebracht, en schijnt zulks nog niet te doen.” Doek!

In 1873 komt dan ook, onder Min GRAAF VAN LIMBURG STIRUM en duidelijk onder invloed van de opgedane ervaringen, een K.B. tot stand, waarbij, volgens de considerans „overwegende dat het noodzakelijk is, reeds in tijd van vrede het gedeelte van het leger, dat voor den dienst te velde bestemd is, in divisien en brigades in te

deelen" voor het eerst in vreedstijd het divisieverband gevormd wordt. Er worden vier divisies infanterie, elk bestaande uit 2 regn infie (brigades genoemd), geformeerd. In oorlogstijd zouden daaraan cavalerie, artillerie en genietroepen worden toegevoegd.

Min REUTHER hergroepeert in 1881 deze strijdmacht en vermindert het aantal divisies tot drie, elk drie regn infie sterk. Het aantal veldbataljons infanterie blijft even groot, nl. 36. Daar de oorlogvoering zeer versneld is (een argument, dat men overigens honderd jaar tegenkomt, en dat in het bijzonder na de Frans-Duitse oorlog wordt gehanteerd), is het, aldus redeneert hij in de M.v.T. voor de Begroting 1880, niet verantwoord om met de bezetting der liniën te wachten tot de schutterij is gemobiliseerd. Daarom deelt hij dadelijk 8 bataljons (die boven de veldbataljons kwamen) als veiligheidsbezetting der stellingen in.

Het jaar daarop komt het eerste Mobilisatievoorschrift uit. Sindsdien wordt er naar gestreefd om de vredessamenstelling zo dicht mogelijk aan de oorlogsorganisatie te doen aansluiten en het mobiliseren te versnellen.

Maar eigenlijk maakt de MILITIEWET-1901 (zie Hoofdstuk 1.4 p. 65) het eerst mogelijk een Veldleger van enige sterkte op te bouwen. De totale oorlogssterkte zou met behulp van deze wet, uit de aard der zaak geleidelijk, op 200.000 man gebracht kunnen worden, hetgeen ongeveer drie keer zoveel was als vóórdien (zonder schutterij) ter beschikking stond. Vóór 1901 waren operatiën van enige omvang buiten de liniën in feite een fictie.

De sterkere lichten maken het mogelijk weer een vierde div op te richten, hetgeen in 1905 geschiedde nadat in de voorafgegane jaren de regimenten dier divisie waren geformeerd.

Het was de bedoeling dat de Inspecteur Infanterie bij mobilisatie Commandant Veldleger zou worden; de Div Cn (die overigens alleen over hun drie regimenten infanterie permanent beschikten) stonden dan ook in vreedstijd onder zijn bevelen, maar in 1907 werd eindelijk een afzonderlijk Hoofdkwartier Veldleger opgericht.

Het duitse operatieplan- VON SCHLIEFFEN voor een aanval in het Westen, werd door zijn opvolger, Gen VON MOLTKE, omstreeks 1909 gewijzigd. In de oude opzet was een doortocht over Roermond geprojecteerd. Na de wijziging van het plan (verzwakking van de rechtervleugel ten bate van de in Elzas-Lotharingen staande troepenmacht) werd van een opmars door Limburg afgezien.

Het in schaak houden der Nederlandse strijdkrachten (en een te verwachten Britse landing in Nederland of in Antwerpen) zou te veel troepen aan de Duitse rechtervleugel, die als hoofdoopdracht had, zo snel mogelijk naar Noord-Frankrijk door te stoten, ont-

trekken. Zeker zal bij de afweging der kansen de versterking van het Nederlandse veldleger, die zich juist in deze jaren voltrok, een rol hebben gespeeld.

De MILITIEWET-1912 (COLIJN) gaf geen grotere oorlogsterkte dan die van 1901, maar zij gaf vooral een zeer goede, zij het dure, basis voor een snelle overgang van de vredes- op de mobilisatie-toestand. Voor de oorlogsbataljons en de oorlogscien waren nl. in de vredesorganisatie reeds kernen van beroepspersoneel aanwezig.

Een reorganisatie in 1913 bracht een Veldleger van 4 divisies, elk ter sterkte van drie brigades à twee regn inf, benevens een cavaleriebrigade. Het Veldleger van 1873 ad 36 bataljons was uitgegroeid tot een troepenmacht van 72 bataljons.

Vooruitgang

1913 „... om met groote dankbaarheid te erkennen, dat wij in den laatsten tijd op het gebied der defensie met zevenmijlslaarzen voorwaarts zijn gegaan. „Weerbaar Nederland” tot voor korten tijd een ijdele klank, een droombeeld, schijnt werkelijkheid te worden. Dat die metamorphose inderdaad plaats heeft, dat een krachtig vertrouwen in de toekomst zich hoe langer hoe meer baan breekt, weinigen die dit ontkennen!” (Kap inf LAMBOOIJ, ORG 1913/14, p. 74).

Maar dit stelsel eiste in vreedestijd een groot aantal officieren en onderofficieren waarvan de vraag gerechtvaardigd was, of daarvoor voldoende werk zou zijn. En na 1918 zouden alle bezuinigingsvoorstellen zich in de eerste plaats werpen op een vermindering van het aantal beroepsofficieren en onderofficieren, waarvan de salarissen naar de mening der planners een te groot deel van de oorlogsbegroting opeisten.

Als W.O. I voorbij is, ontstaat een crisis. Moet de beschikbare, in de mobilisatie verkregen, sterkte ad 450.000 man (zie Hoofdstuk 1.3) worden in stand gehouden? De in sep 1918 opgetreden Min van Oorlog JHR G. A. ALTING VON GEUSAU wil terug schakelen (de besprekingen over het Volkenbondsstatuut waren te Genève gaande) tot 200.000 man, de sterkte, die zoals wij zagen, reeds dateerde uit 1901.

Niet interen op de beschikbare 450.000 man!

1919 „Ik moet verklaren dat ik van den aanvang al het besef heb gehad, dat – indien wij ernstig bedreigd of aangevallen werden – onze legermacht absoluut onvoldoende zou zijn om maar eenigermate haar taak te vervullen. Reeds voor de eenvoudige neutraliteitshandhaving was zij ontoereikend: de bewaking van de zeer lange grenzen en kusten, de territoriale

bezettingen, de voorloopige bezettingen der liniën en stellingen en velerlei bijzondere diensten eischten zooveel troepen, dat er slechts een zwak en ten deele verspreid veldleger overbleef." (Gen SNIJDERS, ORG 1919/20, p. 78).

Een half miljoen weerbare mannen hebben we en dan is het een onverantwoordelijke luchthartigheid, zich op het standpunt te stellen, dat we het met 200.000 man best af kunnen. (ID, ID, p. 78)

Neen, een politieleger van 25.000 man!

1919 „Ontwikkelt de Volkenbond zich in de toekomst goed, dan zal ons leger slechts zeer zwak behoeven te zijn.

Een vrijwillig politieleger van 25.000 à 20.000 man zal dan voldoende zijn, zoowel als politie in tijd van vrede, als tot het leveren van een Volkenbond-contingent. 't Is ook *mogelijk*, dat de Volkenbond een mislukking wordt. Dan moeten we wederom deelnemen aan den wedstrijd in bewapening. Dan moet iedere man oefenen, dan moet er zijn invoering van den algemeenen dienstplicht. Dan zullen we ook aan 400.000 man niet voldoende hebben en krijgen we weer verbreeding van de fronten en verdunning en verwatering van kwaliteit. Naar een dergelijke wereld kan ik niet terug verlangen." (Kap inf SCHOON, ORG 1919/20, p. 94).

De waarschuwing van Gen SNIJDERS mocht niet baten: zoals reeds in Hoofdstuk 1.4 is vermeld werd de lichtingssterkte bepaald op 19.000 (à 21.500) man, een kwart van het aantal dergenen, die jaarlijks de dpl leeftijd bereikten.

Maar op den duur ontstonden grote zorgen door de steeds afnemende oorlogssterkte. Immers de zeer sterke lichtingen 1914/1919 (waarvan ook de landstormplichtigen waren opgeroepen en geoefend) uit de mobilisatie vielen 15 jaar later, dus in de jaren 1929 t/m 1934 af, en werden vervangen door de veel zwakkere lichtingen, opgeroepen volgens de Dienstplichtwet-1922.

Dit was des te erger, omdat luchtdoelartillerie, verbindingdienst, genietroepen en luchtvaartafdeling meer personeel gingen vragen.

De rekening van deze teruggang in sterkte betaalde vrijwel geheel de infanterie, die in enkele jaren ong 7/16 van haar mankracht verloor.

Een commissie voor de reorganisatie van de weermacht (Commissie - IDENBURG) kreeg opdracht om op de, in de voorgaande jaren reeds telkens opnieuw besnoeide, defensiebegroting nog een bedrag van f 25 à f 30 miljoen (K.M. en K.N.I.L. inbegrepen) te bezuinigen.

Zij kwam tot de conclusie, dat het vooroefeningsinstituut, deze militaire steen des aanstoets, (zie Hoofdstuk 3.3.) moest worden

opgeheven, en de invoering van het capitulantenstelsel voor onderofficieren (zie Hoofdstuk 3.2.), een vraagstuk, waar het leger tientallen van jaren aan had geleden, nodig was, teneinde veroudering van het beroepsonderofficierskader te voorkomen.

Inmiddels was het leger zeer achterop gekomen.

Vergelijking tussen de situatie in 1914 en 1934

1934 „Vechtwagens bestonden in 1914 niet; hoe moeten ze thans bestreden worden? Het kanon van 6 veld is daarvoor onvoldoende en een eenvoudig vlakbaan infanteriekanon van klein kaliber mankeert.

De artilleriebestrijding is sedert 1914 sterk op den voorgrond gekomen. Voldoende vuurmonden van grooter kaliber en dracht mankeeren.

't Luchtgevaar in 1914 was miniem. Doch hoe beschermen wij thans te velde onze in stelling staande artillerie, onze groote kantonnementen, onze verbindingen direkt achter het veldleger? De samenwerking artillerie-infanterie kan in de buiten-provinciën van ons land – in verband met den aard van het terrein – op moeilijkheden stuiten; ter vervanging daarvan zijn ook voor ons eenige vechtwagens van nut. Zij zijn er niet.

De betere bewapening der infanterie wil ik hierbij niet onvermeld laten, evenmin de voorziening met gasmaskers e.d. In 1914 waren van een mobiliseerende Compagnie van het veldleger steeds present de kapitein, één luitenant, één sergeant-majoor-administrateur, één sergeant-majoor-instructeur en eenige sergeanten, alle beroepspersoneel. Het opkomende verlofspersoneel meldde zich aan, voorzien van zijn wapens, die het thuis bewaarde, in een bekende omgeving bij de compagnie, waarbij het was opgeleid, waarvan de huishouding en de bevelvoering verzekerd waren. Ook de bataljonscommandanten en hun naaste omgeving waren in 1914 present, zoodat ook binnen de bataljons en binnen het regiment de aanvoering verzekerd was. De mobilisatie verliep betrekkelijk gemakkelijk.

En thans?

Elke soldaat, elke sergeant, elke officier heeft een boekje of briefje waarop het onderdeel is vermeld, waarbij hij bij mobilisatie moet opkomen; de stammen van de betrokken onderdeelen bestaan echter niet; het personeel kent elkaar niet en of de mobilisatie, de huishouding en de bevelvoering zullen loopen, moeten wij afwachten (. . .).

De Commissie [IDENBURG] durft niet te verklaren, dat de mobilisatie verzekerd is. Het zal bij mobilisatie moeten blijken, daarmee volstaat de Commissie, onder bijvoeging dat er twijfel bestaat. ²⁾ Dat is hoogst bedenkelijk.

Dan de geoefendheid. In 1914 een diensttijd van 8½ maand, een eenvoudige bewapening en veel beroepskader. Thans een ingewikkelde bewapening, veel minder beroepskader en een veel korteren diensttijd.

M.d.V., als ik uit het voorgaande een conclusie mag trekken, dan is het

deze, dat wij er sinds 1914 niet op vooruitgegaan zijn, er in enkele opzichten zelfs hard op achteruit gegaan zijn. Dezer dagen deden de Duitschers mededeelingen, die hun herbewapening bevestigden. De Franschen en Belgen versterken tot het uiterste hun Oostgrens. Frankrijk denkt er niet aan zijn veiligheid op te geven. Is het niet belachelijk dat wij hier nog praten over het rapport-IDENBURG?

„Dat wij nog verder achteruitgang overwegen?”
(Kap gs SCHOL, ORG 1933/34, p. 309/310/311).

Hij idealiseert hier de toestand in 1914. Min BOSBOOM heeft lang na zijn aftreden de vele materiële tekortkomingen van het leger van 1914 uitvoerig verteld³⁾. En van de 16 lichten, die toen onder de wapenen waren of kwamen, waren er 10 opgeleid onder de Militiewet-1901, hetgeen betekende, dat ong. $\frac{1}{2}$ deel der infanterie en vestingartillerie, als kortgeoeffende (slechts voor een deel tevens vóorgeoeffende) een opleidingstijd van 4 maanden achter de rug had. Maar overigens was, zeker in 1934, het leger ten opzichte van de eisen van zijn tijd aanzienlijk meer achter dan dat van 1914.

Het Commissierapport-IDENBURG had, (zie p. 145) zijn goede kanten, maar gaf niet de minste soulaas voor wat betreft de achterstand in materiële uitrusting.

Na W.O. I werden reeds spoedig, eindelijk, vier divisiegroepen geformeerd, waarmee aan de bestaande, veel te sterke divisies, die aan infanterie 18 bataljons telden, een eind werd gemaakt. De divisiegroep (nog steeds onder een Gen maj) was twee divisies (nog steeds onder een Kolonel), elk aan infanterie 3 regimenten à 3 bats sterk. De totale infanteriesterkte bleef dus 72 bataljons.

De wijziging van de Dienstplichtwet in 1938 maakte zeer ingrijpende verandering van de vredesorganisatie (oprichting van IIe Bats per reg, bestemd als kern van de grensbeveiliging en mobilisatie-dekking) mogelijk⁴⁾. Ook de oorlogsorganisatie (reorganisatie van de Lichte Brigade in Lichte Divisie, oprichting van Commando Luchtverdediging, en Luchtverdedigingsgroepen, pantserafweereenheden, uitbreiding van luchtdoelartillerie en genietroepen) werd aanzienlijk gemoderniseerd.

In juli 1939 werd de naam Divisiegroep eindelijk veranderd in Legerkorps, en daarmee in overeenstemming gebracht met de buitenlandse benaming.

Na het wegvallen van de taak in Nederlands Indië kon in 1949/50 begonnen worden de krachten te concentreren op verdediging van het vrije West-Europa in samenwerking met de NAVO-bondgenoten.

Primair zijn parate troepen nodig

1950 „West-Duitsland is thans een vacuum. De vijand heeft het voordeel van getalsterkte en van de verrassing. Daardoor moeten de geallieerden in eerste aanleg een verdragend gevecht voeren. Doordat dus op eigen gebied wordt teruggetrokken, zal dit een bezwaar vormen voor het gebruik van een atoombom.

Sterker nog: een bedreiging met een atoombombardement zou een stimulans te meer kunnen zijn voor de vijand om het grondgebied der westelijke landen zo snel mogelijk binnen te dringen.

Dit betekent derhalve, dat de Nederlandse bijdrage in eerste aanleg aan het West-Europese leger zal moeten bestaan uit parate troepen, welke zo snel mogelijk moeten worden versterkt met zeer snel te mobiliseren reserves om 's vijands eerste stoot op te vangen en om de mobilisatie te dekken van het eigenlijke NATO-leger.

Immers ons huidige legerstelsel brengt mede, dat het leger in feite eerst bij mobilisatie wordt gevormd. De eis is echter, dat er parate troepen zijn om deze mobilisatie te dekken. Kon men dit vroeger doen door troepen te mobiliseren tijdens de toespitsing van de tegenstellingen in de vooravond van het conflict, thans is deze phase in feite reeds ingetreden. De erkenning van de noodzaak van het hebben van parate troepen betekent echter dat, ofwel deze door dienstverlenging moeten worden verkregen, ofwel dat thans reeds een gedeeltelijke mobilisatie moet worden afgekondigd gelijk dit inder tijd geschiedde, toen wij troepen naar Indonesië zonden. Er is uiteraard een duidelijke grens. Het eerste systeem eist o.m. een aanzienlijke uitbreiding van beroepskader, het tweede grijpt uiteraard zeer sterk in in het normale leven. Bovendien moet worden voorkomen, dat de gelden hieraan besteed zodanig ten koste zouden gaan van het verdere leger, dat dit in gevaar zou komen.

Anderzijds moet wel worden gesteld dat een onvoldoende mobilisatie-dekking betekent, dat in het geheel geen leger te velde wordt gebracht.” (Maj gs VAN DISHOECK, ORG 1950/51, p. 92/93).

De snelle oorlogvoering, waarover men zich, zoals wij zagen, reeds beklaagde in 1870, deed de belangrijkheid van de parate troepen aanzienlijk stijgen. Dit bracht een, voor Nederlandse verhoudingen ongekend lange, eerste verblijf onder de wapenen met zich mee, dat, – het werd reeds in Hoofdstuk 1.4 vermeld – thans bij K.B. tot ten hoogste 24 maanden kan worden verlengd.

De geschiedenis van de landstrijdkrachten vertoont in de jaren na 1945 meer veranderingen, dan in de tachtig jaren van het bestaan van „Krijgswetenschap”, die er aan voorafgingen, tezamen.

Als logisch gevolg van de omstandigheden waaronder de herbouw van de strijdkrachten zich na W.O. II voltrokken, wordt aanvankelijk de Britse organisatie gevolgd.

Het toetreden tot de NAVO in 1949 en de Amerikaanse hulp,

*Uit: TEN RAA. De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht, 1900.
Tekening van HOYNCK van PAPENDRECHT. Uitg. Gebr. van Cleef, Den Haag.*

INFANTERIE - VUURGEVECHT 1889.

Marstenue met kapotjas aan; op de ransel de korte jas in rol; op de ranselklep eetketel; schako, in de afgeheelde vorm ingevoerd in 1865; Beaumontgeweer; draagbaar pioniergereedschap. Officiersdistinctieven in sterren op de kraag (sinds 1865; vóórdien epauletten); oranje sjerp.

Nederlandse vlag in de batterij (d.i.: er wordt met scherpe munitie geschoten!). Kanon ingevoerd in 1882. Op de foto een vuurmond met hoog en een met laag affuit. Van het vurende stuk wijkt het kanon juist van de stelschroef; de terugloop over de bedding tegen de wiggen begint.

Manschappen met morsmouwen tegen het vuil worden van de mouwen bij het inbrengen van de kardoes; bajonet op de karabijn voor het afslaan van de vijandelijke stormaanval.

Kartetsvuur tot 400 m; bij g-vuur grote lengtespreiding, waardoor geringe trefkans, boven 3.500 m. De schootstafel voor gkt loopt tot 5.500 m.

VUREND KANON VAN
10 CM LEGERPLAATS
BIJ OLDEBROEK
1896.

*Foto: Ned. Leger-
en Wapenmuseum, Leiden.*

WAPENSCHOUW OP DE RENKUMMERHEIDE 1898

Na Haar inhuldiging op 6 september, werd op 21 september 1898, aan de 18-jarige KONINGIN WILHELMINA op de Renkummerheide het Leger gepresenteerd. Aan deze Wapenschouw namen meer dan 16.000 man deel. In de voorafgegane dagen hadden op de Veluwe manoeuvres plaats gevonden.

Alg troepencommandant van de revue was de Chef van de Generale Staf, Gen KOOL. Achter H.M. volgden te paard de Min van Oorlog, Gen ELAND, de Chef van het Militaire Huis, alle adjudanten in b.d., alle ordonnansofficieren, alle generaals en korpscommandanten met hun adjudanten.

Een sindsdien nimmer vertoonde cavalcade.

De ruiterstoet werd in een hofrijtuig gevolgd door KONINGIN EMMA, van Koningin-Regentes geworden Koningin-Moeder.

„Staatspoorwegen“ had aan de lijn Utrecht-Arnhem bij wachtpost 20, een tijdelijke halte gebouwd, waar H.H.M.M. de koninklijke trein verlieten.

De schilderij, die dit unieke tafereel uitbeeldt, is van OTTO EERELMAN.

die in uitzicht gesteld werd, leidde tot een verwisselen van paard. Vanaf 1950 wordt vrijwel de Amerikaanse organisatie gevolgd.

Meer nog dan in de Britse organisatie bracht dit een uitgebreid logistiek apparaat met zich mede. In het Legerplan-1950, dat nog rekening hield met een periodieke aflossing van Nederlandse troepen in Indonesië, was de formatie van een Legerkorps van 4 Divn, met LK-troepen gedacht. Door de Korea-oorlog en de zeer verontrustende internationale politieke toestand, werd dit plan tijdens de uitvoering twee keer versneld en verzaaid tot een Legerkorps van 5 Divn, waarvan één paraat.

Van dit plan vond slechts realisatie plaats tot vier divisien, waarvan aanvankelijk één paraat (4 Div), terwijl in 1957 ook 1 Div „7 december” paraat werd.

Dit Legerkorps vormt de voortzetting van het Veldleger van vóór 1940, maar thans operationeel onder Cder Northern Army-group.

Als blijkt dat de spanning afneemt, wordt – gezien de zeer zware financiële lasten die de uitvoering ondanks de enorme Amerikaanse hulp met zich mede brengt – de realisering over een langere periode uitgerekt.

Uiteindelijk zijn de ideeën over de samenstelling van de moderne div gekristalliseerd in de organisatie van de LANDCENT-div. Deze aanbeveling wordt ook door Nederland gevolgd. De div moest aftreden als kleinste eenheid van de verbonden wapens: zij werd als zodanig vervangen door de zelfstandige brigade, waarin infanterie, cavalerie en genietroepen verenigd zijn.

Deze overschakeling van de zelfstandige divisie op de zelfstandige brigade vindt geleidelijk plaats.

Voor Nederland betekent dit het ombouwen van het parate Legerkorps in twee gemechaniseerde Landcent-divisies, elk bestaande uit twee pantserinfanteriebrigades en een pantserbrigade, benevens LKart, LKgenietroepen en logistieke LKeenheden.

Werd bij de wederopbouw van het leger eerst nog, naar den ouden, van 1908 af daterenden trant, het tweeploegenstelsel gevolgd, de lichtung 1952 werd in drie ploegen opgeroepen, die elk het personeel voor een gevechtsgroep opleverden.

Teneinde tot een versnelde opbouw te geraken, werd te beginnen in 1953, naar amerikaanse wijze, een zesploegenstelsel, genaamd het (individueel) aanvullingssysteem, toegepast. Elke ploeg levert daarbij ongeveer een achtste gedeelte van de sterkte van een paraat onderdeel. Het stelsel gaat uit van het beginsel:

1953 „Uit proefnemingen en statistische cijfers is komen vast te staan, dat de gevechtswaarde van een onderdeel op peil kan worden gehouden, indien het percentage wijzigingen en vervangingen de 15% niet te boven gaat.” (Maj cav VAN DER LAAN, ORG 1953/54, p. 35).

HOOFDSTUK 3.1

De parate sterkte wordt hierdoor tot 75% van de oorlogssterkte teruggebracht, hetgeen moest worden aanvaard, omdat de lichtingssterkte geheel was uitgeput.

Inmiddels is een belangrijke variant op dit stelsel ingevoerd. Daarbij vindt geen aanvulling en vervanging over alle eenheden verspreid plaats, maar geconcentreerd op enkele onderdelen, waardoor het mogelijk wordt, dat de personeelsbezetting van een parate cie, enz. gedurende een jaar constant blijft. (Onderdeels-aanvulling).

¹⁾ BARON H. Voor, tot en over den soldaat. Opgedragen aan allen, die Nederland liefhebben. 1871, p. 21.

²⁾ In haar rapport (1934) schrijft de Commissie, na er op gewezen te hebben, dat het verband tussen de vredes- en oorlogsorganisaties „thans vrijwel volkomen is prijsgegeven!": „De vraag, welke bij vele deskundigen is gerezen, of in dezen niet reeds te ver is gegaan, zal definitief slechts bij mobilisatie beantwoording kunnen vinden. Dat in dit opzicht twijfel bestaat, is reeds niet zonder bedenking" (p. 89).

³⁾ N. BOSBOOM, In moeilijke omstandigheden, 1933, p. 32/35.

⁴⁾ Voor de andere Wapens zie W.J. 1937/38, p. 311/312.

3.2 Personeelsvraagstukken bij de landmacht. Kadervorming

3.2.1. Beroepsofficieren

Van oude kijk

1866 „De prikkel tot werken in de burgermaatschappij aanwezig: geld, winstbejag, speculatie, is aan het leger vreemd; het krijgt even genoeg om van te leven, het verteert wat het ontvangt. 't Is dus hoofdzakelijk de prikkel van pligt- en eergevoel die het leger tot werken aanspoort, de overtuiging van zoodoende meer en meer te worden de eerste waarborg voor de onafhankelijkheid en het welzijn van Nederland.” (dhr ROORDA VAN EYSINGA, Zevende verslag, VERSL 1865/66, p. 70).

De Tlnt ontving in 1865 een jaarsalaris van *f* 800; de Elnt stond voor *f* 900 te boek. Beide bedragen zonder periodieke verhogingen.

. . . tot new look

1961 „Ofschoon de bezoldiging geen beslissende invloed uitoefent op de keuze van studie of beroep, dienen we wel te beseffen, dat zich in de maatschappij een verandering heeft voltrokken en nog bezig is zich te voltrekken. Mede waarschijnlijk onder Amerikaanse invloed wordt het maatschappelijk aanzien meer en meer bepaald door het inkomen. (Lnt gen op n.a. Couzy, voorzitter, ORG, 1961/62, p. 105).

„Nu behoeft en kan de bezoldiging in het buitenland geen richtsnoer te zijn, terwijl er natuurlijk verband behoort te bestaan met de bezoldiging van andere landsdienaren. Maar daarbij moeten wel twee zaken duidelijk in het oog worden gehouden. Het Militaire beroep is volkomen verschillend van elk ander, zodat het niet met een ander beroep kan worden vergeleken. Hiervoor kunnen talloze voorbeelden worden vermeld, doch ik zal mij tot een enkel beperken. Wanneer iemand dient bij de parate troepen en zijn gezin [niet] in of bij dat garnizoen woont – en U weet dat dit laatste nog voor duizenden niet het geval is – zal hij per jaar \pm 200 dagen niet in zijn gezin doorbrengen. Daarnaast maken de vrij snel op elkander volgende overplaatsingen, dat het grote aantal gescheiden van het gezin levenden niet een grote daling kan vertonen, terwijl het uitgebreide dagelijks heen en weer reizen eveneens een neerdrukkende werking heeft op de te leveren prestaties.

Volgens de commissie- Van Voorst tot Voorst (Comm. W.D.D.) ¹⁾ dienen deze zgn. dienstverzwarende omstandigheden in de bezoldiging tot uitdrukking te worden gebracht door deze 15% hoger te stellen dan de bezoldiging van daarmede vergelijkbare andere functies." (ID, ID, p. 115).

„Krijgswetenschap" heeft zich overigens geheel buiten de materiële belangensector gehouden. Alleen vraagstukken rondom de bevordering hebben nu en dan aandacht gehad.

En daar was, tot W.O. II toe, wel reden voor.

De sleur

1866 „Het is een betreurenswaardig iets, wanneer men, zoo als hier in ons vaderland, de officieren van een geheel leger sedert meer dan 30 jaren, buiten hun schuld en tegen hun zin, in schijnbaar werkelloozen toestand hun bestaan ziet voort slepen, op onvoldoende tractementen gestadig de een-toonige kazerne- en garnizoensdiensten verrigende, die trouwens overal (ook in Indië) geschieden moeten en noodig zijn, zonder van die diensten zelfs een enkele maal de heilzame afwisseling en prikkel van werkelijke oorlogsdienst te ondervinden; – wanneer men ziet hoe die officieren, voor het meerendeel goed opgeleid en bekwaam voor hun vak, gestadig lastig worden gevallen (om hen bezig te houden) met opgedrongen kamergeleerdheid, met spiegelgevechten op het zwarte schoolbord tegen vijanden, die niemand hunner ooit gezien heeft; met exercitiën zonder soldaten, maar met touw; – wanneer men ziet hoe ze op die wijze voortvegeterende, langzamerhand in jaren klimmen, steeds in subalterne rangen, steeds onder voogdij gehouden en eindelijk alle zelfstandigheid en geschiktheid tot kommando in hoogere rangen verliezen, zoodat het ten laatste voor het Gouvernement moeijelijk zou worden, onder die 50 en 60-jarige kapiteins en majoors energieke en geschikte bevelhebbers te vinden ingeval van wezenlijken nood." (Kap inf NETSCHER, ORG 1866/67, p. 190).

De klacht staat in die tijd bepaald niet alleen. De ploegen miliciens bij de cien zijn, vooral des winters, veel te zwak (2 à 3 officieren op de 30 à 35 dienstplichtigen, VERSL 1879/80, p. 122).

Men loopt elkaar in de weg. NETSCHER ziet de oplossing in de samenvoeging van het Nederlandse en Nederlandse-Indische leger. VAN DAM VAN ISSELT SR bepleit niemand tot de majoorsrang te bevorderen, die niet minstens vier jaren in de Koloniën gediend heeft.

In hoofdstuk 3.1. is vermeld, dat Min REUTHER in 1881 het aantal divisies van 4 tot 3 terug brengt. Een ingrijpende reorganisatie vindt plaats. In de Kon Besluiten die de nieuwe organisatie regelen (RecMil 1881, p. 390–461) komt de bepaling voor: De officieren en verdere militairen die tengevolge van dit Besluit over-

compleet worden, worden als zoodanig boven de sterkte gevoerd. Officieel werd medegedeeld, dat als gevolg van deze nieuwe opzet gerekend moest worden op het bereiken van de kapiteinsrang na 20 dienstjaren. De majoorrang zou 15 jaar later behaald kunnen worden.

De kapitein — maarschalk

1883 „In den regel zal m.i. ieder goed officier voor den kapiteinsrang in aanmerking moeten komen. De eischen, die tegenwoordig aan een hoofdofficier gesteld dienen te worden, zijn echter van dien aard, dat zeker niet alle kapiteins den hoofdofficiersrang zullen kunnen bereiken. Men kan een uitstekend Kapitein zijn, zonder daarom nog al de in den hoofdofficier onmisbare eigenschappen te bezitten. De functie van compagniescommandant zou derhalve in de toekomst voor verscheidene officieren *le bâton de maréchal* moeten zijn.

De betrekking van den compagniescommandant is in den tegenwoordigen tijd een betrekking van het grootste gewicht, niet alleen in geval van oorlog maar ook in vreedstijd, want voor een goede opleiding van manschappen en kader wordt veel kennis en inspanning gevorderd. Die betrekking kan gerust als doel en levenstaak beschouwd worden.” (Kap inf VAN TUERENHOUT, ORG 1882/83, p. 457).

Bevordering van dienstverlating is nodig

1883 „De oplossing van het vraagstuk moet – behalve in een betere verhouding tusschen het getal luitenants- en kapiteinsplaatsen, te verkrijgen door aanstelling van militieofficieren – gezocht worden in een *geregelden uitval*, d.w.z. er moeten maatregelen genomen worden om de officieren, wanneer zij een aantal jaren gediend hebben, het verlaten van het leger te vergemakkelijken. Hun die, zonder daarom nog aan bepaalde gebreken te lijden, zich minder geschikt beginnen te gevoelen voor den militairen dienst, moet de gelegenheid gegeven worden om op een behoorlijke wijze dien dienst te verlaten. Het is het middel om in alle rangen, ook in de hoogere, steeds personen te kunnen hebben, die geheel geschikt zijn voor hun moeilijke taak in oorlogstijd.” (Kap inf VAN TUERENHOUT, VERSL 1882/83, p. 447).

Dit vraagstuk leeft nog steeds:

1964 „(. .) behoeft het geen nadere uiteenzetting dat aan een voortijdige dienstverlating van officieren – het zij hier nogmaals herhaald: zo enigszins mogelijk op vrijwillige basis – niet kan worden ontkomen.” (DEFENSIENOTA 1964, p. 49).

In tijden van extra- slechte bevordering komt de kwestie van de voorbevordering boven.

Kap gs JHR G. A. A. ALTING VON GEUSAU wil voor de kapiteinsrang een examen doen afleggen door de Lnts die door hun RC worden aanbevolen voor bevordering bij keuze, en uit de geslaagden de azen putten.

Contra vóórbevordering

1902 „Volgens Uw stelsel zal het officierskorps bestaan uit een klein, zeer klein aantal tevreden, uit een groot deel met het Kaïnsteeken „gewogen en te licht bevonden”, soms van hun prilste officierenjeugd, op het voorhoofd. (. . .)

En eindelijk, waarop baseert zich in vreedstijd dat promotiesysteem bij keuze, waardoor dat groot aantal „hervorragenden” te onderkennen zal zijn? Een gelukkig examen, een complex van gelukkige omstandigheden, heldendaden op de kaart, een gelukkige greep bij de manoeuvres, een handeling, veelal een tactische, in den geest van een chef, het zijn de elementen waardoor een recht zou verkregen worden om hun voor te gaan, die dikwerf op andere wijzen of plaatsen den lande trouw, loyaal dienden, soms met groote kennis en veel studie. (. . .)

Uw premie-promotie-stelsel is voor „Streber”, niet voor officieren; één promotie bij keuze, décourageert honderd andere officieren, drukt den geest in het leger van duizenden.” (Kap art VAN SOETERMEER VOS, VERSL 1901/02, p. 407/08).

De bevorderingsellende begint pas goed na W.O. I als tot inkrimping van het korps beroepsofficieren wordt overgegaan. In 1920 wordt geconstateerd, dat de jongste kapitein der infanterie 36 jaar oud is en de oudste van hen bijna 50 jaar. (ORG 1919/20, p. 341).

Bevordering in 1927 en na 1965 bij de infanterie

1927 „Thans heeft bevordering plaats bij de infanterie tot kap na ruim 17 jaren, tot majoor na ruim 27 jaren, bij de cavalerie tot ritm na ruim 17 jaren, tot majoor na 29 jaren, bij de artillerie tot kap na ruim 17 jaren, tot majoor na ruim 28 jaren.” (Kap gs VAN SLOBBE, ORG 1926/27, p. 327).

Op grond van verloopcijfers, die VAN SLOBBE afleidt uit het verloop der promotiejaren sinds 1890, verwacht hij bij de infanterie en artillerie, dat het aantal jaren in de subalterne rangen doorgebracht, tot 1946 zal liggen tussen de 28 en 31; na 1965 zal dit cijfer stationair blijven op 28. Geen blijde tijding om in het jaar 1927 te moeten horen.

De hoofdmoeilijkheid ligt in de ongunstige verhouding van het aantal plaatsen in de verschillende rangen in de vredesorganisatie: bij de infanterie bijv. zijn op de 2 hoofdoftn, 5 kapiteins en 9

luitants; bij de cavalerie liggen deze cijfers nog aanzienlijk ongunstiger.

Kap VAN SLOBBE wil verbetering door sommige luitenantfuncties te doen bekleden door hogere onderofficieren. Maar hij is twintig jaar vóórljik: de stap naar de officiersrang wordt nog niet gemaakt. Daarvoor was een Wereldoorlog nodig.

Voorts wil hij luitenanten gelegenheid geven via „een behoorlijk ingericht capitulantenstelsel” de dienst te verlaten: dit stelsel hangt immers in die tijd ook voor onderofficieren zwaar in de lucht. Ook wil hij sommige kapiteinsfuncties door majoors doen vervullen. Als meest gewenste toestand ziet hij het bereiken van de kapiteinsrang na 14 à 15 jaar dienst als luitenant.

Elnt BRETHOUWER vindt dit veel te laag aangelegd; hij meent dat bevordering tot kapitein na 10 jaar dienst en tot majoor 6 jaar later mogelijk moet zijn.

Meer tegenstroom tegen bezuiniging

1927 „Maar er wordt veel te veel toegegeven aan de zoogenaamde eischen van bezuiniging, men laat zich voortstuwen door het drijven van ontwapenaars en legeraftakelaars. En ik vraag me wederom af: „Wordt door ons, officieren, daar genoeg tegen gepropageerd?” In dezen tijd van reclame en propaganda van de legerbezuinigers kan het pleit alleen gewonnen worden door het krachtig naar voren brengen van onze wenschen inzake het leger en feitelijk met hetzelfde middel: reclame! Laat niemand zeggen dat ik hier praat voor eigen positie; zeker, deze is er mede gebaat, doch bovenal: *legerbelang*. En als U, vermoedelijk niet aanwezige bezuinigers en ontwapenaars, mij niet gelooft, dan zij vermeld dat ik, ondanks alle genoemde minder gunstige voorwaarden waaronder het officierskorps lijdt, nog zoveel liefde voor mijn vak gevoel, dat ik een richting koos waardoor een groot deel van mijn bevorderingskansen zijn te niet gedaan. Het is tenslotte de liefde voor ons beroep die ons, officieren, het mogelijk maakt zonder versagen te blijven doordienen. Maar het is ook de liefde voor het beroep die ons uit den schuilhoek van bescheidenheid moet halen teneinde voor het belang van het leger in de bres te springen.” (Elnt art BRETHOUWER, ORG 1926/27, p. 752).

Sommigen willen in beginsel afschaffing van de majoorsrang, en deze alleen gebruiken om kapiteins, die als zodanig 12 jaar dienst hebben, en voor wie nog geen vacature bestaat als BC, enz., te kunnen bevorderen. In deze gedachtengang wordt het bataljon, enz. door een LntKol gecommandeerd, het regiment door een Kol, enz.

Via een andere redenering komt VAN ERMEL SCHERER tot eenzelfde resultaat: doordat hij – zoals wij op p. 41 en p. 53 zagen – zich op een bondgenootschappelijke oorlog instelt, acht hij het

dringend nodig, dat de Cn van de Nederlandse grote eenheden dezelfde rangen hebben als in het buitenland, dus de regimentscommandant moet kolonel zijn „zoals overal ter wereld” en niet Lnt Kol zoals bij ons, de LKC moet de rang van Lnt Gen hebben, enz.

Overigens, om de Nederlander van de schrik te doen bekomen, de salarissen zouden, al wordt de rang verhoogd, dezelfde moeten blijven (ORG 1936/37, p. 197).

Enkele jaren voor W.O. II brachten de maatregelen ten behoeve van de strategische beveiliging (o.a. de oprichting van parate bataljons) wel enig soulaas in de bevorderingsellende bij de infanterie.

Hoe de aantrekkelijkheid van de officiersloopbaan bevorderen?

1962 „Niet alleen de studie is bepalend voor voldoende aantrekking van het vereiste gehalte, maar ook de daarop volgende loopbaan. In het algemeen kan worden gesteld, dat een academicus een 10-tal jaren na het beëindigen van zijn studies bij een daartoe gebleken geschiktheid een meer of minder leidende functie in de maatschappij bekleedt. Overeenkomstig hiermede zou de van de K.M.A. afkomstige officier – natuurlijk ook bij daartoe gebleken geschiktheid – 10 jaar na het verlaten van die instelling tot majoor moeten worden bevorderd. Wanneer men hiertoe overgaat, zullen meer jongelui van het vereiste gehalte de militaire studie kiezen, aangezien de studievormen, duur en de daarop gevolgde loopbaan geen grote nadelige verschillen meer vertonen met andere studierichtingen.” (Lnt gen op n.a. Couzy, Voorzitter, ORG 1961/62 p. 107).

Het is goed hier even te mijmeren over hetgeen VAN TUERENHOUT in 1883, en VAN SLOBBE in 1927 gezegd hebben over de bevordering. Hierbij moet er wel rekening mee worden gehouden, dat qua taak de majoorsrang thans een andere inhoud heeft dan in de tijd van de beide vorengenoemde sprekers.

■

3.2.2. Beroepsofficieren. Vrijwilligers

Zoals in hoofdstuk 1.4. verteld werd, kwamen omstreeks 1865 in de organisatie nog grote aantallen vrijwilligers voor.

Deze waren echter bij benadering niet aanwezig. Door het oprichten van een Pupillenschool te Nieuwersluis (1877), een instituut, bestemd voor jongens van 12 tot 14 jaar, werd getracht althans in het tekort aan kader te voorzien. De school was in het bijzonder gedacht voor kinderen van militairen; zij zou bibit leveren voor het instructie-bataljon in Kampen (in de wandeling „de Bakkerij” genoemd) en de artillerie-instructie-compagnie in Schoonhoven.

Stop dat knutselwerk, verzet de bakens

1878 „Onze organisatie wil 13.270 vrijwilligers, de werkelijkheid brengt er 3.094! Het oude overblijfsel van het staande leger sterft weg; niemand kan het meer in 't leven houden. Is 't daarom niet beter om moedig aan te grijpen 't geen onvermijdelijk is? (. .)

Met een woord, Mijne Heeren, moeten wij niet eindigen met 't knutselen op zijwegen, moeten wij niet de oplossing der kaderquaestie vinden in den persoonlijken dienstplicht, in de hoogere vorming van ons militie-kader, en niet in het vermenigvuldigen van kostbare Pupillen Scholen, met een zwak voortbrengingsvermogen, en meer andere dergelijke hulpmiddelen terugvoerende naar het oude stelsel, dat versleten is?" (Kap inf VAN DAM VAN ISSELT SR., VERSL 1878/79, p. 207/208).

Maar zo eenvoudig was dat niet. Er bestond, zoals we straks zullen zien, nogal wantrouwen tegen dat militiekader.

Terwijl enerzijds dus een tekort bestond aan onderofficieren, rees anderzijds de vraag: hoe moet veroudering van het korps worden voorkomen? Dit zou kunnen, door aan oud-militairen gelegenheid te bieden tot overgang in dienst bij andere rijksinstanties.

Op papier was dit mogelijk. Het was al vastgelegd in K.Bn. van 1820, 1825 en 1869 ²⁾: het Departement van Oorlog zou militairen die dit wensten en minstens 12 jaar hadden gediend, voor sommige betrekkingen (klerk, rijksveldwachter, sluisknecht, enz.) aan andere Departementen opgeven. Maar practisch resultaat bleef achterwege.

In 1909 kwam het tot een ontwerp van regeling bij de wet, maar het bleef bij een ontwerp.

Onder de druk der bezuiniging werden eindelijk in 1934 resultaten geboekt: de op p. 133 genoemde Commissie-IDENBURG beval aan: na afloop van een eerste verbintenis de onderofficieren in aanmerking te doen komen òf voor een contract voor onbepaalde tijd, òf voor een overheidsbetrekking. Maj gs VAN ALPHEN, die voor verschillende voorstellen van de Commissie-IDENBURG, (welke onder zeer wantrouwende blikken van militaire zijde haar werk was begonnen) alle waardering had, beval dit voorstel warm aan (ORG 1933/34, p. 248).

In 1940 waren 2.300 onderofficieren-capitulant beschikbaar.

W.O. II heeft het doorwerken van deze gedachte verhinderd; na 1945 waren er overigens niet meer dan 480 van hen, die als beroepsonderofficier terugkwamen.

Na 1945 is door het openstellen van de officiersrang voor uitgezochte adjudanten onderofficier en onderluitenanten een belangrijke brug geslagen tussen beide beroepskorpsen.

Het getij voor het capitulantensysteem was (indien al ooit aan-

wezig geweest!) verlopen. Door gunstige premiereregelingen in het leven te roepen voor dpl kader dat enige tijd wil nadienen, en door vrijwilligers met korte verbanden, aan wie eveneens premies in uitzicht worden gesteld, aan te nemen, wordt een veel betere verhouding tussen het aantal plaatsen, dat in de verschillende onder-officiersrangen voor het vaste personeel beschikbaar is, bereikt. Daardoor is de vroeger zo slechte bevordering (waarbij de sergeant-majoorrang gemiddeld na 30 jaar werd bereikt) enorm verbeterd.

■

3.2.3. Militie-(dienstplichtig) en verlofs(reserve)kader

Het was in 1860 al begonnen: toen werd bepaald, dat bij elke compagnie inf per lichte twee miliciens tot korporaal kunnen worden aangesteld (Rec Mil 1860, p. 422). Verder reikte het vertrouwen niet. Deze bepaling wordt in 1868 verruimd tot twee miliciens-korporaal of -sergeant (Rec Mil 1868, p. 227), en in 1873 (Rec Mil 1873, p. 356) wordt als klap op de vuurpijl, dit aantal gewijzigd in één militie-sergeant en drie militie-korporaals. Zo komt het dienstplichtig kader geleidelijkjes aan binnen.

Pas op!

1874 „Hij heeft echter met leedwezen vernomen, dat de Majoor (. . .) een stap *voorwaarts* ziet ter verkrijging van kader, in den *ongelukkigigen* maatregel der gradueering onzer militie, zooals die thans wordt toegepast. Die maatregel *kan* niet anders leiden, dan tot vorming van *onbruikbaar* kader, dat is tot ondermijning van het leger. In stede van een *stap voorwaarts*, noemt spreker het een *sprong achterwaarts*, zoo groot, dat nog enkele dergelijke sprongen het bestaan van ons leger zouden in de waagschaal stellen.

Is het inderdaad niet beter 5 of 6 onderofficieren en korporaals te hebben, die goed geoefend zijn, dan 1000 die de zaken in de war sturen, wat het geval *moet* zijn bij miliciens, die, naar huis gezonden, in tijd van oorlog opgeroepen worden, en dan veel minder zaakkennis zullen hebben dan de kanonniërs, dien zij moeten aanvoeren.” (Jhr J. D. Six, Elnt genie, VERSL 1874/75, p. 108).

Het zou nog veel erger worden!

Want de vraag was gaan leven: kunnen miliciens in aanmerking komen voor de officiersrang?

Suggesties in die richting waren in „Krijgswetenschap” al gedaan door (hoe kan het ook anders?) STIELTJES en DE ROO VAN ALDERWERELT. Zo:

Militie-cadets. Maak het vervullen van de dienstplicht gemakkelijker!

1867 „Dit zou kunnen geschieden door aan de jongelieden, die in de militie vallen, voor zooveel zij hun eigen kleeding willen betalen, te vergunnen slechts 3 maanden dienst te doen, desverkiezende in 3 verschillende termijnen, en in de stad en bij het korps (niet bij het wapen) hunner keuze.

Deze jongelieden, die ik militie-cadets wensch te noemen, zouden voor zooveel de infanterie betreft

1e bekend moeten zijn met de behandeling van het geweer en met de beginselen van het schijfschieten;

2e de soldaten- en pelotonsschool theoretisch moeten kennen.” (Kap inf DE ROO VAN ALDERWERELT, VERSL 1866/67, p. 252/53).

De „militie-cadets”, meent hij, zullen de kern moeten zijn van het korps militie- en schutterij-officieren.

Bij de beoordeling van deze denkbeelden moet in aanmerking genomen worden, dat men destijds (tot 1898 toe) nog volop in het remplacantenstelsel zat, en getracht moest worden de persoonlijke dienstvervulling attractief te maken.

Hun ideeën worden in 1883 gerealiseerd (Rec Mil 1883, p. 578), toen bij K.B. de mogelijkheid werd geopend, om miliciens tot een beperkt aantal per regt (20 per reg inf) op te leiden tot militie-luitenant. De aanmelding was vrijwillig. Min WERTZEL verwachtte van deze bepaling, dat „beschaafde en ontwikkelde jongelieden, zich zullen laten bewegen in persoon hunnen dienstplicht te vervullen” (Rec Mil 1883 p. 577). Een hogere rang dan Ltnt was deze categorie niet toebedacht. Men moet in nederigheid beginnen.

Deze regeling mislukte totaal.

Tienjarig jubileum: één militie-luitenant

1893 „... hebben wij één – zegge één – militie-luitenant. Hij is – afgezien van 54 reserve-officieren van gezondheid – onze *eenige* reserve-officier. Een betere regeling onzer levende strijdkrachten is dan ook dringend noodig.” (Lnt Kol gs ROOSEBOOM, VERSL 1893/94, p. 159).

Wat de res officieren van gezondheid betreft, reeds in 1880 was de mogelijkheid geopend voor medische studenten om „na het behalen van hun artsdiploma, vijf jaar ter beschikking te blijven en op deze wijze hun dienstplicht te vervullen. (Rec Mil 1880, p. 555). Deze regeling was aangeslagen, overigens niet vanwege hun bereidheid zich in te zetten, want . . . zij zouden in gewone tijden niet onder de wapenen worden geroepen, en kregen na het sluiten van de verbintenis onmiddellijk verlof. Hoe dit ook zij, de Militair Geneeskundige Dienst heeft het eerst res.-officieren ingeschakeld.

Meer sukses heeft het Reservekader dat in 1893 werd ingesteld. De reservist verbindt zich vóór de loting – zo is althans de aanvankelijke regeling – vrijwillig en kan (bij de onbereden wapens) kiezen of hij een aaneengesloten opleiding van 8 maanden zal volgen, dan wel een opleiding van enige maanden gedurende de zomer, benevens theoretische cursussen tijdens de wintermaanden. De adspirantkornet voor de cavalerie en rijdende artillerie moet een eigen paard en harnachement meebrengen.

Tegen deze intermitterende opleiding is later veel bezwaar gemaakt, maar nog eens, niet vergeten moet worden, dat bij de oprichting van het reservekader het remplacantensysteem nog volop bloeit en dus de wijze van dienstvervulling zo smakelijk mogelijk moet worden gepresenteerd, teneinde te bereiken dat hbs'ers en studenten hun dienstplicht persoonlijk vervullen.

Aanvankelijk is voor toelating tot het reservekader een vooropleiding van 3 jaar hbs voldoende. In „Krijgswetenschap” is het enige keren een strijdpunt geweest, of dit niet moet opgevoerd worden tot eindexamen hbs 5 jaar (zoals na W.O.I ook geschied is).

De eerste Hoofdofficier voor het Reservekader was Lnt Kol inf VAN DAM VAN ISSELT SR, een uitnemende keus. Hij ondervond veel medewerking van de leraren van hbs'n en gymnasia.

In 't bijzonder zij hier genoemd de Vereeniging van leeraren bij inrichtingen van Middelbaar Onderwijs, steeds een trouw bondgenoot in den strijd. (Gen maj inf b.d. VAN DAM VAN ISSELT SR, ORG 1912/13, p. 431).

Niettemin kwam ook deze instelling niet vlot van de grond. Toen plaatsvervanging onmogelijk was gemaakt, werd de belangstelling groter (1897 . . 204 adsp vdgs, 1898 . . 787 adsp vdgs.) Maar de Militiewet-1901 bracht een diensttijd van vier maanden voor voorgeoefenden (de normale diensttijd werd 8¹/₂ maand voor onberedenen) en dit opende rijke perspectieven voor onderduiken van potentieële militie- en reserveofficieren.

Bij het militiekader werd aanvankelijk de candidaat van mil sergeant bevorderd tot Mil Tlnt, bij het reservekader passeerde hij vóór zijn benoeming tot Res Tlnt het vagevuur van de vaandrigs-rang.

Hoe is de vaandrigs (kornets) rang ontstaan?

1893 „Nadat de Heer SEYFFARDT als Minister van Oorlog was opgetreden, [dit geschiedde in 1891] werd door mij in 1893 aan Z.E. eene Memorie ingediend, betreffende het opleiden en vormen van reserveofficieren. Die memorie stelde de Minister in handen van eene commissie, bestaande uit eenige officieren en hoofdambtenaren van het Departement van Oorlog. Ook mij werd in die commissie eene plaats aangewezen.

Toen de arbeid dier Commissie betrekkelijk reeds ver was gevorderd, werd de bedenking geopperd, dat het gestelde doel vooreerst niet kon worden bereikt, aangezien eene wet tot regeling der bevordering en het ontslag der reserveofficieren ontbrak.

Volgens de grondwet worden nl. de militaire officieren benoemd door den Koning, maar worden zij door Hem bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld volgens regelen door de wet te bepalen. 't Zou daarom, zoo werd gezegd, mogelijk zijn, dat een reserve-officier, wiens ontslag noodzakelijk werd geoordeeld, niet ontslagen zou kunnen worden. Er moest dus aan de Instelling, die tot *hoofddoel had de vorming van reserve-officieren*, eene wet voor het reserve-personeel voorafgaan (. . .)

Toen het ontwerp gevaar liep te stranden op de hierbedoelde klip, werd door mij in overweging gegeven het instellen van den vaandrigrang. Aan den vaandrig zouden gelijke wetenschappelijke en practische eischen gesteld worden als voor de benoeming tot reserve-officier waren ontworpen.

De titel alleen werd veranderd, maar de inhoud niet. Het wezen der zaak bleef gehandhaafd. De inschakeling van den vaandrigrang was zelfs eene verbetering. Op deze wijze raakte het schip weder vlot." (Gen maj inf b.d. VAN DAM VAN ISSELT SR, ORG 1912/13, p. 429/30).

In de Militiewet – 1901 wordt voor het eerst de kaderplicht vastgelegd: de miliciens kan worden aangewezen voor opleiding tot militie-onderofficier. Wat de opleiding tot officier betreft, de leiding rekent er op, dat zij de nodige verlofsofficieren zal krijgen uit het vrijwillige reservekader, en de, eveneens vrijwillige „bron” van militieluitenants. Dit door de feiten niet gerechtvaardigde optimisme, zou zich bij de mobilisatie in 1914 enorm wreken door een groot tekort aan verlofsofficieren.

Evenals men vroeger in het leger de militie-korporaals en militie-sergeanten met critische blikken had ontvangen, zo heeft het enige tijd geduurd, voordat het beroepskorps aan de reserve- en militie-officieren gewend was.

Houding van het beroepskorps tegenover militie- en reservekader

1908 „Ik heb met groot genoegen den eerst aangestelden militieofficier volgens de nieuwe regeling [deze was in 1904 ingevoerd, „overwegende dat het wenselijk is een nadere proef te nemen,” aldus het K.B. van 15 feb 1904 Stbl no 46] bij eene beëdiging een hartelijk welkom hooren toeroepen, waarbij hem gewezen werd op de groote beteekenis van dit nieuwe instituut voor de ontwikkeling van ons Leger en waarbij hem hulp en raad werd toegezegd, om zich verder te bekwamen in hunnen gewichtigen werkkring; maar ik heb 't ook bijgewoond, dat anderen werden bespot, dat er verheugenis opging in de gelederen van het vaste kader bij 't vertellen van de „beurten” der jeugdige halfbroeders, in den regel nog wel „beurten”, die bij jeug-

dige vaste-ambtenaren verre van zeldzaam zijn. Ik heb gezien krachtdadige hulp bij de verdere opleiding, maar ik heb ook gezien een los laten lopen, zelfs eene opzettelijke uitsluiting van het commando.

Edoch, ook deze lijdensgeschiedenis wordt natuurlijk, zoodra we haar bekijken van af het ruimere standpunt, vanwaar we de vervorming onzer strijdmacht van huurleger tot volksleger kunnen waarnemen.

In de laatste jaren begint de kentering in de meeningen over deze aangelegenheid zich meer naar buiten te openbaren en er begint ook bij het vaste kader klaarheid te komen omtrent de groote beteekenis van reserve-kader en van militie-kader voor de weermacht." (Kap inf G. C. A. FABIVS, ORG 1907/08, p. 411/12).

De Militiewet – 1912 breidt, eindelijk, de mogelijkheid tot *aanwijzing* voor een opleiding uit tot die voor (reserve)officier. M.a.w. de kaderplicht gold van toen af voor alle rangen.

De mobilisatie 1914-18, die beroeps- en reserve-officieren lange tijd bijeenbracht, heeft veel tot wederzijdse waardering bijgedragen.

Militie- en reserve-officieren groeiden naar elkaar toe. De regelingen van beide categorieën vertoonden geleidelijk steeds minder verschillen, zodat tenslotte bij de Dienstplichtwet 1922 de categorie militie-officieren in die van reserveofficieren overging.

Na W.O.I wordt het duidelijk, dat – in het bijzonder na de Dienstplichtwet 1922 – het leger zou staan of vallen met de kwaliteit van het reserve- en dienstplichtig kader.

Onder de steeds scherper wordende drang om op de militaire uitgaven te bezuinigen, ontstaan de denkbeelden om dit kader in vredestijd in te schakelen bij de opleiding van dienstplichtigen.

In die richting wordt gesuggereerd in de zgn. STANDAARD-BROCHURE. In het a.r.dagblad De Standaard verschenen in 1924 twaalf artikelen, daarna uitgegeven onder de suggestieve titel: Dertig miljoen bezuiniging (Er waren algemene verkiezingen op komst!). In de opstellen werd een reeks van mogelijkheden tot vermindering van de uitgaven voor leger en vloot aangegeven. Het dpl kader zou een indeling krijgen bij het oorlogsonderdeel, dat gevormd zou worden uit de ploeg, die het had opgeleid. Door dit systeem zou het beroepskader tot $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ van zijn sterkte teruggebracht kunnen worden. Wel zou dit een aanzienlijke verlenging van de eerste oefentijd van res en dpl kader moeten meebrengen. Voorts zou algemene dienstplicht (dus geen loting) nodig zijn voor „intellectuelen" (dus geheel in de geest van de, in Hoofdstuk 1.4 gesignaleerde, denkbeelden van VAN DAM VAN ISSELT JR en van MERENS).

Doordat men het in het eigen a.r.kamp onderling niet eens was en de geproduceerde cijfers van te verkrijgen bezuiniging aanvecht-

baar waren, werd voor de tegenstanders de bestrijding vereenvoudigd ³⁾.

Eind 1926 kwam Lnt Kol P. DONK met een stelsel, dat niet bezuiniging op de voorgrond stelde, maar verbetering van het verlofskader, waaraan immers, als gevolg van de Dienstplichtwet 1922, een zo belangrijke plaats in de bevelvoering was toegekend.

Beginselen van het plan-Donk

1927 „De legerleiding en herhalingsoefeningen moeten in de eerste plaats gericht zijn op het vormen van stevig samenhangende compagnieën e.d., op oorlogsterkte volledig geëncadreerd met het vast daarbij behoorend en voor zijn taak berekend verlofskader.

De eerste oefening der lichtingen worde daartoe geconcentreerd in compagnieën e.d. op oorlogsterkte (met surplus voor het verloop), waarin het verlofskader zijn eigen manschappen opleidt en ook overigens de functies verricht, waarvoor het in oorlogstijd bestemd is, een en ander onder leiding en bijstand van het strikt noodige beroepskader.

Voor de vooropleiding van het verlofskader moet voldoende tijd beschikbaar zijn.

De fundamenteele gebreken van den tegenwoordigen toestand liggen in het ontbreken van stevigen samenhang in de compagnie en het onvoldoende gehalte van de encadreering, vooral in de onderofficiersrangen.” (Lnt Kol gs P. DONK, ORG 1926/27, p. 465).

Hij hield in „Krijgswetenschap” (ORG 1926/27) een voordracht over zijn stelsel, dat verschillende overeenkomsten vertoonde met het Standaardstelsel. Hij wilde opleiding van de dpln van een lichtingsploeg, door dpl kader uit de vorige ploeg. Van zwaardere verplichtingen voor het intellectuele deel van een ploeg wordt niet gerept; verlenging van de eerste oefentijd van dpl kader is voor hem, hoewel gewenst, geen basisvoorwaarde voor de invoering van zijn stelsel.

Op zijn voordracht volgde een uitgebreid debat, dat voortgezet werd op een aparte debatavond. In totaal namen 19 sprekers aan de discussie deel. Voordracht en debatten beslaan tezamen 220 bladz. druks!

Elf debaters-beroepsofficieren verzetten zich, op één na, tegen zijn ideeën, en niet zo weinig; twee anderen roerden de hoofdgedachte niet aan, terwijl zes sprekers, waaronder 5 resoffn, zijn gedachten ondersteunden.

Er ontstond over het onderwerp een duidelijke controverse tussen de beroeps- en de reserve-officieren.

Vervanging van beroepsofficieren door res officieren

1927 „Deze vervanging is niets nieuws. Er heeft zich reeds gedurende de 30 jaar een evolutie in het leger voltrokken in dien zin, dat steeds meer de beroepsofficieren werden vervangen door verlossofficieren. De – ik mag wel zeggen scherpe – strijd, die wij thans op dit punt beleven, moet dan ook slechts beschouwd worden als het laatste, wellicht beslissende, bedrijf in dat evolutieproces.” (Res Kap WEBER, ORG 1926/27, p. 662).

Als men zijn repliek leest, dan blijkt dat Lnt Kol DONK de talrijke sprekers – het middernachtelijk uur was inmiddels lang voorbij – in deze leeuwenkuil, waarin het gros afwijzend stond tegenover zijn ideeën, met verve beantwoordde. Het verloskader, aldus redeneert hij, wordt thans voor zijn taak onvoldoende bekwaam gemaakt. In vredestijd ligt de enige mogelijkheid om militaire ervaring op te doen in het geven van instructie. Daarom moet dit door verlospersoneel geschieden, en wel bij dezelfde eenheden, waarbij het later een oorlogsfunctie krijgt. Het daardoor op beroeps Personeel bespaarde geld wil hij gebruiken voor verbetering van de uitrusting.

Zou het verloskader niet geschikt zijn als instructeur?

1927 „Als het volgen seen der tegenstanders onmogelijk is om met diletanten het leger op te leiden, dan is het niet alleen onmogelijk, maar ook ontoelaatbaar om het leger door die diletanten in den oorlog te doen brengen.” (Lnt Kol gs DONK, ORG 1926/27 p. 698).

VAN DAM VAN ISSELT JR bestrijdt die mening: in oorlogstijd moet genoeg worden genomen met de, gemiddeld 28-jarige, dienstplichtige aanvoerder, vanwege de grote sterkte van het leger. Maar dit betekent volgens hem nog niet, dat men in vredestijd de 21-jarige als opvoeder en instructeur accepteert. ⁴).

Van deze ideeën werd niets in praktijk gebracht. Op p. 145 is reeds verteld, dat op instigatie van de commissie-IDENBURG het capitulantensysteem werd aanvaard. Inmiddels had door de internationale gang van zaken een totale ommekeer plaats gevonden in de militaire personeelspolitiek en was de grondtoon: hoe raak ik een belangrijk deel van het beroeps Personeel kwijt”, veranderd in „hoe krijg ik mijn personeelsorganisatie bezet?”

Zoals onder 3.2.2. werd vermeld, bestaan thans regelingen, waarbij dpl kader tegen premies gedurende enige jaren functies

vervult, die vroeger door beroepspersoneel zouden zijn bekleed. Daardoor is gelukkig de scheiding tussen beroepspersoneel en dpl personeel, die aanvankelijk zo scherp was, vervaagd.

¹⁾ Comm. W.D. = Commissie Werkelijke Diensttijd; voorzitter was Lnt Gen gs b.d. H. F. M. BARON VAN VOORST TOT VOORST.

²⁾ K.B. van 26 Oct. 1820 no. 78 (Rec Mil 1820 p. 320), 14 Maart 1825 no. 1 (Rec Mil 1825 p. 92) en 15 April 1869 no. 2 (Rec Mil 1869 p. 127).

³⁾ Een uitvoerige bespreking en critiek is opgenomen in het W.J. 1924, p. 370/81.

⁴⁾ MSP 1927 p. 384/88 W. E. VAN DAM VAN ISSELT, „Opleiding van dienstplichtigen door niet-deskundigen”, weer beantwoord in MSP 1927 p. 585/89 door P. DONK in een artikel onder dezelfde titel.

3.3. Opleidingen

3.3.1. Beroeps- en reserve-officiersopleiding

De beroepsofficiersopleiding is honderd jaar lang een onderwerp van discussie geweest, niet alleen in Staatscommissies, maar meer nog voor leraren, oud-leraren, en helemaal geen leraren van de K.M.A. en voor twee commissies, die leraren onderling gevormd hadden.

Pleit dit enerzijds voor de belangstelling voor de militaire Alma Mater, waaraan men zoveel te danken heeft, anderzijds rijst wel de gedachte: was enige beperking hier niet op zijn plaats geweest?

De opleiding tot beroepsofficier kon in 1865 niet alleen plaats vinden via de K.M.A., maar ook, voor wat betreft de infanterie, cavalerie en artillerie via cursussen, die bij enige regimenten waren georganiseerd. De aanvoer van luitenanten langs de weg van de korpsen was met opzet aanzienlijk gehouden om de toeloop van vrijwilligers te stimuleren. In 1865 waren van de 640 luitenanten bij de infanterie en cavalerie er niet meer dan 240 van de K.M.A. afkomstig. De leiding stelde zich voor, wat betreft de infanterie, $\frac{1}{3}$ uit de K.M.A. en $\frac{2}{3}$ via de troep te betrekken, zulks niettegenstaande de K.M.A. toen reeds bijna 40 jaar in bedrijf was! „Het is niet te verwachten, dat in deze verhoudingen ooit eene groote verandering zal kunnen komen”, voorspelde de Memorie van Antwoord van de Oorlogsbegroting 1866.

Het onderwijs aan de K.M.A. had, ook internationaal, een uitstekende naam.

De Pruisische „Neue Militärische Blätter” 1872, die op het Nederlandse leger zo het een en ander had aan te merken (de ene helft is vrijwilliger en komt uit de heffe van het volk, en de andere helft is te arm om een plaatsvervanger te kopen!) schrijft niettemin:

„Die Militärakademie in Breda erfreut sich mit Recht eines ungewöhnlichen Rufs.”

Minder content wat de sfeer betreft waren overigens de jonkers zelf.

„Acht dagen provoost” was het vonnis, dat de schrijver van de brochure „De Militaire Academie in 1867. Een stem uit het Cadettenkorps” tegen zich hoorde uitspreken. Hij had daarin de slechte verstandhouding tussen Gouverneur en cadetten besproken.

Zij zijn er allebei naast, schreef hij Salomo-achtig: „de Gouverneur, die er onder de kadets het Pruisische militaire systeem wilde invoeren” en de cadetten, die hun situatie aan die van studenten afmaten, en onvoldoende begrip ervoor oprachten, dat een militaire maatschappij andere eisen stelt.

Schrijver van de brochure was de oudste-jaar cadet van de genie COOL. De krijgstuchtelijke straf stond hem overigens in zijn loopbaan niet in de weg: hij werd later Minister van Oorlog.

Abituriënten van de K.M.A. hadden bezwaren tegen het te mathematische accent van die opleiding en tegen het ontbreken van de menselijke contacten tussen docenten en cadetten.

Geleide en niet-geleide opvoeding

1865 „Als halfvolwassen knapen kwamen wij achter slot en grendel der Academie [HOOVER werd in 1865 cadet], zonder een onzer aanstaande leeraren te kennen, zonder dat zij iets wisten van de karakters der 90 nieuwe jongelingen, die aan hunne leiding werden toevertrouwd.

Toen evenmin als nu, was het gebruik, dat de ouders den Gouverneur der Academie de overheerschende karaktertrekken mededeelden van het kind, dat onder zijn toezicht werd gesteld.

Die kennis zou hem, den eersten officier en misschien ook den officieren van politie van eenig nut hebben kunnen wezen; voor de overige leeraren was zij waardeloos, want zij hadden officieel geen andere aanraking met den kadet, dan dat zij hem voor zich zagen in de klasse, luisterende of niet luisterende naar zijne voordrachten, opschrijvende of niet opschrijvende zijne eeuwige dictaten.

Niet alleen gaf de inrichting van het onderwijs den leeraar geen gelegenheid met den persoon van zijn leerling bekend te worden, of op zijn karakter invloed uit te oefenen, maar ook werd er niets gedaan, den kadet te leeren, hoe hij zich later als man van stand – van militairen stand – zoude hebben te gedragen.

Slechts enkele officieren van politie deden daartoe uit eigen initiatief door ons kadets zeer gewaardeerde, doch uit den aard der zaak weinig effect hebbende, pogingen (. .).

De kadettenmaatschappij scheen dat gebrek aan vorming te hebben ingezien en trachtte dat op kadettenmanier en op vrij wel onbeholpen wijze eenigszins te vergoeden. Als „baren” leerden wij der kadetten opvatting van leidelijke ondergeschiktheid; in ons tweede jaar werd ons zelfstandigheid ingeranseld; het derde jaar wende ons aan een gematigde vrijheid, en in ons vierde jaar hadden wij in ons eigen oog heel wat meer te vertellen dan later als luitenant (. .).

Ik moet eerlijk bekennen, dat die eigenaardige vorming bij veel kwaads, veel goeds bevatte, maar ook, dat toen ik de Academie verliet, ik mij zelve een even groen luitenantje gevoelde als ik vroeger een groen kadet was geweest.” (Lnt Kol O.I.L. b.d. HOOVER, VERSL 1894/95, p. 477/78).

Ook ontbrak elk contact met de troep.

„Toen wij de Academie verlieten, [dit was in 1869], kenden wij van den soldaat niet veel anders, dan de lucht, die hij afgaf, als we een enkele maal met hem exerceerden in het kamp.” (ID, ID, p. 481).

Dat zou nog vijf en twintig jaar zo blijven.

De detachering bij de troep gedurende de zomermaanden dateert eerst van 1895.

Tegenover deze vrijwel geheel theoretisch opgeleide officieren stond een categorie, die, als onderofficier minstens 6 jaar gediend hebbende, bij de infanterie, cavalerie en artillerie een zgn. licht officiersexamen kon afleggen en die zijn kennis vrijwel alleen aan de practijk ontleende.

Als ander bezwaar werd gesignaleerd, dat het programma van de K.M.A. te veel vaktechnisch was ingesteld.

Bredere opleiding tot beroepsofficier is nodig!

1878 „Daarom moet de opvoeding van den officier ook behandeld worden op een algemeen paedagogisch standpunt, waar men rekening houdt met den mens. De militaire opvoeding en vooral de opvoeding van den officier, moet verder in de hoogste mate nationaal zijn, want hij houdt in 't leger niet op een burger te zijn van den staat, die aan hem zijn bescherming toevertrouwt. Wil eindelijk die opvoeding volkomen wortel schieten in het bestaande, dan moet zij rekening houden met het volk niet alleen, maar ook met het tijdperk, waarin dat volk leeft. Die opvoeding moet ontwikkelen in de richting der historie.” (Kap inf VAN DAM VAN ISSELT SR., VERSL 1878/79, p. 115/16).

1878 „(. .) geheel het militair schoolwezen draagt met zijn sterk getekend realisme den onmiskenbaren stempel, daarop vele jaren lang gedrukt door den volksgeest met behulp van vlijtige beoefenaars der wiskunde en militaire industrie. Vooral de infanterie en de cavalerie hebben daaronder langen tijd geleden; de kwekelingen dier wapens hebben bijvoorbeeld, gedurende hun opleiding, tal van tekeningen gecopiëerd, en daaraan zoveel tijd besteed, als men behoeft tot het aanleeren eener taal en het beoefenen harer letterkunde. De humaniora, d.w.z. die wetenschappen, welke de mens tot mens vormen, zijn dan ook in het leger zeer schaars vertegenwoordigd. Te weinig zin bestaat er voor historische lectuur, te weinig smaak voor een degelijke beoefening der letterkunde.” (ID, ID, p. 119).

Een halve eeuw te vroeg, maar geheel in de lijn van wat zijn vader in 1878 had beweerd:

Vrije studie bij officiersopleiding

1911 „Door een te gedetailleerd, door een te formalistisch en door een te weinig ruim militair onderwijs trekt men, gepaard aan de neiging tot vroegtijdige isolatie onzer a.s. officieren op de Cadettenschool en de K.M.A., al dadelijk een scheidsmuur op tusschen het officierskorps en de burgermaatschappij. De ontwikkeling zal verschillend zijn, de ruimte van blik eveneens, men zal elkaar over en weer niet begrijpen; de officieren vormen een eigen kring in den Staat en in ieder garnizoen. Velen, die wel den militairen dienst wilden verlaten, zullen, door hunne eenzijdige studiën en bezigheden geïsoleerd, het groote leven der maatschappij niet begrijpen en er niet in kunnen terugkeeren. Zeer tot schade voor het leger en hen zelve blijven zij in dat leger hangen.

Aan eene vrije, universitaire studie, die het zelfdenken opwekt, aan de critiek de noodige plaats inruimt en daardoor zelf-scheppen in de hand werkt, moet eene overwegende waarde worden toegekend. Met nabootsen, geloof op gezag, ook met goede beurten en mooie cijfers is het land op den duur slecht gediend. Doch . . . zal er plaats zijn voor vrije, universitaire studie, voor zelfdenken en critiek, dan is het noodig, dat men het peil van het onderwijs zooveel doenlijk verheft boven formalisme en feitenkennis.” (Kap art VAN DAM VAN ISSELT JR, ORG 1911/12, p. 78).

En nog in W.O. I:

1917 „Terwijl ik als artillerist de Academie verliet [dit was in 1902] met een vrij grondige kennis van de anatomie en physiologie van het paard, had ik niet de flauwste notie van de anatomie en physiologie van den mensch. En terwijl de Cadetten der Cavalerie speciaal onderwijs krijgen in de africhtings-kunst, die zich bezig houdt met de opvoeding, vooral lichamelijk van paarden, werd aan niemand onzer aanstaande officieren de psychologie of paedagogie onderwezen, welke vakken ons inzicht zouden geven in de wijze, waarop wij de soldaten moeten opvoeden en met hen moeten omgaan. Het paard was in dit opzicht bevoorreed boven den mensch.” (Kap art HUBERT VAN BLEYENBURG, ORG 1917/18, p. 270).

De opleiding tot militie- en reserve-officieren bij de infanterie, vóórdien tel quel bij de regimenten verzorgd, onderging belangrijke verbetering toen zij in 1909 te Amersfoort bij een Militaire Schoolcompagnie werd gecentraliseerd.

In het W.J. 1909 hoopt de rapporteur Kap gs TEN BOSCH, dat de compagnie spoedig zal overgaan in een „militaire militie-academie”, waar „in ruime mate voorzien kan worden in de noodzakelijke aanvulling van onze verlofsofficieren van *alle* wapens.” (p. 15).

Het pakte anders uit.

Geleidelijk zijn bij alle Wapens de Scholen voor verlofs- (later Reserve-)officieren ontstaan. Door de belangrijke plaats, die de reserve-officieren in het leger na 1918 gingen innemen, en, als gevolg daarvan de grote betekenis van deze Scholen, kwam de vraag naar boven: moet de aanstaande beroepsofficier niet via deze Scholen worden opgeleid? VAN DAM VAN ISSELT SR had reeds in 1908 een gooi in die richting gedaan. Hij zag hier een mogelijkheid in om reserve-officieren en beroepsofficieren dichter bij elkaar te brengen, een van zijn idealen. In de jaren 1919 t/m 1922 werd voor een klein aantal vaandrags en kornetten van de inf en art de mogelijkheid geopend over te gaan naar het 2e jaar van de K.M.A. Daarna wordt een streep onder dit systeem gezet tot het in 1929 opnieuw leven wordt ingeblazen.

Van 1934 af, wordt een nieuw experiment op stapel gezet: de cadetten worden uitsluitend betrokken via de Scholen voor Reserve-officieren. De Commissie-IDENBURG wilde zelfs na beëindiging van die School eerst nog een jaar praktijk, alvorens te beslissen over toelating tot de K.M.A.

Maar, moet dat nou allemaal? De opleiding aan een S.R.O. is op de praktijk gericht. Geeft die voldoende ondergrond voor de verdere vorming?

„Krijgswetenschap” mengt zich in deze strijdvraag bij monde van Kol gs JHR J. TH. ALTING VON GEUSAU, die als leraar K.M.A. c van een school Res Offn, leraar H.K.S., Directeur H.K.S. en als vader van een cadet – „in de laatste functie zeker niet het minst” – over een zeer ruime ervaring op het gebied van het militair onderwijs beschikte.

Hij is tegen dit systeem. Wel geeft het de mogelijkheid tot een langduriger waarnemen van de kandidaten op de S.R.O. en daarvoor beter selecteren, maar:

1934 „Ongetwijfeld is deze meerdere selectie een voordeel, maar men kan ook te veel willen selecteren. Betreft het nu een beroep waarvoor een geweldige toeloop bestaat, dan kan men zich op dit gebied wel eenige heldendaden veroorloven. Maar die toeloop was juist uitermate slecht.” (Kol gs JHR J. TH. ALTING VON GEUSAU, ORG 1934/35, p. 32).

Hij slaat een goede wetenschappelijke basis hoog aan, en wenst daarmee niet te transigeren. Zijn tegenspeler is Gen b.d. VAN DAM VAN ISSELT JR, die, in volgorde van belangrijkheid, van de aspirant-beroepsofficier eist: roeping en liefde voor zijn vak, karakter, een zeer goed lichaamsgestel, sportiviteit, wetenschappelijke ontwikkeling en kennis van reglementen. Hij bewondert het britse opvoedingssysteem.

Kol ALTING VON GEUSAU wenst echter wetenschappelijke ontwikkeling voorop te stellen.

Het meningsverschil was reeds toen geenszins nieuw:

1867 „Omtrent de eischen der wetenschappelijke opleiding voor den officiersrang bestond almede verschil van gevoelen. Eenige leden meenden, dat zij geheel doortrokken moet zijn van den militairen geest, die alleen in staat is om, wanneer hij van der jeugd af wordt ingeprent, een goed officier te vormen.

Anderen daarentegen kwamen hiertegen met kracht op. Zij bestreden de eenzijdige militaire rigting, die thans het onderwijs voor de toekomstige officieren kenmerkt. Gelijk de burger naar veler oordeel beter dan thans het geval is, met de hanteering der wapenen bekend moet zijn [in deze jaren valt de oprichting van verschillende verenigingen „ter oefening in den wapenhandel”, zulks vanwege het toenemen van de internationale spanningen], behoort de officier in de eerste plaats burger te wezen van zijn land, en kennis te hebben van den toestand van de wetten van den Staat waarin hij leeft.” (VOORL. VERSLAG OORLOGSBEGROTING, 1867).

Na W.O. II, werd in 1947, vóór de wederopening van de K.M.A., in „Krijgswetenschap” de vraag, of de cadet zijn opleiding moet beginnen aan een School voor Reserve-officieren opnieuw opgeworpen (ORG 1947/48). Uiteindelijk is dit stelsel voor de niet-technische Wapens slechts tot 1951 gevolgd. Van toen af vond de gehele opleiding aan de K.M.A. plaats.

Maar er blijkt duidelijk, dat een andere wind in aantocht is. LntKol gs LE FEVRE DE MONTIGNY, een dergenen die in dat werkjaar een voordracht hield, wil veel meer zelfstandigheid en vrijheid in de studie, een beroep doen op het eergevoel van de cadetten en tot medewerking stimuleren. Hij is het wat dit betreft geheel eens met Kap genie N.I.L. BREST VAN KEMPEN, die in 1926 een boek „Onderwijs en Opvoeding aan de Koninklijke Militaire Academie” had geschreven en scherpe kritiek uitgeoefend op het daar heersende controlesysteem, dat gegrond was op wantrouwen. BREST VAN KEMPEN zou deze bijval zeker deugd hebben gedaan, want hij had zijn leraarschap aan de K.M.A. beëindigd, bepaald niet beladen met de dank van het Academiebestuur. Maar hij was inmiddels in 1944 in een Japans interneringskamp omgekomen. Hij was het ook, die in „Krijgswetenschap” het militair onderwijs gerangschikt wenste te zien onder het Hoger Onderwijs.

Kon. Militaire Academie: instelling voor hoger onderwijs

1924 „In de eerste plaats zou ik de aandacht willen vestigen op de noodzakelijkheid, het onderwijs bij de officiersopleiding wettelijk te erken-

nen als te behoren tot het hooger onderwijs. Het staat toch als een paal boven water, dat die opleiding tot dat onderwijs behoort, want wat verstaat men onder hooger onderwijs? Art. 1 der hoogeronderwijswet geeft ons hierop het volgende antwoord:

Hooger onderwijs omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt.

Ongetwijfeld moet de opleiding den officier later in staat stellen, zelfstandig de militaire wetenschappen te beoefenen, zonder *twijfel* moet deze opleiding een voorbereiding zijn tot het bekleeden van de maatschappelijke betrekking van officier." (Kap genie N.I.L. BREST VAN KEMPEN, ORG 1924/25, p. 63).

„In de wet dient dus te worden vastgelegd, dat de opleiding tot beroepsofficier tot het hooger onderwijs behoort: zoodra dit geschied is, zullen de bestaansvoorwaarden van het militair onderwijs zijn verbeterd, en daardoor zal men zeker een stap in de goede richting hebben gedaan. Eerst dan wordt het mogelijk, een systeem van onderwijs in te voeren, dat op een breedten, hechten grondslag rust, en dat de voordeelen van het stelsel der Nederlandsche hoogeschoolen in zich draagt, doch de nadeelen daarvan veronzijdigt. Eerst dan zal de leeraarspositie, zoowel onder de jongeren, als onder de ouderen en bij hoogerhand, meer waardeering vinden en zal het bijgevolg niet zoo moeilijk vallen als thans, om leerkrachten te verkrijgen, die aan hooge eischen voldoen. Eerst dan zullen ten slotte vanzelf het gehalte en de resultaten van het onderwijs aanzienlijk beter kunnen worden.” (ID, ID, p. 64).

Eerst na W.O. II is het mogelijk geworden de ideeën van de avantgardisten te verwezenlijken.

Andere banen

1951 „De a.s. officier moet leren, dat het gehele terrein der oorlogvoering het zijne is; overal waar zijn veelzijdige taak hem plaatst moet hij zich bekend weten en zijn verantwoordelijkheid verstaan. Hij moet daar weten op snelle wijze de nodige kennis te verwerven en die van anderen uit te buiten.

De a.s. beroepsofficier moet dus opgeleid worden tot de practische intellectueel, die de omvang van zijn arbeidsterrein en zijn verantwoordelijkheid kent.

Tot op heden wordt op de militaire opleidingsinstellingen onder vrij grote druk de feitenkennis ingepompt. Dit heeft tot gevolg, dat candidaatofficieren met betrekkelijk geringe zelfstandigheid en energie en een middelmatig verstandelijk vermogen een goede kans maken – wellicht met een jaar vertraging – het officiersexamen te halen en zich voor dertig of veertig jaren zeker te weten.

Zonder nu direct het scheppen van een arbeidssfeer te willen aanbevelen, zoals die aan een Universiteit gebruikelijk is en die zich moeilijk verdraagt

met militaire verhoudingen, zou m.i. een vrijere studievorm slechts voordelen hebben. Het zelfstandig nadenken en optreden wordt erdoor gestimuleerd, terwijl de zwakke broeders, die door de eerste selectie zijn geslipt, door een grotere vrijheid alsnog worden weggeselecteerd.

Over het algemeen zouden de vakken bijv. in collegevorm gegeven moeten worden, terwijl leiding en staf van het instituut zich zo weinig mogelijk moeten inlaten met de wijze, waarop de candidaat zich op zijn examens voorbereidt." (Maj art KREMER, ORG 1950/51, p. 167/68).

„Inleider [d.i. Maj KREMER] wil tenslotte de beroepsofficier bevrijden van het odium van eenzijdigheid en hem op basis van geestelijke gelijkheid brengen met de afgestudeerde reserve-officier. Het verschil tussen beide categorieën zit m.i. zeker niet in het feit, dat de afgestudeerde zulk een bijzondere maatschappelijke vorming heeft gehad (immers ook zijn opleiding is op het vak afgestemd), maar in het feit, dat hij heeft geleerd hoe hij moet studeren, hoe hij vraagstukken moet aanpakken om zich in korte tijd daarin in te werken.

M.H., hier zit hem de kneep en dit moeten wij de Cadetten leren.

Dan zijn zij ook in de gelegenheid uit de uitgebreide materie der maatschappelijke vorming voor zelfstudie die onderwerpen te kiezen, waarmede zij in de praktijk te maken hebben. Vóór 1940 werd hieraan aan de K.M.A. – althans n.m.m. – te weinig aandacht besteed. Na 1945 kwam hierin verbetering. Maar we moeten in dit opzicht verder en verder gaan. Het is nu eenmaal moeilijk met bestaande opvattingen abrupt te breken. Dit kan en moet geleidelijk gebeuren. Persoonlijk leerde ik dit bestuderen van vraagstukken tijdens mijn detachering aan de H.K.S. door de verplichte opdrachten en voordrachten, welke in een beperkte tijd moesten worden afgeleverd. Ik ben er een voorstander van dit ook reeds op de K.M.A. te doen plaats vinden. Een aanvang hiermede is reeds gemaakt." (Kol gs LE FÈVRE DE MONTIGNY, ORG 1950/51, p. 178).

Het onderwijs aan de K.M.A. is thans zeer veel breder opgezet dan welke fantast vroeger ook had kunnen bedenken. Het probleem: hoe moeten de eisen, die militaire en wetenschappelijke kanten van de opleiding stellen, worden samengevlochten, blijft bestaan.

1963 „De Koninklijke Militaire Academie is als een schip, dat laveert tussen Scylla en Charybdis." (Kol gs VAN RIJN, ORG VOKL juni 1963, no. 6).

Iedere oud-cadet wenst zijn K.M.A. gaarne een behouden vaart toe.

„Krijgswetenschap" heeft zich afzijdig gehouden van de in 1869 opgerichte Hoofdcursussen in KAMPEN, MAASTRICHT en 's HERTOGENBOSCH, in 1884 geconcentreerd in KAMPEN, en tenslotte in 1928 definitief opgeheven. Vooral de voorbereidingsjaren vóór de toe-

lating tot de Hoofdcursussen waren voor de adspiranten een keiharde weg naar de officiersloopbaan. Ook de Militaire School te HAARLEM (opleiding voor infoff) en de Cursus te DELFT (opleiding voor artoff), beide ingesteld wegens tekorten in de officiersencadrering van die Wapens, zijn in „Krijgswetenschap” niet aan de orde geweest. ¹⁾

Er bestond tot 1878 toe, nog een mogelijkheid om officier te worden: onderofficieren konden een zgn. licht examen afleggen, zonder voorbereiding op een Hoofdcursus. Zoals in de sfeer van „Krijgswetenschap” te begrijpen is, stond men tegenover dit systeem zeer kritisch.

Samenvattende, moet worden gezegd, dat in geen enkele sector van het militaire bedrijf, de opzet zo herhaaldelijk is gewijzigd en zoveel is geëxperimenteerd als op het gebied van de officiersopleiding. Het lijkt dan ook in „Krijgswetenschap” het onderwerp te zijn, dat het meest over de tong is gegaan.

¹⁾ De Militaire School te Haarlem bestond slechts van 1887-1897; de Artillerie cursus te Delft van 1884-1897 (zie over deze cursus verder Gen maj b.d. Ir TANS in ONS LEGER maart en april 1961). Directeur van deze beroeps-officiersopleidingen was organiek een Kapitein.

3.3.2. De Hogere Krijgsschool

Aan de geschiedenis van de Hogere Krijgsschool heeft „Krijgswetenschap” in zijn publicaties in 1928 van Gen W. E. VAN DAM VAN ISSELT (Zestig jaren Hooger Militair Onderwijs) en in 1958 van Kol gs D'ENGELBRONNER (Negentig jaren Stafschool, Krijgsschool en Hogere Krijgsschool) veel aandacht geschonken.

Toekomst van het hoger militair onderwijs

1958 „(. .) het is zeer de vraag of op de duur een Hogere Krijgsschool uitsluitend voor officieren van de Landmacht zou moeten blijven bestaan.

Allerwegen bestaat immers wel het gevoel – dikwijls op verschillende wijze onder woorden gebracht – dat het bitter nodig is dat de hogere krijgskundige vorming van de officieren van verschillende krijgsmachtdelen wordt samengebundeld, zo mogelijk met die van bepaalde categorieën toekomstige *civiele* topfunctionarissen! (. .) Slechts over het vereiste tempo van de ontwikkeling in de richting van een bundeling schijnt verschil van mening te bestaan. Ik geloof (. .) dat wij voorlopig zeer dankbaar zouden mogen zijn, indien de verschillende krijgsmacht- en stafscholen met het Defensiestudiecentrum onder één dak zouden kunnen worden gebracht. Daarna zou het

van veel belang zijn wanneer over en weer een modus zou kunnen worden gevonden omtrent de duur van de cursussen, de leeftijd en de rang van de cursisten, enz. Bijvoorbeeld zou een aanzienlijk deel van de stof, welke thans in de beide studie jaren van de HKS wordt gedoceerd en welke in hoofdzaak dient om de leerlingen een *basis* te verschaffen voor het zoveel later bekleden van hogere functies, kunnen worden overgebracht naar een hoger instituut, dat zou dienen voor een waarlijk hogere vorming van alle toekomstige militaire en civiele defensie leiders. Dat zou dan kunnen betekenen dat de huidige HKS zou worden teruggebracht tot een staf- of krijgsschool, uitsluitend bedoeld voor de vorming van lagere staf officieren (de cursus staftechniek) en generale staf officieren van lagere rang; cursussen van respectievelijk 3 maanden en bijv. anderhalf jaar zouden daartoe wellicht voldoende zijn. De marine en de luchtmacht zouden dan uiteraard ongeveer dezelfde lijn moeten volgen (. .) terwijl voor civiele functionarissen een cursus van overeenkomstige aard opgezet zou moeten worden, waarbij hun de meest noodzakelijke begrippen van het wezen van de oorlog en van het gebruik der strijdkrachten zouden moeten worden bijgebracht – alsmede vanzelfsprekend een aantal aspecten van de civiele verdediging.” (Kol gs D’ENGELBRONNER, Negentig jaren Stafschoon, Krijgsschool en Hogere Krijgsschool 1868–1958, p. 50/51).

Betreffende het Defensiestudiecentrum en een Krijgsmachtstudiecentrum, zie onder Hoofdstuk 7, Samenwerking en Coördinatie van de Krijgsmacht delen.

■

3.3.3. Eerste oefentijd en opleiding van dienstplichtigen. Vooroefening

Over het aantal maanden dat de eerste oefening zou moeten duren, is tot in den treure geschreven en gediscussieerd.

Het meningsverschil ontstaat al over de terminologie. Men moet niet van een eerste, maar van een laatste oefentijd spreken. Want die moet de kroon op het werk vormen, dat al jaren tevoren is begonnen met verplichte gymnastiek en atletiek en militaire vooroefeningen buiten de kazerne, aldus beweerden de voorstanders van algemene dienstplicht en volkswapening.

Ook bij degenen die daar niet aan geloofden, bestond verschil van mening wat als een „toelaatbaar minimum” moest worden beschouwd.

De maatregelen, die in de loop van de tijd betreffende de duur van de oefentijd genomen zijn, kunnen niet in het kort worden uiteengezet; daarvoor zijn zij veel te ingewikkeld en gevarieerd. Slechts zij vermeld, dat voor de infanterie- niet-kaderleden van 1861 tot 1901 de opleidingsduur achtereenvolgend beliep:

5 – 10 – 8 – 12 – 10 en 8 maanden, met bekortingen van nu eens 4, dan 3, dan 2 maanden voor hen, die met sukses vóór hun indiensttreding voorbereidend militair onderricht hadden gevolgd.

In de MILITIEWET-1901 werd de oefentijd op 8½ maand gesteld, terwijl kort te oefenen miliciens (waarvoor primair in aanmerking kwamen degenen die het voorbereidend militair onderricht hadden gevolgd) 4 maanden onder de wapenen zouden blijven. Dit instituut bood, zoals onder 3. 2. 3. vermeld, aan potentieel kader de mogelijkheid om zich via die instelling te drukken. Dat deze instelling zoveel beroepskader aan de dienst bij de troep onttrok (in het oefentijdvak 1908/09 waren daarbij 104 offn en 342 onderoffn en kpls ingedeeld), was een ergernis apart.

De kanker van ons leger I

1908 „De grootste kanker echter, die aan ons kader knaagt, is het Voorbereidend Militair Onderricht. Ik acht het uilen naar Athene gaan om hierop nog naderin te gaan en ik geloof niet, dat het noodig is, dit hier te bewijzen.

Het V.M.O. is de *pest* voor ons beroepskader. Dit wordt van hooger hand niet voldoende ingezien, omdat men daar niet kan doordringen in den geest van de troep”. (Kap inf JHR G. A. A. ALTING VON GEUSAU, ORG 1908/09, p. 205).

De MILITIEWET-1912 (COLIJN) schafte tot ieders opluchting het instituut af¹⁾.

De DIENSTPLICHTWET-1922 (VAN DIJK) bracht een eerste oefentijd voor onberedenen (niet kader-adspiranten) van 5½ maand.

Ondanks de slechte ondervinding werd het vooroefeningsinstituut opnieuw leven ingeblazen, en zelfs een verkorting van 4 maanden in uitzicht gesteld voor de deelnemers, die daartoe slechts (bruto) 325 uren oefenden tegenover de niet-voorgeoefenden in het tijdvak, dat hun collega's werd geschonken, 680 uren. De politieke rekenkunde wilde dat zo²⁾.

Het staat vast dat velen van het beroeps- en het verlofspersoneel, die waren ingeschakeld bij het vooroefeningsinstituut, (aan beroepspersoneel waren in maart 1935, 62 inf officieren en 153 onderofficieren der inf ingedeeld) zich zeer hebben ingespannen om van deze kwalijke zaak zoveel mogelijk te redden. Maar op den duur kon de instelling niet aan een vernietigende kritiek ontkomen.

De kanker van ons leger II

1928 „Het vooroefeningsinstituut is de kanker, die aan ons leger knaagt. Want niet alleen geeft het ons onvoldoend geoefende soldaten, maar

bovendien ontvolkt het onze kazernes en onthoudt ons de stof voor de opleiding en de vorming van het kader.

Uit eigen aanschouwing heb ik in dezen zomer kunnen vergelijken de geoefendheid der voorgeoefenden en der niet-voorgeoefenden en al mogen de voorgeoefenden in theoretische kennis in het algemeen niet lager, veelal zelfs hooger staan dan de niet-voorgeoefenden, in praktische bruikbaarheid, in tuchtgevoel staan zij ver ten achter. Hunne schietvaardigheid en marschvaardigheid is onvoldoende, de kennis van den lichten mitrailleur laat veel te wenschen over, als man in de groep, op wacht en op patrouille falen zij, ja zelfs het eenvoudige, vormelijke exerceeren laat veel te wenschen over, hunne lichamelijke ontwikkeling is onvoldoende, zij zijn stijf en houterig, in één woord het zijn geen soldaten, maar burgers in uniform." (Kap gs VAN ALPHEN, W. J. 1928, p. 288).

Per 1 januari 1936 wordt het vooroefeningsinstituut op instigatie van de Commissie-IDENBURG (zie p. 133) door Min VAN DIJK opgeheven, voor de tweede keer in de geschiedenis, voor de tweede keer tot ieders opluchting.

De zeer korte eerste oefentijd, van 5½ maand, in 1922 ingevoerd, vereiste een nauwkeurig uitgebalanceerd oefenprogramma.

1930 „Ons militair onderwijs – deze aanduiding toegepast op de opleidingen in alle legeronderdeelen – is *onvoldoende* georganiseerd.

Geen leerplans, geen tijdverdeeling, geen planmatige indeeling der leerstof, geen oefenmethoden zijn vastgesteld.

De einduitkomsten, die moeten worden bereikt, zijn – soms dan nog in vage termen – aangeduid.

De leerstof voor officieren, onderofficieren en soldaten is samengebracht in een groot aantal reglementen en voorschriften. En op deze beide onvaste bases wordt tot nu toe het onderricht naar willekeur ingericht.

Weinigen staat duidelijk voor oogen, wat als uitkomst kan en moet worden bereikt.

Ieder houdt er een eigen oefenmethode – voor zooverre van een methode kan worden gesproken – op na.

Wat de een als hoogste wijsheid aanbeveelt, onderwijst de ander in tegen-gestelden zin.

Het beroepspersoneel redt zich langs verschillende wegen nog wel, het reserve-personeel, dat o.a. bij de herhalingsoefeningen een instructieve taak vervult, tast veelal geheel in het duister.

Hierin schuilt naar mijne meening de fout." (Kap inf VELDMEIJER; ORG 1930/31, p. 139).

Na een proefopleiding werden in 1931 „Wenken voor de opleiding van kader en manschappen der infanterie" uitgegeven, aanvankelijk vanwege hun gedetailleerdheid niet altijd op hun waarde geschat, doch weldra aanvaard.

Grote verbeteringen: vorenvermelde opheffing van het vooroefeningsinstituut en verlenging van de duur der eerste oefening van 5¹/₂ tot 11 maanden (1938) volgden elkaar snel op.

De nieuwe, voorgeschreven, koers

1938 „Ons oordeel is vervlakt. Wij kregen 5¹/₂ maand ter beschikking en moesten er van maken, wat mogelijk was. Wij pasten onze eischen aan bij hetgeen bereikbaar scheen en verloren daardoor het scherp zakelijke bij het aanleggen van den beoordeelingsmaatstaf uit het oog.

Ook in dit opzicht heeft de te korte oefeningstijd ernstig nadeel gesticht.

Wij moeten ons zelf herzien. Er is een tekort aan instructieve vaardigheid, niet slechts bij de jonge officieren en reserve-luitenants, die over zullen gaan naar het korps beroepsofficieren en de jeugdige sergeanten, maar in alle rangen. Wij dienen ons goed te realiseren hetgeen de troep moet kennen en kunnen, daarbij hooge eischen stellen en vervolgens nauwgezet overwegen op welke wijze de vereischte resultaten moeten worden verkregen.” (Lnt Kol inf VELDMEIJER, ORG 1938/39, p. 34).

De herleving

1938 „De omstandigheden, waaronder wij in de achter ons liggende jaren onzen arbeid hebben moeten verrichten, waren moeilijk. Der traditie van het Nederlandsche officiers- en onder-officierskorps getrouw, hebben wij hardnekkig volgehouden en doorgezet.

Indien er straks zal moeten worden gevochten, zullen de zooveel zwaardere offers, welke door gebrek aan voldoende geoefenheid en onvoldoende uitrusting dan, moeten worden gebracht, komen voor rekening van hen, die de weermacht jaren aaneen hebben uitgehouden, afgeknabbeld en ondermijnd (...).

Eindelijk zullen wij kunnen beginnen aan den wederopbouw van het leger.

Welk een vreugde daaraan te kunnen medewerken.

Hoevelen moesten het verval als herinnering bij hun heengaan medenemen?

De snelle uitbreiding van de weermacht werpt uiteraard ook voor de troepen-officieren groote moeilijkheden op.

Er moet worden gewerkt bij de instructie met jeugdige, onervaren officieren en onderofficieren, maar deze dragen zoo heel veel goede kwaliteiten in zich, niet minder dan wij zelf toen wij nog zoo jong waren.

Wij ouderen deden onze ervaring op in den loop van vele jaren en al zijn daarvoor tal van verontschuldigen aan te voeren, ook aan onze instructieve vaardigheid ontbreekt nog een en ander. Laten wij daarom mild zijn in ons oordeel, indien wij zien, dat het aan toewijding niet ontbreekt.” (ID, ID, ORG 1938/39, p. 76/77).

Wij vermeldden reeds in hoofdstuk 1.4 p. 70/71 de vergroting van de eerste oefentijd in 1939 tot 24 maanden teneinde het oproepen van oudere lichten vanwege de gespannen internationale toestand te vermijden, de wijzigingen, die na W.O. II nodig waren als gevolg van de acties in Indonesië, alsmede de tegenwoordige situatie.

Bij de wederopbouw van het leger werd aanvankelijk hulp verleend door een Britse militaire missie. Vrijwel alle kader werd in Engeland herschoold. Mocht kort voor W.O. II wel eens bezwaar gemaakt zijn tegen nauwkeurige omschrijving van oefenprogramma's en schema's van lessen, weldra bleek, dat men aan Britse zijde nog veel verder ging in het centraal leiden van de instructie.

Het omschakelen op Amerikaanse organisaties en materieel in 1950 en volgende jaren bracht opnieuw een omscholing met zich, waarbij steun verleend werd door een Amerikaanse missie.

Herscholing, ook van reserve- en dpl personeel op de nieuwe organisaties en bewapening, ook van reserve- en dpl personeel in ongekend lange herhalingsoefeningen, was nodig.

Het karakter der oefeningen werd zeer veel meer realistisch dan vroeger (politiek) mogelijk was. De wijze van instructie geven werd zeer vervolmaakt. Door de mechanisering van de eenheden werden vroegere oefenterreinen totaal onvoldoende in oppervlak.

Het ter beschikking verkrijgen van grotere terreinen eist in een zo dichtbevolkt land als het onze zeer veel zorg. Het werd noodzakelijk om grotere manoeuvres te doen plaatsvinden op oefenterreinen in het buitenland.

In internationale manoeuvres werd de samenwerking met verbonden legers beoefend.

¹⁾ Er bleef wel een mogelijkheid tot verkrijgen van dienstdaerdkorting van 2 maanden bestaan voor degenen, die aan „eisen van lichamelijke vaardigheid” voldeden. Maar het leger bemoeide zich, in tegenstelling tot de regeling vóór 1912, niet met een opleiding om aan die eisen te voldoen.

De lichamelijke opvoeding was een verantwoordelijkheid van Binnenlandse Zaken. Dat Dep maakte er zich niet zenuwachtig over, behalve dat het twee inspecteurs voor Lichamelijke Opvoeding aanstelde. Het enige wat men van hen bemerkte was, volgens een zure opmerking in een voordracht, dat zij, met een hoge hoed op, gymnastiekdemonstraties bijwoonden.

²⁾ De vooroefening met zijn faciliteiten voor vervulling van de dienstplicht was in feite al begonnen in 1919 onder Min JHR ALTING VON GRUSAU door wijziging van de Landstormwet.

3.4. Taktiek Verbonden Wapens

Het verloop van het gevecht. Ideeën na de Frans-Duitse oorlog

1872 „Wat het gevecht aangaat, zien wij bij de inleiding de ruitery verken-
nen, daarna teruggaan, de artillerie het vuur openen, de infanterie
zich tot den strijd ontwikkelen. Daarna treedt de infanterie meer en meer op
de voorgrond, de artillerie zet haar beschermende taak voort, de ruitery
beveiligt de flanken. Meer en meer verwickelen zich de toestanden, de
beslissing van den strijd laat soms zeer lang op zich wachten, tot dat uiteinde-
lijk in een krachtige verzamelde poging der infanterie, na voorbereiding
door artillerie-vuur, de beslissing van den strijd volgt.” (Kap art KOOL,
VERSL 1872/73, p. 155)

De aanval

1875 „Is de aanval genoegzaam voorbereid, dan moet de beslissende slag
geslagen worden. De artillerie concentreert daartoe een geweldig
granaatkartets-vuur op de vijandelijke infanterie, voornamelijk echter op die
plaatsen, welke als de punten zijn aangegeven waarop de aanval zal geschie-
den. Alle soutiens zijn inmiddels in de tirailleurlinie gerukt, en onderhouden
een levendig tirailleurvuur, dat zoo noodig, doch altijd slechts op commando
der officieren, tusschenbeide over eene geheele linie of gedeelten daarvan in
snelvuur overgaat. Onder bescherming daarvan, rukt de 2e linie voorwaarts
met kompagnieën in linie tot in de tirailleurlinie, en verdubbelt als 't ware
het vuur.

Bijna oogenblikkelijk nadat zij in de tirailleur-linie is aangekomen, moet
het signaal tot stormen worden gegeven, waarbij de officieren zich voor
hunne afdeelingen stellen, om met de sabel in de eene en den revolver in de
andere hand hunne manschappen concentrisch op de beslissende punten
voor te gaan.” (Kap inf CARRÉ, VERSL 1874/75, p. 316/17).

Dekking zoeken, of niet?

1888 „Zooals men soms na den oorlog van 1870 in Fransche beschrijvingen
van de Duitse infanterie kon lezen: „Ils se cachaient, les lâches!”
omdat alleen rookwolkjes en de fluitende kogels hare tegenwoordigheid,
dikwijls van zeer nabij, verrieden, zoo *moet* de verdediging en zoo *kan* vele
malen de aanval wezen. Dat vooral de officieren door hun voorbeeld bewij-
zen te begrijpen hoe de toestand „meenens” zou zijn, laten zij niet alleen
rechtop te kijk blijven staan als hun commando knielt of ligt, laten geen

bereden officieren meer rondrijden of onbeweeglijk stil houden tot in de tirailleurlinie." (Ritm WÜPPERMAN, VERSL 1887/88, p. 390).

Maar ook:

Niet overdrijven!

1888 „Wat dekking op het terrein betreft, men weet dat de strijd hierover nog steeds voortduurt. De meest bekende schrijvers omtrent de tactiek zijn het op dit punt nog volstrekt niet eens. Wat mij betreft, ik meen dat men het zich dekken niet moet overdrijven, zooals mij voorkomt dat spreker [i.c. RITM WÜPPERMAN] dit wil en dat men vooral heeft te zorgen voor behoud van het verband onder den troep en voor het regelmatig voorwaarts gaan." (Kap inf CALLENFELS, VERSL 1887/88, p. 420).

De successen, welke de Boeren in de jaren 1899-1902 met hun grote schietvaardigheid behaalden, deed een stroming ontstaan om de eigen schietvaardigheid te verbeteren en de man vooral vertrouwen in zijn wapen bij te brengen.

Bovendien was het oorzaak van een streven naar het in de verdediging geheel „en tirailleur" oplossen van de compagnieën, waardoor brede fronten en ijle liniën ontstonden. De gevechtsleiding werd hierdoor veel moeilijker.

Na W.O. I ontstond aanvankelijk veel verwarring omtrent de te volgen tactiek en de in te voeren bewapening. Welke invloed moest worden toegekend aan de tank, de verbeterde artillerie, (grotere drachten, invoering van houwitsers op grote schaal), de lichte mitrailleur, de strijdgassen en vooral het vliegtuig?

De situatie werd er niet eenvoudiger op, toen Franse, Duitse en Engelse voorschriften uiteenlopende opvattingen bleken te huldigen.

In 1921 verscheen het eerste deel van een „Algemeen Gevechtsvoorschrift". Het werd in „Krijgswetenschap" dadelijk van vele kanten aan zware critiek onderworpen (voordracht Kap gs VAN SLOBBE, ORG 1922/23).

De moeilijkheid was ongetwijfeld een goed voorschrift te ontwerpen, dat rekening hield met onze Nederlandse omstandigheden: zwakke luchtstrijdkrachten, geen infanteriegeschut, weinig zware mitrailleurs, geen tanks, zeer zwakke veldartillerie bij het Veldleger, vrijwel geen luchtdoelartillerie, afgescheiden nog van een aardrijkskundige configuratie in Nederland, verschillend van die in Noord-Frankrijk, waar zich in het Westen W.O. I had afgespeeld.

Zoals na vier jaar stellingoorlog te begrijpen is, ontstond, bepaald niet alleen in Nederland, een overschatting van de verdediging.

De legerleiding had inmiddels enige stafofficieren een driejarige cursus aan de École Supérieure de Guerre te Parijs doen volgen.

Tactische reglementen na W.O. I

1937 „Dat niettemin deze detacheringen, althans tot 1929, niet die vruchten hebben afgeworpen, waarop men had gehoopt, moet – wanneer wij de oorzaken ontdoen van velerlei ap- en dependentiën – m.i. in hoofdzaak hieraan worden toegeschreven (..), dat men de noodzakelijkheid tot „umlernen” op tactisch gebied te onzent niet aan den lijve heeft gevoeld, dat men er niet aan gelooft, en dat men de zaak, althans voorloopig, nog liever eerst maar eens wat aanziet.” (Maj gs DIJXHOORN, ORG 1936/37, p. 319).

Daardoor was de toestand in 1929, dus 11 jaar na W.O. I nog zeer onbevredigend: het Voorschrift Velddienst was niet in overeenstemming met de Gevechtshandleiding, de tactische grondwet; „geen der wapens beschikte nog over tactische wapenreglementen, waarin het gevecht was behandeld; sommige wapens leefden van aanwijzingen, andere zelfs min of meer van de lucht.”

Daarop stelde de Min van Defensie in 1932 een *Tactische Reglementencommissie*, ressorterende onder de CGS in. Deze leverde met enorme krachtsinspanning (elk der leden dier commissie had een normale functie!) tot 1937 negen nieuwe algemene voorschriften, waaronder een nieuw Velddienstvoorschrift (2 delen) en een nieuwe Gevechtshandleiding (ook 2 delen).

Maj DIJXHOORN vestigt er de aandacht op, dat men er daarmee niet is: zij moeten steeds vanwege de materieeluitbreidingen en wijzigingen in de organisatie worden bijgewerkt. Daardoor acht hij absoluut nodig een *Permanente Tactische Reglementencommissie* wier leden uitsluitend reglementenwerkzaamheden verrichten.

„Worden de bakens niet tijdig verzet, dan staat op reglementengebied ons binnen korten tijd wederom een treurspel te wachten.” (Maj gs DIJXHOORN, (ID, ID, p. 323).

Men mag wel zeggen, dat deze voorschriften vanzelfsprekend een zware Franse inslag vertoonden.

In de Gevechtshandleiding en het Velddienstvoorschrift waren uitvoerige beginselschema's opgenomen, waarin aangegeven werd, welke facetten (o.m.) in marsch-, legerings-, verkennings- en andere bevelen (moesten) konden worden geregeld. Tegen deze schematisering bestond van verschillende kanten bezwaar: de voor elk geval steeds andere omstandigheden zouden elke schematisering onjuist doen zijn.

Azen en niet-azen. Bevelstechniek voor W.O. II

1937 „Omtrent de waarde van schema's lopen de meeningen uiteen. In 't algemeen kan men echter te dien aanzien wel dit opmerken, dat

slechts de „azen” het zonder schema’s zouden kunnen stellen om ten slotte tot een goed bevel te komen. Doch ook voor hen hebben schema’s hun waarde, omdat men – met een schema naast zich – een bevel maakt in de helft van den tijd, dien men zou behoeven zónder schema, en omdat ook „azen” niet feilloos zijn en iets kunnen vergeten.

Dat tegen de visie, welke ik op de waarde van schema’s heb, praktisch weinig kan worden ingebracht, wordt bewezen door het feit, dat zij, die bij het maken van bevelen geen schema’s raadplegen, met een lantaarntje zijn te zoeken. Waar nu vroeger talrijke – van elkaar afwijkende en zelfs bepaald foute-schema’s in omloop waren, moet het, alleen reeds hierom, worden toegejuicht, dat ons legerbestuur besloot schema’s in de voorschriften te doen opnemen, daarmee dus op het gebied van de bevelvoering „azen” zoowel als „niet-azen” een dienst bewijzende en daarmee de „unité de doctrine” alsmede de „snelheid van werken” in hooge mate bevorderende.” (Maj gs DIJXHOORN, ORG 1936/37, p. 326).

De voorschriften waren wel uitvoerig, hetgeen voor de reserve-officier, die immers na 1918 een zo belangrijke plaats in het leger was gaan innemen, een bezwaar vormde.

De studerende reserve-officier voor 1940

1937 „Men verliest m.i. wel eens uit het oog, dat de reserve-officier slechts gemiddeld 14 dagen onder de wapenen is, een beroepsofficier daarentegen gaat dagelijks met de reglementen om en heeft dus 25 maal meer gelegenheid zich daarmee vertrouwd te maken. Nu kan men wel zeggen: „De reserve-officier moet dan maar zijn reglementen buiten dienst bestudeeren”. Maar ook dat heeft zijn grenzen. Neemt men een reserve-officier, die gedurende 3 à 4 weken vóór hij in dienst komt, zijn reglementen nog eens bestudeert om zijn kennis op te frissen en dan gedurende 3 à 4 dagen per week gemiddeld 2 uur per dag studeert – en het zijn nog lang niet allen die zich tot deze studie kunnen of willen zetten – dan heeft die reserve-officier nauwelijks den tijd om de stof éénmaal – zij het dan met aandacht – te lezen. Dat wil dus allesbehalve zeggen, dat hij het gelezene dan geheel in zich heeft opgenomen.” (ResKap inf WEBER, ORG 1936/37, p. 400/01).

Waarde van het vuur

1937 „De oorlogservaring heeft geleerd, dat de kracht van de verdediging voornamelijk berust op het vuur, en dat het voor den aanvaller er om gaat het vuur zoo krachtig op te voeren, dat het verdedigende vuur genoegzaam wordt onderdrukt, omdat alleen hierdoor de beweging op het gevechtsveld mogelijk wordt.

(. .) kan het U niet verwonderen, dat onze legerleiding onze nationale tactiek neergelegd in de tactische voorschriften, heeft doen opbouwen op dezen internationaal als hecht en stevig erkenden grondslag:

„Dans la défensive c'est, avant tout, par le feu qu'on arrête une attaque”,
„L'offensive, c'est le feu qui avance”,
„La manoeuvre est du feu, qui se déplace”.
(Maj gs DIJXHOORN, ORG 1936/37, p. 331).

In het buitenland ontstaan zeer uiteenlopende meningen omtrent het gebruik van tanks. Terwijl in Engeland (Fuller, Lidell Hart) en Duitsland (Guderian) een massale inzet wordt gepropageerd, hield men het in Frankrijk, en dit was tenslotte de leidende militaire mogendheid, op het gebruik van tanks als steun voor de infanterie (behalve ene Lnt Kol de Gaulle).

De ongunstige verhoudingen voor de verdediging van het Westen in de eerste jaren na W.O. II brachten het onderwerp: de verdediging op brede fronten in bespreking.

Terwijl de eerste inzichten omtrent het met succes voeren van een dergelijke verdediging vrij somber waren, en men zijn toevlucht moest nemen tot noodoplossingen (Kol gs COUZY, ORG 1951/52), kunnen later meer optimistische perspectieven voor de bewegelijke verdediging geopend worden.

Verdediging op brede fronten

1957 „Vroeger was de verdediger er in hoofdzaak op uit zijn tegenstander *buiten* het door hem verdedigde gebied te houden. De tegenaanval, ingezet tegen een onverhoopt tóch binnen de stelling doorgedrongen aanval-ler, diende dan ook allereerst tot het herstellen van de oorspronkelijke situa-tie. Het geven van een klap was daarbij middel!

Bij de moderne beweeglijke verdediging daarentegen, is het voor de verdediger van meet af *onmogelijk* de aanvaller buiten het te verdedigen gebied te houden! Elke serieuze poging daartoe zou deze met een A-wapen aanval kunnen breken!

Althans *moet* de verdediger daarmee ernstig rekening houden en zodoende doet hij verstandig van huis uit te aanvaarden dat de aanvaller binnen-dringt. Hij tracht natuurlijk wel de aanvaller zoveel mogelijk moeilijkheden in de weg te leggen, diens aanvalskracht uiteindelijk te doen afnemen en hem – zo enigszins mogelijk – te forceren tot het vormen van lonende doelen. Want hetgeen thans met de verdediging wordt beoogd is veeleer het bieden van kansen aan de zwakkere om keer op keer delen van de vijand door middel van een tegenaanval te vernietigen! Zulks kan bijvoorbeeld succes-rijk geschieden door de inzet van A-wapens, het resultaat waarvan zo enigszins mogelijk moet worden uitgebuit door aanvallende grondtroepen.

Doch – al zal daar mogelijk wel eens naar worden gestreefd – niet noodzakelijkerwijs om de oude toestand te herstellen! Het moge duidelijk zijn geworden, dat het voeren van een dergelijk gevecht behalve aan de daarbij betrokken troepen vooral ook van de leiding uitermate veel eist. Niemand kan

met zekerheid zeggen *hoe* het moderne gevecht er uit zal zien, *hoe* de vijand zal optreden, *hoe* de eigen troepen zullen reageren, *hoe* de strijd in de lucht zich zal ontwikkelen. Daarom komt het mij noodzakelijk voor dat iedere commandant zich prepareert op het *onverwachte!*

Daarbij moet hij zichzelf en zijn ondergeschikten instellen op zo iets als „niets is ons te dol"! Hij moet fantasie ontwikkelen bij zichzelf èn bij anderen, originaliteit aanmoedigen of zelfs uitlokken en bij zichzelf aankweken. Hij moet snel kunnen denken en handelen, sneller dan de vijand! Want daar hangt zijn kans op succes als verdediger van af! Daar hangt *ons* succes van af!" (Kol gs d'ENGELBRONNER, ORG 1956/57, p. 95).

Bevelstechniek na W.O. II

1957 „Wat de bevelstechniek betreft ben ik – zoals gezegd – van mening, dat wij moeten streven naar vereenvoudiging. Wij mogen niet meer de illusie hebben dat gedurende het moderne gevecht veel tijd beschikbaar zal zijn om mooie compleet uitgewerkte bevelen samen te stellen, te vermenigvuldigen en te distribueren. Eerder is te voorzien dat bijna altijd met uiterst korte partiële bevelen zal moeten worden volstaan. Ik geloof dan ook dat wij onze stafofficieren er aan moeten gewennen op veel snellere wijze dan tot dusverre hun gedachten te ordenen en te formuleren. De moeilijkheid daarbij is natuurlijk dat in tegenstelling daarmee het zgn vredeswerk dikwijls juist zeer gedegen en dus langzame arbeid vraagt.

Mogelijk is de oplossing ten dele te vinden in het opvoeren van het aantal oefeningen – zowel met, als zonder troepen – waarbij de verschillende functionarissen steeds opnieuw voor een grote verscheidenheid aan puzzles moeten worden gesteld." (Kol gs d'ENGELBRONNER, ORG 1956/57, p. 95/6).

Eenzijds eist de moderne oorlogvoering dat geen doelen worden geboden, waartegen de vijand met succes A-wapens zou kunnen inzetten, anderzijds kan voor het inzetten, van een (tegen)aanval een (tijdelijke) concentratie van troepen niet worden vermeden. Deze bewegelijkheid stelt zeer zware eisen aan de logistieke verzorging.

Spreiding en concentratie. Invloed op de logistiek

1962 „Het kernprobleem van het moderne gevecht en dus ook de wijze waarop de logistieke ondersteuning dient plaats te vinden wordt beheerst door de *twee tegenstrijdige eisen van spreiding en concentratie*.

Wil de logistiek haar taak uitvoeren dan is het een „conditio sine qua non", dat *in het beweeglijke gevecht door de verzorgende eenheden te allen tijde het contact met de gevechtseenheden wordt gehandhaafd*.

Deze primaire eis spreekt des te duidelijker, wanneer we ons voorstellen in welke ruimte het moderne beweeglijke gevecht wordt gevoerd. In de verdediging moet een *divisievak van ± 30 bij 30 km en een brigadevak van*

± 15 bij 15 km als normaal worden beschouwd, terwijl in de aanval voor de *brigade een aanvalsbreedte van ± 5-10 km* en een penetratie van *± 15 km* diep niet tot de uitzonderingen zal behoren." (Kol gs KOSTER, ORG 1962/63, p. 31).

Lnt Kol CHRISTAN, commandant Det Nederland Ver Naties in Korea, hield een voordracht over de ervaringen aldaar.

Ervaringen in de Korea-oorlog.

Samenwerking infanterie-artillerie-tank

1953 „Was het vroeger in hoofdzaak de artillerie, waar de infanterist mee te maken had, thans is er praktisch geen actie van betekenis meer zonder steun van vechtwagens en we mogen dus wel spreken van het inf.-art.-tank-team als een onverbrekkelijk trio. (. .)

Naast dit trio mag niet onvermeld blijven de lichte luchtdoel, die een machtig vuurelement vertegenwoordigt. Weliswaar blijft haar eerste taak de luchtafweer, doch waar dat enigszins mogelijk is, moeten commandanten niet schromen hun lichte luchtdoel opdrachten te geven voor directe steun op de grond, vooral bij slecht weer of duisternis, wanneer vijandelijke luchtactie niet te verwachten is. Dit is geheel in overeenstemming met het beginsel van concentratie der middelen." (Lnt Kol gs CHRISTAN, ORG 1953/54, p. 156).

„Het is gebleken, dat een aanval van een bataljon op een goed ingerichte vijandelijke stelling 2-3 dagen tijd van voorbereiding eist. Hogere Cn dienen hiermede rekening te houden en de begrippen spoed en haast niet met elkaar te verwarren. (. .).

In de verdediging was het zaak zo spoedig mogelijk te zorgen voor een aaneengesloten prikkeldraadversperring aangevuld met mijnenvelden, vóór de eigen stelling.

Het steunpuntenstelsel lijkt in theorie heel mooi, maar in de praktijk doet men verstandig om een vijand, die de infiltratietactiek toepast en een meester is in sluippatrouilles, buiten de hoofdweerstandstrook te houden. Anders berokkent hij een hoop kwaad op de aanvoerlijnen, waardoor de logistieke ondersteuning een nog groter probleem wordt dan zij al is" (ID, ID, p. 152 en 154).

De voorgenomen oprichting van Nederlandse pantser-infanteriebrigades, bestaande uit twee bataljons gemechaniseerde infanterie en een bataljon tanks, was in 1961 aanleiding tot het bestuderen van het optreden van en de samenwerking tussen beide Wapens in een dergelijke brigade. Het materieel voor de infanterie was destijds nog niet aanwezig.

1961 „Een poging wagende reeds thans enkele regels te formeren, komen de volgende naar voren:

Regel 1: Gemechaniseerde infanterie moet zo enigszins mogelijk niet zelfstandig worden gebruikt, doch worden ingezet in nauwe binding met de tanks.

Regel 2: Gemechaniseerde infanterie moet ook in staat zijn te voet te vechten, doch dit slechts doen als de factor „terrein” en/of „vijandelijke dispositief” daartoe dwingen. Een gevecht te voet moet in tijd en ruimte sterk worden beperkt, omdat alsdan de beweging langzaam en onbeschermd zal moeten verlopen.

Regel 3: Splitsing van het bataljon en zelfs van de compagnie moet voorshands normaal worden geacht.

Regel 4: Het grootste rendement wordt verkregen door zoveel mogelijk dezelfde gemechaniseerde infanterie-eenheden (bataljon, compagnie) te koppelen aan dezelfde tankeenheid (eskadron, bataljon).

Regel 5: Zeer kleine teams van gemechaniseerde infanterie en tanks ontwikkelen te weinig slagkracht. Voor beide wapens moet – behoudens enkele uitzonderingen – het peloton als niet verder splitsbaar worden beschouwd.

Voorzichtigheidshalve is geen groter aantal regels opgesteld en zelfs dit bescheiden vijftal zou ik gaarne in oefeningen beproefd willen zien.” (Lnt Kol gs TOUBER, ORG 1961/62, p. 37).

3.5 Logistiek

(bewerkt door de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel HKKL)

Begrip

Het begrip „logistiek” deed bij de Nederlandse strijdkrachten zijn intrede omstreeks 1950, toen wij de Amerikaanse methode van stafdienst invoerden.

In 1945 koos men vanwege het achtergelaten Britse en Canadese materieel de Britse organisatie. De Kwartiermeester-Generaal (KMG) stond aanvankelijk naast, daarna onder de CGS. In 1949 kwam de NAVO tot stand. De wederkerige hulp der partners kwam in hoofdzaak neer op ondersteuning door de Verenigde Staten en Canada. Daarom voerde men op 1 oktober 1950 de Amerikaanse organisatievorm in. De Directeur Materieel Landmacht (DML), wat functie betreft opvolger van de KMG, doch thans weer naast de CGS geplaatst, werd belast met de verwerving van het materieel, het hogere echelonsonderhoud en het beheer van de basismagazijnen. De wapeninspecteurs kregen een logistieke taak (de IMGD had deze reeds), als gevolg waarvan een aantal materieelinspecties (IdInt, ITD, IdG en IVbdd), onder de CGS staande werden opgericht. Moeilijkheden traden op doordat de DML volgens het Britse systeem werkte en de materieelinspecteurs volgens het Amerikaanse. Op 1 november 1953 werd daarop de kern van het Basiscommando opgericht. De werkplaatsen en magazijnen, die tot dan toe onder de DML en de Materieelinspecteurs hadden gestaan, kwamen nu onder bevel van een Basis commandant (c.q. C.-1LK). In februari 1954 werd de reorganisatie afgesloten. De DML bleef belast met de verwerving van het materieel. De materieelinspecteurs werden belast met de behoeftebepaling.

De Achillespees bij de logistieke organisatie was een tekort aan opgeleid logistiek personeel. De opleiding van dit personeel baarde vele zorgen.

Kleuterjaren

1955 „De logistiek als militaire wetenschap staat bij ons nog in de kinderschoenen. Alle beschikbare krachten zijn practisch volledig ingeschakeld om de problemen van de dag geïmproviseerd op te lossen, zodat de zo belangrijke en noodzakelijke planning op langere termijn pas op het tweede plan komt. Over praktische ervaring beschikken wij nog te weinig. Om deze ervaring te vergaren is tijd en studie nodig. Ernstig zal moeten worden

nagegaan in hoeverre verbetering van en c.q. bezuiniging op het verzorgingsapparaat kan worden verkregen door een betere efficiency en de toepassing van moderne procedures en hulpmiddelen, waarbij echter aan de militaire paraatheid niets te kort mag worden gedaan.

Zo dikwijls hoort men de stelling verkondigen, dat het logistieke apparaat te zwaar en te log is en of het niet wat minder kan. Maar aan de andere kant vraagt de tacticus meer beweeglijkheid, kleinere en daardoor minder kwetsbare formaties en meer vuurkracht.

Meer beweeglijkheid eist meer transport en meer BOS, kleinere verbanden eisen meer verbindingen en meer spreiding – ook van de logistieke onderdelen – en meer vuurkracht eist meer munitie, met andere woorden allemaal eisen, welke wederom een extra zware belasting voor het logistieke apparaat betekenen. (..)

Momenteel is een zeer aanzienlijk deel van onze uitrusting gratis door onze bondgenoten ter beschikking gesteld. De personeelslasten, eigen aanschaffingen en onderhoudskosten zijn echter van dien aard, dat de huidige begroting daarin nauwelijks kan voorzien en reeds een absolute zuinigheid geboden is.

Bovendien is de buitenlandse wapenhulp niet eeuwigdurend en wij zullen gedwongen zijn, wanneer tot vervanging moet worden overgegaan, dit uit eigen middelen te doen.

Het is daarom een dwingende noodzakelijkheid, dat deze financiële aspecten mede ernstig in beschouwing worden genomen bij de overwegingen tot invoering van nieuwe organisaties, doctrines en uitrusting in de KL als gevolg van de mogelijkheid van een atoomoorlog.

Het is irreëel op theoretische gronden iets volmaakt te willen opbouwen wanneer de praktische mogelijkheden daarvoor niet aanwezig zijn.” (Kol gs T. H. BAKKER, ORG 1954/55, p. 133–135).

Ook aan de organisatie van het Basiscommando bleken velerlei moeilijkheden te kleven. Daartoe werden in augustus 1960 het Directoraat Materieel Landmacht, het Basiscommando, alsook de Materieelinspecties der Int, Gn, TD en Vbdd (met uitzondering van de Inspectie MGD) in één orgaan samengevat en gesteld onder commando van de opnieuw ingestelde Kwartiermeester Generaal. Deze Kwartiermeester Generaal stond, voor wat betreft het technische en het logistieke gedeelte, onder de bevelen van de Chef van de Generale Staf; voor wat het commerciële deel betreft, was hij rechtstreeks verantwoordelijk aan de Minister van Defensie.

Ook aan deze organisatie kleefden bezwaren, die tot gevolg hadden, dat in 1963 de Kwartiermeester Generaal uitsluitend onder de bevelen van de Minister van Defensie werd geplaatst. De Inspecteurs bleven voor alle zaken niet het materieel betreffende aan de Chef van de Generale Staf verantwoordelijk.

Een logistiek bataljon bij de brigade? Ja

1963 „Persoonlijk ben ik, gezien het feit dat wij de LANDCENT-organisatie geadopteerd hebben – wij dus duidelijk gekozen hebben – vóór het werken in de richting van het organiek aan de brigade geven van de logistieke middelen. Ik geloof, dat er een tweede motief is dat pleit voor het organiek geven aan de brigade van de logistieke middelen; ik weet dat het bezwaar natuurlijk is, dat daardoor de brigade wat zwaarder wordt, maar de brigade moet in de toekomst ook een kleine divisie worden. Als wij stellen: de dreiging van de moderne vernietigingswapens eist spreiding van de middelen, dan is dat niet te rijmen met een poolen van alle logistieke middelen op één echelon, het leggen van alle eieren in één mand.” (Lnt Kol gs TOUBER, ORG 1962/63, p. 48).

Neen

„Niet mag worden vergeten dat bij het poolen of niet-poolen van de logistiek de personeelsfactor een hartig woordje meespreekt. Het van huis uit organiek bij de brigade indelen en zelfs wat de overste Touber zojuist zei, het eventueel laten vervallen van de TD-bataljonsstaf, (in zijn gedachtengang neem ik dus ook aan, dat de staf van het geneeskundig bataljon vervalt) is n.m.m. niet verantwoord in de huidige personeelssituatie. Bedenk dat de Franse tdbbrigcompagnie aan beroepspersoneel heeft: 8 ofn +40 00n.

Ik wil niet zeggen controle, maar de leiding van de td-bataljonsstaf zou ik voorshands niet gaarne willen missen. Ik meen de divisiecommandant en brigadecommandant ook niet!” (Kol gs KOSTER, ORG 1962/63, p. 49).

„Het kernprobleem van de logistiek is (..) naar mijn mening niet in de eerste plaats gelegen in het zoeken naar een juiste conceptie, doch in het bijzonder in de oplossing van de personeelsvraagstukken voortvloeiende uit de voortschrijdende modernisering der strijdkrachten in de komende jaren.” (ID, ID, p. 41).

De hierbovengenoemde strijdvraag is bij de NAVO-landen op verschillende wijze opgelost, al naar men de divisie of de brigade als zelfstandig optredende eenheid in het gevecht beschouwt. Een uniforme regeling ware toe te juichen (WJ 1963, p. 105–118).

Gevaren van de logistiek

1952 „De perfectionering van de logistieke voorziening brengt zeer zeker ook zijn gevaren mede. Als ik terugdenk aan de tijd, waarin ik nog in het K.N.I.L. mocht dienen, dan herinner ik mij met trots de verbazing van buitenlandse kameraden, als zij zagen, dat in Atjeh een marechaussee-brigade in één uur tijds gereed kon staan voor een drieweekse tocht in de bossen zonder kans op aanvulling, met een logistieke voorziening van rijst en

gedroogde vis." (Genmaj DR WILKENS, Insp MGD KL, ORG 1951/52, p. 150).

„Men krijgt weleens de indruk, dat de Amerikaanse soldaat eerst ten volle tot zijn recht komt, wanneer de machine een groot deel van het werk doet en hij beschikt over uitgebreide steun van artillerie en luchtmacht, over auto's voor zijn transport, ijskasten voor zijn comfort, en bij verwonding een helicoptère boven zich mag verwachten om hem te evacueren. Dit moge in zijn algemeenheid ietwat overdreven klinken, wij mogen aan de andere zijde niet blind zijn voor de gevaren, die een al te groot vertrouwen van de soldaat in de perfectionering van de logistiek mede brengt." (ID, ID, p. 151).

3.6 Bewapening

3.6.1. Infanteriewapens

Als „Krijgswetenschap” op het toneel verschijnt, zijn bij de infanterie nog voorladers, zij het met getrokken loop (Kaliber 17,5 mm!), in gebruik, maar in 1867 wordt begonnen met het ombouwen dier geweren tot achterladers volgens het systeem SNIDER (v_0 : 300 m/sek).

Deze worden reeds in 1871 vervangen door de BEAUMONT-geweren, getrokken enkelladers van een kleiner, maar nog fors, kaliber, nl. 11 mm (v_0 : 450 m/sek). Van de drie infanteriebataljons, die aan de 1e Atjeh-expeditie deelnemen, is er één gewapend met getrokken voorladers en zijn de twee andere uitgerust met Beaumontgeweren.

Internationaal ontstond weldra een streven de enkellader te vervangen door een geweer met magazijn (repeteergeweer).

Velen waarschuwen daartegen met bezwaren, die men vrijwel honderd jaar lang zal horen, telkens als een wapen dat een grotere vuursnelheid toelaat, wordt bepleit: het is allemaal munitiever-spilling, en een aanslag op de, destijds zeer hoog aangeslagen, vuurdiscipline. Men leeft nog in de tijd van de salvovuren; en als individueel vuur wordt bevolen, dan wordt daarbij het aantal te verschieten patronen opgegeven. Eerst in de Russisch-Japanse oorlog verdwijnt het salvovuur, en wordt dit vervangen door het tirailleervuur.

Enkellader of repeteergeweer

1885 „Routine is een machtig remtoestel. Lang werkte zij remmend op de invoering van achterlaadwapenen; zelfs in 1864 gingen den Oostenrijkers de oogen nog niet open, niettegenstaande zij tegen het kleine Denemarken streden, aan de zijde der Pruisen, die met achterladers waren gewapend. Maar in 1866 werd plotseling de routine gebroken; alle bezwaren waren als het ware in een oogwenk verdreven. En zoo zal het, naar onze innige overtuiging, ook gaan met de bedenkingen tegen de repeteerwapenen; wanneer eenmaal een groote strijd mocht worden gestreden, waarbij deze wapenen optreden tegen de tegenwoordige geweren”. (Kap art VAN PESCH, *VERSL* 1884/85, p. 495/96).

In 1888 wordt het geweer-Beaumont getransformeerd tot een repeteerwapen, maar met een sperinrichting kan het magazijn

buiten werking worden gesteld; normaal wordt het geweer als enkellader gebruikt.

Weldra raakt de Beaumont met zijn grote kaliber, weinig bestreken baan, en vrij geringe dracht, uit de gratie:

1893 „Ons infanterie-geweer is volstrekt niet meer op de hoogte van den tijd; terwijl bijna alle legers reeds voorzien zijn van een geweer van minimaal kaliber met rookzwak kruit, of althans reeds vergevorderd zijn op dien weg, is bij ons het aan te nemen model nog niet vastgesteld. Nu heeft dit ongetwijfeld iets voor, daar wij allicht nu een beter geweer zullen krijgen dan onze burens, maar een zoodanig uitstel blijft toch zeer gevaarlijk, want worden wij spoedig in een oorlog betrokken – en wie kan bepalen dat dit niet het geval zal zijn – dan staan wij tegenover onzen vijand met een geheel ongelijke bewapening.” (Lnt Kol gs ROOSEBOOM, VERSL 1893/94, p. 157/58).

Tenslotte wordt in 1895 het geweer-MANNLICHER aanvaard (kaliber 6,5 mm; v_0 : 720 m/sek) een uitstekend wapen, dat zich handhaafde tot 1940 toe.

Inmiddels kwam in de Frans-Duitse oorlog voor het eerst de „mitrailleuse” op het gevechtveld. In de voorafgaande jaren waren in Nederland reeds enige stelsels (als vestinggeschut) beproefd.

Geen gelukkig debuut, die nieuwe vuurmond

1872 „De jongste oorlog heeft ons de gelegenheid verschaft, nader kennis te maken met eene geschutsoort, die, wel niet geheel van nieuwe vinding, in dien krijg toch voor het eerst eene ruime aanwending vond: de mitrailleuse.

Het denkbeeld, dat bij de constructie van dien vuurmond op den voorgrond trad, was, om op betere wijze dan met de granaatkartetsen het geval is, op groote afstanden de uitwerking van een krachtig en aanhoudend kartetsvuur te verkrijgen. De ondervinding heeft zoowel aan de Franschen als aan de Beieren geleerd, dat zij hunne verwachtingen omtrent deze nieuwe geschutsoort te hoog gesteld hadden. Niet dat men loochenen kan, dat zij aan hunne tegenstanders soms gevoelige verliezen toebrachten, en vooral in het begin van den oorlog, zoowel door het eigenaardige geluid bij haar vuurgeven, als door eene wijd en zijd haar eene vreeselijke en geheimzinnige uitwerking toeschrijvende faam, een zekeren moreelen indruk maakten, maar tegen veld-batterijen van kanonnen waren zij onmachtig.” (Kap gs KOOL, VERSL 1872/73, p. 130).

Moeten wij in Nederland ook niet dit wapen invoeren? De vraag wordt in „Krijgswetenschap” reeds in 1873 behandeld. Er komt een ontwerp-organisatie ter tafel: een batterij van vier vuur-

monden, elk met een bespanning van vier paarden (VERSL 1872/73).

De meningen zijn verdeeld: goede artillerie voor het veldleger (men beschikt dan nog alleen over 4-ponders) is belangrijker. „Vooralsnog niet wenschelijk en nog veel minder noodzakelijk” luidt een requisitoir. (ID, p. 243).

In 1889 worden nog analoge meningen vernomen. Alleen in de vestingoorlog heeft indeling zin (VERSL 1888/89, p. 453). Deze gedachte wordt meer geuit: de wallen van de forten worden bijna geheel ingenomen door geschutsemplacementen. Voor de infanterie blijft bijna niets over. Mitrailleurs nu, a.h.w. gecondenseerde infanterie (men rekende de vuurkracht van een mitrailleur gelijk aan die van 50 infanteristen met magazijn geweren), kunnen dit tekort aan beschikbare vuurlijn compenseren.

Het mitrailleurvraagstuk wordt in 1900 aan een commissie ter bestudering opgedragen.

De Russisch-Japanse oorlog overtuigt de laatste twijfelaar, dat invoering noodzakelijk is.

1906 „De meeste rijken, Afghanistan inbegrepen, hebben de mitrailleurs als zelfstandige afdelingen bij de veldlegers ingevoerd, overtuigd van het groote belang van deze nieuwe wapensoort. Zouden Nederland en Nederlandsch Indië nog volgen?” (Elnt inf SCHOLTEN, ORG 1906/07, p. 245).

In dat jaar worden de eerste 4 mitrailleurs aangeschaft, maar het duurt tot 1910 voor bij de infanterie aan twee divisies (wat sterkte aan infanterie betreft te vergelijken met tegenwoordige legerkorpsen) een bespannen mitrailleurafdeling, compleet en wel met stukrijders en bereden kader, wordt ingedeeld. Zij zijn bestemd als snel verplaatsbare vuurreserve in handen van de divisie-commandant.

Geleidelijk neemt het aantal beschikbare mitrailleurs toe, zodat bij het eind van de mobilisatie 1914-18 bij de bataljons infanterie een peloton van 6 mitrailleurs, vervoerd op karren met hondentractie, was ingedeeld. De afdelingen bij de divisies waren inmiddels (1917) opgeheven.

De zware mitrailleur (type SCHWARZLOSE, met waterkoeling) had het nadeel van zijn grote gewicht en van de rookpluim, die hij bij het vuren ontwikkelde.

Kap inf VERBERNE wilde de vuurkracht van de infanterie verhogen door de invoering van een mitrailleur op grote schaal. Hij had ernstige bezwaren tegen de „rookpluimmitrailleur” en wilde een Maxim-mitrailleur.

Twintig duizend rookpluimloze mitrailleurtjes!

1916 „Ik zou besluiten: doek dan toch op die dure ouderwetsche liefhebberij in onze Nederlansche organisatie [nl. de cavalerie] vandaag, en niet morgen. We vergeven ons geld aan aardige hondjes en aan paardjes, in stede aan 't ontbrekende schiettuig! (..) Vier lichte rookpluimlooze mitrailleurtjes op drievoet per compagnie en getrokken door de menschen zelf, en veel prikkeldraad; en veel kanonnen met daarbij de noodzakelijke aviaticuitrusting” (Kap inf VERBERNE, ORG 1916/17, p. 234/35).

1921 „Indien wij daar eens alle jaren langzamerhand voor aanschaffen de hier nog steeds ontbrekende artillerie en vliegers en vooral de voor onze terreinen noodzakelijke 20.000 lichte drievoetmitrailleurtjes (minstens 1 per infanteriegroep en niet zooals thans op papier 1 per 2 groepen), om deze vooral, zooals ik reeds gedurende 10 jaren propageerde, in de tweede phase [hij bedoelt in de liniën en stellingen] overdag, (en 's nachts op affuitje), een onuitdoofbaar vuur te laten afgeven uit de voorste lijn uit allerlei hoekjes en gaatjes – een gebruik mitsdien, zooals thans in alle buitenlandsche reglementen is voorgeschreven.

Mijnheer de Voorzitter, onze infanteriejongens hebben tot op heden hunne onmisbare lichte mitrailleurtjes nòg niet en zullen alleen met een geweer in de hand tegen den goed geoutilleerden vijand worden gestuurd; zij moeten zich weerloos laten slachten en toch klagen zij niet (..). Er was voor deze noodzakelijke vechtmiddelen nooit geld. Alle jaren gingen miljoenen guldens in hier *niet noodzakelijke* paardenmagen en tuigen enz., maar onze Nederlandsche infanterie kon haar hier *wél noodzakelijke* mitrailleurs en artillerie en vliegers niet krijgen.

Meer nog in *onze* terreinen dan elders zal gelden, dat de toekomstige oorlog wordt een machine-oorlog; onze dure organisatie is al 20 jaren verouderd (Maj inf VERBERNE, ORG 1921/22, p. 60/61).

De gelden wilde hij vinden door afschaffing van de cavalerie: voor Nederland zag hij aan dat Wapen geen behoefte.

De „hondjes” verdwenen kort na 1918 uit de organisatie; lichte mitrailleurs werden in 1920 ingevoerd, zij dat er voorlopig nog slechts één per sectie (thans peloton genaamd) beschikbaar kwam.

Voor de lichte en zware mitrailleurs waren (deels reeds gedurende de mobilisatie) affuiten voor vuren tegen luchtdoelen ingevoerd.

Kwaliteit infanteriebewapening goed tot zeer goed,
kwantiteit onvoldoende

1925 „De Nederlandsche infanteriewapenen kunnen ieder voor zich de vergelijking met alle buitenlandsche soortgenooten met glans door-

staan; enkele wapensoorten en projectielsoorten ontbreken echter (...).

Onze lichte automaat, mitr. M.20, is wel de beste der lichte mitrailleurs uit een technisch oogpunt." (Kap inf OLY, ORG 1924/25, p. 252).

Hij wenst bovendien een patrouillewapen (de latere pistool-mitrailleur), vlakbaangeschut voor de infanterie (anderen geven de voorkeur aan een krombaanvuurmond), uitbreiding van de munitiesoorten (geweergranaten, lichtpistoolmunitie, pantsermunitie) en per reg een afzonderlijke mitrafd ter bescherming tegen aanvallen van laagvliegende vln.

In 1939 is het bat inf bewapend (behalve met 570 infgeweren en karabijnen M 95), met 12 zware mitrs en 24 lichte mitrs (nl. twee lichte mitrs per sectie); alleen bij het regiment zijn vier kanonnen van 47 mm als antitankgeschut en zes mortieren van 8 cm.

Na W.O. II moet het infanteriegeweer M 95 plaats maken voor het Britse Lee Enfield geweer. De betekenis van het geweer, dat in 1914 het hoofdwapen van de infanterie vormde, was ondertussen totaal veranderd. Via een Britse en Amerikaanse organisatie wordt tenslotte voor de parate troepen op een NAVO-bewapening aangestuurd.

Ontwikkeling in NAVO-verband

1959 „In vele NAVO-landen zijn nieuwe geweren ontwikkeld, alle met een automatische en semi-automatische werking en alle geschikt voor het verschieten van de NAVO-patroon en een geweergranaat (...).

Wel kunnen we stellen, dat handvuurwapens ongeveer 25 jaar meegaan, de wapens die wij nu zien zijn de nieuwe generatie, het is onwaarschijnlijk, dat in de komende 10 jaren nog rigoureuze wijzigingen zijn te verwachten.

In het algemeen hebben de wapens een gewicht van 4 kg, enige kunnen uitgerust worden met een zware loop, waarbij dan bij het vuren met een tweebeugige affuit de Bren zijn vervanger gevonden heeft. De werkzame dracht dient 200 m te zijn, het wapen moet een infrarood kijker kunnen hebben. Dit alles is al mogelijk bij de huidige techniek.

Daarnaast is er, mede gezien de grote tussenruimten, zelfs tussen de pelotons, behoefte aan een *mitrailleur*. In Amerika zien we hiervoor de M 60, met een gewicht van 11,5 kg en een vuursnelheid van 600 schoten per minuut, een wapen van dit soort dient de vervanger te zijn voor de huidige .30 mitrailleurs welke respectievelijk voor de luchtgekoelde en watergekoelde, met affuit 20 en 42 kg wegen. De werkzame dracht dient 1000 à 1200 m te zijn.

Op bataljonsniveau bestaat de noodzaak tot invoering van een *zware mitrailleur* en wel om twee redenen. In de eerste plaats voor het bestrijken van het terrein tussen de steunpunten, en dan in het bijzonder voor het bevuren van de licht gepantserde terreinvoertuigen, welke zeker de tanks zullen

vergezellen. Hiervoor zal het kaliber gelijk of groter dan 20 mm moeten zijn en een werkzame dracht van 2000 m zal voldoende zijn" (. .).

Voor indeling bij de bataljons infanterie acht ik een pistool mitrailleur niet meer nodig als iedere man een automatisch geweer krijgt. Een vervanger van de aloude Sten is zeker noodzakelijk, waarbij ware aan te sluiten op de Usi, die reeds door de KM en KLu wordt gebruikt, maar dan voor indeling bij het personeel van de hulpwapens." (Maj gs VAN PELT, ORG 1958/59 p. 148/49).

Het (niet dan zeer voorlopige) slot is, dat bij het bat inf een gamma van wapens beschikbaar is, variërende van geweren FAL, pistoolmitrs Uzi, Browning mitrs .30 (twee soorten!), Browning mitrs .50 (tegen luchtdoelen), mortieren van 81 mm, mortieren van 4.2 in, tot terugstootloze vuurmonden 57 mm, terugstootloze vuurmonden 106 mm (tegen tanks) en raketwerpers 3.5 in (eveneens tegen tanks), straks vervangen door de „Karl Gustav." ¹⁾

Een vergelijking met de simpele bewapening van het bataljon in 1939 loont.

■

3.6.2. Artillerie-bewapening

Kort voor de oprichting van „Krijgswetenschap" is een belangrijke stap gedaan: in 1861 is bepaald, dat de beschikbare (bronzen en ijzeren) voorladers door volgiëten en opnieuw uitboren, moeten worden gewijzigd in getrokken ²⁾ voorladers en wel zou de veldartillerie worden bewapend met vierponders (8 cm), de vestingartillerie met twaalfponders (12 cm), terwijl als kustgeschut de dertigponders (16 cm) zouden worden ingevoerd.

Bij de mobilisatie in 1870 zijn die plannen nog niet geheel uitgevoerd, zodat bij het veldleger zowel getrokken als gladde voorladers zijn ingedeeld.

Wat omvang betreft, overheerst de vestingartillerie geheel de artillerie te velde: bij de mobilisatie worden, althans aanvankelijk 108 veldvuurmonden uitgebracht tegenover 1850 vestingkanonnen.

Gevuurd wordt alleen met direkte richting; rookzwak buskruit is nog niet uitgevonden, zodat bij het vuren een enorme rookontwikkeling optreedt. Er bestaat geen behoefte aan een grote vuursnelheid: immers een volgende laag kan pas worden afgegeven, als de rook van de vorige laag is opgetrokken.

De bovenvermelde ombouw tot een 16 cm kustkanon was geen succes, en dit is de aanleiding, dat in 1869 en volgende jaren het (Franse) 24 cm IJzer-kanon wordt ingevoerd, de eerste achterlaadvuurmond van de Nederlandse artillerie.

Enige jaren daarna, in 1874, wordt ook bij de veldartillerie de

getrokken voorlader vervangen door de achterlader, nl. de 8 cm Brons.

Maar reeds kort daarna (de aanvaarding van nieuw veldgeschut in het Duitse en Franse leger leidt tot omschakeling), in 1880, moet dit veldkanon plaats maken voor de 8 cm Staal, een internationaal kwalitatief zeer hoog aangeslagen Krupp-kanon.

Men moet respect hebben voor de snelle wijze, waarop het legerbestuur zich aanpast aan de ontwikkeling van de artillerietechniek: binnen de twintig jaar zijn bij opvolging drie typen veldvuurmonden ingevoerd.

Wel zijn er daarna, blijkbaar om uit te rusten van deze inspanning, een 25 jaar nodig, voor overgestapt wordt op een nieuw veldkanon.

Het gebruik van luchtballons (het beleg van Parijs in 1871 had de primeur) scheidt aparte artilleristische zorgen.

Luchtdoelartillerie of slagen in de lucht?

1882 „Kort nadat de eerste ballon uit Parijs over de hoofden der belegeraars heen de stad verlaten had, werd door Krupp een zoogenaamd ballonkanon vervaardigd en naar Versailles gezonden. Luchtreizigers uit die dagen vertellen, dat zij tot op hoogten van 800 à 1000 M. de kogels hoorden fluiten, doch slechts één ballon, de „Daguerre”, is in der daad getroffen en in handen van den vijand gevallen.

Zulk een vrije luchtballon zoude nog beter getroffen kunnen worden, wanneer op verschillende punten in de insluitingslinie ballons-captifs waren opgelaten, en men van uit deze ballons met brandkogeltjes den vrijen ballon trachtte te raken; van uit dezen ballon zoude men tot hetzelfde middel zijne toevlucht kunnen nemen om zich eenen doortocht te banen en zoo zoude het nog volstrekt niet tot de onmogelijkheden behooren, dat men in de toekomst behalve veld- en zeeslagen ook luchtgevechten zag leveren.” (Kap art DE WIT, VERSL 1882/83 p. 98).

In het buitenland wordt snelvuurgeschut ontwikkeld, en was sinds 1885 het rookzwak buskruit in gebruik genomen.

We raken achterop!

1901 „8 cm staal heeft een diensttijd van 20 jaar achter de rug; is geheel onvoldoende tegenover het Duitse veldkanon C/96 en het Franse veldkanon M 97 (Kap art DELL, VERSL 1900/01, p. 291):

„Nu niet alleen Frankrijk en Engeland doch ook Duitschland over *veldhouwitsers* beschikt, is de invoering van zulk krombaangeschut ten onzent slechts eene kwestie van tijd en geld, nog juister van weinig tijd en veel geld.” (ID, ID, p. 290).

Bij de eerstvolgende reorganisatie onzer veldartillerie (. .) zal elk regiment bestaan uit twee afdeelingen snelvuurkanonbatterijen en een afdeeling snelvurende houwitser, elke afdeeling à 3 batterijen à 4 stukken, dus beschikken over $6 \times 4 = 24$ lange kanonnen van 7,5 cm en $3 \times 4 = 12$ veldhouwitser van 10–12 cm (het juiste kaliber der houwitser laat ik voorlopig in het midden).” (ID, ID, p. 294).

De optimist! Het zou nog twintig jaar duren, voordat zijn, overigens zeer juiste, voorspelling bewaarheid zou worden.

Vlotter verliet de invoering van een snelvuurveldkanon: tussen 1904 en 1908 werd het kanon 7 veld ingevoerd; de 8 Staal verdween naar de vestingartillerie, waar hij zijn voorganger de 8 Brons, nog ontmoette.

Goed en kwaad van de 7 veld

1905 „Goede eigenschappen: grote vuursnelheid, veiligheid van de bediening. Gevaarlijke eigenschappen: munitieverspilling, terwijl sommigen „gewichtshypochondristen” van oordeel zijn, dat „de nieuwelings zich niet gemakkelijk beweegt.” (W.J. 1905, p. 208).

De 7 Veld handhaafde zich tot 1940 toe, zij het, dat hij na W.O. I een verjongingskuur onderging.

Als projectielen werden gebruikt de granaatkartets met een tijdschokbuis, die zijn kogels in een lange, smalle strook wierp en de granaat, die zijn scherven in de breedte spreidde. Beide soorten vulden elkaar dus, wat hun uitwerking betreft, aan.

Er ontstond een stroming om slechts één munitiesoort te aanvaarden, maar omdat algemeen de veldkanonnen van schilden werden voorzien, kon de brisantgranaat, die na doorboring van het schild sprong, niet worden gemist. Pogingen om een eenheidsprojectiel, dat als gkt en als bg kon worden gebruikt te construeren, werden door Kap art van ESSEN in samenwerking met de firma EHRHARDT met succes bekroond. Het projectiel, de brisantgranaatkartets, vond in de artillerie van verschillende landen (Nederland, Duitsland, Ver. Staten) toepassing.

Terwijl de veldartillerie dus door de invoering van de 7 veld geheel op de hoogte van zijn tijd kwam, stond de kustartillerie er heel wat zuiniger voor. Juist in die tijd (1905) bracht Engeland zijn eerste Dreadnought-slagschip met o.a. 10 (voor die tijd) moderne 30,5 cm kns in de vaart. Het kustfort bij IJmuiden, gebouwd in de jaren 1879–1886 en bewapend met 5 kns van 24 cm („voor ieder gericht schot zijn 6 minuten noodig”) en 2 kanons van 15 cm („zij doen $2\frac{1}{2}$ minuut over één schot”) werd (gelukkig alleen in „Krijgswetenschap”) op de korrel genomen.

IJmuiden papers

1906 „De *geheele* bewapening van het fort IJmuiden brengt ons een episode in herinnering uit het leven van den onsterfelijken PICKWICK en zijne clubgenooten. WINKLE, de geweldige jager, maakt aanstalten om te schieten op reeds ver weggevlogen patrijzen en geeft aanleiding tot de volgende opmerking van den langen boschwachter: „Binnen vijf minuten zullen wij wel een nieuw koppel vinden, als mijnheer nu maar begon te vuren, dan zou hij misschien het schot juist uit den loop krijgen tegen dat ze opvliegen.” (Rector EVERS, ORG 1905/06, p. 531).

Wat de aanschaffing van houwitsera betreft, dit verliep stroef. De keuze viel op de 12 Hw, die bij de vesting- (niet bij de veld-) artillerie zou worden ingedeeld. Maar niettemin werd de keuze toegejuicht, omdat dit kaliber geschikt was om z.n. ook bij het veldleger te worden ingedeeld.

Met een kwantitatief totaal onvoldoende uitrusting aan artillerie, waartegen in „Krijgswetenschap” herhaaldelijk gewaarschuwd was, ging het Veldleger in 1914 de mobilisatie in: per bataljon omgerekend, waren in een divisie 2 vuurmonden beschikbaar, terwijl in buitenlandse legers dit aantal 5 en meer bedroeg.

De twee beschikbare proefhouwitser batterijen werden ondergebracht in een Lichte Houwitserafdeling.

Gedurende W.O. I gelukt het 12 Hw 1.14 („een mobilisatiestrop” wordt later gezegd) en 15 Hw aan te kopen.

Gedurende deze oorlog neemt de betekenis van de artillerie enorm toe. Alle, na afloop getrokken conclusies, wijzen in de richting van uitbreiding van het artilleriewapen, verzwaring van het kaliber en vergroting van de dracht. Ook het tractievraagstuk begint een (deels zakelijke, maar overigens niet minder emotionele) rol te spelen.

PaardentRACTIE of motortRACTIE

1922 „De oplossing van het tractievraagstuk moet vermoedelijk worden gezocht in de richting van tractoren van het Caterpillarsysteem; de vraag, in welke mate deze in de burger-bedrijven hier te lande zullen worden ingevoerd, is ten deze beslissend.

Ook voor de veldartillerie komt motortractie in de toekomst zeer ernstig in aanmerking.” (Maj gs SCHUURMAN, ORG 1922/23, p. 69).

Het oordeel over het eenheidsprojectiel en de gkt is afwijzend vanwege de moeilijke vuurregeling, en aanmaak in massa. Zij moeten het veld ruimen voor de brisantgranaat.

Modernisering van de 7 veld. Nederlands perfectionisme

1932 „In de moderniseering, die kort na het eindigen van den oorlog van 1914–1918 hier te lande als vraagstuk werd opgeworpen, zijn alleen betrokken het kanon van 7 veld en de houwtser van 12 l.14. Het spreekt vanzelf dat het moderniseeringsvraagstuk, evenals elders, in eerste en laatste instantie is een kwestie van drachtsvermeerdering, waardoorheen zich talrijke andere vraagstukken hebben gemengd, zoodat het vooral bij 7 veld soms een zeer moeilijk ontwarbaar geheel was. Dit en de eigenaardige karaktereigenschap van den Nederlander om nooit tevreden te zijn met wat men heeft, maar liever altijd te blijven zoeken naar iets, dat nog beter is en het feit dat deze verbeteringen niet behoefden te geschieden onder de dwingende noodzakelijkheid van spoed, zooals in de oorlogvoerende landen het geval is geweest, mogen een verklaring zijn van het feit, dat wij nu 14 jaren na het einde van den oorlog, en dan nog maar wat het veldkanon betreft ongeveer op dezelfde hoogte staan als het buitenland, dat, zooals ik in den aanvang al zeide, toch ook een nieuwe bewapening van de Divisie-artillerie nog niet heeft doorgevoerd.” (Kol art ROLDANUS, ORG 1932/33, p. 130).

Het houwtservraagstuk, dat sinds 1910 hangende was, wordt totaal onvoldoende „opgelost” door bij de helft der divisies (naast de verbeterde 7 veld) een afd 12 Hw („is nooit modern geweest” ORG 1935/36, p. 222) en bij de andere helft een afd 15 Hw l.17 in te delen. De hiervoren vermelde, in 1901 uitgesproken wens is dan tel quel vervuld, maar beide vuurmonden wordt weldra een totaal onvoldoende dracht verweten.³⁾

Inmiddels wordt internationaal aan de houwtzers een steeds belangrijker taak toegekend: terwijl vóór 1914 een verhouding 2:1 van vlakvuurmonden en houwtzers als noodzakelijk wordt beschouwd, moet volgens de opvattingen na W.O. I het aantal houwtzers minstens gelijk zijn aan dat van vlakvuurmonden.

Een niet minder dringende behoefte bestond in het Nederlandse leger aan lange vuurmonden voor storend vuur. Het duurde tot 1927 voordat de, kwalitatief uitstekende, 10 veld (dracht 17 km) werd ingedeeld bij de Lkn, zij het slechts ter sterkte van één gemotoriseerde afd van 8 stukken.

Alle gedachtenwisselingen op artilleriegebied in de jaren vóór W.O. II wijzen op de dringende noodzakelijkheid om bij de div een moderne Hw (10,5 cm) in te voeren en méér lange kanonnen en houwtzers (15 cm) bij het Lk.

In 1936 wordt een wetsontwerp ingediend tot instelling van een Defensiefonds ter grootte van f 53 miljoen. Dit kan soulaas brengen; maar ook aanschaffing van vliegtuigen en luchtdoelartillerie moet uit dit fonds worden bekostigd.

De gehele bewapening van de Landmacht wordt door Kap gs NIJHOFF onder de loupe genomen (ORG 1935/36).

Zijn hoofdbetoog is: de bewapening moet beantwoorden aan de strategisch-defensieve doelstelling van onze strijdkrachten. Aanschaffing van Atk kanonnen is van allereerste urgentie.

Er moet verband bestaan tussen de bewapening van het reg inf, de div art, de Lk art en de Legerart.

De CGS heeft onvoldoende invloed op de bepaling van het type.

Het systeem van aanschaffing en beproeving deugt niet

1936 „Indien de profexemplaren aankomen, hoe geschiedt dan de beproeving? Thans bestaan er ten onzent talrijke commissiën o.a. de infanterie geschutcommissie, de luchtdoelcommissie, de luchtdoelmitrailleurcommissie, de commissie voor mitrailleurs en mortieren, de commissie aanhangwagens, de commissie luchtverdediging afsluitdijk Zuiderzeewerken, de artillerie studiecmissie, die te samen of ieder voor zich of in samenwerking met andere organen de eischen stellen en de proeven leiden.

Soms geschieden aanschaffingen of worden bestellingen gedaan waarin noch de commissiën, noch aangewezen autoriteiten gekend worden. Niet alleen dat deze regeling niet juist is, ook de commissiën zijn niet op de goede wijze samengesteld.

Indien men zich stelt op den grondslag van een plan van bewapening, dan dient er *één commissie* te zijn, die de proeven leidt, een rapport opmaakt en adviseert omtrent de aanschaffing.” (Kap gs NIJHOFF, ORG 1935/36, p. 239).

1936 „Ik weet niet, of inleider bij het formuleeren van deze stelling het oog heeft gehad op de aanschaffing van onze nieuwe pantserwagens, welke inderdaad geheel buiten den Chef van den Generalen Staf om heeft plaats gevonden. Het lijkt n.m.m. geen twijfel dat, indien deze autoriteit daarin vooraf ware gekend geworden, de eischen ten aanzien van de beweeglijkheid in het terrein hooger zouden zijn gesteld dan die, waaraan onze pantserwagens thans blijken te voldoen.” (Kol gs HARBERTS, ORG 1935/36, p. 250).

Men moet, aldus betoogt Kap NIJHOFF, geen overdreven verwachtingen hebben, dat door dit Defensiefonds nu de gehele legeruitrusting in orde komt. Daarvoor is het eindbedrag veel te laag. „Het is slechts een begin, zij het een te waardeeren begin.” Voor wat het tractievraagstuk betreft: hij is in het algemeen nog een voorstander van paardentRACTIE voor de divart. „Een meer omvattende studie dan ik hier thans kan geven, zal moeten uitmaken, of dit in de nabije toekomst zoo kan blijven.” (ORG 1935/36, p. 221/22).

W.O. II heeft (ook) dit vraagstuk allergrondigst opgelost. De dreiging van A-wapens heeft het gezicht van het gevecht totaal doen veranderen: snelle verplaatsingen en snelle inzet zijn hoofdelementen van het moderne gevecht geworden.

Het volgende demonstreert de overrompelende vaart in de ontwikkeling van veld- en luchtdoelartillerie na 1945.

Situatie na 1945

1949 „De macht van artillerie is in de meeste legers belangrijk sterker dan die vóór 1939. Reeds vóór 1939 was er een streven om het kanon van 75 mm te vervangen door een groter kaliber. Aan het einde van de oorlog heeft de *div* artillerie een *houwitser* van 105 mm of een kanonhouwitser van 88 mm [d.i. de Britse 25-ponder]. Ook bij de Lkart thans geen lange kanonnen van 105 mm, maar een lang kanon van 155 mm, terwijl naast de *houwitsers* van 155 mm algemeen houwitsers van 190 à 210 mm worden gebruikt (Engeland 7,2 inch, Amerika 8 inch).

Voorts werd motortractie (tractor) of plaatsing op een motoraffuit ingevoerd (op onderstel van een tank).” (Lnt Kol art VAN DER VLOODT, ORG 1949/50, p. 78).

„Granaatkartets en brisantgranaatkartets zijn afgeschaft. Als tijdbuis is naast de sas- en uurwerkbuis een „nabijheidsbuis” ingevoerd, die door middel van radar, optisch of acoustisch werkt en op een bepaalde hoogte boven de grond springt.

Het lastige regelen van de juiste springhoogte behoort bij het gebruik van deze buizen tot het verleden.” (ID, ID, p. 82).

De raket zware concurrent van het kanonprojectiel

1949 „Vooral in de laatste oorlog heeft het kanon-projectiel een concurrent gekregen tengevolge van een geheel nieuwe evolutie in de vorm van de raket. De raket drijft zichzelf voort en heeft geen behoefte meer aan het zware kanon, dat de terugstoot van het kanonprojectiel moest opvangen.

Voor het afschieten van de raket kan worden volstaan met een eenvoudige lichte schietbuis of een lanceer-inrichting.

De raket is efficiënter dan het kanonprojectiel, maar is nog onvolmaakt en vertoont een grote spreiding. Toch is thans de raket *naast* het kanon-projectiel onmisbaar.

Wanneer het spreiding-probleem van de raket wordt opgelost en wanneer de lacune tussen de korte-afstand-raket (6 à 8 km) en de minimum afstand van de lange-afstand-raket (150 à 200 km) door de techniek wordt overbrugd, zal de raket op de duur wellicht het kanon-projectiel geheel verdringen.” (ID, ID, p. 104).

Alle materieel en kennis van raketten, van zo grote betekenis voor de modernisering van de artillerie en voor de luchtverdediging, moet uit de Verenigde Staten komen. Dit gaat aanvankelijk stroef.

1954 „Ik kan het niet anders dan diep betreuren dat onze grote vrienden in geallieerd verband, waarmee wij toch de strijd om het zijn of niet zijn samen moeten voeren, ons nog steeds niet in staat stellen onze a.s. kerninstructeurs naar hun scholen te sturen. (Gen maj art VAN NIJNATTEN, ORG 1954/55, p. 51).

Moderne div en Lkartillerie voor Nederland

1961 „(. .) dat voor de *legerkorps-artillerie* – om ons te beperken tot Nederlandse omstandigheden – een *middelbare geleide ballistische raket* met een grote dracht, om de gedachten te *bepalen voor interdictie op 100 km vóór de voorste gevechtseenheden*, noodzakelijk is geworden.

Wat de *divisie-artillerie* betreft, zal de *huidige ongeleide ballistische raket (Honest John)* te zijner tijd *i.v.m. de relatieve onnauwkeurigheid, dienen te worden vervangen door een geleide raket van ± 30 km dracht*. Dit type projectiel volgt geen ballistische kogelbaan, doch wordt vanaf de lancering tot de inslag door een *uitwendig geleidingssysteem* op het doel gebracht langs een relatief willekeurige baan.

Zij zijn dientengevolge uitermate nauwkeurig en kunnen daarom stuks-gewijze worden ingezet voor het vuren op ogenblikdoelen in omstandigheden, waarbij het inzetten van batterijen en atoomgeschut niet mogelijk zou kunnen zijn, b.v. bij een vertragend gevecht.” (Maj art VAN STEENES, ORG 1960/61, p. 134/35).

Juist honderd jaar tevoren was, zoals wij zagen, overgeschakeld op de getrokken bronzen voorlader van 8 cm.

Coördinatiebepaling van stelling en doel. Elk schot raak

1961 „*Het belangrijkste probleem echter voor de artillerie van morgen is de terrein meetdienst.*

Snelle verplaatsingen over grote afstanden, wellicht in terrein waarvan de kaarten onnauwkeurig zijn, van artilleriewapens met een kracht, nauwkeurigheid en dracht groter dan ooit, confronteren de artillerie-commandant met schier onoplosbare problemen als effectieve vuurconcentraties, kaartvuren tot op ruim 100 km afstand voor een legerkorps, en de snelle verkrijging en verspreiding van nauwkeurige doelgegevens aan zijn ondercommandanten.

Dit laatste is vooral van belang voor de inzet van geleide ballistische raketten. (. .) *Hoe nauwkeuriger de coördinatenbepaling van stelling en doel, des te nauwkeuriger is het uitwerkingsvuur wat slechts uit een schot bestaat. De TMD is hiermede een probleem geworden van de eerste orde.*” (Maj art VAN STEENES, ORG 1960/61, p. 138/39).

De luchtverdediging ging na W.O. II een kritieke periode tegemoet vanwege de moeilijkheid om hoogvliegende straal-

bommenwerpers (waartegen de luchtdoelartillerie bij hoogten boven 12 km machteloos was) en supersone raketten te bestrijden.

Geleide raketten ook bij de luchtverdediging

1953 „(. .) het geleide projectiel vult al die aspecten aan, waar het lucht-doelkanon en het bemande „jachtvliegtuig” in het luchtverdedigingsstelsel te kort schieten. Een luchtverdedigingsstelsel zonder geleide projectielen mist een element, dat het gevaarlijkste aspect niet dekt, waardoor het geheel tot een onevenredig zwak stelsel wordt gereduceerd. (Ltn I VAN SORGE, ORG 1952/53, p. 149).

1961 *Normale artilleriebestrijding, door het onder vuur nemen van de opgespoorde stelling zal sporadisch voorkomen. Vernietiging van de afgevuurde raket in de vlucht is derhalve de enige overblijvende mogelijkheid.* Die categorie luchtdoelbestrijdingmiddelen, bestemd voor het onder vuur nemen van straalvliegtuigen, zal daarom óók „anti-missile capabilities” moeten bezitten en daartoe moeten bestaan uit geleide luchtdoelraketten, (. .).

Hiermede gaan de luchtdoelartillerieraketten een integrerend deel vormen van de moderne artilleriebestrijdingsorganisatie der landstrijdkrachten.

Evenals bij de veldartillerie zijn ook bij de luchtdoelartillerie aparte geleide wapensystemen nodig op legerkorps-niveau en op divisie-niveau, beide geleide raketten, beide met „anti-missile capabilities.” (Maj art VAN STEENES, ORG 1960/61, p. 144/45).

Na W.O. II leken aanvankelijk veld- en luchtdoelartillerie uit elkaar te groeien.

1954 „De ballistiek, die tot voor kort bij de LuA op het eerste plan stond, is verdrongen door de electronica (Gen maj art VAN NIJNATTEN, ORG 1954/55, p. 59).

Sindsdien wordt bij de veldartillerie door het gebruik van uitwendig geleide projectielen, doelopsporing met geleide, onbemande vliegtuigjes en het verwerken van gegevens in elektronische rekenapparaten, geheel analoog aan de wijze waarop de LuA haar schietgegevens bepaalt, zeker niet minder gebruik gemaakt van de wonderen van de elektronica. Omgekeerd heeft de LuA mede tot opdracht het onderscheppen van artillerieraketten in de vlucht.

Beide delen van het Wapen der artillerie zijn daardoor elkaar thans in taak en werkwijze meer dan ooit genaderd.

¹⁾ Voor een latere situatie, zie ONS LEGER, jan. 1965, Kol SJOERDS Moderne infanterie.

²⁾ KUYPERS maakt in zijn Geschiedenis der Nederlandsche Artillerie van de vroegste tijden tot op heden, 1874, de opmerking, dat de termen „trekken” en „getrokken geschut” verwarrend werken en vervangen moeten worden door „groeven” en „gegroeft geschut”.

³⁾ ORG 1932/33 p. 140 en ORG 1935/36 p. 223.

3.7. Pionier- en Versterkingskunst

(bewerkt door de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het HKKL.)

Niet dan door de nood gedrongen, is het gebruik van de pionierschap aanvaard. De aanvalsgesest zou er door worden belemmerd. Vooral in het Franse leger stond men wantrouwend tegenover het zich ingraven onder vijandelijk vuur (zie ook p. 168).

En in Nederland:

1879 „Onze voetknechten kunnen de spade niet hanteren; zij zijn over 't geheel zeer willige pions, maar geen bruikbare pioniers.” (Elnt inf VAN VLIJMEN, VERSL 1878/79, p. 325).

In die tijd zijn per cie inf slechts 40 draagbare schoppen beschikbaar voor 200 man, en dat terwijl in het buitenland algemeen één schop per twee infanteristen ter beschikking staat, zoals de Memorie van Toelichting voor de J.B. 1882 spijtig opmerkte.

De ervaringen uit de Russisch-Japanse Oorlog van 1904/05 doen wederom de noodzakelijkheid kennen, méér aandacht te besteden aan het ingraven, terwijl ook camouflage van primair belang wordt geacht, aldus blijkt uit een studie van de Elnt inf SCHOLTEN en uit een voordracht van de Elnt art OUDENDIJK (beide in ORG 1906/07).

Nodig was, dat iedereen over een Linnemannschop beschikte. Het aan elkaar doorgeven van de schop bleek niet te voldoen. Zowel bij de verdediging als bij de aanval groef iedereen zich onder het vijandelijk vuur in. Nodig zijn: smalle loopgraven voor staande schutters met steile beklede wanden, voorzien van traversen en schuilplaatsen (blinderingen). Camouflage – toen nog alleen tegen grondzicht – en schijnloopgraven waren noodzakelijk; voor de artillerie schijnopstellingen.

De leegte van het slagveld viel op.

De kapitein inf FROGER begon omstreeks 1910 een veel ruimere beoefening van de veldversterkingskunst te propageren. Geen populaire actie. Later vertelde hij:

„Veel succes had ik niet in het begin. Het was dan ook hier weer: Een waarheid komt altijd ter wereld als een onecht kind, waarvan men de geboorte een schandvlek acht, voor degene, die hem het leven heeft geschonken. Ik was een konijn, dat zijn heil in de grond zocht. Wij stonden in het teken van het alleen zaligmakend offensief, à l'instar van de groote rijken. Het blanke zwaard was beter dan de hechtste vesting, en pionieren was het graf van het offensief.” (ORG 1922/23, p. 153).

Als in 1917 *Wereldoorlog I* nog in volle hevigheid woedt, is het – blijkens ORG 1917/18 – de Kap genie SCHARROO, die aangeeft hoe de inrichting van een moderne opstelling zou moeten zijn:

Groepering in de diepte is een primaire eis. Een stelling bestaat uit 3 loopgraven met onderlinge afstand van 100-150 m, n.l. een lijn van wachtposten, daarachter een woonloopgraaf en daarachter een tweede loopgraafstelling. De ontwikkeling gaat, aldus meent men op te merken, in de richting: nog meer opstelling in de diepte; weinig troepen in eerste lijn (granaattrechters) en meer terug een steeds dichtere bezetting. Opstellingen van gewapend beton („blokhuizen”) ook in eerste linie. Er waren verschenen de eerste twee delen van „Tactische en Technische Wenken voor de Landmacht” en een „Toegepaste Studie” betreffende het inrichten van stellingen (studie-Katwijk), waarin de ervaringen van de loopgravenoorlog in het Westen, voorzover toen bekend, verwerkt waren.

Een bijeenkomst van in 1924 was gewijd aan een inleiding door de Kap genie DE MAN over „Het gewapend beton in de stellingoorlog”:

In W.O. I vervaagde het verschil tussen veldversterkingskunst en duurzame versterkingskunst. De lange duur van de stellingoorlog maakte het mogelijk, en de voordien ongekend zware artilleriebombardementen maakten het nodig, de schuilplaatsen en gevechtsofstellingen veel zwaarder uit te voeren dan vroeger.

Voor Nederlandse omstandigheden waren schuilplaatsen met dekkingen, bestaande uit lagen zwaar rondhout, rails, profielijzeren balken en grond onbruikbaar wegens hun hoog reliëf. Daarom moet als dekkingsmateriaal beton worden gebruikt, dat bij een veel geringere dikte eenzelfde weerstandsvermogen biedt. Dit materiaal kan ongewapend – zoals normaal vóór 1914 geschiedde – en gewapend worden toegepast.

De strijd over de vraag welke van die twee materialen de voorkeur verdiende, werd voor een belangrijk deel gevoerd op het podium van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en wel op felle wijze. De overwinning was duidelijk aan de kant van het gewapend beton.

Kap DE MAN, zeer onder de indruk van wat hij op een studiereis aan het Westfront had gezien, propageerde de bouw op grote schaal van gewapend beton schuilplaatsen in de hoofdweerstandstrook.

Deze gedachte bracht de strijd over de voorzone in het middelpunt. DE MAN definieerde in het debat de voorzone als „een zeer sterke voorpostenstrook”, ongeveer twee km vóór de hws. Bouw en de langzame verharding van deze gewapend beton schuilplaatsen brachten n.l. als absolute eis met zich mede, dat de

vijand gedurende minstens vier weken verhinderd werd in de onmiddellijke nabijheid van de hws door te dringen. Hij achtte – gezien de taak – voor de bezetting van deze voorzone minstens 1/3 deel van de infanterie nodig.

In het project van een dergelijke hws dat ter vergadering werd getoond, zijn de voorcompagnieën uiteengevallen in commando-groepen, mitrailleurgroepen en geweer-groepen, elk ondergebracht in gewapend beton schuilplaatsen met een dekkingsdikte van 1,2 meter (W 15-21). Ondersteunings- en reservecompagnieën zijn ondergebracht in gewapend beton schuilplaatsen, elk voor 1/2 sectie. De inwendige hoogte was gedacht op 1,2 m, voor commandoposten op hoogstens 1,6 m, alles terwille van de vermindering van het reliëf in onze vlakke terreinen. Dit gaf in het Wetenschappelijk Jaarbericht aanleiding tot de opmerking, dat de bezetting zich als wijlen Nebukadnezar op handen en voeten kruipende over de grond zou moeten bewegen (W.J. 1928, p. 115).

Voor een divisievak zou op deze wijze nodig zijn 31.500 m³ beton, een zware opgaaf, zoals in het debat werd opgemerkt, omdat dit een 13.500 ton cement zou vergen en Nederland (toen) geen cementfabriek rijk was.

Op grond van hetgeen aan het Westfront gepresteerd was en op grond van ervaringen gedurende de mobilisatie in WILLEMSTAD, werd in de voordracht de uitvoering door infanterie met eigen kader mogelijk geacht. Deze stelling ging er maar moeilijk in. Ook overigens werd in het debat de praktische uitvoerbaarheid sterk in twijfel getrokken, behalve dan aan de rand van de Vesting Holland. Trouwens:

„Dat onze buiten de Vesting Holland optredende strijdkrachten een modern bewapende, sterkere vijand elders zou kunnen dwingen tot de hardnekkige positieoorlog, lijkt mij moeilijk denkbaar”, aldus de luitenant-kolonel BELZER (p. 226).

Aan het onderwerp „Vernielingen te velde; in het bijzonder stelselmatige vernielingen”, wijdde de kapitein genie D. VAN DEN BERG in 1928 een voordracht, die mede daarom dient te worden genoemd, daar ze in de linkse pers (van de toenmalige S.D.A.P.) heftig commentaar verwekte. In W.O. I waren deze vernielingen bij de terugtocht in Noord Frankrijk op tevoren ongekende schaal door de Duitsers toegepast. Nodig is, dat in onze voorschriften een duidelijke regeling komt: wie opdracht geeft tot voorbereiding (welke commandant), omtrent het verband dat moet bestaan met de tactische voornemens, de eisen aan een vernielingsplan te stellen, verdeling in groepen van grotere en kleinere urgentie, bevoegdheid tot delegeren van de opdracht tot uitvoering der vernieling, bevoegdheden van de commandant van een vernielingsdetachement.

Allemaal zaken die in de Nederlandse voorschriften geheel onvoldoende waren geregeld.

Lnt Kol VAN DEN AKKER in debat: (ORG 1928/29, p. 177/178).

„Ik kan me voorstellen, dat als men in 's vijands land oorlog voert, men spoedig zal overgaan tot uitgebreide vernielingen; men wil den vijand afbreuk doen in elk opzicht. Maar ik vraag me af of het juist gezien is zelf, in eigen land, tot een stelselmatige vernieling in een breed front en over grote diepte over te gaan. (. .)

Begrijpt mij goed, ik wil geen afstand doen van *alle* vernielingen. Ik zou de vernielingen in het eigen land tot het uiterste willen beperken en wel tot die objecten, die de vijand daadwerkelijk ophouden b.v. de vernieling van bruggen over onze grote rivieren. Afgezien van het feit, dat een stelselmatige vernieling op grote schaal in ons dicht bevolkt land, met zijn rijk wegennet en groot aantal kunstwerken enorme hoeveelheden springstof vereist, wegen m.i. de geringe militaire voordelen niet op tegen de bovenmatige economische nadelen, die men aan het eigen land toebrengt. In vele gevallen kan men met versperringen hetzelfde doel bereiken of kan men door wegvoering of vernieling van enkele vitale onderdelen het geheel tijdelijk onbruikbaar maken. Men vergete toch vooral niet, dat na een oorlog weer vrede komt en dat dan alles opgebouwd moet worden wat vernield is . . .”.

Het ingraven is ter bescherming tegen de straling, hitte en druk van de A-bom meer dan ooit noodzakelijk geworden (dig or die).

Van pionierschap van model tot digging-tool

1959 „De beste oplossing is nog altijd de pionierschap en wellicht de kleine graafmachine, waar kolonel d'ENGELBRONNER in maart 1957 over sprak. Voor de eenheden is – naar ik meen – een eenvoudig mechanisch graafwerktuigje onontbeerlijk geworden! Het zou per groep of hoogstens per peloton moeten kunnen worden meegevoerd, niet meer dan enkele kilogrammen mogen wegen en in maximaal 2 à 3 minuten een gat als een schuttersput moeten kunnen graven. [ORG 1956/57, p. 99]. Tot zijn geruststelling kan ik zeggen, dat zowel een grote als een persoonlijke graafmachine, speciaal voor schuttersputten, in Amerika in ontwikkeling is, de laatste met een gewicht van 4,25 pond. Voor het meeste andere materieel dient de bescherming óf achter en onder pantser te worden gezocht óf door ingraven. In verschillende landen neemt men proeven met plastic bescherming”.

(Maj gs VAN PELT, ORG 1958/59, p. 140).

3.8. Duurzame versterkingskunst

„De nieuw-Hollandsche of zoogenaamde Utrechtsche linie is geheel afgewerkt, en in verdedigbaren toestand; dit neemt echter niet weg, dat nog wel eenige verbeteringen wenschelijk worden geacht, vooral aan de middelen tot het stellen der inundatiën,” schrijft Min BLANKEN in zijn Memorie van Beantwoording van de J.B. 1865 vergenoegd. Hij wil nu eerst de Grebbelinie aanpakken.

Op dat moment wordt het acces oost van Utrecht nog verdedigd met de vier Lunetten en het fort Vossegat.

Maar een paar jaar later is die genoegzaamheid totaal verdwenen, en in het Voorlopig Verslag voor de J.B. 1869 wordt ongeduldig gevraagd, waarom nog alleen de wal van het fort bij Vechten klaar is, en waarom men daarmee en met het fort bij Rijnauwen zo slecht opschiet.

Want het is duidelijk geworden, dat, door de invoering van getrokken geschut, en het gebruik van puntprojectielen, alles wat op fortificatorisch gebied bestaat, meer kritisch moet worden gezien.

Wat de grondvorm van de omwallingen betreft, tot die tijd toe heeft men in Nederland steeds bij het gebastioneerde tracé gezworen. In 1867 wordt (onder invloed van de belgische generaal BRIALMONT, die hier zeer bewonderd wordt) voor het eerst een groot fort volgens het polygonale systeem, nl. het fort bij Rijnauwen, ontworpen. Brialmont geeft er zelfs onofficieel advies over.

Lessen uit belegering en in de Frans-Duitse oorlog

1873 „Wijkplaatsen, remises voor vuurmonden, doelmatige affuiten en nog eens wijkplaatsen, ziedaar gelooven wij, het geheim om de werken bezet te houden.” (Kap inf De PETIT, VERSL 1873/74, p. 152).

1872 „De oude uitvlucht van hen, die verzuimd hadden in de noodige bomvrije gebouwen te voorzien, dat zij vervangen konden worden door in oorlogstijd te maken blindeeringen, verliest gelukkig overal terrein; natuurlijk, wanneer men deze vóóraf gereed maakt en oplegt en op het gewilde oogenblik handwerkslieden genoeg heeft om ze in elkander te zetten, dan kan men nog al wat doen. Maar aangezien het eerste zoo goed als nergens bestaat en het tweede twijfelachtig is, zoo is het zaak, zich niet met een kluitje in het riet te laten sturen.” (Kap genie ELAND, VERSL 1871/72, p. 196).

Na de Frans-Duitse oorlog worden op de Nederlandse forten vele bomvrije kazernes en remises voor de lichtere vuurmonden ge-

bouwd, teneinde te verzekeren dat de bezetting en de bewapening de inleidende vijandelijke beschieting zullen kunnen doorstaan. Nu de Nieuwe Hollandsche waterlinie daardoor klaar schijnt, wordt begonnen met de Stelling van Amsterdam.

Wij vermeldden op p. 55 reeds het pleidooi dat Kol genie KROMHOUT in 1884 voor „Krijgswetenschap” houdt voor het bouwen van sperforten bij de spoorwegbruggen over de grote rivieren, te bemannen met een permanente wacht (ORG 1883/84). Hij bepleit een oplossing, die sterk afwijkt van die, welke de Min van oorlog WEITZEL, en diens voorganger REUTHER voorstaan.

Het is allemaal een halve eeuw te vroeg: eerst in 1936 komt het tot de bouw van kazematten aan spoorweg- (en andere) bruggen met parate bezetting.

Kort na KROMHOUT's voordracht staat de leiding voor nieuwe zorgen: de buskruitvulling van granaten wordt vervangen door het veel meer brisante schietkatoen, waardoor de uitwerking veel groter wordt.

Bovendien moet door het opnemen van mobiele zware mortieren in de organisatie van de grote buitenlandse legers, met dit belegeringsgeschut rekening worden gehouden.

Het gevolg is, dat de dekkingen van schuilplaatsen en kazernes der forten in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, juist weer op de hoogte van hun tijd gebracht, onvoldoende zijn geworden.

Van de ontsteltenis, ja verontwaardiging, over „die onzalige fortenbouw”, die ook in de militaire gelederen ontstaat, is in Hoofdstuk 1.3. reeds melding gemaakt.

Concentratie of spreiding van het geschut?

Teneinde de belangrijkste vuurmonden van de forten, die tot nu toe op de open wallen stonden (het positieggeschut) te beschermen tegen de grote uitwerking van het belegeringsgeschut, ontstaat het streven om deze vuurmonden in koepels onder te brengen.

BRIALMONT heeft al in 1863 bij de bouw van de Stelling van Antwerpen zijn eerste koepel toegepast. Hij wenst grote artillerieforten, waarin zowel het geschut voor het afgeven van storende vuren op grote afstanden als voor bestrijding van vijandelijke artillerie en voor de nabijverdediging zijn geconcentreerd.

Een zelfstandig verdedigbaar reduit mag in de forten z.i. niet ontbreken.

Maar de Duitse generaal, Commandant der Festung Germersheim a/d Rijn, VON SAUER wil een heel andere kant op.

Hij schrijft „Über Angriff und Verteidigung fester Plätze” (1885), een boek vol lange, moeizaam lopende zinnen.

VON SAUER beveelt, in plaats van steeds zwaardere dekkingen

toe te passen, aan het verspreiden van de geschutopstellingen over een groot oppervlak en het aanpassen daarvan aan de omgeving. Blijkens voordrachten en artikelen werd aan VON SAUER's denkbeelden in Nederland veel aandacht besteed.

Hij wenst een opstelling van koepels, schaakvormig in twee of drie rijen, op afstanden en tussenruimten van minstens één km.

Deze gedachten worden technisch verwezenlijkt door de SCHUMANN-GRUSON mobiele pantsertorens, bewapend met een snelvuurkanon van 37 of 52 mm in een draaibare koepel.

De toren heeft twee of vier raden en wordt bezet door twee manschappen. Zij kan met paardentraction worden verplaatst. De verplaatsbaarheid van een, onder een pantsering gedekt, kanon geeft een nieuw element aan de verdediging. We zien hier de 19e eeuwse voorloper van de tank, zij het, dat voor de verplaatsing der koepels met hun geschut slechts het bescheiden arbeidsvermogen van drie trekpaarden nodig is.

Nieuwe ideeën omtrent de stellingen

1887 „Naar mijne meening zal bij het ontwerpen van verdedigingsliniën en stellingen in de toekomst zeker met het hoofddenkbeeld van Von Sauer, dat de verdediger zijn kracht moet zoeken door den strijd in verspreide orde te voeren en aan den aanvaller slechts kleine, verspreide, gedekt gelegen en veel weerstand biedende doelen moeten worden aangeboden, rekening gehouden moet worden.

Bij den aanleg van nieuwe werken en posities geloof ik dat men, met het oog op het tegenwoordige en toekomstige standpunt van de artillerie, het beste doet in het terrein de lijn op te sporen, die zich tot het voeren van een krachtige weerstand eigent.

Deze lijn moet als een permanente infanteriestelling worden ingericht, en door kunstmatige en natuurlijke hindernissen moeilijk te naderen zijn. Zij moet door geschut geflankeerd worden en bovendien zoo zijn aangelegd, dat uit het eene deel der stelling kruisvuur voor het andere kan gebracht worden. De infanterie moet door geschut, dat direct kan richten in den strijd ondersteund worden. Dit geschut moet naar mijne meening achter pantsers geplaatst zijn en geen deel aan den strijd op de groote en middelbare afstanden nemen.

De pantseringen moeten evenals de stelling zoodanig zijn ingericht en aangelegd, dat op een afstand gezien zoo min mogelijk het oorspronkelijk karakter van het terrein gewijzigd schijnt.” (Elnt genie ONNEN, *VERSL* 1886/87, p. 232/33).

De lichtere koepels, minder eerbiedig regentonnen genoemd, zijn in hun opstellingsplaats aan de voorzijde gedekt door een aarden wal: vandaar de naam loopgraafpantser. De zwaardere pantseropstellingen zijn als hefkoepel uitgevoerd.

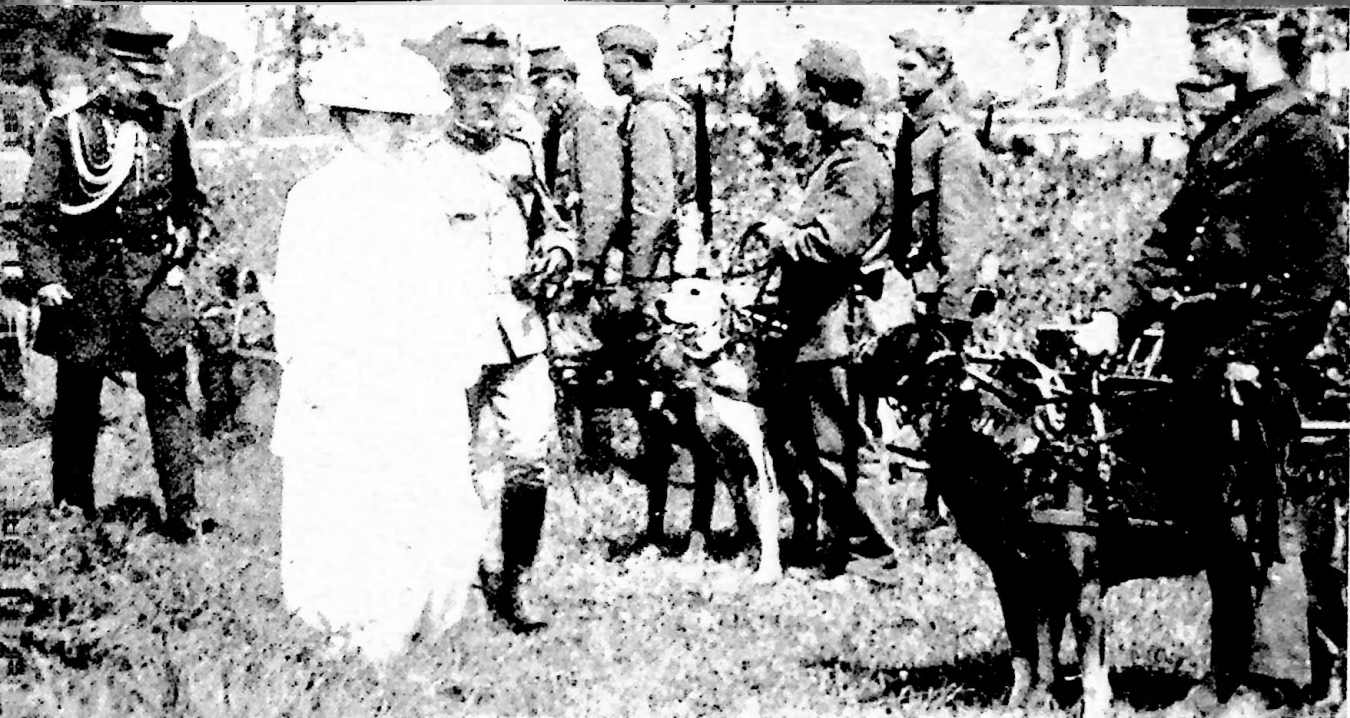

Foto: Ned. Leger- en Wapenmuseum, Leiden.

TROEPENINSPECTIE DOOR KONINGIN WILHELMINA IN NOORD-BRABANT 1915

Met honden bespannen zware mitrailleurkarren.
Zie tekst p. 182/83.
De grijsgroene uniform wordt geleidelijk ingevoerd.
De sfeer ademt gemoedelijkheid.

MOBILISATIE 1939/40. NEUTRALITEIT.

Strandboulevard Scheveningen. Ook naar het Westen wordt front gemaakt.

LEGERAALMOEZENER VAN DER VRANDE BIJ HET NED DETACHEMENT VAN DE VERENIGDE NATIES IN KOREA.

GELOOF EN ...

WETENSCHAP.

Advertentie in DE INGENIEUR, 9 augustus 1963, no. 32.

DEPARTEMENT VAN DEFENSIE

Bij de sectie wetenschappelijk onderzoek van de dienst van de Kwartiermeester-Generaal vacceert, TER STANDPLAAATS 's-GRAVENHAGE, de functie van

plv. HOOFD van het bureau SYSTEEMONDERZOEK

Inhoud van de functie:

binnen het vakgebied van Operations Research behandelen van vraagstukken welke verband houden met het onderzoek naar de bedrijfszekerheid c.q. gebruiksgereedheid van legermaterieel te velde, vraagstukken van voorraadbeheer, van verwerving, van onderhoudsuitbesteding en onderhoudsprogrammering en vraagstukken welke verband houden met de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen; tevens houdt de functie in een didactisch optreden ten aanzien van de kwantitatieve aanpak van problemen rond de beslissingsvoorbereiding.

Vereist: academische opleiding c.q. studie op het gebied van O.R.-onderzoek; leeftijd: niet ouder dan 35 jaar.

Tewerkstelling zal, afhankelijk van ervaring, geschieden in één der rangen van wetenschappelijk ambtenaar.

Ook Kap genie **SNIJDERS** staat niet afwijzend tegen deze denkbeelden; de hefkoepel: „geen veiligheid zoekende in zware afmetingen en kostbare constructies, maar in de onzichtbaarheid en kleinheid van het doel” (VERSL 1890/91, p. 314) wordt begroet als een waardevolle nieuwigheid.

Niet te voorzichtig zijn!

1891 „Waar wij aan den anderen kant de bezwaren, aan de hefkoepels verbonden, wegen, moeten wij ons niet al te zeer overgeven aan die uiterste behoedzaamheid, waarmede nieuwe zaken door sommigen worden aanvaard; aan dien argwaan, welken velen koesteren tegen alles, wat breekt met ingewortelde inzichten en gewoonten. Want wij zouden dan al spoedig vervallen in die soort van bedenkingen, die wij regelmatig hebben zien terugkeeren in de eerste dagen van het getrokken geschut, van het achterlaadgeweer en van de repeteerwapenen, bedenkingen, die ons thans doen glimlachen, wanneer wij ze nog eens herlezen. (Kap genie **SNIJDERS**, VERSL 1890/91, p. 310).

Later (VERSL 1893/94) komt hij tot de conclusie, dat de mobiele of ambulante pantserfortificatie (waar in „Krijgswetenschap” veel aandacht aan is besteed) toch de permanente versterkingen niet kan vervangen:

zij geeft onvoldoende paraatheid, de mobiele koepels moeten van een centraal punt af worden aangevoerd, en dan moeten nog verbindingen, schuilplaatsen en hindernissen worden aangelegd. Bovendien wordt een te grote wissel getrokken op het moreel van de geheel aan zichzelf overgelaten bemanning. Maar verspreiding van de artillerie-opstellingen blijft nodig, als tegenzet tegen de steeds groter wordende uitwerking van de aanvalsartillerie.

De hier zo bewonderde **BRIALMONT** met zijn eenheidsartillerieforten verliest duidelijk terrein; zijn boek „La fortification du temps présent” wordt in Nederland becritiseerd als „La fortification du temps passé”. De artillerie voor vuur op grote afstanden (lange kanonnen van 12 en 15 cm) en voor bestrijding van de vij artillerie (houwitsers en mortieren) moeten buiten de forten worden opgesteld.

Kap art A. N. J. **FABIUS** wil – de mobiliteit zit toch in de lucht – dat geschut mobiel maken:

„De artillerie moet met haar geschut als ’t ware tirailleeren” (VERSL 1901/02, p. 82), een later dikwijls herhaalde gedachte. Alleen de artillerie voor de flankering van nevenforten en intervallen en voor de nabijverdediging moeten op de forten blijven.

Niet alleen voor wat betreft de verdediging, maar ook ten aanzien van de aanval kwam Gen **VON SAUER** met nieuwe ideeën. In

plaats van de langzame en systematische aanvalswijze van VAUBAN, die nog in de Frans-Duitse oorlog volop is toegepast, wenst hij een snel en verrassend doorstoten tussen de forten, gecombineerd met het onderdrukken van het artillerievuur van de verdediger en het schokken van zijn moreel door een overstelpend, geconcentreerd vuur. Na dit doordringen tussen de intervallen, moet het fort worden omsingeld en tot overgave gedwongen.

„Da steh ich nun, ich Armer Tor”

1896 „Bij het hooren dacht ik onwillekeurig aan het bekende werk van Von Sauer „der Angriff und die Vertheidigung fester Plätze”. Wanneer men het eerste gedeelte van dit boek leest, dan krijgt men onwillekeurig den indruk alsof een aanval op eene versterkte stelling, uitgevoerd op de wijze, waarop Von Sauer dit voorstelt, in elk geval moet slagen.

Doch leest men het tweede deel, die Vertheidigung, dan meent men dat geen aanval kans van slagen heeft, wanneer de verdediger zijn taak behoorlijk heeft behartigd.” (Kap inf RUSSE, ORG 1896/97, p. 222).

De bouw van forten in de Stelling van Amsterdam – eigenlijk posten op de accessen van de inundatiën –, na een, in het kort onmogelijk te beschrijven, moeite gestart, gaf weldra aanleiding tot de klassieke protesten.

Te veel aandacht voor het schild,
te weinig voor het zwaard

1897 „De begrooting van oorlog bedraagt jaarlijksch 22 à 23, die van de marine 16 à 17 millioen, d.i. te zamen 38 à 40 millioen op eene begrooting voor alle staatsuitgaven van 135 à 138 millioen; ongeveer $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ van het geheele budget wordt dus voor de landsverdediging toegestaan. Het komt mij voor, dat dit eene ruime som kan genoemd worden (. .).

Aan de vestingen en forten is van 1874 af jaarlijks ongeveer $1\frac{1}{2}$ millioen verwerkt, en als dat zoo blijven moet, dan vragen we, waar moeten de gelden voor verbetering van de levende strijdkrachten vandaan komen?” (Maj inf KOOLEMANS BEYNEN, ORG 1897/98, p. 57).

Later, als KOOLEMANS BEYNEN Lnt Gen b.d. is, zou hij nog aanzienlijk meer lijden onder de hoge oorlogsbegrotingen, en in 1924 als parool uitgeven: „Ook, en niet het minst met het oog op zijn schuldenlast (bijna 4 milliard) kan Nederland niet dan baat vinden bij *ontwapening*” (Haagsch Maandblad 1924 Nov.). Hij bedoelt dan eenzijdige ontwapening en is voor de secte der eenzijdige ontwapenaars een kostbare figuur geworden.

En de fortbouw werd bepaald niet goedkoper.

Verbeteringen in de artillerietechniek leidden tot toepassing van

cementbeton (aanvankelijk nog ongewapend) en tot pantsering van sommige delen.

Een poging van Lnt inf JHR L. A. VON SCHMID, om geen woonforten, maar wachtforten, waarvan de bezetting dagelijks zou worden afgelost, (waardoor dus grote bomvrije gebouwen voor bewoning niet nodig waren), te bouwen mislukte. Deze strijd werd in brochures en tijdschriften uitgevochten.

De uitnemend gevoerde, en in Nederland uitvoerig bestudeerde, verdediging van Port-Arthur gedurende de Russisch-Japanse oorlog leidde tot:

Verhoogd vertrouwen

1906 „De verdediging van Port-Arthur heeft de algemeene belangstelling in het vestingwezen verhoogd, het vertrouwen in het weerstandsvermogen van deugdelijke vestingwerken, ook tegen de moderne aanvalsmiddelen, hersteld. De strijd om Port-Arthur was een aanschouwelijk voorbeeld van den invloed, dien eene strategisch goed gekozen en krachtig verdedigde vesting op den loop van den oorlog kan uitoefenen.” (Kol genie SNIJDERS, W.J. 1906, p. 292).

Bovendien was de aanvalswijze van VON SAUER, door de Japanners bij het beleg aanvankelijk toegepast, op een totale mislukking uitgelopen, en had men daar weer zijn toevlucht moeten nemen tot de aanvalswijze à la VAUBAN met zijn sappen en grondmijnen.

Bij de na 1905 gebouwde forten in de Stelling van Amsterdam werd met de fortificatorische lessen van het beleg van Port-Arthur rekening gehouden.

In W.O. I wordt na het vastlopen der fronten in het Westen, de veldversterkingskunst op een nooit gekende schaal toegepast.

De snelle val van Luik, Namen (tegenover deze vestingen had de aanvalswijze van VON SAUER meer succes gehad), Antwerpen, Maubeuge en later Boekarest, maakte vanzelfsprekend een diepe indruk.

Moest het faillissement van de duurzame versterkingskunst worden uitgesproken?

In feb 1916, ruim een jaar na het begin van de stellingoorlog, die tot de zomer van 1918 zou duren, gaf Kap genie SCHARROO een interpretatie van hetgeen zich op het oorlogsveld tot dan toe versterkingskunstig had afgespeeld.

De destijds door hem gestelde prognose is over vrijwel de gehele linie gebleken juist te zijn.

Versterkingskunstige lessen uit W.O. I

- 1916** „1. Uit de resultaten, welke tot heden in den Volkerenoorlog werden verkregen bij de beschieting van permanent versterkte stellingen, mag *niet* worden afgeleid, dat deze laatste *hare waarde geheel hebben verloren*. Ook in de moderne oorlogvoering zullen goed gebruikte, permanente versterkingen, tot de beslist noodzakelijke beperkt en op ruime schaal aangevuld door semipermanente versterkingen, in belangrijke mate de taak van het veldleger kunnen ondersteunen (..).
3. Metselwerk en ongewapend beton, welke materialen niet in staat zijn de bij eene beschieting veroorzaakte trek- en afschuivende spanningen op te nemen, mogen voor het maken van bomvrije gebouwen in permanente en semi-permanente versterkingen niet meer worden toegepast.
Alleen doelmatig gewapend beton komt hiervoor als constructiemateriaal in aanmerking.
4. Door de groote uitwerking van het moderne artillerievuur kan voor de inrichting van fortin *het beginsel van de eenheidsfortin niet meer worden gevolgd*. Bij alle versterkingen zal het weerstandsvermogen in *hoofdzaak* verkregen moeten worden door *eene verspreide ligging van de onderdeelen* en door een *zorgvuldig aanpassen van deze laatste aan den vorm en aan de kleur van het omliggend terrein*.
5. Bij permanent en semi-permanent versterkte stellingen zal eene verdediging voet voor voet moeten worden bevorderd door het inrichten van *meerdere lijnen van weerstand achter elkander*.” (Kap genie SCHARROO, ORG 1915/16, p. 276/77).

Zoals uit het vorenstaande blijkt, waren deze ideeën eigenlijk reeds sinds 1885 aan het aanlopen.

Deze gedachten werden ondersteund door Kap genie CRAMWINCKEL. Bovendien:

Actieve luchtbescherming in terrein met hoge waterstand

„Hoe meer de aard van het terrein (hooge grondwaterstand) verberging in het terrein belemmert, des te sterker klemt de eisch van actieve bescherming.

Voor de verdediging van stellingen met hoogen grondwaterstand is de aanwezigheid van een offensieve luchtvloot, naast het bezit van anti-luchtvaartgeschut een onafwijsbare eisch.” (Kap genie CRAMWINCKEL, ORG 1916/17, p. 22).

Ontwikkeling der versterkingskunst

1932 „Vóór 1914 werd een vrij scherp onderscheid gemaakt tusschen: vluchtige versterkingen, voor welker aanleg enkele uren of hoogstens dagen beschikbaar waren; verzwaarde veldversterkingen, waarvan de tijd van inrichting bij weken

kon worden geteld, en waarbij op groote schaal ook zware rondhouten, rails, e.d. konden worden verwerkt; en tijdelijke versterkingen, voor welke inrichting – in het algemeen buiten 's vijands bereik – maanden beschikbaar waren en bij welke bouw derhalve van meer duurzame materialen kon worden gebruik gemaakt.

Wij hebben in de jaren 1914–1918 deze verschillen gaandeweg zien vervagen, althans elke categorie op de meest geleidelijke wijze in de naast-hoogere zien overgaan. Na den Duitsen terugtocht op de Aisne in de tweede helft van September 1914 zetten beide partijen zich vast in vluchtige versterkingen die in de eerstvolgende weken steeds meer en meer werden verzaard en, naarmate de stellingstrijd zich voortsleepte, in den loop van 1915 en volgende jaren werden omgewerkt tot tijdelijke versterkingen, welke ten laatste in vele opzichten in deugdelijkheid en weerstandsvermogen slechts weinig onderdeden voor de werken der duurzame versterkingskunst.” (Maj genie VAN DEN BERG, ORG 1931/32, p. 353/54).

De Eerste Wereldoorlog heeft de triomf opgeleverd van het gewapend beton in de versterkingskunst, een materiaal waar vóór-dien sommigen zeer wantrouwend tegenover stonden (zie hoofdstuk 3.7 p. 195).

De ideeën over de duurzame versterkingskunst die na 1918 werden ontwikkeld en toegepast, waren zoals te begrijpen is, gegrond op de ervaringen van de Eerste Wereldoorlog.

Zij werden op enorme schaal door vrijwel alle europese landen (zij het in Frankrijk sterk gemodificeerd) in practijk gebracht vóór W.O. II. En gedurende die Wereldoorlog vormt de bouw van de 4.000 km lange Atlantikwall het hoogtepunt van wat in moderne tijden ooit op het gebied van de Duurzame Versterkingskunst is gepresteerd.

Door de zeer bewegelijke oorlogvoering, die thans het atoom-wapen eist, heeft de Duurzame Versterkingskunst, met zijn zo statische karakter, na 1945 een totaal ander aspect gekregen. De belangstelling gaat thans vooral uit naar de schuilplaatsenbouw, in het bijzonder ten behoeve van de bescherming van de burgerbevolking.

De gehele materie wordt veel meer confidentieel behandeld dan vroeger. In de open literatuur wordt aan de Duurzame Versterkingskunst practisch geen aandacht besteed. In de Wetenschappelijke Jaarberichten 1951 t/m 1963 beslaat het besprokene over dit onderwerp tezamen nog geen vier bladzijden.

Wil men iets weten over de schuilplaatsenbouw, dan moet men terecht bij de literatuur over de passieve bescherming in de atoomoorlog.

De tank heeft de kazemat, het hoofdelement van de duurzame versterkingskunst, vervangen; door zijn mobiliteit biedt hij de mogelijkheid tot een, onder pantsering gedekte, offensieve inzet

van vuurmonden en infanteriewapens, die de kazemat niet kende.

En wat betreft de aandacht die aan de Duurzame Versterkingskunst wordt besteed: KOOLEMANS BEYNEN (cadet van 1864 tot 1868) zou gerust kunnen zijn.

Duurzame versterkingskunst aan de K.M.A.

Wij, infanteristen, de ouderen zullen het zich herinneren ('t is ongelooflijk, maar 't is waar!), hebben moeten leeren de versterkingswijze van Speckle, de Nederlandsche versterkingswijze, de drie versterkingswijzen van Vauban, de drie van Coehoorn, die van Cormontaigne, van Bousmard, van Montalembert, van Carnot, het gebastioneerd en het polygonaal stelsel, enz. enz. terwijl de artillerie en de genie, toen meermalen nog de bij uitstek wetenschappelijke wapens genoemd, slechts terloops iets vernamen van tactiek en strategie: dat waren voor hen . . . bijvakken (Kol gs KOOLEMANS BEIJNEN, ORG 1902/03, p. 448).

Zou zijn afkeer van fortbouw, die hij later demonstreerde, hieruit misschien (zielkundig) verklaard moeten worden?

3.9. Biologische en chemische oorlogvoering

(bewerkt door de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel HKKL.)

De Nederlandse literatuur over de chemische oorlogvoering is ten nauwste verbonden met de acties voor eenzijdige ontwapening, die door bepaalde politieke partijen (S.D.A.P. en Vrijzinnig Democratische Bond) werd gepropageerd. Zo vond op 30 september 1924 in de Dierentuin te 's-Gravenhage een openbare vergadering plaats, georganiseerd door de Vrijz. Dem. Bond, waarbij PROF. DR. D. VAN EMBDEN (1875-1962), econoom, lid van de Eerste Kamer en fervent voorstander van nationale ontwapening, in debat trad met de Generaal b.d. C. J. SNIJDERS (1852-1939), oud-opperbevelhebber Land- en Zeemacht, die hiertoe uitgenodigd was. De vergadering eindigde in een enorm tumult waarin de Generaal het spreken op beledigende wijze door de „toehoorders” onmogelijk werd gemaakt.

PROF. VAN EMBDEN beschreef in afschrikwekkende kleuren de massadood van burgers tengevolge van de gasoorlog.

„Vergassen” van een grote stad werd zowel van militaire zijde (Generaal SNIJDERS en de kapiteins BEST en MAAS) alsook door chemici technisch niet uitvoerbaar genoemd.

De eerste vergadering over dit onderwerp is van november 1924; de kapitein gs BEST hield toen een lezing over „de Invloed van chemische strijdmiddelen op de oorlogvoering” (ORG 1924/25)

In Nederland houdt zich dan alleen de Commissie voor Chemische Strijdmiddelen met de vraagstukken betreffende chemische oorlogvoering bezig.

Organisatie van de gasdienst

Als hoofd van de Gasdienst vraagt de kapitein BEST in zijn voordracht een Inspecteur met toegevoegde staf; als meest aangewezen autoriteit voor deze functie ziet hij de Directeur voor het Artillerie Materieel (de D.A.M.), bijgestaan door een studiec ommissie voor chemische strijdmiddelen en afweermiddelen, de laboratoria van de HKS (waar toen nog de intendanceopleiding plaats vond), de KMA en de Artillerie Inrichtingen. Hij moet ter beschikking hebben een Gasschool, een Gastroepenafdeling zowel voor het onderwijs als voor proefnemingen op het gebied van gasmaskers, gasafweermiddelen, vlammenwerpers, ontsmetting e.d.

In het zich ontpinnende debat meent de Kap genie DE MAN, dat de D.A.M. niet de aangewezen figuur is. Hij pleit ervoor de directeur van de Gasschool voorlopig inspecteur te maken.

Geen verbod van gasoorlog.

Geen terrorisatie-bombardementen

Ook Generaal SNIJDERS begeeft zich in het debat. Hij acht een volkenrechtelijk verbod van het gebruik van strijdgassen alleen geboden, wanneer een dringende eis van menselijkheid dit wettigt en zegt o.m.:

1924 „De legende der buitensporige wreedheid van den gasoorlog heeft afgedaan. Slechts voor een tegenpartij, die deugdelijke voorbereiding tot afweer verzuimde, of die te kort schiet in de toepassing der bescherming, biedt de chemische krijg bijzondere en dan inderdaad ernstige gevaren. Dat kan echter voor de andere partij nooit een aanleiding zijn, of haar den plicht opleggen, zich het gebruik van dit machtige oorlogsmiddel te onzeggan. Want gelijk elk ander wapen, biedt ook het chemische belangrijke voordelen aan de best voorbereide, uitgeruste en geoefende partij, aan de meest actieve en waakzame troep, tegenover een vijand, die in een of meer dezer opzichten te kort schiet. (..)

Op grond van dit alles en van het eigenaardig karakter der chemische strijdmiddelen als producten der vredesindustrie, komt het mij voor, dat er voor een volkenrechtelijk verbod van chemicaliëngebruik in den oorlog geen aanleiding kan bestaan en zodanig verbod ook geen effect kan hebben. (..)

Het terrorisatiebombardement (ook zonder gas, want de uitwerking van zware brisantbommen met haar vergiftige ontploffingsgassen is zeker niet minder hevig en wreedaardig dan die van gasbommen, (veeleer het tegendeel) tegen weerloze non-combattanten is een daad van onmenselijke wreedheid en barbaarsheid, die door geen oorlogsnoodzaak gewettigd kan worden, omdat de krijgsgeschiedenis leert, in 't bijzonder die van den wereldoorlog, dat zulke gewelddaden op de beslissing van den oorlog geen ingrijpenden invloed kunnen uitoefenen, veeleer prikkelen tot volharding in het verweer, zulks te meer, omdat de materiele uitwerking van zulke bombardementen steeds betrekkelijk beperkt is gebleken.” (Gen SNIJDERS, ORG 1924/25, p. 161 en 162).

6 februari 1922 was te Washington een protocol opgesteld dat een verbod van de gasoorlog inhield. Dit protocol trad op 8 februari 1928 in werking (33 landen hadden het toen geratificeerd waaronder Nederland; echter niet de Verenigde Staten, die het initiatief hadden genomen.)

1933 „Onwillekeurig vraagt men zich af, waarom een speciaal gasverbod de geesten blijft bezighouden. Uit de beschouwingen omtrent de gevaarlijkheid van scherf-, brand- en gasbombardementen voor de burger-

bevolking is gebleken, dat bij een goed ingerichte luchtbeschermingsdienst de eerste twee strijdmiddelen het gevaarlijkst zijn. Daarom is voor de burgerbevolking van veel meer belang, dat alle luchtbombardement wordt afgeschaft, althans elk luchtbombardement op de burgerbevolking.

Ook uit een militair oogpunt is een gasverbod niet zo noodzakelijk. Inhumaner dan andere strijdwijzen is de gasoorlog niet. Uit de verliesstatistieken is zelfs gebleken, dat, wanneer het militaire personeel over goede gasmaskers beschikt en ook verder zijn gasbescherming behoorlijk heeft verzorgd, het percentage doden geringer is dan bij door scherven gewonden." (Lnt Kol art SCHILDERMAN; ORG 1932/33, p. 194).

In Nederland was inmiddels in 1926 een Militaire Gasschool opgericht, nadat het jaar tevoren reeds de commandant, majoor SCHILDERMAN, was aangewezen en een eerste cursus voor Beroeps-officieren was gehouden. Voor militairen werd *gasmasker F* met gelaatstuk ingevoerd. Beschermende kleding was er niet. In 1931 werd een interdepartementale commissie belast met het uitbrengen van advies ter bescherming van de burgerbevolking tegen lucht-aanvallen.

Aan de burgemeesters werd een *leidraad luchtbescherming* verstrekt. Gasmaskers voor de burgerbevolking waren in de handel tegen f 5,— per stuk.

De term biologische oorlogvoering is fout

1952 „Ten opzichte van de definitie van het begrip biologische oorlogvoering zou ik nog het volgende willen opmerken. Wanneer men onder biologische oorlogvoering verstaat een oorlogvoering, die zich bedient van biologische strijdmiddelen, dan is een dergelijke definitie m.i. onjuist. In dit geval immers zou men zelfs de olifanten van Hannibal biologische strijdmiddelen kunnen noemen.

Wat men evenwel tegenwoordig onder een biologische oorlogvoering verstaat, is dus de oorlogvoering, die middelen bezigt die de bedoeling hebben epidemieën te verwekken, elk aangetast individu moet optreden als nieuwe bron van infectie. Ongetwijfeld zou men het begrip biologische oorlogvoering beter kunnen vervangen door het woord epidemiologische oorlogvoering." (Res Dir Off v Gez 2e kl DR. BEUNDERS, ORG 1951/52, p. 215).

Als nieuw en uiterst gevaarlijk strijdmiddel van een grote giftigheid, is het *zenuwgas* in de laboratoria van beide strijdende partijen ontstaan.

Het is vooral gevaarlijk doordat het reukloos is en door kleding heendringt. Het is bovendien gevaarlijk doordat het tegengif, atropine, ontijdig en onvoldoende gemotiveerd toegediend, een gevaar op zichzelf vormt. (DR. J. A. COHEN; ORG 1951/52, p. 205–213).

Nieuwe mogelijkheden in de chemische oorlogvoering: zgn. „Incapacitating Agents”

1962 „Het zijn stoffen die hetzij de lichamelijke, hetzij de geestelijke, hetzij beide soorten eigenschappen van de mens in ongunstige zin kunnen beïnvloeden. De effecten zijn van korte duur en genezen spontaan, d.w.z. zonder behandeling. De notie van niet-dodelijke strijdstoffen die geen duurzame effecten veroorzaken en die geen permanente schade berokkenen, is inderdaad interessant en van groot belang. Het doel van dit soort stoffen zou zijn de vijand te verhinderen zijn normale taak uit te voeren in hetzij de civiele, hetzij de militaire sector. Het belang van deze opvatting, vooral voor de grote mogendheden, die rekening dienen te houden met de mogelijkheid dat men een terrein zal moeten bezetten waar een sterke vermenging van vijandelijke elementen en eventuele bevriende groepen plaats heeft, is duidelijk. Het feit dat opname in het lichaam van een aantal van deze stoffen volstreekte vergetelheid ten aanzien van de voorafgaande periode ten gevolge heeft, is in dit opzicht van belang. Een groot aantal stoffen waar men in dit opzicht heil in ziet, wordt thans onderzocht. Het is nog volstrekt niet zover dat men reeds een stof die aan redelijke eisen voldoet, ontwikkeld heeft en er bestaan dus nog geen strijdmiddelen van dit type.” (PROF. DR. J. A. COHEN; ORG 1961/62, p. 145).

De chemische oorlogvoering als aanvulling van de nucleaire

1962 „De eerste consequentie van de dreiging van het gebruik van nucleaire wapens is een zo sterk mogelijke spreiding der strijdkrachten. Tevens zal zoveel mogelijk dekking worden gezocht door het graven van schuttersputten, loopgraven etc. In deze defensieve positie is het risico van beschieting met orthodoxe brisante wapens zeer aanzienlijk, terwijl het risico van een aanval met nucleaire wapens min of meer beperkt is. Tegen chemische wapens is men dan echter niet beschermd. De grote toxiciteit der thans bekende chemische strijdmiddelen maakt het logistisch mogelijk ook grote doelen met een oppervlak van honderden vierkante kilometers met succes aan te vallen. Het ingraven helpt ook slechts weinig, aangezien het strijdgas als het in de vorm van damp of aerosol wordt toegepast, in schuttersputten en loopgraven doordringt. Ook in ander opzicht is de chemische oorlogvoering complementair aan de nucleaire. Men moet namelijk aannemen dat korte tijd na een nucleaire aanval de zich in wijde kring rondom het springpunt bevindende strijdkrachten zodanig geschokt zijn, dat een chemische aanval op dat moment, als namelijk de gasdiscipline sterk verzwakt is, zodanig grote gevolgen moet hebben, dat het totaal effect van de nucleair-chemische aanval gelijk is aan dat van een nucleaire aanval met een zeer veel krachtiger wapen dan in werkelijkheid werd toegepast. (..)

Het is niet onmogelijk dat in het geval van een nucleaire oorlogvoering een deel van het Russische industriële oorlogspotentieel verloren gaat. In dit geval zou er de Russen veel aan gelegen zijn zich zoveel mogelijk van het

HOOFDSTUK 3.9

Westeuropese oorlogspotentieel te kunnen bedienen. Bij een aanval op West-Europa zouden zij dan moeten trachten dit potentieel zoveel mogelijk intact in handen te krijgen, inclusief de arbeidersbevolking die nodig is om het te kunnen benutten. In deze gedachtengang past het gebruik van nucleaire wapens veel minder dan dat van toxicologische. Deze richten geen vernielingen aan. Door een juiste keuze ervan kunnen persistente besmettingen worden aangebracht, die tot ontruiming der industriële centra dwingen zonder dat een groot aantal slachtoffers onder de bevolking wordt gemaakt." (DRS J. VAN ORMONDT, ORG 1961/62, p. 140).

3.10 De landmacht en het atoomwapen

(bewerkt door de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel HKKL)

De allereerste voordrachten, die voor de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap over het atoomwapen werden gehouden, vonden plaats op 2 oktober 1946 door de Majoor Dr. BRUINING en de Kapitein ter Zee G. W. SALM naar aanleiding van de op 30 juni en 25 juli van dat jaar gehouden proeven op het eiland Bikini.

Zoals bekend werden bij deze proeven de uitwerking op een oorlogsvloot nagegaan, zodat speciaal de maritieme uitwerking van dit wapen werd behandeld. (ORG 1946/47, blz. 3 t/m 37).

De atoombom van het arbeidsvermogen zoals afgeworpen in augustus 1945 op Hiroshima en Nagasaki bleek een tot nu toe ongekende werking te hebben door de hoge ontwikkelde temperaturen, door de ontwikkelde radioactiviteit en door de enorme luchtdruk.

Een lezing, die de Luitenant ter Zee 1e Kl W. LOTSY hield (ORG 1951/52, blz. 19-199) handelt alleen over de bescherming tegen aanvallen met kernwapens, waarmee dan nog alleen de passieve individuele bescherming wordt bedoeld. Ook in het buitenland is de aandacht nog voor een groot deel alleen op dit facet gericht, en is men nog geenszins toe aan een juiste inschatting van de invloed die het kernwapen op de oorlogvoering zal hebben. (WJ 1951, blz. 321-342).

In 1949 bracht Rusland zijn eerste atoombom tot ontploffing. Sindsdien bestond er dus geen westers monopolie meer. Enige jaren nadien, in 1953 ontstond in Engeland en de Verenigde Staten de zogenaamde „New Look“-strategie.

1953 „De „New Look“ legt nadruk op het gebruik van de strategische luchtmacht voor vergeldingsaanvallen op Rusland met a-bommen, indien Rusland een 3e wereldoorlog zou beginnen; voorts ziet zij in het gebruik van tactische a-wapens een mogelijkheid tot beperking van eigen troepen in Europa.” (Kolonel genie SPANJAERDT SPECKMAN, WJ 1953, blz. 273).

De invloed van de atoomwapens op de tactiek en de organisatie van de landstrijdkrachten gaat vervolgens de aandacht vragen. Grote spreiding naast de mogelijkheid van een snelle concentratie en de daaraan inherente mechanisatie en/of motorisatie met de

daaraan verbonden logistieke problemen en verbindingsproblemen gaan om een oplossing vragen. Een zoveel mogelijk „stroomlijnen” van onderdelen zal de beweeglijkheid vergroten.

1954 „Het „stroomlijnen” houdt allereerst in: zuinigheid bij de indeling van personeel, wapens en ander materieel. Alles wat niet absoluut noodzakelijk is, moet uit de organisaties verdwijnen, en dit geldt niet alleen voor de tactische onderdelen, doch ook voor de logistieke en meer nog voor de staven. Bovendien moet het aantal bevelsniveaux zo gering mogelijk worden gemaakt, om een te grote toename van de hoeveelheid verbindingspersoneel en materieel te voorkomen, terwijl ook gehele onderdelen radicaal zullen moeten verdwijnen. Zo trof men tijdens de gevechten in West-Europa in het doorsnee leger van de Amerikanen meer afdelingen artillerie dan bataljons infanterie aan. Deze geweldige hoeveelheid artillerie sproot voort uit de conceptie van het massale geconcentreerde artillerievuur. Invoering van tactische atoomwapens zou wellicht drastische beperking daarvan mogelijk maken, hetgeen naast vergroting der beweeglijkheid bovendien een geweldige ontlasting van de logistiek zou betekenen, omdat artilleriemunitie als bevoorradingsartikel nu eenmaal ontzaggelijke vervoersproblemen veroorzaakt. Bovendien zijn grotere artillerieconcentraties zeer kwetsbaar voor atoomaanvallen (...).

Zoals reeds gezegd, moet het aantal bevelsniveaux zoveel mogelijk worden beperkt, hetgeen bijvoorbeeld zou kunnen worden bereikt door een divisie te organiseren, die belangrijk kleiner is dan de huidige en waarin slechts bataljons voorkomen, terwijl regiments- of gevechtscommandostaven ontbreken. Daaruit zou men een aantal (6 tot 8) gevechtsgroepen van bataljonssterkte kunnen samenstellen naar de eisen, die de situatie stelt. Zowel de Amerikanen als de Engelsen nemen op het ogenblik proeven met dergelijke „vestzak”-divisies van 4 à 5000 man.” (Majoor gs KAMPENHOUT, ORG 1954/55, blz. 29 en 30).

In 1956 hield de Kapitein der Artillerie MANTZ een lezing over „De organisatie van de infanteriedivisie in de tactische atoomoorlogvoering”, waarin nader op de organisatie der divisie werd ingegaan. In het debat dat zich aan het einde ontspon, zeide de Majoor der Infanterie H.R. VAN HAM (ORG 1955/56, blz. 173, 174)

Thermonucleaire wapen straks conventioneel?

1956 „Uiteindelijk wordt de tactiek bepaald door de techniek. In 1250 werd het buskruit uitgevonden. Door de langzame ontwikkeling van het geweer heeft de piek zich evenwel nog eeuwen op het slagveld kunnen handhaven. Thans gaat de ontwikkeling der techniek echter zo adembenemend snel, dat de verdringing van de TNT-lading door de TN-lading geen eeuwen maar slechts enkele decennia zal vergen.”

In 1949 schreef DR. VANNEVAR BUSH: „there will be no shells from guns

carrying atomic explosives". Laurence's boek „The Hell Bomb" werd in 1951 nog fantastisch en tendentieus genoemd. Enige jaren geleden echter werd reeds het 280 mm kanon ingevoerd en vond de eerste H-explosie plaats. Mijne Heren, wij schrijven nu 1956 en het 280 mm kanon heeft voor de U.S.A. – als verouderd – al weer afgedaan, terwijl de voorraad vliegtuigbommen met H-lading reeds zo groot is, dat dit jaar de eerste proeven daarmee zullen worden genomen.

Hieruit blijkt wel hoe snel de techniek vordert en hoever wij ons reeds bevinden in het evolutieproces, dat de conventionele wapens in TN-wapens zal doen veranderen.

Het zal derhalve onmogelijk en onlogisch zijn straks een strijdmacht op te bouwen zowel geschikt voor de strijd met TNT-projectielen, als voor de strijd met TN-projectielen – net zo goed als het heden ten dage onmogelijk en onlogisch is een leger op te bouwen, dat zowel geschikt is voor de strijd met piek en lans als voor de strijd met mitrailleur en kanon.

In zijn antwoord zeide de Kapitein MANTZ (alsvoren blz. 178). „Allereerst moeten wij bedenken, dat de kwestie van het gebruik van A-wapens een politieke beslissing is. Ook in Amerika is het zo, dat men zowel met de mogelijkheid van een atoomoorlog als met die van een conventionele oorlogvoering rekening houdt.

Majoor VAN HAM zegt nu wel, dat door de uitvinding van het A-wapen in de toekomst automatisch van dit wapen gebruik zal worden gemaakt, doch dit lijkt mij niet juist. Tijdens de oorlog in Korea beschikten de Amerikanen ook over het A-wapen, maar ze hebben het niet gebruikt. Ook in de toekomst zal zich een soortgelijk geval – bijvoorbeeld bij een lokale oorlog wederom kunnen voordoen. De ontwikkeling van het gas als wapen heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog eveneens niet automatisch geleid tot een gebruik hiervan."

Het kernwapen maakte een ontwikkeling door, die nog lang haar eindpunt niet heeft bereikt. De waardemeter van dit wapen zal aanmerkelijk wijzigen, wanneer atoomwapens van klein vermogen (bijv. 2 en 5 KT) geleidelijk weer worden ingevoerd en een zogenaamde „schone" atoombom, d.w.z. een wapen dat geen blijvende radioactiviteit achterlaat, in gebruik wordt genomen.

Raketten en geleide projectielen met kernwapenlading van allerhande maat en omvang worden regelmatig beproefd, waaronder een bazooka-granaat, de „Davy crocket", die als anti-tankwapen dienst moet doen!

Bij het in gebruik nemen van deze wapens met zeer lichte kernlading zal ook het niveau waarover de inzet van deze wapens wordt beslist, veel lager komen te liggen dan dit thans het geval is.

(Voor deze latere ontwikkelingen van het kernwapen zie men Kolonel gs D'ENGELBRONNER, ORG 1956/57, blz. 87 e.v. en WJ 1959 blz. 280–291 van de Majoor der Infanterie REEF en de Majoor voor Speciale Diensten Ooms).

De grootte van de deterrent

1962 „Een potentiële tegenstander is bereid een bepaalde hoeveelheid vernietiging van eigen cultuur en mensenlevens te aanvaarden tot het bereiken van een bepaald doel. Wanneer hij er echter van overtuigd is, dat de schade die hij zal oplopen door het effect van de vergeldingswapenen groter is dan de door hem gestelde grenswaarde, dan zal hij van agressie afzien. Hetgeen *ons* na een vijandelijke aanval overblijft aan vergeldingswapenen moet dus voldoende groot zijn om een schade te kunnen veroorzaken, die boven eerdergenoemde grenswaarde ligt; veel *groter* hoeft hij niet te zijn. Het is dus zaak een indruk te hebben van die grenswaarde en het is zaak, dat een voldoende grote vergeldingsmacht een aanval kan overleven. Het is dus duidelijk, dat een *deterrent niet datgene is, wat we hebben aan slagkracht vóór een conflict uitbreekt, maar datgene wat een potentiële tegenstander verwacht dat over zal zijn nadat hij heeft toegeslagen.*” (Kol KLu WANROOY, ORG 1962/63, p. 93).

DE TOEKOMSTIGE NEDERLANDSE ZWARE ARTILLERIE:
het 175 mm kanon op rupsvoertuig, dracht 32 km. Bestemd voor het parate
Legerkorps.

Foto-archief Kon. Instituut voor de Tropen.

PATROUILLE IN DE KLOOF VAN DE GOENOENG PANJANG. ATJEH

4. Het Koninklijk Nederlands - Indische leger

1. De Band met het Moederland
2. Houding van de inheemse bevolking bij een vijandelijke aanval
3. De Koloniale Oorlogen
4. Verdediging tegen een buitenlandse vijand
5. Legersterkte.
6. Werving. Beroepsleger en Kaderleger
7. Het drama Nieuw-Guinea: een probleem van internationaal belang
8. 26 juli 1950. Het Koninklijk Nederlands Indonesische Leger opgeheven

De kurk

1879 „Het leger, Mijne Heeren, is de kurk, waarop onze prachtige Kolonie drijft. Aan dat dappere, verdienstelijke en somtijds miskende Indische leger, dat sedert een reeks van jaren alle denkbare gevaren, vermoeienissen en ontberingen trotseert en dat steeds zijn bloed, zijn beste krachten voor het vaderland heeft veil gehad, moet de meest mogelijke zorg besteed worden. Het heeft daarop niet alleen ten volle recht, maar ook het staatsbelang vordert dit gebiedend.” (Kap art NL G. F. W. BOREL, VERSL 1878/79, p. 217).

Ten tijde van de oprichting der Vereniging, in 1865, was eigenlijk Java het enige eiland, dat geheel onder Nederlandse controle stond. Het noordelijke gedeelte van Sumatra was een onafhankelijk sultanaat. Hevige strijd was in de voorafgaande jaren gevoerd in het westen en zuiden van Borneo; na twee expeditiën was zuid-Celebes onderworpen.

De sterkte van het Oost-indische leger bedroeg 1.300 officieren en 26.000 man. Volgens het „Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch-Indië over 1865” waren van de onderofficieren en manschappen 10.000 Europeanen, 14.500 Inheemsen, 1.000 Ambonezen en 500 Afrikanen, geworven in Ghana, dat destijds deel uitmaakte van de Nederlandse bezittingen.

De Europeanen waren in hoofdzaak uit Nederland afkomstig, nl. 7.000 man. Duitsers, Zwitsers en Belgen vormden de rest.

De taak van het Oost-indische leger was primair gericht op het handhaven van de (Nederlandse) orde en rust en op het uitbreiden van het Nederlandse gezag in de Archipel. Een troepenmacht ter sterkte van een zwak Legerkorps was met deze tweevoudige taak belast, een onmogelijke opdracht.

Aanvankelijk op de achtergrond van het denken, stond de neutraliteitshandhaving bij een conflict tussen de grote Europese mogendheden, die in Zuid- en Oost-Azië eveneens koloniën bezaten, en de verdediging tegen een buitenlandse vijand.

4.1. De band met het moederland

Het Suezkanaal was nog niet geopend: de afstand tussen Moederland en Kolonie bedroeg drie à vier maanden reizen, een afstand die via het kanaal tot de helft zou worden teruggebracht. Ondanks die bekorting:

1885 „Toen ik na eene jarenlange afwezigheid in het vaderland terugkeerde (. . .) trof mij diep en treft mij nog dagelijks, hoe weinig bekend, hoe weinig bemind onze schoone koloniën zijn bij het Nederlandsche volk, hoe weinig hecht de band is, die het vaderland aan zijne koloniën verbindt. Bij de lagere klassen bestaat een bepaalde tegenzin voor het dienstnemen bij het Indische leger. Men beschouwt de kolonie als een soort ballingsoord, voornamelijk bestemd voor losbandigen en avonturiers (. . .) en vraagt men, hoe moet dat gebrek aan sympathie voor Indië bij het Nederlandsche volk verklaard worden, dan antwoord ik, dat is de schuld van de Regeering, van de hoogere klassen der maatschappij, de schuld van ons allen.

Gebrek aan belangstelling in, aan kennis van Indië vindt men schier overal in de maatschappij terug. Het is eene uitzondering, dat iemand naar Indië gaat, wanneer de financiële moeilijkheden zijner ouders hem daartoe niet dwingen en onze meer gegoede families, onze hoogere standen, zien hunne zonen liever jaren lang solliciteeren naar de meest nederige betrekking in het vaderland, dan hun vergunning te geven in „Den Oost” een werkkring te zoeken.” Kap gs DE WIJS, VERSL 1884/85, p. 425).

Teneinde hierin verbetering te brengen is, naast andere motieven, herhaaldelijk gestreefd naar een fusie van het Nederlandse en het Nederlands-indische leger, in de eerste plaats v.w.b. de officierskorpsen.

In de eerste twee bestaansjaren van „Krijgswetenschap” is dit een punt van uitvoerige discussie geweest. De directe aanleiding vormde een voorstel van de Legercommandant van Nederlands-Indië om tot deze samensmelting te geraken.

Een moeilijkheid was, dat het Nederlands officierskorps ongeveer twee keer zo sterk was als het Nederlands-indische.

In 1892 kwam de kwestie opnieuw ter sprake: Maj gs N. I. L. HAVER DROEZE deed een tussenvoorstel: hij wenste drie categorieën: een groep, die zich alleen voor Nederland beschikbaar stelde, een groep, die èn in Nederland èn in de koloniën wilde dienen, en een categorie, die alleen van het N.I.L. wilde deel uitmaken.

Toen in 1898 een Commissie werd ingesteld om de mogelijkheden van een samensmelting te onderzoeken, hield de Vereniging in één werkjaar twee voordrachten over dit onderwerp: door een tegenstander en door een voorstander.

Door de Atjeh-oorlog waren veel Nederlandse officieren bij het broederleger gedetacheerd: gemiddeld 40 officieren, een aantal dat in tijden van grote acties tot 100 opliep.

En in 1898, het jaar waarin het laatste bedrijf van de Atjeh-oorlog werd ingeluid, bedroeg dit aantal zelfs 140.

Uit voordrachten en debatten blijkt, dat men van Nederlands-indische zijde vrijwel unaniem tegen samenvoeging was en aan detacheringen uit het Nederlandse leger de voorkeur gaf. De overwegingen werden sterk in het promotievlak getrokken: van een fusie werd nl. een langzamere bevordering bij het N.I.L. verwacht. En ook:

1898 „(. .) bovendien zal het hun, die gedurende hun voorafgaand verblijf in Indië aan eene eenigszins ruimere levenswijze gewoon zijn geraakt, vooral in den aanvang hoogst moeilijk vallen, bij alles die uiterste spaarzaamheid te betrachten, die van den ongefortuneerden officier van het Nederlandsche leger zoo dringend wordt geëischt om van zijn tractement overeenkomstig zijn stand te kunnen leven. (Kap gs N.I.L. I. P. MICHIELSEN, VERSL 1898/99, p. 176).

Elnt inf N. L. THOMSON, (nog leerling aan de H.K.S., en die in Hoofdstuk 1.5 reeds is vermeld als een der prominente voorstanders van een Volksleger; een markante figuur) verdedigde de fusie op uitstekende wijze in een sterk ideeël getinte rede, een der beste voordrachten welke in de afgelopen honderd jaar voor „Krijgswetenschap” zijn gehouden.

1899 „In de fusie der officierskaders ligt een machtig middel om een nauwen band tusschen Nederland en zijne Koloniën te vormen, om de Koloniën in het moederland meer bekendheid te geven.

Die band, welke thans uiterst slap is, is noodzakelijk, èn uit sociaal-economisch èn uit militair oogpunt (. .).

De Indische zaak is thans niet de Nederlandsche.” (Elnt inf N. L. THOMSON, VERSL 1898/99, p. 425).

1899 „Het hoogst eigenaardige – ware het niet zo treurig, – bijna vermakelijke feit doet zich voor, dat een klein land als het onze, dat over betrekkelijk weinig persoonlijke krachten beschikt, daarmede niet woekert; dat het zijne legermacht, die dan toch bestemd is om één doel te bereiken in twee deelen splitst, welke nagenoeg geen punten van aanraking hebben, elkander vreemd zijn, ja dikwerf vijandig tegenover elkaar staan: waarbij

van samenwerking geen sprake is en dan ook onder de bestaande regeling geen sprake kan zijn." (ID, ID, p. 452/53).

Van een fusie is nooit iets terecht gekomen. Na W.O. II is het vraagstuk (niet in „Krijgswetenschap”) nog wel gezien, maar het onderwerp was inmiddels een after-dinner geworden.

4.2. Houding van de inheemse bevolking bij een vijandelijke aanval

De dubbele taak, waarvoor het Nederlands-indische leger was gesteld, èn handhaven van het Nederlandse gezag, èn neutraliteits-handhaving, vroeg om beantwoording van de vraag: welke houding neemt de inheemse bevolking aan bij een aanval op het Nederlands-indische grondgebied? Zal zij zich tegen het Nederlandse gezag keren, of het steunen, of zich onzijdig houden?

In de loop van de jaren veranderde de mening daarover.

Toen de Java-oorlog in 1830 beëindigd was, bleek de bevolking van de Vorstenlanden door haar eigen inheemse vorsten en hoofden, en door Chinezen op ergerlijke wijze gekneveld en uitgezogen te zijn. Van de 34 belastingen en heffingen, waaraan zij onderworpen was, werden er dadelijk 24 afgeschaft.

Het Nederlandse bestuur veel beter dan het vroegere inheemse

1889 „Hoe ver ons bestuur nog van de volmaaktheid verwijderd moge zijn, ik kan mij niet voorstellen, dat één bewoner van de vroegere Vorstenlanden, van Bagelen, Banjoemas, Madioen en Kediri, ooit een oogenblik den toestand van 1825 en vroeger zal hebben teruggewenscht. Daarvoor heeft hij te veel het verschil kunnen opmerken tusschen den vroegeren en lateren tijd!

Die vier residentieën hebben thans eene bevolking van circa $4\frac{1}{2}$ millioen zielen, alzoo evenveel als die van ons gansche vaderland. De Java-oorlog nu heeft veel bloed en veel geld gekost; maar wanneer men alleen maar in aanmerking neemt, welke de gevolgen van dien oorlog geweest zijn voor die vier gewesten, zal men dan kunnen volhouden, dat dat bloed te vergeefs gestort, het geld nutteloos uitgegeven is?” (Maj genie N.I.L. b.d. KIELSTRA Ite Kamerlid, VERSL 1889/90, p. 441).

En:

1895 „Er moge nog veel te wenschen overblijven, – er is in de tweede helft van onze eeuw, een gansch andere geest in ons bestuur gekomen. Er wordt thans gelet op de belangen van den inlander; zijne ontwikkeling, zijne welvaart zijn het bestuur geenszins onverschillig, en in menig opzicht is groote verbetering niet te miskennen. De millioenen van het batig slot behooren tot een afgesloten tijdperk [dit was reeds sinds 1875 het geval.] De

rotan als regeeringsmiddel is verdwenen. Cultuurdiensten en heerendiensten zijn reeds belangrijk beperkt. Spoorwegen doorsnijden geheel Java. Aan irrigatiewerken is krachtig de hand geslagen. De vloekwaardige opiumpacht neigt, Goddank!, ten val." (Maj genie N.I.L. b.d. KIELSTRA, Ite Kamerlid, VERSL 1894/95, p. 542).

Twijfel

1899 „Wij zijn en blijven daarginds de overheerschers, wel wat minder gewantrouwd naarmate onze bedoelingen zuiverder en ook voor de overheerschten heilzamer blijken, maar toch altijd de overheerschers, nog wel van geheel ander ras en, door het onoverkomelijk verschil in godsdienst, volgens de leer van den Islam slechts *geduld* (. .).

De kennismaking blijft van oppervlakkigen aard, over het algemeen zelfs zeer oppervlakkigen.

Daaruit is te verklaren, hoe bij alle waakzaamheid onzer besturende ambtenaren nog steeds dan hier, dan daar, ook op Java waar ons bestuur toch het krachtigst wortel heeft geschoten, plotseling omvangrijke rustverstoringen kunnen plaats hebben of wijdvertakte samenzweringen tegen ons gezag gesmeed worden, zonder dat wij van te voren de kenteekenen daarvan onder de kalmschijnende inlandsche bevolking bespeurden, zelfs zonder dat wij later in staat zijn de ware oorzaken en de beweegredenen der deelnemers met juistheid vast te stellen." (Kol inf N.I.L. b.d. BREYER, VERSL 1899/1900, p. 16/17).

Daarom:

1907 „Wij moeten al het mogelijke doen om den inlander op onze hand te krijgen, wij moeten bij hem de overtuiging vestigen, dat hij onder ons bestuur het goed heeft, dat hij dus door verandering veel te verliezen heeft. Wij moeten durven, de bevolking als eene macht op onze hand in rekening te brengen. De hoofden hebben van eene verwisseling van bestuur meer te verliezen dan te winnen, de inlander is bovendien over het algemeen conservatief. Wel zullen er zeker ontevreden elementen zijn, misschien zelfs landschappen of stammen, die van verandering voordeel verwachten; anderen zullen niet verder dan tot onpartijdig afwachten te brengen zijn, maar – die uitzonderingen moeten ons niet blind maken voor het goede, dat buiten haar te vinden, te bewerken is. Met alle eerlijke middelen, die ons ten dienste staan, moeten wij hen, die warm voor onze zaak te maken zijn, reeds in vredestijd oproepen tot medewerken voor onze zaak, die zij als de hunne moeten leeren beschouwen, voor hunne zaak, die wij als de onze beschouwen moeten." (Lnt Kol inf N.I.L. b.d. NYPELS, ORG 1906/07, p. 1006/07.

Later zal deze vraag een belangrijke rol spelen bij de kwestie: moet een inheemse militie worden ingevoerd? Wij komen hierop nog terug.

4.3. De koloniale oorlogen

De vijand is overal

1905 „Zoo is het ten slotte ook nog noodig te wijzen op de omstandigheid, dat wij nimmer met juistheid weten, waar de inlandsche vijand zich bevindt of waarheen hij zich beweegt (. .).

Onverschillig of wij in rust zijn of in beweging, steeds bevinden wij ons in de onmiddellijke nabijheid van den vijand; steeds moet bij iedere handeling met de mogelijkheid van zijne verschijning rekening worden gehouden (. .) zodat, als gevolg daarvan, *marschen buiten het bereik van den vijand* op onze expeditiën niet voorkomen;

dat de *duur* van onze marschen, zelfs bij volkomen bekendheid met het terrein, vooraf nimmer te bepalen is, omdat zij ieder oogenblik door gevechtshandelingen kunnen worden vertraagd of onderbroken;

dat *bepaalde rustdagen* wel kunnen worden aangegeven, doch de vijand te beslissen heeft of het ook rustdagen zullen zijn;

dat de *marschregeling van den trein* geheel verschilt met die in Europa, daar de trein alleen veilig is in de onmiddellijke nabijheid der troepen;

dat de *verdeeling in front-, flank- en terugtochtmarschen* geen enkelen zin meer heeft en, in verband daarmee, ook de *taak* van de beveiligende troepen wijziging zal ondergaan. Niet alleen gedurende de *beweging*, ook tijdens de *rust* doet zich die invloed gevoelen.

Merkbaar wordt die reeds in de wijze van *legering*, in de *dislocatie* der troepen, in het ontbreken van alle *voorbereiding* voor die legering (welke eerst na aankomst kan worden overwogen) en vooral ook in de wijze van *beveiliging*.

In al het bovenstaande trachten wij aan te toonen, hoe groot de verschillen zijn in de oorlogvoering in Indië en hier.” (Lnt Kol inf N.I.L. R. G. DOORMAN, C Koloniale Reserve, ORG 1904/05, p. 573/74).

Voor wat betreft de strijd tegen de inlandse vijand, wordt de beschouwde periode beheerst door de Atjeh-oorlog, die begon in 1873 en eerst in 1904 tot einde werd gebracht.

De Atjeh-oorlog is een schoolvoorbeeld van de partisanenstrijd. Het verloop demonstreert hoe enorm moeilijk een dergelijke oorlog is te winnen. Reeds in 1891 bedroegen in Atjeh de Nederlandse verliezen 515 officieren en 13.000 man aan gesneuvelden, en aan ziekte overledenen.

De oorlog startte slecht. Doel was de verovering van de Missigit, het religieuze centrum, en van de Kraton, bestuurs-

centrum en verblijfplaats van de Sultan van Atjeh. De eerste expeditie onder commando van generaal KÖHLER bereikte het eerste doel. Maar hij sneuvelde kort na het veroveren van de Missigit. Kol VAN DAALEN volgde hem als Algemeen Bevelhebber op. Maar waar lag het tweede doel?

„Waar is de Kraton?” Niemand die het hem [Kol van D.] weet te zeggen; de dichte begroeiing van het terrein onttrekt het vorstenverblijf aan ieders oog. „In welke richting ongeveer moet de Kraton dan liggen?” Geen aanwijzingen hoegenaamd volgen, de Genl KÖHLER, die nog het best hierop had kunnen antwoorden, was niet meer, en zijn kennis, die hij voor zich alleen behield, had hij in den dood met zich genomen.” (Maj gs N.I.L. KOSTER, ORG 1895/96, p. 346).

De expeditie wordt vanwege de hoge verliezen, het grote aantal zieken en een natte moesson die voor de deur staat, afgebroken; zij is mislukt.

Een tweede expeditie wordt in het einde van hetzelfde jaar, en bijna drie keer zo sterk, uitgezonden. Genl VAN SWIETEN, reeds gepensioneerd, wordt met passering van de Legercommandant, tot Algemeen Bevelhebber aangesteld, een beleidsstunt, die niet naliet kwaad bloed te zetten. Hij zendt een ultimatum aan:

„Zijne Hoogheid den Sultan Aladin Machmoed Shah, die gezeteld is in den Kraton van Groot-Atjeh;

„(. .) Ik heb meer kanonnen dan noodig is om tien kratons te verpletteren. Ik heb vele stoomschepen nodig met kanonnen zo groot, dat zij den Kraton uit zee kunnen beschieten.”

Alleen: men wist niet waar de Kraton lag. Zij werd tenslotte veroverd, nadat reeds, geheel volgens de spelregels van de Vaubansche aanvalswijze, met de ongedekte gezwinde sappe de parallel geopend was en bresbatterijen in het vuur waren gebracht.

1894 „Op dit oogenblik juist twintig jaren geleden, en wel tusschen 7 en 8 uur in den avond van den 26sten Januari 1874, ontstond er in de residentie eensklaps groote blijdschap en opgewondenheid.

Hij, die op dien avond de opera bezocht, werd verrast doordien voor den aanvang der voorstelling door het orkest verschillende fanfares als het „Wilhelmus” en het „Wien Neerlands bloed” werden aangeheven, welke vaderlandslievende tonen door het aanwezig publiek met groote geestdrift werden ontvangen.

Wat was van dit alles de reden?

Een buitengewoon bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant van Zondag 25 en Maandag 26 Januari 1874.

Dit bijvoegsel hield namelijk de volgende tijding in:

„Volgens een voorloopig bericht van den Nederlandschen consul te Penang van heden morgen, is de Kraton van Atjeh met zeer gering verlies genomen.” (Lnt Kol inf N.I.L. BRUINSMA, C Koloniale Reserve, ORG 1893/94, p. 220).

Men had de illusie, dat de Atjeh-oorlog nu afgelopen was; in werkelijkheid begon zij pas.

Het laatste bedrijf van de eindeloos lijkende Atjeh-oorlog werd gevormd door een expeditie in de Gajo- en Alaslanden (1904). De gehele bevolking bood weerstand met een ongekende heftigheid; vrouwen en kinderen inclusief verzetten zich tegen onze troepen. Onder de bevolking veroorzaakte dit bloedige offers.

In de IIe Kamer werd daarover een scherpe veroordeling door de koloniale oppositie, bij monde van JHR DE STUERS uitgesproken.

Voor „Krijgswetenschap” hield daarop Lnt Kol N.I.L. b.d. NYPELS een gematigde en zeer reële rede over „Oorlogsgebruiken in onzen strijd met minder beschaafden” (ORG 1904/05). DE STUERS was uitgenodigd ter vergadering, maar verscheen niet.

De vergadering werd wel bijgewoond door PRINS HENDRIK. Men mag aannemen geenszins toevallig.

De Lombokexpeditie van 1894, een actie die destijds veel be-roering bracht (zoals te doen gebruikelijk is na een débâcle), is in „Krijgswetenschap” niet aan de orde geweest.

4.4. Verdediging tegen een buitenlandse vijand

Toestand in 1865

Omtrent de wijze van verdediging tegen een buitenlandse vijand bestonden zeer uiteenlopende meningen, die slechts in zoverre met elkaar overeenkwamen, dat, voor wat betreft de verdediging te land, een centraal reduit in Midden-Java nodig werd geacht. Als buitenlandse vijand kwam alleen het Britse Rijk in aanmerking. Wel werden de acties van Frankrijk, dat zich in deze tijd in Zuidoost-Azië, n.l. in Annam en Tonkin ging vestigen, kritisch gevolgd. Onze noordelijke buurman, Spanje, die sinds eeuwen de Philipijnen (slecht) beheerde, als koloniaal rijk een vermolmd geval, vormde geen gevaar.

Het onoplosbare vraagstuk

1865 „Over een aantal belangrijke onderwerpen met de verdediging van Indië in verband staande, zijn riemen papier vol geschreven, en nog zijn zij onbeslist; maar dan is er een nieuwe kommandant van het leger opgetreden, dan eene nieuwe Gouverneur-Generaal, en dan een nieuwe Minister van Koloniën, ieder hunner heeft zijne eigene zienswijze of althans, voor zooveel de beide laatsten aangaat, zijne eigene bezwaren, en de projecten reizen heen en weder tusschen 's Hage en Batavia; er wordt telkens in gewijzigd en veranderd, en als men meent gereed te zijn, dan ontdekt men dat na verloop van zooveel jaren de omstandigheden, waarop die projecten rustten, niet meer aanwezig zijn.” (Maj inf NL WERTZEL, VERSL 1865/66 p. 39).

Hierin schuilt geen woord overdrijving.

Omtrent de taak, die aan Marine en Leger (waarbij zich later nog de Luchtstrijdkrachten voegden) bij de verdediging van Nederlands-Indië moest worden toebedeeld, en, meer concreet, omtrent de verdeling van de gelden, die beschikbaar waren voor de defensie, hebben, zoals reeds in Hoofdstuk 1.2 bleek, grote verschillen van inzicht bestaan. Maar ook als men deze buiten beschouwing laat, waren er betreffende de verdediging te land, al meningsverschillen genoeg.

Als basis diende een verdedigingsplan van de G.G. GRAAF VAN DEN BOSCH, in 1836 gewijzigd door de Kolonel der Genie N. I. L.

JHR. C. VAN DER WIJCK. Gerekend werd met een sterkte van een vijandelijk landingsleger van 25.000 man.

Ter uitvoering van dit plan was in Midden-Java, in de vlakte van Ambarawa, het centraal reduit der verdediging, het FORT WILLEM I, gebouwd. Dat was geenszins op verzoek van STIELTJES geschied, die vooral in Nederland zijn ban-bliksem slingerde naar alles wat op vesting en fort geleek en door hem schadelijk werd geacht.

De belachelijke oplossing

1866 „Spreker is het geheel eens, dat de verdediging van Indië meer gezocht moet worden in schepen, dan in troepen, en het is hem altijd wonderlijk voorgekomen, hoe men een archipel heeft willen verdedigen door een fort te bouwen in een kuil. Het systeem van vestingen op Java is zoo ridicuul, dat, als men eenen prijsvraag had uitgeschreven hoe de verdediging niet moet ingerigt zijn, men geen ander systeem had kunnen uitvinden. De oorzaak daarvan is vermoedelijk, dat het systeem ontworpen is door een bekwaam vestingbouwer, maar die ook niets anders dan vestingbouwer was, en daarom hebben wij op Java mooie metselwerken, maar die tevens gedenkteeken zijn van onvergeeflijke geldverspilling.” (Oud-art off STIELTJES, IIe Kamerlid, VERSL 1865/66, p. 272)

In 1885 kwam als nieuw plan naar voren de verdediging van West-Java; de hoogvlakte van Bandoeng zou het reduit van de landsverdediging worden. Maar hiermee hing samen het verplaatsen van de zo geëxponeerd gelegen hoofdstad naar het binnenland van Java. Trouwens, ook bij de oudere plannen was dit het geval.

Batavia als regeringscentrum: een dwaasheid

1895 „Het is nog altijd mijne meening, dat het onverantwoordelijk is, den zetel van het Indisch bestuur te behouden in een open plaats aan de grens. Welk een desorganisatie zou het al dadelijk, bij het begin van de strijd, geven als in ons land, alle ministeriën gevestigd waren te Nieuweschans of te Zevenaar en wij dan door Duitschland werden aangevallen!

De verplaatsing van den Bestuurszetel naar het binnenland is sedert 1835 aan de orde. Zij zou drie à vier millioen gulden kosten, het is indertijd berekend, maar men heeft er nooit toe willen overgaan, ofschoon men wel, te Batavia en Weltevreden, tal van openbare gebouwen – een paleis voor den Landvoogd, een paleis voor Justitie, bureaux voor departementen van algemeen bestuur, eene landsdrukkerij enz. enz. – kon doen oprichten.

(. . .) Zóó slecht staan de Indische financiën niet, dat men niet b.v. elk jaar 3 à 4 tonnen gouds zoude kunnen beschikbaar stellen om, na tien jaar, laat ons zeggen in de vlakte van Bandoeng, eenen nieuwen zetel van bestuur gereed te hebben.

Waarom geschiedde het dan niet?

Ter wille van de Bataviasche ingezetenen, wier eigendommen zouden achteruitgaan in waarde? Of ter wille van de invloedrijke personen, die de gezelligheid, de omgeving te Batavia, prefereerden boven een verblijf in het binnenland? (Maj genie N.I.L. b.d. KIELSTRA, Ite Kamerlid, VERSL 1894/95, p. 547/48).

Om tot een uitgangsbasis te komen voor de opzet van een verdedigingssysteem, bleek een gemodder zonder eind te zijn.

1889 „Immers den 4en December [1889] toen de heer ROOSEBOOM [Ite Kamerlid, Maj gs, later Gouverneur-Generaal van 1899-1904] (. .) constateerde dat er eigenlijk *geen* verdedigingsstelsel voor Java bestond, dat jarenlang overleg in dat opzicht ons geen stap verder had gebracht, moest de Minister van Koloniën dit beamen, daarbij echter opmerkende dat het vaststellen van een goed plan van defensie van Ned. Indië zeer moeilijk is, vermits alle Buitenbezittingen ons daarbij evenzeer ter harte moeten gaan, als Java, en derhalve het vaststellen van een verdedigingsontwerp een *onbegonnen* werk zou te noemen zijn. Op deze theorie is stellig veel af te dingen, doch hoe dit ook zij, zeker is dat men tijdig althans *eenig* stelsel moet aannemen, omdat men anders bij het uitbreken van een oorlog in de grootste onzekerheid zal verkeeren, omdat anders het zoo onmisbaar vertrouwen, dat de verdediging met succes zal kunnen worden gevoerd zoewel bij de aanvoerders als bij de soldaten ontbreekt.” (Lnt Kol inf N.I.L. b.d. J. J. E. W. VERSTEGE, VERSL 1889/90, p. 161).

Van welke kant kwam het gevaar voor aantasting van ons bezit? In de tweede helft van de 19e eeuw werd wantrouwend in de richting van Engeland gekeken. Maar dit luwde wat, toen gedurende de Atjeh-oorlog herhaaldelijk medewerking ontvangen werd van het Britse bestuur op Malakka voor wat betreft de bestrijding van de smokkelhandel in wapens.

De Boerenoorlog was echter weinig geschikt om vertrouwen in de Britse imperialistische politiek te wekken.

Reactie op de boerenoorlog

1902 „Op tal van plaatsen in den Archipel was het dat publiek zelf, dat, geheel buiten bemoeienis der Regeering, pogingen deed om door oprichting van weerbaarheids- of vrijwilligerskorpsen tot volksweerbaarheid te geraken. De groote bijval, welke die pogingen vinden, de groote opkomst ter vergadering van hen, die genegen waren in dergelijke korpsen te worden opgenomen, zij geven recht te mogen verwachten, dat de Indische Nederlanders geenszins voor hunne stamverwanten in Zuid-Afrika onder zullen doen in vaderlandsliefde, als de nood aan den man komt. Tevens bewezen zij ook, dat het Indische publiek geenszins de komst van den buitenlandschen

vijand in onzen Archipel als een chimère beschouwt." (Kap gs N.I.L. DE GREVE, VERSL 1901/02, p. 431).

De Spaans-Amerikaanse oorlog had ons de Verenigde Staten als buurman bezorgd, zij het, dat deze van het begin af hadden toegezegd, dat zij zich zouden terugtrekken, zodra de Philippino's tot zelfbestuur in staat zouden zijn. De Amerikanen deden hier hun eerste bloedige en dure ervaringen op bij de opvoeding van onderontwikkelde gebieden: in twee jaar tijd verloren zij in de Filipijnen 5.000 man aan doden en gewonden.

De Japanse overwinningen in hun oorlog tegen Rusland maakten een enorme indruk, niet alleen op de blanken.

En op de Russisch-Japanse oorlog (1904/05)

1917 „Het vereenigingsleven in Ned. Indië [bedoeld is: van inheemsen] dateert van den tijd van den Russisch-Japanschen oorlog. Het succes der Japanners heeft het Indische volk feitelijk doen ontwaken en het besef doen geboren worden, dat het bruine ras ook wel in staat is iets te praesteren in de wereld. Die stoot is in de eerste plaats gevoeld in de Minahassa, welke dan ook de eerste vereeniging van Ned. Indië bezit." (Vertegenw. van de PERSERIKATAN MINAHASSA in een deputatie naar NEDERLAND, ORG 1916/17, p. 605).

Het toenemende zelfbewustzijn van het japanse volk, de kreet „Azië voor de Aziaten", de overbevolking, en, later, de groeiende behoefte aan olie voor handels- en oorlogsschepen (een grondstof, die op Tarakan en Balikpapan in uitstekende kwaliteit voorhanden was, terwijl Japan daaraan een groot gebrek had), maakten Japan tot een nieuwe, steeds gevaarlijker wordende, mogendheid in het Oosten.

Zoals in Hoofdstuk 2 is vermeld, werd in 1912 een plan ontworpen voor het bouwen van een artillerievloot, bestaande uit 5 slagschepen. Voor de financiering van dit plan, moest zo nodig het leger worden ingekrompen, aldus de desbetreffende Staatscommissie.

Dit lokte protesten uit van het toch reeds zo zwakke leger.

W.O.I verhinderde de uitvoering van dit meest stoute plan, dat in de uitgebreide bibliotheek van de niet-uitgevoerde Nederlandse militaire projecten voorkomt.

De indiening van de Vlootwet in 1922 was aanleiding tot uitvoerige debatten over de plaats van Marine en Leger, maar vooral over de waarde van een Luchtmacht, voor de verdediging van Ned.-Indië.

De grote waarde die naar in W.O. I bleek, toegekend moest worden aan een Luchtwapen, bracht een principiële ommekeer te weeg in de denkbeelden over de verdediging van Ned.-Indië.

Kap VAN SANTEN, gedetacheerd bij de Nederlandse Luchtvaartafdeling kwam tot de stelling:

1924 „(. .) behoort de verdediging van Ned.-Indië in eerste instantie te worden opgedragen aan een mobiele strijdmacht samengesteld uit oorlogsschepen en vliegtuigen en in laatste instantie aan het leger.

De luchtmacht in Nederlandsch-Indië behoort niet te ressorteeren onder de Departementen van Oorlog of Marine in Nederlandsch Indië, noch verdeeld onder beide, doch onder een afzonderlijk Departement van Luchtvaart.” (Kap art NL VAN SANTEN, ORG 1923/24, p. 615).

Hij redeneert aldus:

Bij een rechtstreekse aanval met een transportvloot op Java kan een vijand slechts weinig vliegtuigen meenemen.

Daardoor zijn wij in staat ons te verzekeren van de overmacht in de lucht, zelfs met bescheiden middelen. Hiervan moeten we gebruik maken.

Dit luchtoverwicht is van des te meer waarde, omdat in 1921 uit proeven in Amerika gehouden, waarbij bombardementsaanvallen werden uitgevoerd op merendeels Duitse uitgeleverde oorlogsschepen, geconcludeerd werd, dat ongepantserde schepen (de schepen van een transportvloot) een gemakkelijke prooi, en oorlogsschepen zeer gevoelig voor luchtbombardementen waren.

Het ontwijken van luchtaanvallen door koersveranderingen is niet mogelijk, als de aangevallen oorlogsschepen tevens slag zouden moeten leveren tegen een maritieme vloot.

Gelijktijdige aanval door oorlogsschepen en een luchtvloot betekent dan ook een enorme verhoging van de gevechtskracht, die ver uitreikt boven de slagkracht van elk strijdmachtdeel afzonderlijk.

1924 „In plaats van de leuze „Verdedig Indië met vliegtuigen” zou ik aan de machthebbers willen toeroepen: Schept een offensieve vliegdiens in Indië; daardoor wordt Uwe vloot efficiënt.” (ID, ID, p. 573/74).

Bij de bespreking van het meergenoemde rapport-IDENBURG (ORG 1933/34) pleit Maj LVA KL J. G. W. ZEGERS, eveneens voor het opbouwen van een zelfstandige luchtvloot in Indië, ter sterkte van 90 vliegtuigen.

In de *Defensiegrondslagen* van 1927 werd als taak van de strijdkrachten vastgesteld het handhaven van het Nederlandse gezag in de Archipel (een taak voor het Leger), het handhaven van de

neutraliteit (buiten Java een verantwoordelijkheid van de vloot, en op Java een taak van het Leger met steun van de vloot). Hierbij kwamen de verplichtingen voortvloeiende uit het lidmaatschap van de Volkenbond. Het leger werd bovendien belast met de verdediging van de marinebasis Soerabaja, de haven van Tandjong Priok, en de oliehavens Tarakan en Balikpapan.

De Grondslagen werden in „Krijgswetenschap” sterk becritiseerd; van een *verdediging* van het territorium werd niet gerept. De minimumsterkte van de Marine werd in de Grondslagen vastgelegd: de kern zou worden gevormd door twee lichte kruisers. Omtrent de sterkte van de landstrijdkrachten was niets vastgesteld, zodat de vrees werd uitgesproken, dat zij de sluitpost zouden vormen.

En:

Geen neutraliteitshouding.

Samengaan van de blanke naties is nodig.

1931 „Ik (. . .) ben van oordeel, dat neutraliteitshandhaving onder geenerlei omstandigheid zich verdraagt met de eischen van de realiteit. Die realiteit is, dat Nederland t.o.v. Indië een machtspositie inneemt, en wel een t.o.v. gekleurde volken in wier diepste innerlijk het verlangen leeft, zich van de overmacht der blanken te ontdoen. En Nederland is niet de eenige blanke natie, die in dit geval verkeert. Engeland, Frankrijk en Amerika bevinden zich in gelijke positie als Nederland. We moeten dan ook het vraagstuk van de veiligheidsverzorging met betrekking tot Indië niet als geheel op zichzelf staand beschouwen, maar als onderdeel van een vraagstuk van veel ruimer omvang, waarin alle vier genoemde mogendheden betrokken zijn. Zoo gezien, gaat het om het behoud van de machtspositie, die de blanke naties innemen t.o.v. gekleurde volken en te midden van Aziatische mogendheden. Die blanke naties staan ginds voor eenzelfde taak en voor gelijke gevaren. Het valt moeilijk te ontkennen, dat de algeheele uitschakeling van een grootmacht als Duitsland, als machtsfactor in het Verre Oosten, in wezen beteekent, zeer voelbare verzwakking van de machtspositie van het Westen in O-Azië. Nieuwe verzwakking van die positie door vernietiging bijv. van de machtspositie van een der vier blanke naties, die ik zoeven noemde, zal haren terugslag op die der drie overige zeer ernstig doen gevoelen en vroeg of laat tot vernietiging van aller machtspositie moeten leiden. *M.a.w. die blanke naties staan en vallen samen.*” (Gen N.I.L. b.d. GERTH VAN WIJK, oud-legercommandant ORG 1931/32, p. 184/85).

Lange jaren hebben we geleefd in de rustige verzekerdheid, dat ons koloniaal bezit in Oost Azië het best beschermd was door den onderlingen na-ijver der groote Westersche mogendheden. Voor de toekomst zullen die mogendheden en ons eigen land aangewezen zijn op krachtige samenwerking tegen gemeenschappelijk gevaar.” (ID, ID, p. 188).

Foto-archief Kon. Instituut voor de Tropen.

5e BRIGADE 2e Div MARECHAUSSEE in ATJEH, 1904
 Commandant: Eur Sergeant DÖRING. Op de rechtervleugel achterste gelid de Ambon
 godsdienstleraar THENU; op de voorgrond dwangarbeiders.

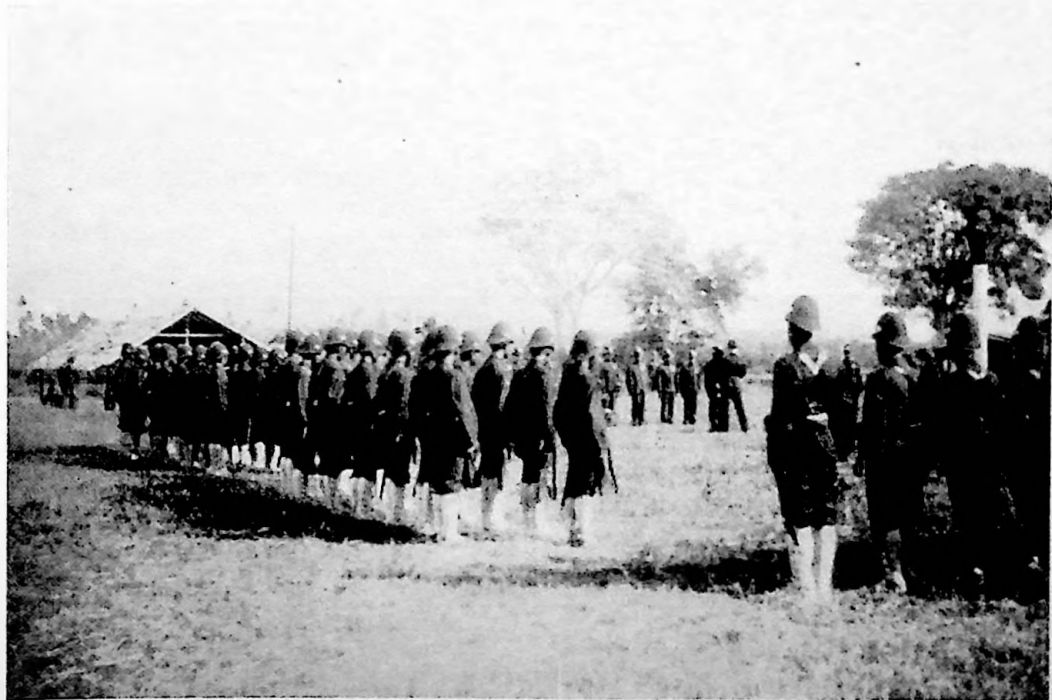

Foto: Kon Mil Invalidenhuis op Bontobek.

UITREIKING VAN DE MILITAIRE WILLEMSORDE aan de Ambonese Korporaal
 Marechaussee J. KARJADU, op een post in Atjeh. 1900.

De Amsterdamer, 1 november 1903 prent welwillend afgestaan door De Groene Amsterdamer.

GENERAAL VAN HEUTSZ IN DE VRIJHAVEN VAN DE SABANG-BAAI. 1903.
 Generaal VAN HEUTSZ (de handen van Mars en Mercurius in elkaar leggend): „Vriend Mars, gij hebt met kloeken moed en wijs beleid den weg voor Mercurius gebaad. Aan hem thans de taak, de rijke hulpbronnen van Aijeh dienstbaar te maken aan den bloei van Vaderland en Kolonie!”

HET EINDE VAN HET NEDERLANDSE GEZAG IN INDONESIAË IS NABIJ. 1949.
 De Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon MR. BEEL legt een krans bij de groeve van Gen SPOOR. Commandant van het Leger in Indonesië, op het Ereveld Menteng Poelo bij Djakarta.

Taktiek in de strijd tegen de buitenlandse vijand

Terwijl in de vorige eeuw de verdediging van Java steun vond in fortificaties op Midden-Java, is thans de gedachte:

1934 „De Indische legerleiding heeft zich nimmer illusies gemaakt betreffende de verhouding, waarin ons leger tegenover een eventuelen indringer zou komen te staan op het stuk van materiele uitrusting; er was geen overmaat van bescheidenheid voor noodig om in te zien, dat een vijandelijke troepenmacht, die op Java landt om den strijd met ons veldleger aan te binden, ons niet alleen in getalsterkte, doch bovendien aan artillerie, aan automatische wapenen, aan moderne strijdmiddelen enz. in alle opzichten verre de baas zal zijn.

„Daartegenover kan het Indische veldleger slechts één compensatie stellen: de handigheid waarmee onze troepen in het Indische terrein kunnen ageeren, hetgeen ons in staat stelt snel te manoeuvreeren en dus den tegenstander tijdens de actie steeds een slag vóór te zijn. De groote manoeuvreervaardigheid onzer troepen nu is als het ware de drager geworden van onze tactiek; dáárop is de specifiek Indische tactiek, zooals zij in de tactische reglementen tot uitdrukking komt, in wezen gebaseerd. Voor de hardnekkige verdediging leent ons veldleger, dat in verband met zijn geringe getalsterkte slechts smalle fronten kan bezetten en normaal dus steeds gemakkelijk kan worden ontrokken, zich in algemeenen zin niet; voor den frontaanval op een vijandelijke stelling, hoe vluchtig ook ingericht, ontbreken ons de materiele middelen; derhalve zal het slechts door uitbuiting van de groote manoeuvreervaardigheid onzer troepen mogelijk zijn successen te behalen.” (Kap gs N.I.L. STRUYVENBERG, ORG 1933/34, p. 296).

In 1937/38 ontstonden levendige gedachtenwisselingen over taak, plaats en organisatie van de Luchtstrijdkrachten tussen Kapltz HELFRICH, Ltz I JHR VAN FOREEST, Kap gs K.N.I.L. MANTEL en JHR SANDBERG, en Maj LVA J. G. W. ZEGERS. (Omtrent debatten in 1931 over een Staatsluchtmacht, zie p. 258.)

MANTEL ziet het belangrijkste element van de verdediging op grote afstand in een *slagluchtmacht*, van (land)bommenwerpers. Zijn gedachtengang is ongeveer als die van Maj VAN SANTEN. Hij ziet de bommenwerpers als snel verplaatsbaar kustgeschut.

Een landingsvloot is zeer moeilijk te beschermen tegen lucht-aanvallen; een permanence boven een transportvloot is practisch niet uitvoerbaar. Dit moet de (offensieve) verdediger uitbuiten door het inzetten van een krachtige luchtvloot. Een dergelijke offensieve luchtmacht zou moeten bestaan uit tenminste 3 groepen van 3 afdn, elk met 9 bommenwerpers. De strategische luchtverkenningdienst van de Marine moet tijdige inzet van deze bommenwerpers mogelijk maken.

Geen legerluchtmacht maar een maritieme luchtmacht De voetbalwedstrijd

1938 „De zee en de vloot hebben steeds verband gelegd tusschen maritieme actie in den Archipel en territoriale verdediging van Java, een indirect verband, waarin de luchtstrijdkrachten geen principieel verschil vermogen te leggen. De luchtstrijdkrachten, die in de lucht boven die zee ageeren, zijn welkome *middelen*, om de beteekenis en de waarde van maritieme actie op zee te verhoogen.

Dragen de acties, welke Inleider [nl. Kap MANTEL] voor zijn „slagluchtmacht” heeft weggelegd, soms een ander karakter dan die van de maritieme middelen, welke bij die acties een zeer voornaam aandeel hebben, ja, bij die acties onmisbaar zijn?” (Kapltz HELFRICH, ORG 1937/38, p. 233).

„Nauwe samenwerking onder éénhoofdig bevel ter plaatse en elkaar begrijpen zal dan [n.l. bij een aanval op een geconvooeerde landingsvloot] onmisbaar zijn op straffe van slecht rendement en misverstanden met betreurenswaardige gevolgen. Strategisch is er niets veranderd. In strategisch opzicht blijft die actie een maritiem karakter dragen; tactisch moet er een onverbrekkelijk verband bestaan en blijven bestaan tusschen de acties op zee en boven die zee. Ik moet hierop den bijzonderen nadruk leggen, M.d.V., omdat uit het voorgaande logisch zou moeten volgen, dat iedere gewenschte versterking van de verdediging van Ned. Indië gezocht moet worden in versterking van de *vloot*, die immers tot maritieme actie geroepen is, en – indien groote waarde gehecht wordt aan luchtstrijdkrachten – in versterking van de in nauwe samenwerking met die vloot ageerende maritieme luchtmacht. (ID, ID, p. 234)

„M.d.V. De taak der landbommenwerpers van het leger ligt op en nabij Java. Een hoogst belangrijke taak, M.d.V., omdat dit eiland met de marinebasis in onze geheele oorlogvoering de rol speelt van het „doel” in het voetbalveld. Maar dan moet de doelverdediger in en nabij zijn doel blijven en zich niet laten verleiden, te ver uit te loopen en zich zeker niet bij de voorhoede willen aansluiten. Het spel der „voorwaartsen” kan met een gerust hart aan hen overgelaten worden. Mits men niet de fout begaat, de voorhoede te verzwakken ten gunste van den doelverdediger en aldus de harmonie in het elftal verstoort.” (ID, ID, p. 240).

Geen legerluchtmacht, geen marineluchtmacht,
maar een afzonderlijke luchtmacht.

1937 „Uit Inleiders betoog [nl. van Kap MANTEL] is wel zeer duidelijk gebleken, dat de slagluchtmacht in Ned. Indië *in wezen*, een afzonderlijk hoofdonderdeel van de weermacht vormt en steeds meer zal moeten gaan vormen. Principieel dient zij nòch te behooren tot de Zeemacht, nòch tot de

Landmacht. De bemanningen zullen boven zee evengoed thuis moeten zijn als boven land. Dat zulks zeer wel te bereiken is, heeft de bij herhaling toegepaste overgang van vliegers der Nederlandsche Luchtvaartafdeeling naar den Marine luchtvaartdienst, waar zij niet alleen goede vliegers, doch ook goede zeewaarnemers zijn geworden, bewezen.

De slagluchtmacht zal in gegeven omstandigheden zoowel in het kader van de vlootoperatiën als in die van het leger moeten kunnen optreden, doch wellicht in de meeste, althans vele, gevallen zelfstandig de hoofdtaak moeten vervullen." (Maj LVA KL J. G. W. ZEGERS, ORG 1937/38, p. 256/57).

4.5. Legersterkte

Wat de sterkte van het Leger betreft: men ging bij zijn plannen er van uit – zoals in het vorige hoofdstuk is verteld –, dat een vijand een landingsleger van 25.000 man zou kunnen aanvoeren, eerst van Brits-Indië uit, later, – als het Gele Gevaar dreigend wordt – vanuit het noorden. De perspectieven worden dan somberder. Men overweegt dat een vijand eerst op Sumatra, Bangka en Billiton tussenbases zal vestigen en van daaruit Java aanvalt met een strijdmacht tot 100.000 man sterk.

Geheel afgescheiden daarvan, moet worden geconstateerd, dat de Atjeh-oorlog alléén tientallen van jaren een zo zware belasting op het Nederlandsch-indische leger legde, dat als in andere delen van de Archipel opstanden van enige omvang ontstaan waren, het reeds toen met het Nederlandsche gezag zou zijn gedaan.

Critieke toestand

1878 „Van de 18 bataljons, die het Ind. leger telt, zijn er thans 9, waarschijnlijk de beste en meest voltallige, in Atjeh; slechts 7 incomplete en niet in allen dele geoefende bataljons bevinden zich op Java, dus een op verschillende plaatsen verspreide macht van nog geen 5000 man infanterie, om de rust te handhaven onder 18 miljoen inwoners!” (Kap art NL BOREL, VERSL 1878/79, p. 216).

Eind 1920 bedroeg de sterkte van het beroepsleger 41.000 man, waarvan $\frac{2}{3}$ gedeelte op Java was gelegerd (het Mobiele Veldleger).

Teneinde een sterkere troepenmacht, die werkelijk Nederlandsch-Indië zou kunnen verdedigen, ter beschikking te krijgen, zonder dat de kosten daarvan onaanvaardbaar zouden worden, bepleitte Maj gs N.I.L. WINTER het beroepsleger terug te brengen tot 17.000 man voor bestrijden van een inheemse vijand, en een ong. drie keer zo sterk kaderleger voor de inzet tegen een gelande vijand op Java en voor verdediging van de marinebases Soerabaja en Tandjong Priok. M.a.w. hij zag het zwaartepunt duidelijk verplaatst in de richting van een *kader*-leger (ORG 1920/21).

Op de Buitenbezittingen zweefde een uiterst mobiele verdediging met beroepstroepen en europese militie voor ogen. Het hoogst spectaculaire voorbeeld van de Duitse Lnt Kol VON LETTOW VORBECK, die in W.O. I het gepresteerd had om alle vier oorlogs-

jaren door, zich in Duits-Oost-Afrika, het tegenwoordige Tanganika, te handhaven tegenover een overmachtige Britse strijdmacht, scheen voor deze tactiek uitmuntende perspectieven te openen.

Maar het klimaat werd al spoedig zeer ongunstig voor een realisering van de gedachten van Maj WINTER.

Een tijd van bezuinigingen, die tot vermindering der troepensterkte leidden, trad in.

In 1926 was de sterkte gedaald tot 32.500 man. Maar in dat jaar en in 1927 deden zich de eerste communistische woelingen voor, na elkaar op Java, Sumatra's Westkust en Atjeh. Opnieuw zou, als deze oproerige bewegingen gelijktijdig op verschillende plaatsen in de Archipel waren opgetreden, het Nederlandse gezag een harde dobber hebben gehad om zich te handhaven.

Niettemin, de schrik was het Nederlandse bestuur in de benen geslagen, zodat in de volgende jaren de sterkte weer aangroeide tot 37.500 man. Maar de economische wereldcrisis, die zich ook in Nederlands-Indië sterk deed gevoelen, leidde er toe, dat in 1933 de legersterkte was teruggebracht tot 31.500 man.

Terecht spreekt Kap gs N.I.L. MOJET van een „conjunctuurleger.” (ORG 1937/38, p. 22).

Theoretisch komt, vóór 1933, de sterkte van het Mobiele Veldleger neer op twee divisies, maar deze waren veel te zwak aan artillerie en luchtverdedigingsmiddelen.

Kap gs K.N.I.L. JHR. SANDBERG wil in een belangrijke voordracht voor „Krijgswetenschap” als eerste aanloop (we schrijven dan al 1938!) één sterke, goed uitgeruste, Divisie met Legertroepen en Luchtstrijdkrachten, later uit te bouwen tot twee Divisies.

Kap gs MOJET wil dadelijk op twee divisies aansturen, theoretisch acht hij drie divisies nodig: één voor West-Java, één voor Oost-Java en één als reserve.

Maar volgens Gen maj b.d. K.N.I.L. KRÈS was het plan-SANDBERG „voor de practijk à priori onuitvoerbaar te noemen, wijl het niet voldoende rekening houdt met wat al bestaat en met de middelen, die voorshands beschikbaar zullen zijn.” (Indisch Militair Tijdschrift 1938, p. 840).

En Kol b.d. NYPELS propageert tegen een aanvaller een partisanenoorlog te organiseren. Hij moet nooit met rust worden gelaten; nergens, geen moment. Een aanval zal dan vanzelf verstikken.

In de plannen-SANDBERG en-MOJET blijkt het personeelsvraagstuk een van de hoofdproblemen te zijn. Men is verwend met een beroepsleger, en staat gereserveerd tegen alles wat daar niet in past.

4.6. Werving beroepsleger en kaderleger

De organisatie van het Leger bestond, zoals in Hoofdstuk 4.1 verteld werd, in 1865 voor bijna 40% uit Europeanen en overigens uit inheemsen; een klein aantal Afrikanen uit Ghana gaf extra-kleur aan het Leger.

Vrijwel de gehele beschouwde periode door, wordt geklaagd, dat in het Nederlands-indische Leger het Nederlandse element, ook ten opzichte van het aantal vreemdelingen, veel te klein is.

Van de vreemdelingen werden de Duitsers hoog aangeslagen: zij „behooren, onder de vreemdelingen, zeer zeker tot de beste soldaten en zijn zeer gewild.” (Kap gs N.I.L. DE WIJS, VERSL 1884/85, p. 214).

1887 „Ook *onze* Afrikaanse soldaten waren vroeger onze keurbenden, zij waren onvermoeid en dapper in den strijd, voorbeeldeloos trouw en aan ons gehecht, en altijd zeer gevreesd door den vijand.” (Lnt Kol inf N.I.L. b.d. VERSTEGEN, VERSL 1887/88, p. 240).

Een crisis ontstaat, als in 1873, een tweede expeditie naar Atjeh moet worden uitgezonden. De gedachte rees om een uitsluitend uit Nederlandse vrijwilligers bestaande *Indische Brigade* op te richten, die zowel in Nederland als in Nederlands-Indië kon worden ingezet, een organisatie à l'instar van het Korps Mariniers bij de Marine. In Nederland zou dan die Brigade kunnen dienen als parate troep, teneinde strategische overvallen te keren. Deze overvallen vormden in die tijd juist een nieuw element in het militaire denken.

Inmiddels werd de werving in het buitenland versterkt, vooral in Duitsland, en met succes. In de eerste zes jaren van de Atjehoorlog werden op een aanvulling van 20.000 man ong. 12.000 vreemdelingen uitgezonden.

Door deze gunstige resultaten kwam van de oprichting van de Indische Brigade niets.

Uitzending van aanvullingstroepen geschiedde vanuit HARDERWIJK, waar het Koloniaal Werfdepot was gevestigd.

De slechte naam

1884 „Maar nog eens: Harderwijk moet verlaten worden. Hoe uitstekend

de commandant van het werfdepot moge zijn, – de plaats is in hooge mate impopulair.

De lagere burgerklasse maakt er eene industrie van om de nieuw aangeworvenen zoo spoedig mogelijk van hun handgeld te ontlasten. Ouders schrikken van het denkbeeld dat Harderwijk immer opwekt! Die kwade naam kan niet meer worden uitgewischt. De kazernes kunnen voor andere doeleinden worden gebruikt, maar het zou onuitsprekelijk veel goed doen, indien de naam Harderwijk voor goed van de dienstneming voor het Indisch leger werd losgemaakt." (Kap gs N.I.L. DE WIJS, VERSL 1884/85, p. 249).

Het isolement

1880 „En ik bepaal mij dus tot het vermelden van het feit, dat het grootste bezwaar in het leven van den Europeschen soldaat en zelfs van den Europeschen onderofficier in Indië daarin gelegen is, dat hij er den stand mist, die zich met hem gelijk rekent en hem in zijnen kring opneemt.

Hierin door eenigen bepaalden maatregel verandering te brengen, dat is natuurlijk onmogelijk, het eenige wat er aan te doen valt is, dat de chefs en ook de regeering aan den soldatenstand zooveel aanzien verschaffen als maar eenigszins kan en dat voor het overige de oud-militair na het verlaten van den dienst ruimschoots schadeloos worde gesteld voor de moeielijke jaren onder het vaandel doorgebracht, moeielijk niet alleen door materiele ontberingen en gevaren, maar evenzeer door het treurige maatschappelijke isolement." (Maj genie N.I.L. VAN ZUYLEN, VERSL 1879/80, p. 240).

Het kwam in Nijmegen tot oprichting van de Koloniale Reserve, in 1890 voorlopig, in 1909 definitief, toen „Harderwijk" werd gesloten.

De Koloniale Reserve heeft zeer veel bijgedragen tot het verwerven van een goede naam door de Nederlands-indische militair in het brave Nederlandse huishouden. Zij leverde op den duur vrijwel alleen potentieel kader.

Dienstplicht in Nederlands Indië

Inmiddels werd het duidelijk, dat een beroepsleger zoals het Nederlands-indische, over totaal onvoldoende aanvulling beschikte.

Zo ontstonden stromingen tot het invoeren van een dienstplicht onder de inheemsen, zij het beperkt, en alleen op Java en Madura.

In 1882 werd in „Krijgswetenschap" hiervoor het eerste plei-dooi gehouden.

1882 „De stelling dat het onstaatkundig zoude wezen den verplichten dienst onder de Inlanders in te voeren, is een uitvloeisel van wantrouwen; dit wantrouwen is alleen gerechtvaardigd, als men overtuigd is, dat de Inlander zijne overheerschers als vijanden beschouwt.

Vertrouwen wij dan ook dat de inlandsche bevolking, als ooit de koloniën door eene buitenlandsche macht bedreigd werden, zich niet tegen ons zoude keeren, zoo optimistisch zijn wij echter niet, te veronderstellen, dat die bevolking uit geestdrift voor de Nederlandsche belangen zal strijden en dus gelooven wij, dat dwang hier wel degelijk noodig zal zijn. Onvoorzichtig zoude het zeker wezen, meer dan het noodige getal Inlanders in den wapenhandel te oefenen, of de reserve-manschappen, anders dan wanneer zij opgeroepen worden, van wapens te voorzien." (Elt inf N.I.L. VAN DER DUSSEN, VERSL 1881/82, p. 368).

Zover kwam het voorlopig niet. Eerst wordt een dienstplicht voor de Europeanen in Nederlands-Indië overwogen.

In 1892 beziet de Min van Koloniën dit vraagstuk naar aanleiding van een voorstel van de Legercommandant in Nederlands-Indië, maar hij meent, dat „een groot deel der mindere militairen van het Nederlandsch-Indische Leger van dien aard is, dat men jongelieden van fatsoenlijken huize moeilijk kan dwingen als soldaat daaronder te verkeerem." Later wordt in „Krijgswetenschap" bepleit dit bezwaar te ondervangen, door staand leger en militie van elkaar gescheiden te houden.

Kap gs N.I.L. DE GREVE, de latere Legercommandant, breekt (ORG 1901/02, later ook Kap N.I.L. VAN DER HEYDEN in ORG 1912/13) opnieuw een lans voor invoering van een dienstplicht onder de Europeanen; anderen willen een vrijwillige militie onder de inheemsens met als beloning, dat alleen die vrijwilligers in aanmerking komen voor het bekleden van de lagere bestuursfuncties. Weer anderen zien heil in het uitzenden van Nederlandse dienstplichtigen met een kort verband en premie. Maar hierover:

Geen premievrijwilligers, maar inheemsens

1914 „Om den Nederlander, die haakt naar een diensttijd van enkele *weken* in het vaderland, voor enkele *jaren* naar Indië te brengen, daarvoor is meer noodig dan een gewoon sterveling vermag.

En „eer vaart de Keizer van Marokko, als ziekentrooster op 's lands vloot" . . . eer *onze* miliciens in voldoende getalen naar „den Oost" trekken.

En ook op deze wijze is dus het Indische leger niet te versterken. De eenige bron zijn *inlanders* . . . *Javanen* dus in *hoofdzaak*." (Res Int kol gs VAN DEN BELT, vroeger N.I.L., ORG 1913/14, p. 541).

Als in 1914 W.O. I uitbreekt, heeft het Nederlands-indische leger een organiek tekort van 25%; reserves van waarde mankeren.

Het is duidelijk dat men zo niet kan doorgaan.

Inmiddels was in 1908 op Java de vereniging BOEDI OETOMO (schoon streven) tot stand gekomen, aanvankelijk met als programma het verbeteren van het onderwijs bij de inheemse be-

volking, terwijl in 1912 de SAREKAT ISLAM werd opgericht.

De dreigende internationale situatie bij het uitbreken van W.O. I (niemand wist, of ook Nederlands-Indië niet zou verwickeld raken in de oorlog) geeft aanleiding tot grote betogingen van trouw van de inheemse bevolking aan het nederlandse gezag. Invoeren van een dienstplicht schijnt zonder moeite mogelijk.

Ook van inheemse zijde wordt aangedrongen op versterking van de weerkracht van Nederlands-Indië, zij het vanwege de zakelijke redenen, dat voor de verdere ontwikkeling van de Archipel, een ongestoorde integriteit van Nederlands-Indië een volstrekte voorwaarde wordt geacht.

Er komt in Nederlands-Indië een civiel comité: INDIË WEERBAAR tot stand.

Een deputatie, waarin het Europese element vrijwel geheel ontbreekt en waarvan ook de ondervoorzitter van de Sarekat Islam deel uitmaakt, reist in 1917 naar Nederland en biedt Koningin WILHELMINA een motie in dien zin aan.

„Krijgswetenschap” had de goede gedachte enige leden der deputatie in een vergadering aan het woord te laten.

VAN HINLOPEN LABBERTON, een der leden van de deputatie, wenst een volksleger met korte en frequente oefenperioden. Hij is vooral onder de indruk van hetgeen hij in Zwitserland had gezien. Hij wil voorlopig alleen dienstplicht voor dessa's die langs een spoorlijn liggen. In de soldaat-landbouwer ziet hij voor Java de ideale oplossing.

De Opruiers

1917 „Niet dat er ook geen tegenstanders zouden zijn: het getuigenis ten gunste van de actie hadde immers geen waarde gehad, zoo er geen weerstand te breken ware geweest. De tegenstand kwam van verschillende zijden, maar – helaas – vooral de Europeesche volbloed-Hollandsche socialistten, te kwader ure naar Indië verdwaald, hebben alles in het werk gesteld om de bevolking en de Indo's op te ruijen tegen het Nederlandsch gezag en de bedoelingen van het comité verdacht te maken.” (VAN HINLOPEN LABBERTON, ORG 1916/17, p. 582).

En het lid van de deputatie, vertegenwoordiger van „BOEDI OETOMO” die zijn bijdrage als een vraag- en antwoordspel voordraagt:

1917 „Vr.: Is er „Boedi Oetomo” veel aan gelegen, of Indië onder leiding van Nederland blijft en zoo ja waarom?

Antw.: Alles, omdat wij, bewoners van Indonesië anders steeds van meesters zouden moeten verwisselen en alzoo telkens opnieuw het lijdenslot van een overheerscht volk zouden moeten beginnen, terwijl wij onder Nederland,

gezien de associatie- en ethische politiek door de Nederlandsche regeering sedert het begin dezer eeuw gevolgd, de overtuiging koesteren, dat wij binnen niet al te langen tijd een plaats zullen innemen in de rij der beschaafde en ontwikkelde volkeren. Wij zeggen dan ook oprecht, dat onze deelname aan de weerbaar-actie uitsluitend wordt geleid door de zorg voor ons eigen lot." (vert. BOEDI OETOMO, ORG 1916/17, p. 600).

„Vr.: Wat zal de verhouding zijn tusschen Indonesië en Nederland?

Antw.: De verhouding van bondgenooten in de ware beteekenis van het woord: een volkerenbond van plm. 60 millioen, waarvan de leden elkanders gelijken zijn in alle opzichten: intellectueel, moreel, economisch en militair weerbaar, waardoor zij te zamen een waardige plaats zullen innemen in de toekomstige wereldordening." (ID, ID, p. 604).

Uit het bovenstaande is wel duidelijk, dat BOEDI OETOMO zich inmiddels een politiek programma had aangemeten.

Van militaire zijde liet men zich in „Krijgswetenschap" niet minder onbetuigd (ORG 1915/16 en 1916/17). Lnt Kol MERENS wilde vrijwillige militie van de Indonesiërs, met als voordeel o.a. toekenning van het kiesrecht voor vertegenwoordigende lichamen. Immers wie getoond had zich in te willen zetten voor de gemeenschap door dienstneming, had moreel een recht verworven om verder op het bestuur van die gemeenschap mede invloed uit te oefenen.

Lnt Kol inf N.I.L. VAN DER WEYDEN wilde een beperkte verplichte krijgsmilitie van de inheemsen. Hij kreeg een machtige steun, doordat de oud-G.G. VAN HEUTSZ zich achter zijn ideeën plaatste.

Maar COLIJN steunde de plannen van MERENS. Echter: de tijden waren nog niet rijp, noch voor het ene, noch voor het andere plan.

In 1917 werd onder de Europeanen de dienstplicht ingevoerd.

De Europese militie een succes

1920 „De Eur. militie bestaat nu bijna drie jaren. En ik aarzel niet hier te verklaren, dat voor zoover zulks met enige militie het geval kan zijn – zij een succes is geweest. De geest onder de miliciens – voor het overgrootste deel ontwikkelde jonge mannen van goeden huize – is uitstekend, zooals moge blijken o.m. door het feit, dat de met groot verlot vertrekende miliciens te Bandoeng den burgers en hun officieren een feestavond aanboden, die klonk als een klok." (Maj gs N.I.L. WINTER, ORG 1920/21, p. 52/53).

De zich bewustwording van de inheemse massa deed echter de twijfel aan haar betrouwbaarheid bij een vijandelijke landing, die enige dekaden gesust was, weer opkomen.

In de Volksraad werd in 1920 de militie onder de inheemsen ter sprake gebracht, maar het getij scheen verlopen.

Verdeelde meningen

1920 „Van verschillende zijden hebben zich in den Volksraad stemmen tegen de militie verheven. Ik zal ze niet allen herhalen of bespreken. Alles samenvattende valt te concluderen, dat van inl. zijde heel weinig steun werd verkregen. Enkele inl. afgevaardigden konden zich met het militie-systeem vereenigen, indien Indië eerst „een volmaakte volksvertegenwoordiging” zou hebben; een ander afgevaardigde waarschuwde zelfs, dat dit militieleger zich eenmaal tegen het Nederlandsche gezag zou keeren, een meening, die door anderen – terecht – werd bestreden.

Slechts de vertegenwoordigers van Boedi Oetomo verklaarden met de Regeeringsvoorstellen in hoofdzaak in te stemmen, vooral daar, waar de Regeering zegt, dat de opbouw van den modernen Indischen staat, waarvan de grondslagen reeds zijn gelegd, door inmenging van buiten niet mag worden verstoord en dat, zoolang de oorlog de wereld nog niet uit is, de weerbaarheid van Indië in elk geval dus noodzakelijk moet worden geacht.” (Maj gs N.I.L. WINTER, ORG 1920/21, p. 55/56).

De gebeurtenissen, alle wijzende in de richting van een zich losmaken van het Moederland, volgen elkaar dan snel op.

SOEKARNO slaagt er in verschillende stromingen, die ongeveer dezelfde bedding volgden, samen te voegen. Eind 1926, en begin 1927 vinden op verschillende plaatsen in de Archipel communistische oproeren plaats. Ruim 13.000 personen worden geïnterneerd. In 1937 wordt in de Volksraad van Indonesische zijde (de naam „Indonesië” was inmiddels uitgevonden) drang uitgeoefend om de kwestie van de dienstplicht van de inheemsen opnieuw te bezien.

De Regering echter, mogelijk wat wantrouwend geworden, voerde in 1938 een uitbreiding van het leger via het kort-verband-systeem voor inheemse militairen (max. een eerste dienstdtijd van drie jaren en daarna gedurende tien jaar jaarlijks een maand herhalingsoefeningen) door.

4.7. Het drama Nieuw-Guinea: een probleem van internationaal belang

Ofschoon geen verband houdende met het K.N.I.L., maar wel als vroeger actiegebied daarmee gebonden geweest zijnde, wordt de volgende visie op lange termijn betreffende Nieuw-Guinea vermeld.

1960 „Ik zie de kwestie Nieuw-Guinea niet als een lokale aangelegenheid tussen Nederland en Indonesië, maar als een probleem van wereldomvattende betekenis.

Met de bouw van de vlootbasis Ambon is volgens de laatste berichten een aanvang gemaakt. Dat project zal ettelijke miljarden roepiahs kosten. Het is echter duidelijk, dat de Indonesiers voor een aanval op één of twee Nederlandse fregatten of jagers, gesteund door enige tientallen vliegtuigen, geen vlootbasis op Ambon gaan bouwen, die pas over enige jaren gebruikt zal kunnen worden. Het bouwen van de basis moet dan ook een ander doel hebben.

Nu is Ambon door zijn ligging strategisch het meest belangrijke punt van Oost-Indonesië. Het ligt niet alleen in de rug van de Philippijnen, maar ook aan de poort die toegang geeft tot de belangrijkste opmarsweg naar de vitale gebieden van Australië op de Oost- en Zuidoostkust. Die weg loopt langs de Noordkust van Nieuw-Guinea.

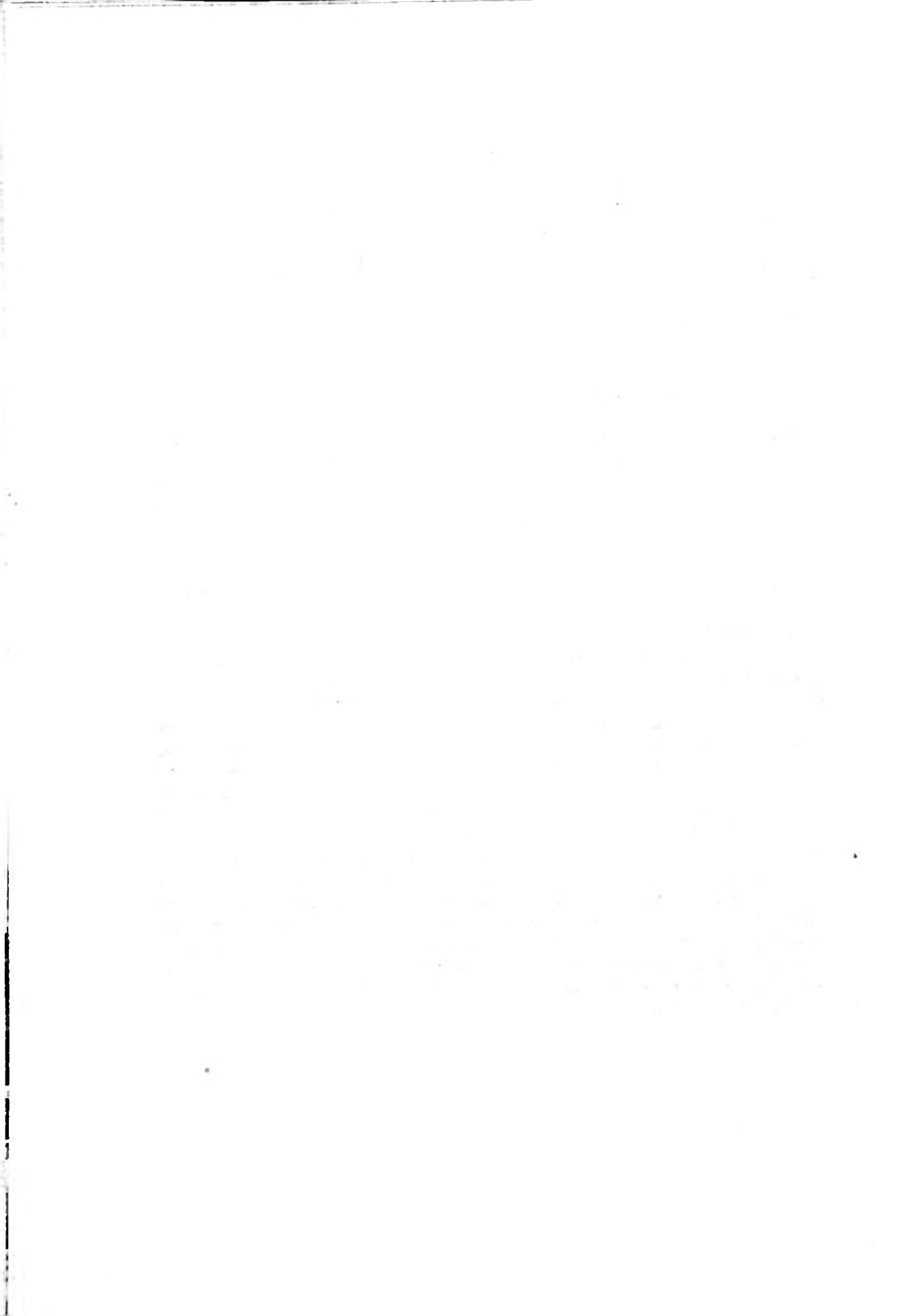
Zou voorts Indonesië heer en meester zijn op West-Nieuw-Guinea, dan zal het met behulp van de Russen van dit gebied een springplank voor een actie tegen Australië kunnen maken. Het lijkt erop alsof dit de motieven van de steun van Moskou aan de republiek Indonesië zijn, waarbij de Sovjet-Unie van Indonesië gebruik maakt om zijn expansie in de Zuid-Pacific voor te bereiden.” (Kol inf K.N.I.L. b.d. DR FEUILLETAU DE BRUYN, ORG 1960/61, p. 104).

4.8. 26 juni 1950. Het Koninklijk Nederlands-Indonesische Leger opgeheven

1950 „(. .) Het K.N.I.L. was een venster in de wereld en een venster, dat liet zien hoe groot het Nederlandse aandeel in deze wereld was. Wanneer de boot, na te Sabang voor het eerst het Nederlands-Indische grondgebied te hebben aangedaan, dagen voer langs de groene Sumatraanse kusten tot Java was bereikt, kreeg de Nederlandse jongeling voor het eerst het besef van de grootheid van ons Koninkrijk en het gevoel uit de enge Nederlandse wereld in de ruimte te worden geplaatst. (. .)

Het K.N.I.L. demonstreerde de verbroedering der volkeren onder de Nederlandse driekleur en wanneer wij dit schrijven, denken wij aan de marechaussees op Java, die wij mede mochten oprichten, en aan die op Atjeh, waarbij wij het voorrecht hadden te dienen, met hun brigades samengesteld uit Europeanen, Ambonnezen, Menadonezen, Timorezen, Javanen en andere landaarden, verschillend van huidskleur, geloof, zeden, maar één als „Anak Kompenie”, Kinderen der Kompenie, wier hoofd was de „Maharadja bagindah” in het verre land over zee.

Dit alles is niet meer, het Koninkrijk is ineengeschrompeld, de taak neergelegd, de broederschap onder de driekleur verbroken. De geschiedenis zal over dit alles het laatste woord spreken. Ons past slechts een stille hulde aan degenen, die voor de idealen waar het K.N.I.L. voor stond, hun leven gaven en weer gaan onze gedachten daarbij terug naar de jaren, toen wij de eer hadden bij het K.N.I.L. te dienen. Wij denken aan de plechtigheid op 31 Augustus 1923 op het erekerkhof Peutjoet te Kotah-Radja, waar Generaal Pel rust temidden van tal van wapenbroeders, waar op marmeren gedenkplaten de namen van honderden gevallen uit de Atjeh-oorlog staan en de toenmalige Gewestelijk militair commandant een krans legde met de woorden: „Heden, nu wij allen in onze harten de eed van trouw aan Koningin en Vaderland hebben hernieuwd, komen wij hulde brengen aan hen, die hun eed met de dood hebben bezegeld.” (Lnt gen gs CALMEIJER, W.J. 1949, p. 3/4).

5. De Koninklijke Luchtmacht

(bewerkt door de Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Luchtmacht)

Ballonvaart en voorgeschiedenis

Om de stormachtige ontwikkeling, welke in de nog slechts een halve eeuw tellende geschiedenis van de militaire luchtvaart ligt besloten, in het juiste licht te stellen, kan het povere begin met zijn met het heden zo sterk contrasterend beeld niet buiten beschouwing blijven. Militaire pioniersarbeid op het terrein der luchtscheepvaart werd er in Nederland immers al verricht een kwart eeuw vóór de officiële oprichting van de militaire luchtvaart.

Reeds op 15 mei 1886 werd bij het Korps Genietroepen een ballonpark, „La Chambre” genaamd, opgericht (op 22 februari van datzelfde jaar was bij dat Korps, in het fort Vossegat te Utrecht, reeds een postduivenstation ingericht). Het ballonpark telde aanvankelijk één, later twee ballons.

Ook in de thans jubilerende Vereniging was voordien hier reeds op aangedrongen en de belangstelling hiervoor gewekt.

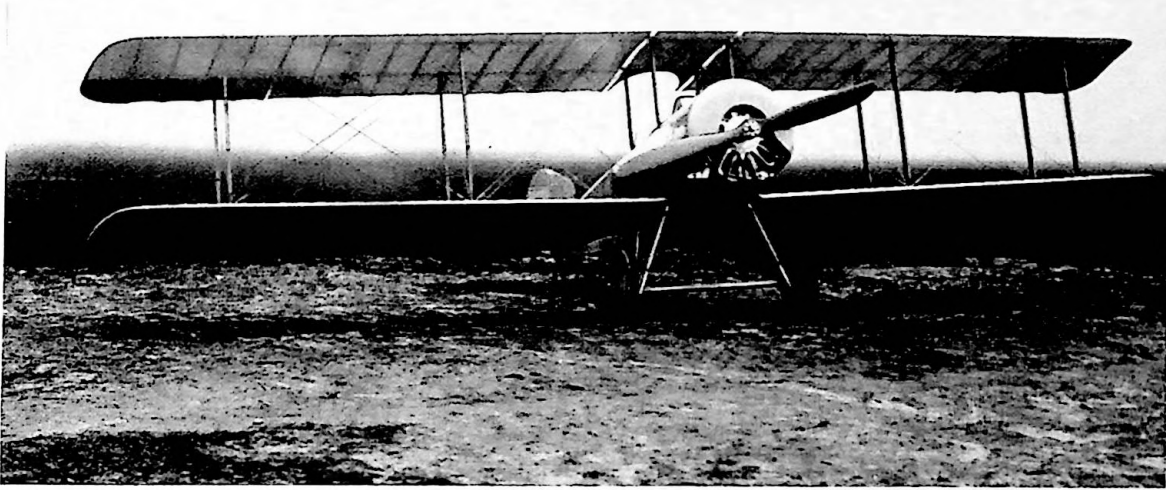
„In ons land zouden zij [de „ballons” captifs] in de forten der Nieuwe Hollandsche Waterlinie de veiligheidsdienst zeer vereenvoudigen, en later, als de vijand op een of ander punt tot een geregeld beleg overging, een belangrijk aandeel kunnen hebben in den waarnemingsdienst en gewichtige diensten bij het inschieten kunnen bewijzen.” (Kap C. DE WIT, ORG 1882/83, p. 99).

Het gebruik van vrije ballons voor waarnemings- en verbindingsdoeleinden werd echter voorshands nog niet reëel geacht.

„Wat het gebruik van vrije ballons aangaat, zoo geloof ik niet dat hun gebruik bij de verdediging van onzen bodem toepassing zou vinden. Voor het geval dat een der bovengenoemde punten [Den Helder, Willemstad en de forten van Pannerden en Westervoort] ingesloten mochten worden, kan men als de telegrafische verbinding verbroken mocht zijn, zijn toevlucht tot de duivenpost nemen, de gevleugelde brievenbestellers zijn beter te vertrouwen dan ballons.” (Kap C. DE WIT, ORG 1882/83, p. 99).

De oprichting van het ballonpark „La Chambre” werd echter geen groot succes.

„Met onze luchtballons is het allertreurigst gesteld. Wij bezitten er één voor observatie, maar deze is zoo defect, dat hij niet gebruikt kan worden, en te versleten om hersteld te worden. Een andere, bestemd tot het geven van seinen, is eveneens te versleten om daarmee proeven te nemen.” (Lnt Kol A. ROOSEBOOM, ORG 1893/94, p. 158).

SPIJKER LVA

CURTISS HAWK ML-KNIL

SPITFIRES VAN 322 SQUADRON IN ENGELAND

MITCHELL VAN 18 SQUADRON IN AUSTRALIË

Toch ontbrak het niet aan stemmen welke er op wezen, dat de ballons in een oorlog van groot nut zouden kunnen zijn. Vooral in de bestuurbare ballons zagen sommigen goede mogelijkheden.

„Behalve voor observatie kunnen de bestuurbare ballons ook worden gebezigd om hetzij in aangevallen of ingesloten vestingen, of wel boven marscheerende of stilstaande troepenafdeelingen granaten, met brisante springmiddelen gevuld, te doen vallen.” (Lnt Kol A. ROOSEBOOM, ORG 1893/94, p. 151).

Men was er van overtuigd, dat indien de oorlogvoerende partijen ertoe zouden overgaan aanzienlijke aantallen van dergelijke „stuurbare ballons” in te voeren, zulks zou kunnen leiden tot een oorlogvoering in de lucht.

„De wederzijdsche luchtschepen en luchtvlotten, vermoedelijk voorzien van licht snelvurend geschut, zullen elkander slag leveren; door de groote kwetsbaarheid der ballons zal de strijd vermoedelijk zeer kort zijn. De getroffen ballons zullen – zoo zij niet ontploffen – door de groote openingen in het omhulsel spoedig hun gas verliezen en met ontzettende vaart ter aarde storten. De winnende partij zal verder vrij van hare ballons gebruik maken.” (Lnt Kol A. ROOSEBOOM, ORG 1893/94, p. 152).

Deze fantastische denkbelden omtrent luchtbombardement en luchtgevechten vonden aanvankelijk nog maar weinig weerklank. Toch zag men na verloop van jaren in, dat aan de „stuurbare luchtvaartuigen” de toekomst was. In 1902 werd de Elnt P. J. P. VAN DER STEUR – als eerste militair – opgeleid tot luchtschipper in een vrije ballon.

Toch duurde het nog tot 1907, vóórdat in Nederland aan de luchtvaart ook in praktische zin vorm werd gegeven.

Op 19 oktober van dat jaar werd de Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van de Luchtscheepvaart (de tegenwoordige K.N.V.v.L.) opgericht. Burgers en militairen werkten hierin enthousiast samen voor één doel: het beoefenen van de luchtvaart. De vereeniging leidde in de eerste plaats militaire en burger-luchtschippers op in de eigen vrije ballons van de vereeniging.

Aan militaire zijde ging men zich thans ook meer beraden op de vraag op welke wijze in tijd van oorlog het meeste nut van de bestuurbare ballons zou kunnen worden getrokken.

„Ik zou mij denken, behalve de noodige ballonloodsen, één bestuurbare ballon in Arnhem en één in Maastricht, om bij een vijand uit het Oosten onmiddellijk verkenningen te kunnen doen naar Wesel, Keulen, Aken, de spoorwegemplacementen bij Gladbach, enz. Het resultaat van deze verkenningen zou draadloos geseind kunnen worden naar de uitgangspunten en

daarna zou het luchtschip, eene soort strijd kunnen wagen door het uitlaten van vechtbalast. Het zou bovendien kunnen trachten vijandelijke luchtschepen tegen te houden. Het te Maastricht gestationeerde luchtschip zou zich bij verder verloop van den oorlog kunnen terugtrekken naar de in Brabant opgestelde divisieën. Wat de Hollandsche Waterlinie betreft, stel ik mij voor, één luchtschip gestationeerd te Naarden, één te Utrecht en één te Gorinchem." (Res Elnt Ir. W. COOL, ORG 1908/09, p. 151/152).

Voorlopig bleef men in Nederland ten aanzien van de militaire luchtvaart echter nog een afwachtende houding aannemen.

„Sedertdien [1886], derhalve gedurende ongeveer een kwart eeuw, maakte de regeling van de militaire luchtvaartdienst bij ons te lande een punt van overweging en van studie uit, doch een regeling van deze, voor de landsverdediging zoo uiterst belangrijke, aangelegenheid bleef tot heden achterwege." (Kap A. COPES VAN HASSELT, ORG 1911/12, p. 320).

Eerst in 1911 kwam er een kentering in deze houding van afwachten. In dat jaar ontving de Nederlandse regering het motorluchtschip „Duindigt" ten geschenke. De kapitein der Genie H. WALAARDT SACRÉ werd in Parijs gedetacheerd voor een opleiding tot bestuurder van dit eerste en enige „Rijks-luchtschip".

Op 9 april 1912 verscheen het rapport van de reeds eerder ingestelde Militaire Luchtvaart Commissie.

Dit rapport werd echter in feite nog vóór zijn verschijnen achterhaald door de belangrijke ervaringen en de onloochenbare resultaten, verkregen bij de legermanoeuvres van 1911. Daaraan namen met groot succes twee vrije ballons en mede enkele (gehuurde) vliegtuigen deel. Op grond van deze gunstige bevindingen besloot de Minister van Oorlog nog in 1911 tot de oprichting van de „Luchtvaartafdeeling."

„(. .) ligt in het voornemen van den Minister van Oorlog om zoodra deze begroting [dienstjaar 1912] tot wet zal zijn verheven, suppletoir gelden aan te vragen, o.a. voor de oprichting eener luchtvaartorganisatie, waarin, volgens de Memorie van Antwoord van 1 December 1911, de regeling van het vliegwezen den voorrang zal hebben." (Kap A. COPES VAN HASSELT, ORG 1911/12, p. 320).

De militaire luchtvaart tot 1940 alleen luchtverdedigingsorganisatie. Pionierstijd en tijd van grootse visies

Op 1 juli 1913 werd bij K.B. van 16 april 1913, Nr. 29, een luchtvaartorganisatie opgericht, welke voorlopig vier vliegtuigen (en géén ballons) zou omvatten. Terwijl men in het buitenland

nog jarenlang voortging met niet alleen vliegtuigen, doch ook ballons en luchtschepen te gebruiken, koos de Nederlandse Volksvertegenwoordiging – uit zuinigheidsoverwegingen – gelukkig definitief voor het vliegtuig. Om een nieuwe lijdensweg, zoals bij de ballons, te voorkomen, moest een goede organisatie worden opgebouwd en dienden de vliegers en waarnemers terdege te worden geoefend. Hieraan had bij de manoeuvres van 1911 nog te veel ontbroken.

„Sommige bestuurders hadden slechts korten tijd te voren het brevet van vliegenier behaald en geene of slechts enkele, weinig uitgestrekte, overlandvluchten gemaakt, (. .) Bedenkt men voorts, dat vliegeniers en officierenverkenneren elkander geheel onbekend waren en dat deze laatsten alsmede elke opleiding tot de aan hen op te dragen bijzondere diensten misten, dan kan het geene verwondering wekken, dat de uitkomsten gebleven zijn beneden die, welke verkregen worden door hunne buitenlandsche collega's, die in de gunstige omstandigheid verkeerden, onder deskundige leiding geoefend en voor de practijk van den oorlog opgeleid te worden. (. .), dan zal het geen nader betoog behoeven, dat, naast het vele goede, dat – als een gevolg van de groote toewijding van het personeel – op dit gebied te aanschouwen is gegeven, de behoefte zich heeft doen gevoelen aan eene meer doeltreffende voorbereiding van dezen zeer gewichtigen dienst, waardoor de waarde van het vliegtoestel als orgaan der verkenning meer tot haar recht zal komen, dan thans het geval is geweest.” (Kap A. COPES VAN HASSELT, ORG 1911/12, p. 335/36).

Om te verzekeren dat de nieuwe organisatie de nodige aandacht zou krijgen, werd deze rechtstreeks gesteld onder de bevelen van de Chef van de Generale Staf.

Zulks geschiedde mede met het oog op de aard van het gebruik, dat men van het nieuwe onderdeel dacht te maken. Het accent lag hierbij immers op de verkenning ten behoeve van de legerleiding. Toen de eerste wereldoorlog uitbrak, bleek de oorlogvoerenden reeds spoedig, dat het vliegtuig in dit opzicht van onschatbare waarde was. Maar daarnaast bleek het zich tevens te lenen voor allerlei andere hoogst belangrijke taken.

„Het verheugt mij, dat o.a. door den inleider is gewezen op het gewicht van het door ons legerbestuur te kennen gegeven voornemen, om den luchtvaartdienst een groote uitbreiding te geven, vooral daar gebleken is, dat in ons polderland een groot hulpkorps van vliegers hard nodig is. (. .) Evenals de rijwielen en de auto's als een algemeen vervoermiddel door de burgerij gebruikt worden en daarvan ook een nuttig gebruik wordt gemaakt voor militaire doeleinden, zullen in de toekomst ook de vliegtuigen moeten dienen voor het verkeer en andere doeleinden in vredes- en in oorlogstijd.” (Lnt Gen b.d. J. DE WAAL, Voorzitter, ORG 1917/18, p. 264).

HOOFDSTUK 5

De voorziening van personeel bij deze jonge afdeling stelde haar bijzondere eisen.

„Het wordt voorts door mij gewenscht geacht het personeel dezer afdeling te trekken uit alle korpsen van het leger, ten einde voor dezen moeilijken werkkring over een zoo ruim mogelijke keuze, voor wat betreft personeel, te kunnen beschikken.” (Min H. COLIJN aan H. M. DE KONINGIN, d.d. 9 april 1913).

Toen werd dus reeds de noodzaak erkend van een ruime keuze voor deze „bijzondere werkkring”. De door Colijn aangegeven methode – hoe goed ook bedoeld – bleek in de praktijk echter in vele opzichten averechts te werken. Alhoewel de militaire luchtvaart op deze wijze vaak uitstekende krachten heeft verkregen, werd al heel spoedig de behoefte gevoeld aan rechtstreekse werving van eigen personeel, hetgeen voor zulk een kleine legerafdeling toen natuurlijk niet mogelijk was.

Het nadeel werd echter gecompenseerd door het personeel uit de andere wapens en dienstvakken van het Leger, dat bij de luchtvaartafdeling werd gedetacheerd, hierbij gedegen luchtvaartopleidingen te geven.

Eigen dienstplichtigen kreeg men pas in 1939 en de eigen rechtstreekse werving kwam pas in 1947.

„De Luchtvaart is duur, dat is niet te ontkennen, en een van de duurste onderdeelen is wel de aviatiek, minder nog door de eerste aanschaffingskosten dan door de kosten van onderhoud, bedrijf en vernieuwing. Maar daaraan kan men nu eenmaal niet ontkomen.” (Kap H. WALAARDT SACRÉ, W.J. 1912, p. 388/389).

Hierdoor was ook de ontwikkeling in materieel opzicht veel ongunstiger dan mocht worden verwacht. Na het einde van de Eerste Wereldoorlog (1914–1918) brak een tijd aan, welke voor het nieuwe wapen wel hoogst ongunstig was; het Leger werd ingekrompen, het Vlootplan verworpen en de uitbreiding van de Militaire Luchtvaart stopgezet.

Toch bleven velen onvermoeid pleiten voor een krachtige verdere ontwikkeling van het luchtwapen. Hierbij gaven zij dikwijls blijk van een visie op de toekomst welke later merkwaardig juist zou blijken.

„Het is bijna een gemeenplaats geworden te zeggen, dat het luchtwapen in zijn sprongsgewijze ontwikkeling van eenvoudig, nog op het tweede plan staand verkenningsorgaan der legerleiding in 1914 tot luchtstrijdkracht in 1918 en wellicht tot luchtmacht in de toekomst, een steeds grooteren invloed op de oorlogvoering te land en ter zee is gaan uitoefenen en dat dit wapen

waarschijnlijk zelfs een beslissende rol zal gaan spelen bij toekomstige conflicten. (. . .) Doch het luchtwapen kent de barrière, die leger en vloot tusschen den vijand en de burgerbevolking, tusschen het gevechtsfront en het binnenland opricht, niet, en zijn snelheid stelt het in staat groote gebieden met zijn actie te bestrijken.

Noodwendig volgt hieruit, dat de organisatie van onze luchtverdediging zich niet tot de eigenlijke strijdmacht te land en ter zee zal mogen bepalen, doch zich over het geheele door luchtaanvallen bestreken grondgebied – althans over de gewichtigste deelen ervan – zal moeten uitstrekken.

Volgt hieruit vooreerst, dat, bij de organisatie van de luchtmacht vóór alles met het wezen en de eischen van het luchtwapen zelve moet worden rekening gehouden en dat de afzonderlijke belangen van land- en zeemacht eerst op het tweede plan komen, tevens zal het duidelijk zijn, dat de verdediging tegen luchtstrijdkrachten niet de zaak kan zijn van marine en landmacht ieder voor zich, doch dat integendeel die verdediging moet worden samengebald in één orgaan, dat het geheele territorium, onverschillig of het valt binnen de machtsfeer van land- of zeemacht, omvat.” (Kap A. J. MAAS, ORG 1923/24, p. 267/269).

Na vanuit het wezen van het luchtwapen gekomen te zijn tot de eis van de eigen plaats – met eigen organisatie – in de strijdkrachten, spitst hij dat nog nader toe, en geeft daarvoor tevens steekhoudende redenen.

„(. . .) doch ik wil mij thans bepalen tot de uitspraak, dat naar mijn meening alle op het grondgebied beschikbare middelen van afweer, zonder eenige beperking ter beschikking moeten komen van de leiding der luchtverdediging en opgesteld moeten worden, daar waar de zwaartepunten van luchtdefensie liggen en niet à priori op plaatsen waar onderdeelen of inrichtingen van leger en vloot aanwezig zijn.

Algemeen wordt de meening gehuldigd, dat een toekomstige oorlog zal worden ingezet met een luchtoverval tegen de objecten, die om politieke, economische en strategische redenen van vitaal belang zijn voor het verdere verloop van den strijd. (. . .) Op deze aanvalsmogelijkheid zal de luchtverdediging zich moeten instellen.” (ID, ID, p. 270).

Zijn conclusie is dan ook:

„De luchtverdediging moet een eenheid vormen en niet versnipperd worden over andere taken van landsdefensie.” (ID, ID p. 269).

Het luchtgevaar blijft hij centraal stellen en terecht, zoals de Duitse aanval in 1940 zou bevestigen. Daarom blijft hij aandacht vragen voor de idee van een krachtige, zelfstandige luchtverdediging, die in een toekomstig conflict de spits zal moeten afbijten. De

bestrijding vanaf de grond en de bestrijding in de lucht vat hij samen in één begrip.

„(. .) het eenige wapen [tegen het luchtgevaar] is een krachtige offensieve luchtmacht” en „voor een klein land is het meest effectieve wapen voor de defensie en zeker het goedkoopste een krachtige luchtvloot.

Of denkt men soms dat wij den vijand in de lucht zouden kunnen bestrijden vanaf den grond? Een dergelijke afweer zou, nuchter gesproken, dezelfde uitwerking hebben als het bestrijden van een muggezwerm met pistolen.

(. .) zoo krachtig mogelijke luchtstrijdkrachten en voldoende sterke afweermiddelen op den grond tot een harmonisch georganiseerde luchtverdediging [moeten] samenwerken. [Kenmerk in Nederland is] zijn zeer blootgestelde, in korten tijd te bereiken, vitale objecten.” (ID, ID p. 279 en 283).

Bij het opbouwen van een dergelijke luchtverdediging is intussen het grote probleem de snelle technische ontwikkeling.

„Welke richting precies de ontwikkeling van de luchtmacht – en in nauwe samenwerking daarmee die van de luchtverdediging – zal uitgaan, is overigens bezwaarlijk te voorzien. Immers het luchtwapen is nog jong en de techniek, het materieel, bevinden zich in snelle, onophoudelijke evolutie. En het materieel is voor dit wapen meer dan voor eenig ander strijdmiddel de grondslag van alles, vormt welhaast de eenige richtlijn voor zijn methode van optreden en voor zijn tactiek . . ., zoodat technische verbeteringen . . . een ongedachten en diepgaanden invloed kunnen uitoefenen op zijn gebruik als strijdmiddel.” (ID, ID p. 362).

Hij was zich goed bewust dat de toekomst nog verrassende perspectieven kon bieden. Niettegenstaande zijn – voor die tijd – bijna „utopische wensen” voor die toekomst, bleef hij met beide benen op de grond en vergat derhalve het heden niet.

„Intusschen, indien wij ons tot het heden bepalen staat het wel vast, dat onze verdedigingsmiddelen verre van volmaakt zijn, dat het beschermende pantser tegen den aanval nog lang niet is gevonden en het luchtwapen overmachtig heerst.” (ID, ID p. 362).

Deze voor die tijd belangrijke visie kwam van een officier van de Landmacht (i.c. de luchtdoelartillerie).

Het zou tot 1938 duren, eer dit ook in de militaire luchtvaart bij velen levende inzicht zo algemeen zou worden aanvaard, dat een deel van die ideeën in praktijk kon worden gebracht.

Het merendeel van de militaire gezagsdragers der Koninklijke Landmacht konden en wilden in de militaire luchtvaart – die

omstreeks 1918 reeds was georganiseerd in drie groepen, de luchtverkenning- en waarnemingsdienst, de gevechtsvliegdiens en de bombardeervliegdiens – toch nog niets anders zien dan een hulpwapen van land- en zeemacht. Dit standpunt bleek zeer hardnekkig te zijn.

Immers nog in Engeland tijdens de oorlog – derhalve na talrijke overwinningen van de geallieerde luchtmachten (o.m. „the Battle of Britain”) – gingen er nog stemmen op als zouden de luchtstrijdkrachten niet mogen uitgroeien boven het niveau van hulpwapen van het leger.

In de twintiger jaren werd bijna algemeen het standpunt gehuldigd dat de verdediging van Nederland bij uitstek de taak van de Landmacht moest blijven en dat de luchtmacht – als hulpwapen – een plaats zou hebben in „een stelsel van directe luchtverdediging” en binnen de landmacht de rol diende te vervullen van verkenningorgaan. Het hield een paradoxaal beginsel in: „Omdat Nederland wordt omringd door een overmacht kan het volstaan met een minimum aan luchtmacht.” Toch is dit – zij het zó niet openlijk uitgedragen – „voor de komende jaren als luchtvaartpolitiek opgezet.”

Het behoeft geen betoog dat deze basis voor de opbouw der luchtvaart in luchtvaartkringen veel tegenstanders had, ook al witten dezen zich niet direct buiten de eigen kring. Pas vier jaar later kwam de toenmalige commandant der LVA in een debat op tegen de alom verbreide onderschatting van het vliegtuig.

„Of moet niet het „oog” van het vliegtuig (de gevoelige fotografische plaat) als bij uitstek helderziend worden beschouwd, waarbij nog komt dat aan dit oog – wijl het zich met groote snelheid over honderden kilometers kan verplaatsen – een welhaast onmetelijk gezichtsveld wordt geboden; of geeft niet het „spraakorgaan” van het vliegtuig (het radio-zendapparaat) binnen ruime werkingssfeer de gelegenheid meldingen te doen met de snelheid der ethertrillingen; of is niet het „oor” van het vliegtuig (het radio-ontvangapparaat) een zintuig van uitnemende waarde, om een onmiddellijke verbinding: „vliegbasis – vliegtuig” te verzekeren; of reikt voorts niet de forsche „arm” van het vliegtuig (de bommenafwerpinstallatie) ontzaglijk veel verder dan eenigen artilleristischen arm dit ooit zal vermogen; of vormt tenslotte niet de krachtige „vuist” van het vliegtuig, wanneer het laagvliegend, verrassend, de mitrailleurbundels en lichte bommen neerhamert op zijn tegenstander op den bodem, een gevechtskracht van groote materiele en moreele betekenis.” (Lnt Kol J. H. HARDENBERG, ORG 1927/28, p. 186–188).

In deze wat erg bombastisch klinkende uitspraak had hij echter de zwakheid ervan niet vergeten.

„(. .) als de hier wèl bedoelde Achilles-hiel reken ik: de kwetsbaarheid van de vliegbasis, van welke basis het vliegtuig zoozeer afhankelijk is, (. .).”

Zijn opvolger, de majoor J. J. VAN SANTEN, heeft gedaan wat hij kon om met en door de militaire luchtvaart te trachten de publieke opinie te beïnvloeden en mogelijk ten gunste om te buigen. Waar de militaire luchtvaart hiertoe naar buiten kon optreden, deed zij dit. Zo verleende hij medewerking aan het geophysische jaar 1932 door twee Fokker-D VII jachtvliegtuigen ter beschikking te stellen voor wetenschappelijk onderzoek op meteorologisch gebied op IJsland. Daarnaast nam hij, die de enige vooroorlogse LVA-commandant was die zelf vlieger was, het voor die tijd ongekende initiatief zich zelf als vlieger aan het hoofd te stellen van een zestigtal Fokkers van de LVA, dat een indrukwekkende paradevlucht hield op 1 juli 1933 over heel Nederland bij het 20-jarig bestaan der militaire luchtvaart. In de theoretische benadering van het probleem der organisatie bleef hij echter achter bij de denkbeelden van de kapiteins A. J. MAAS en J. G. W. ZEGERS, die wel bij uitstek kennis gaven van een helder inzicht in de toekomstige ontwikkeling van het luchtwapen.

De vraag, hoe de verhouding van het luchtwapen tot leger en marine is, blijft de gemoederen bezighouden. De voorstander van de zelfstandige luchtmacht in 1923 meent zes jaar later de strevers in de luchtmacht in hun verlangens te moeten afremmen. Hij acht blijkbaar het luchtgevaar door de internationale verdragen voldoende ingedamd.

„De luchtmacht heeft tot rechtvaardiging van haar bestaan behoefte aan een treffende leuze, aan een grootsche, de oorlogvoering beheerschende doelstelling. Beide, doelstelling en leuze, zijn te vinden in den leer van den zelfstandigen luchtoorlog, en in zijne ontaarding: de onbepaalde luchtoorlog tegen de burgerbevolking, tegen de moreele en politieke centra van weerstand der vijandelijke natie.

Hier ligt een wisselwerking: zonder onafhankelijke luchtmacht geen onbepaalde luchtoorlog en omgekeerd; zonder de mogelijkheid van deze vormen van strijdvoering verliest de luchtmacht een der voornaamste redenen van haar bestaan en van haar aantrekkingskracht op sommige, geavanceerde geesten.”

En:

„Wanneer wij het geheel van politieke overwegingen nog eens overzien, dan kan o.i. met vrij groote zekerheid worden aangenomen, dat alle West-Europeesche Regeeringen, mochten zij voor de beslissing worden gesteld, ten slotte zullen terugschrikken voor het ontketenen van den onbepaalden luchtoorlog.

Wij volstaan hier dan ook met te constateeren, dat zowel de grondbeginselen van het thans reeds geldende verdrags- en gewoonterecht als de normen van het komende luchtoorlogsrecht, den onbeprekten luchtoorlog stempelen tot een volkenrechterlijk misdrijf." (Kap A. J. MAAS, ORG 1929/30, p. 204, 228/229).

In deze visie, die veel weg had van een „de ogen sluiten voor het gevaar," wordt hij nu in luchtvaartkringen niet gevolgd.

„Thans echter, zeven jaar nadat het door inleider afgerond en evenwichtig genoemde reglement op den luchtoorlog door de Haagsche Juristen Conferentie werd ontworpen, is er nog geen ontwerptractaat geboren. Geen enkele Regeering heeft zich dan ook ten aanzien van den luchtoorlog ook maar eenigermate gebonden.

Dit zijn feiten, evenals het feiten zijn dat in den afgelopen wereldoorlog, zowel de onbeprekte blokkade, als de onbeprekte duikbootoorlog, als de onbeprekte luchtoorlog (voor zoover toen mogelijk was), werden toegepast. Ik beschouw het dan ook als struisvogelpolitiek om, op den grondslag van de ervaringen uit den wereldoorlog, de toepassing van den onbeprekten luchtoorlog als onwaarschijnlijk aan te nemen.

Ik acht de kans, dat deze, althans in het begin van een gewapend conflict, niet zal worden toegepast, helaas alleen te verdedigen op den grondslag van den angst voor de „représailles" en op grondslag van het militair-luchtvaartkundig standpunt, dat de luchtstrijdkrachten in het begin van den oorlog vóór alles moeten trachten den vijandelijken vliegdiens vleugellam te slaan." (Kapt J. G. W. ZEGERS, ORG 1929/30, p. 324).

De Tweede Wereldoorlog zou de juistheid van deze zienswijze bewijzen. Nieuwe inzichten rijpen echter in Nederland in de regel slechts langzaam, maar gelukkig begon zich een kentering af te tekenen. Toch zou de organisatiewijziging en uitbreiding der luchtstrijdkrachten nog zes en acht jaar op zich laten wachten.

Twee jaar later bracht de opponent van Kap A. J. MAAS zijn bredere kijk op moderne luchtstrijdkrachten voor het forum der Vereniging.

„Mijne Heeren, indien ik er in geslaagd mocht zijn, U een indruk te geven van den zeer omvangrijken arbeid, die voor de organisatie, de leiding en het beheer van de luchtmacht moet worden verricht, dan zult U ook mijne conclusie kunnen aanvaarden, dat deze taak behoort te worden opgedragen aan een Directie of *Luchtstaf* voor de luchtmacht en de luchtverdediging in het Departement van Defensie in Nederland, bijgestaan door een Departement voor luchtmacht en luchtverdediging, staande naast de Departementen van Oorlog en Marine in Nederlandsch-Indië.

Deze organisaties zouden dan bovendien tot taak hebben om de noodzakelijke samenwerking met de burgerluchtvaart te verzekeren, door een

HOOFDSTUK 5

nauw contact met den „luchtvaartdienst” in het Departement van Waterstaat in Nederland en met het „bureau luchtvaart” in het Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. [Derhalve een pleidooi voor een streven naar de organisatie van] ééne Staatsluchtmacht onder ééne centrale deskundige leiding.” (Kap. J. G. W. ZEGERS, ORG. 1931/1932, pag. 55/56).

Hij gaf ook in grote lijnen aan uit welke onderdelen de door hem voorgestelde luchtmacht zijns inziens zou moeten bestaan.

- een luchtvaartregiment voor zelfstandige luchtoperatiën en versterking voor het veldleger (hierbij dus bombardeer-, tevens strategische verkenningsvliegtuigen, nachtbombardementsvliegtuigen, uit de burgerluchtvaart gevorderd [?] en jachtvliegtuigen;
- een luchtvaartregiment voor het Veldleger en
- een zeevliegtuiggroep voor zeeverkenning en bombardement op zee.” (ID, ID, p. 55/56).

Inleider was met zijn denkbeelden betreffende een centrale luchtmachtorganisatie, welke het gehele Koninkrijk zou omvatten, zijn tijd zover vooruit, dat zelfs de toenmalige commandant LVA hem hierin niet kon (of wilde) volgen. Deze zag de luchtmacht nog steeds te beperkt.

„In Nederland een zeer beperkte rol voor de luchtstrijdkrachten; deze plaatselijk gebonden aan luchtverdedigingskringen en aan de groote eenheden van het Veldleger.” (Majoor J. J. VAN SANTEN, Cdt LVA, ORG 1931/32, p. 68).

Hierin kreeg deze in die tijd natuurlijk bijval van tegenstanders van een zelfstandige luchtmacht.

„Zoo moet ook de Nederlandsche luchtvloot een logisch onderdeel vormen van het weermachtssysteem en niet daarboven uitgroeien, hetgeen naar mijn mening bij een Staatsluchtmacht wel eenigszins het geval kan zijn.” (Lnt Kol W. F. SILLEVIS, ORG 1931/32, p. 58).

Dat de idee van een Staatsluchtmacht langzamerhand fervente voorstanders kreeg bij de militaire luchtvaart zelf, behoeft geen betoog. Tijdens de oorlog komt dit denkbeeld bij Nederlandse luchtvaartmilitairen in Engeland opnieuw op, en er is tot 1948 voor gestreden.

Bedoelde Staatsluchtmacht hield tevens de mogelijkheid van „all round” training in zich, die zo nodig was met het oog op het te verwachten conflict.

„Daarvoor is het noodig uitgestrekte ruimten te bevaren, evenals dit de luchtvaardenden van de K.L.M. doen, gedurende hun schitterend uitgevoerde vluchten-reeksen naar Nederlandsch-Indië en vandaar terug naar het moederland; evenals dit de marinevliegdiens en de Nederlandsch-Indische luchtvaartafdeeling doen, gedurende hunne groote tochten in den Gordel van Smaragd. Alleen dan spreekt de noodzakelijkheid van een goede lucht-navigatie en van tal van andere factoren, die zich in geval van oorlog ook hier onmiddellijk kunnen voordoen, als de grenzen worden overgevlogen.” (Kap J. G. W. ZEGERS, ORG 1931/32, p. 105).

Ook met dit laatste toonde ZEGERS een reële kijk op de toekomst te hebben, want heden ten dage wordt dit in praktijk gebracht bij de Tactische Luchtstrijdkrachten, die ver over de Nederlandse grenzen en in andere NATO-landen hun ervaringen kunnen opdoen, wanneer de squadrons der verschillende nationaliteiten worden uitgewisseld. Alhoewel inleider destijds met zijn visie wel tamelijk alleen stond, is van hetgeen hij in zijn voordracht ontwikkelde toch een weerslag te vinden in de organisatiewijzigingen in de dertiger jaren. Men zou nu kunnen stellen, dat er wel eens, wanneer dat nuttig leek, weifelend een stap werd gezet op de door hem gepropageerde weg.

Omdat men aan de gedachte om de gehele idee over te nemen en uit te voeren nog niet toe was, ging het hierbij om ondergeschikte details. Vanzelfsprekend was het resultaat van zulk een incidenteel overstap gaan dan ook nimmer spectaculair.

Op 15 augustus 1932 wordt het Luchtvaartbedrijf (LVB) als zelfstandige – van de LVA afgesplitste – organisatie opgericht en rechtstreeks geplaatst onder de Minister van Defensie (op het gepropageerde departementale niveau). Helaas werd niet het principe van de centrale leiding gevolgd. De LVA bleef namelijk onder de Chef van de Generale Staf gesteld. Enige verbetering werd bereikt door de oprichting van de INSPECTIE DER MILITAIRE LUCHTVAART op 5 april 1935, waaronder zowel LVA als LVB nu ressorteerden.

In zekere zin was hierdoor de centrale leiding hersteld, maar voor het LVB hield dit weer niveauverlaging in, waardoor de realisering van een zg. „Luchtvaartbureau” in het Ministerie voorlopig toekomst bleef.

De gedachte centrale leiding gepaard aan het hogere niveau, die bij de reorganisatie van 1938 voor ogen stond, werd toen – door een onmogelijke constellatie – evenmin bereikt. Toen op 1 november 1938 de LUCHTVAARTBRIGADE werd opgericht, werd de commandant van deze Brigade óók Inspecteur van het Wapen der Militaire Luchtvaart. Het LVB verdween uit de Inspectie en kwam opnieuw rechtstreeks onder de Minister te staan. Omdat ook de Inspecteur onder de Minister werd geplaatst, scheen de ideale

situatie bereikt. Beide exponenten van de militaire luchtvaart hadden het hogere niveau bereikt en de centrale leiding scheen in de persoon van de Minister volledig gegarandeerd. Maar ook nu kon een en ander niet worden geëffectueerd, omdat genoemde Inspecteur als C- Luchtvaartbrigade *niet* onder de Minister, maar onder de bevelen van de Commandant Luchtverdediging was gesteld. Ondanks de zo toegejuichte vernieuwing door de organisatiewijziging, in feite een terugkeer naar de toestand van 1932.

Naast zijn pleiten voor een effectieve en grootse organisatie, heeft Kap ZEGERS zich ook bezig gehouden met de moderne taak van een luchtmacht. Hij en zijn medestanders baseren zich – ook uit eigen overtuiging – op de theorie van de Italiaanse Generaal DOUHET, welke in het kort neerkomt op: „defensief te land en ter zee en zwaar offensief in de lucht”.

Het eerste was in overeenstemming met de Nederlandse neutraliteitspolitiek, van het tweede moest men de Regering zien te doordringen.

In de literatuur wordt meer en meer waarde gehecht aan de indirecte luchtverdediging, d.w.z. een offensieve verdediging door luchtbombardementen op vliegvelden en grondorganisaties van de vijand, of bedreiging daarmee. Hiertoe was primair een offensieve luchtvloot nodig. Hoe moest dit vertaald worden voor Nederlandse omstandigheden?

„Maar men moet de zaak nuchter bekijken en vooral bij de beschouwing van de Nederlandsche luchtverdediging met de voeten op den grond blijven: een offensieve bombardeervloot is een krachtig hulpmiddel, maar niet voor elk land het *krachtigste* luchtverdedigingsmiddel. Immers tenslotte belet een dergelijke vloot de verwoesting van het eigen land niet; (..)

(..) voor een kleine mogendheid met geringe hulpbronnen moet dit offensieve middel met eenige reserve worden bekeken.

Wel wenscht iedere voorstander [*niet* inleider] van een indirecte luchtvloot ook directe verdedigingsmiddelen, maar ik zou voor ons land deze aangelegenheid als volgt willen formuleren: allereerst een voldoende aantal jachtvliegtuigafdelingen, batterijen lucht doelgeschut en pelotons lucht doelmitrailleurs en daarna het oprichten van een offensieve bombardeervloot.

En mocht dan bij den uitbouw van de luchtverdediging blijken, dat directe luchtverdediging ook hier en daar tot ernstige moeilijkheden leidt, dan zal moeten worden gezocht naar een compromis tussen directe en indirecte luchtverdediging, waarbij echter nimmer aan de hulpmiddelen van de indirecte luchtdefensie de voorrang zal worden toegekend.” (Lnt Kol W. F. SILLEVIS, ORG 1933/34, p. 26/27).

Kap ZEGERS was hier in zekere zin zijn tegenstander.

„(..), het komt mij voor, dat het in 't algemeen niet en voor een klein

land evenmin mogelijk is zich eene werkzame directe luchtverdediging te denken, zonder dat ook voorzien is in de mogelijkheid tot indirecte luchtverdediging. Immers deze zijn van elkaar afhankelijk en dienen een harmonisch geheel te vormen. In den luchtoorlog vormen dan ook de vliegdiensverbanden van de directe en indirecte luchtverdediging, met die bestemd voor strategische verkenning een onverbreekelijk geheel." (Kap J. G. W. ZEGERS, ORG 1933/34, p. 65).

Lnt Kol SILLEVIS met zijn: „Voor een klein land onmogelijk" en Kap ZEGERS met zijn: „Het is noodzakelijk", hebben beiden volkomen gelijk. Vóór 1940 blijven deze beide standpunten – in het raam van de neutraliteitspolitiek – tegenover elkaar staan. Het compromis zal pas worden gevonden, zodra men in Nederland meer internationaal heeft leren denken.

Toen nà 1933 de oorlogsdreiging reëel ging worden, bewogen de voordrachten zich meer om de vragen: „Hoe krijgen we de krachtigst mogelijke luchtverdediging?" en „Welk gevaar is er te duchten?".

„Wat betreft de voorgestelde organisatie van het luchtwapen, behoeft het wel geen betoog, dat hieraan nog wel het een en ander zou ontbreken. Zooals Minister Colijn onlangs in de Tweede Kamer meedeelde, verkeerden wij t.a.v. de luchtvaart nog in het eerste stadium van opbouw." (Kol P. W. BEST, ORG 1936/37, p. 279).

Hij ziet het gevaar voor Nederland thans als volgt:

„Er zijn er, die meenen, dat de luchtmacht de beslissende rol in den toekomstoorlog zal spelen. Over deze stellige uitspraak moge men in twijfel verkeerden, erkend moet worden, dat zonder voldoende luchtstrijdkrachten geen strategisch succes kan worden behaald of behouden (p. 236).

De aanval zonder voorafgaande oorlogsverklaring, o.a. door middel van sterke luchtstrijdkrachten, is bij de West-Europeesche grootmachten mogelijk in normalen tijd van vrede (p. 240).

Een andere mogelijkheid van strategische overvalling is die, waarbij de aanvaller den overval in de lucht met dien op den grond in eersten aanleg rechtstreeks richt tegen Nederland, om zich aldus in letterlijken zin een „jumping off place" te verschaffen tegenover den grooten tegenstander en daarbij tevens ons land belet aan den verderen strijd, hetzij in de lucht, hetzij in het terrein of beide een belangrijk werkzaam aandeel te nemen (p. 243). Vandaar dat de hier geschetste actie ongetwijfeld zal gepaard gaan met verrassende, energiek uitgevoerde luchtaanvallen op de vliegparken, dan wel in de lucht.

Een zoodanig optreden is te waarschijnlijker, aangezien in een later stadium zich geen schooner gelegenheid zal voordoen, om grondig met die

verdedigende luchtmacht af te rekenen." (Kol P. W. BEST, ORG 1936/37, p. 236, 240, 243 en 245).

Inleider zag zijn inzichten in 1940 maar al te zeer bewaarheid. „In dieser Aufgabenstellung (Einsatz starker Luftlandverbände mit operativer Aufgabenstellung gegen Holland), die zunächst als nur von peripherer Bedeutung erschienen möchte, lag eine ebenso militärische wie politische Mission: den linken Eckpfeiler der zu erwartenden Gesamtfront: Frankreich-Belgien-Holland aus den Angeln zu heben, ehe die Feindseite ihn für ihre Zwecke ausnutzen konnte, war von der deutschen Führung vor allem aber das positive Ziel im Auge, die rechte Flanke des deutschen Durchbruches und Vormarsches aus der Mitte zum Kanal von Norden her abzuschirmen, und zugleich – so früh wie möglich – eine Basis für die Luftkriegführung gegen England in die Hand zu bekommen". (Kriegsgeschichtliche Studie „Der Einsatz der Operativen Luftwaffe im Westfeldzug 1939/1940", von General der Fl. a.D. W. SPEIDEL).

„Daarom is het dringend noodzakelijk dat wij beschikken over een volwaardig luchtverdedigingsapparaat, (. .) (p. 243).

Verder is noodig een afzonderlijke jachtvliegdiens voor het Veldleger (p. 271).

Deze oorlogsorganisatie vereischt in eerste lijn een sterkte van 241 oorlogsvliegtuigen, [op 10 mei 1940 waren er 126!] (d.i. ± 100 voor Lvd. en ± 100 voor het Veldleger) en 30 schoolvliegtuigen (p. 274).

Noodig zijn [samenvatting]: Jachtkruisers voor het aanvallend gevecht en escorteeren bij strategische verkenning en bombardeerdiens (Fokker-G I), éénpersoonsjagers voor het aanvallen van schenders van het luchtruim, strategische verkenningsvliegtuigen en middelbare bommenwerpers (hetzelfde type als strategische verkenningsvliegtuigen) voor indirecte luchtverdediging en ten behoeve van het Veldleger (p. 272).

Voor luchtverdediging in hoofdzaak jachtkruisers en éénpersoonsjachtvliegtuigen en voor het Veldleger jagers, Ver. V.A. en Ar. V.A.

Luchtbescherming wordt uitgevoerd door patrouilleeren van jachtkruisers (over een frontlengte van 100 km) (p. 266)." (Kol P. W. BEST, ORG 1936/37, p. 243, 266, 271-274).

De gevraagde organisatie kreeg hij, maar niet de vereiste aantallen vliegtuigen.

De militaire luchtvaart na 1945. Ongekende opbouw en samenwerking in groter internationaal verband

De afloop van de vijfdaagse strijd in 1940 en de daden van de resten van het Wapen der Militaire Luchtvaart (opgericht 1 juli

1939) in Engeland en van de Militaire Luchtvaart KNIL, gedurende drie maanden in Nederlandsch-Indië en op Malakka, voortgezet in Australië en de Z.W. Pacific, zijn bekend.

De opbouw na 1945 – gedeeltelijk geremd door de bijdrage aan de politionele acties in Indonesië – voerde in vergelijking met hetgeen de voor-oorlogse jaren te zien hadden gegeven tot ongekende hoogten.

De strijd der geesten om een zelfstandige Nederlandse Luchtmacht was intussen (ook in Engeland) doorgegaan.

De Staatsluchtmacht kwam echter niet, omdat de toenmalige exponenten van de tegenwoordige drie Krijgsmachtdelen niet tot overeenstemming kwamen. De Koninklijke Marine kon (of wenste) haar MLD niet zien teruggebracht tot een zg. „Coastal command” van de ene Luchtmacht, terwijl enkele stafofficieren van het Leger nog steeds – zelfs na vijf jaar oorlog – de Luchtmacht wensten te zien als een hulpwapen van het leger.

Desondanks is de zelfstandige KONINKLIJKE LUCHTMACHT er op 11 maart 1953 gekomen, op gelijk niveau met KM en KL, als gevolg van aanbevelingen van de Commissie voor de Staatsluchtmacht onder voorzitterschap van Z.K.H. de Prins der Nederlanden.

Na de Ronde Tafel Conferentie in 1949 kwam er als vanzelf een einde aan het streven naar de Staatsluchtmacht.

De in de oorlog geleerde lessen werden nu in praktijk gebracht. Het eng-nationale denken bestond praktisch niet meer. De neutraliteitsgedachte was opgegeven, waardoor tevens een oplossing werd gevonden voor de oude controverse [beschreven bij polemiek tussen Lnt Kol W. F. SILLEVIS en Kap J. G. W. ZEGERS].

„De Nederlandse Luchtmacht behoeft geen harmonisch samengestelde Luchtmacht te zijn (p. 97). Alleen de Luchtmacht die boven West-Europa opereert, moet harmonisch zijn (p. 98). De taak van onze Luchtmacht is afhankelijk van de rol die wij in het grote West-Europese verband moeten vervullen, nl.:

- A. EEN DEFENSIEVE, ter beveiliging van ons grondgebied tegen luchtaanvallen,
- B. EEN OFFENSIEVE: 1. voor het verzekeren van het luchtoverwicht;
2. voor het verlenen van indirecte en directe steun aan de in een bepaald gebied opererende grondtroepen.

De eerste (A) is een nationale zaak die voor alle landen van het Pact van Brussel geldt. Zij wordt vervuld door jachtvliegtuigen en luchtdoelartillerie samen (p. 98).” (Kol J. H. VAN GIESSEN, ORG 1950/1951, p. 97 en 98).

De taak van de luchtmacht is duidelijk meer offensief, maar dan in het grote internationale verband, waarbij de bondgenoten „de

elementen leveren die onze luchtmacht ontbeert". De bevelvoering zal daarbij ook minder nationaal zijn.

„Hoewel wij luchtverdediging in de eerste plaats zien als de beveiliging van het eigen grondgebied, is het zeer wel denkbaar dat hulp zal moeten worden geboden aan onze burens of omgekeerd hulp zal worden ontvangen.

Vandaar dan ook dat een hogere dan nationale bevelvoering een gebiedende eis is, waaraan niet valt te ontkomen.

Wij voeren een gemeenschappelijke, oorlog dus ook een gemeenschappelijke luchtverdediging en wij zullen te dien aanzien West-Europees moeten leren denken." (ID, ID, p. 103)

De Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO), getekend op 4 april 1949, bracht het hier ontwikkelde in praktijk. De vooroorlogse Nederlandse problemen kwamen hierin mede tot oplossing. De Luchtmacht had haar hogere (zelfs supra-nationaal) zelfstandige niveau bereikt en er was de centrale supra-nationale leiding: één opperbevelhebber voor de verschillende NAVO-luchtmachten. Hiermede is de vooroorlogse tijd van – naar Nederlandse maatstaven – grootse visies voorbij. Niet alleen worden vernieuwingen nu nog alleen geboren uit gezamenlijk internationaal denken en overleg, maar ook het vliegtuig zelf heeft praktisch het eindstadium van zijn ontwikkeling bereikt.

De thans voor de Vereniging gehouden voordrachten bewegen zich op het niveau van voorlichting en polemiëk. De voorlichting dan in hoofdzaak vóór de tot standkoming van de NAVO ter overtuiging van degenen, die nog niet zo ver waren in hun denken.

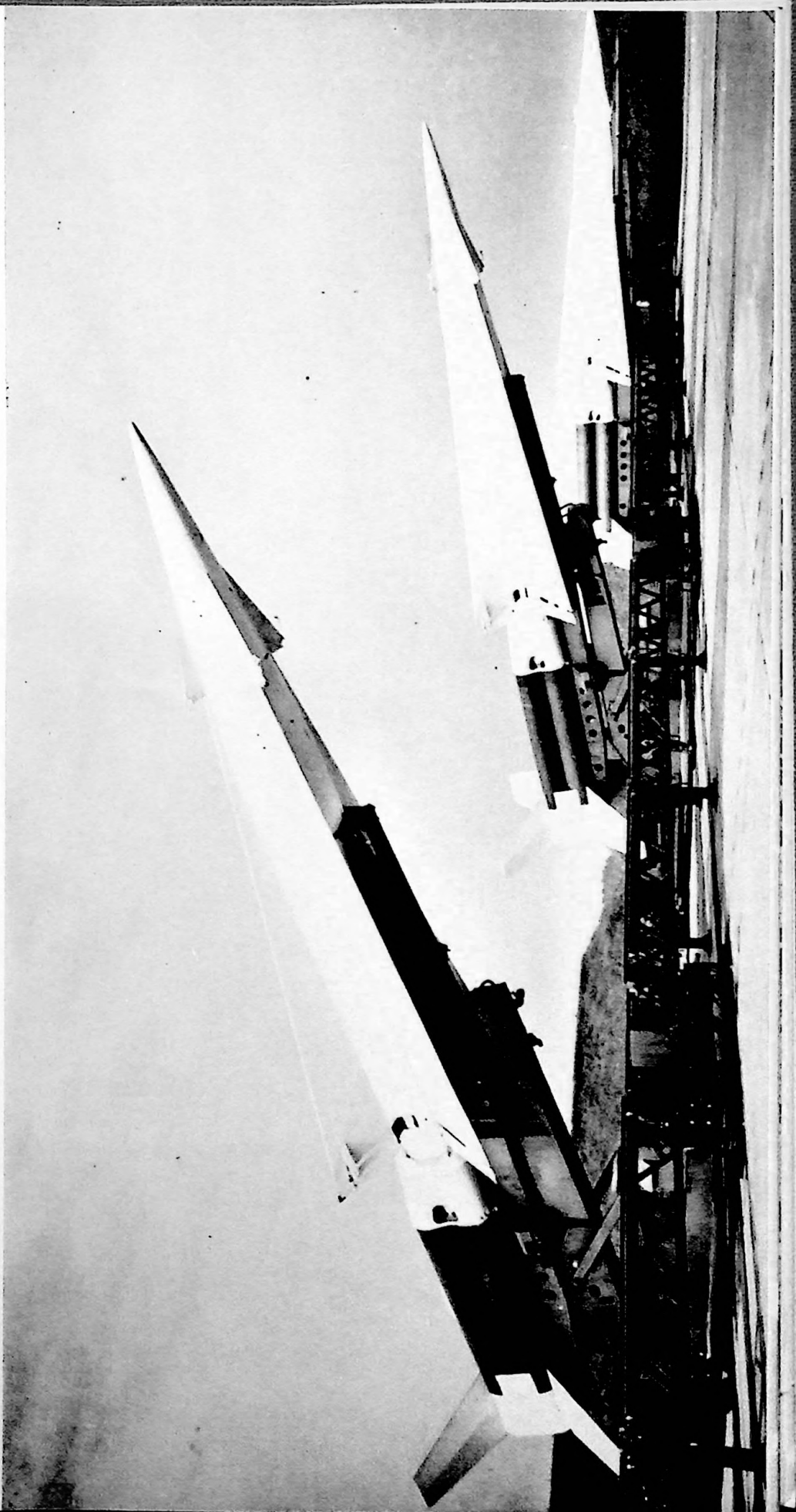
Dat ook de luchtverdediging een internationale taak is geworden, was nog niet ieder duidelijk.

„Tot nu toe beperkten wij ons tot de verdediging van onze belangrijkste steden in het Westen. Waarschuwing tegen luchtaanvallen (meldingen van luchtwachtposten) begon eerst aan de grenzen. Aan het vernietigen van vijandelijke vliegtuigen voordat zij hun doel bereikten, kon nauwelijks worden voldaan, daar de tijd ontbrak om de eigen vliegtuigen op de juiste plaats en hoogte te krijgen." (Lnt Kol J. H. VAN GIESSEN, ORG 1948/49, p. 129).

Het gebrek aan operatieruimte maakt een zelfstandige luchtverdediging voor een klein land als Nederland dus meer en meer illusoir. De tijd is aangebroken, dat een luchtverdediging alleen nog maar mogelijk is voor gebieden van grotere omvang.

„Wij zullen dan ook moeten komen tot een West-Europese luchtverdediging onder eenhoofdige leiding, waarvoor elk der deelnemers zijn bijdrage zal moeten leveren.

NIKE-HERCULES

F-104G STARFIGHTER

Bij de opbouw van het Luchtverdedigingssysteem zal Engeland met zijn geweldige ervaring op dit gebied de leidende rol vervullen. In de toekomst zal het volkomen onverschillig zijn of er een Frans, Belgisch, Hollands of Engels squadron boven een dezer landen vliegt. Eenheid van grondorganisatie en communicatie, toe te passen taktiek en techniek, en taal (Engels) is noodzakelijk." (ID, ID, p. 129).

De Centrale leiding is niet meer weg te denken.

„De luchtslag wordt geleid vanuit een centraal punt: de Centrale Controlekamer. Hiertoe moeten ook alle gegevens betreffende de vijand (positie, koers, snelheid, hoogte) in één punt samenkomen." (ID, ID, p. 133).

Op de oude vraag: directe of indirecte (met bombardeervloot) luchtverdediging, geeft hij een duidelijk antwoord.

„De vraag heeft zich nog wel eens voorgedaan, of het niet verstandiger zou zijn om al onze krachten te wijden aan de opbouw van een bombardementsvloot. Dit is uiteraard een policy-probleem voor alle deelnemende landen. De hiermee gepaard gaande financiële offers zouden evenwel die voor luchtverdediging verre te boven gaan. Deze vloot zou bovendien alleen succes kunnen opleveren, indien zij de vijand een slag vóór zou kunnen zijn. Het is evenwel veel meer waarschijnlijk dat de vijandelikheden door de tegenpartij zullen worden geopend. En wat zou van ons land terechtkomen indien deze klap niet kon worden opgevangen?" (ID, ID, p. 132).

Als voornaamste interceptiemiddel tegen de vijandelijke vliegtuigen ziet hij voorlopig nog het jachtvliegtuig.

„Onder interceptiemiddelen te verstaan: het jachtvliegtuig, de lucht-doelartillerie, een guided missile of ander middel, dat vijandelijke lucht-doelen buiten gevecht kan stellen.

Van de hierbovengenoemde middelen vormt het jachtvliegtuig voorlopig nog het belangrijkste afweermiddel. Het is niet – zoals lucht-doelartillerie – gebonden aan bepaalde objecten, maar gebieden." (ID, ID, p. 134).

De besproken vraag plaatst de oude polemiek: directe of indirecte luchtverdediging – die zeker niet dood is – weer op de voorgrond. Er is echter niet meer zulk een scherpe scheidingslijn als vóór 1940. Dit houdt tevens verband met het feit, dat het jachtvliegtuig door het ballistische wapen van zijn eerste plaats wordt verdrongen.

„Hoewel luchtverdediging een levend begrip is, maakt de ontwikkeling der techniek zowel in de afgelopen jaren als die in de naaste toekomst is te verwachten, het geven van een afgebakende definitie van dit begrip meer en meer onmogelijk.

HOOFDSTUK 5

Luchtverdediging omvat offensieve acties – de zg. indirecte luchtverdediging – en defensieve acties, aangeduid met directe luchtverdediging, deze laatste wederom te onderscheiden in een passieve en actieve directe luchtverdediging.

Tot voor kort konden deze drie vormen van luchtverdediging vrij nauwkeurig worden gedefinieerd. Zij vormden taken welke voornamelijk door de luchtstrijdkrachten werden verricht, dan wel het meest efficiënt onder luchtmachtleiding konden worden uitgevoerd.

Dit beeld is echter wel op zeer ingrijpende wijze gewijzigd. Zo is bijv. de indirecte luchtverdediging d.w.z. het offensief optreden tegen vijandelijke luchtstrijdkrachten, waaronder tevens begrepen de ondersteunende industrie, depots, bases en transportstelsels in vijandelijk gebied, beslist niet meer te zien als het privilege van eigen offensieve luchtstrijdkrachten. Land- en zeemacht kunnen hierin met ver dragend atoomgeschut en oppervlakte-oppervlakte geleide wapens, dikwijls een bijzonder werkzaam aandeel hebben. De passieve luchtverdediging vormt thans voor wat betreft verspreidings- en dekkingsmaatregelen, eveneens een doeltreffende verdediging tegen vijandelijke beschietingen met verdragend atoomgeschut of oppervlakte-oppervlakte geleide of ballistische wapens. De actieve directe luchtverdediging is niet meer alleen gericht op onderschepping van de vijandelijke luchtstrijdkrachten, doch evenzeer op de onderschepping van geleide- dan wel ballistische wapens.” (Gen maj A. J. DE VRIES, ORG 1958/59, p. 24).

Het valt te verwachten, dat deze directe verdediging sterk in effectiviteit zal toenemen bij de invoering van grond-lucht geleide wapens. Dit zal de aanvaller nopen eveneens van geleide wapens gebruik te gaan maken.

„(. .) de consequentie van deze verdediging [met geleide wapens] is dus, dat aanvallen met vliegtuigen bijzonder moeilijk en bij een goede verdediging naar mijn mening vrijwel uitgesloten zijn. Dan blijft dus over het oppervlakte-oppervlakte geleide wapen of, mogelijk tot op zekere hoogte, de stand-off bom, dus het lucht-grond geleide wapen dat door een vijandelijk vliegtuig op grote afstand van het eigen gebied wordt losgelaten en middels radar naar het doel wordt gestuurd. Dat zijn dus de bedreigingen die blijven bestaan, en waartegen dit stelsel met grond-lucht geleide wapens voorlopig niet in staat is om er iets tegen te doen.

Misschien klinkt dat weinig bemoedigend – het is een factor welke in militaire kringen wordt onderkend – maar vandaar ook mijn gezegde, dat grote areas en grote objecten, op het ogenblik niet te verdedigen zijn.” (ID, ID p. 41).

De Cdre A. B. WOLFF wijst er evenwel op, dat hoewel de actieve luchtverdediging van West-Europa in de toekomst in toenemende mate zal worden toevertrouwd aan geleide wapens, waarbij het aandeel der jachtvliegtuigen geringer zal worden, voorshands

naast het grond-lucht geleide wapen nog behoefte aan moderne AWX-vliegtuigen blijft bestaan.

„[Niet het minst] voor het vormen van een min of meer mobiele reserve voor het „stoppen van gaten in een overigens statisch verdedigingsstelsel.”

Immers de mobiliteit van het vliegtuig (. .) maakt het mogelijk met een beperkt aantal vliegtuigen (beperkt tegenover de voor een algehele verdediging met geleide wapens benodigde aantallen) een zekere tactische reserve te vormen. [Voorts zijn vliegtuigen benodigd voor] het optreden tegen vijandelijke vliegtuigen, [die met een] „stand-off bom” of „airborne stoorzenders”, buiten het bereik van de eigen „short range” geleide wapenverdediging [hun „wapens” lanceren]. Voorts mag men niet vergeten, dat een piloot altijd de vliegtuigbesturing kan overnemen, agressief kan doorzetten, maar anderzijds bij twijfel of identificatie de aanval kan afbreken en het vliegtuig kan terug brengen c.q. een ander doel kan aanvallen, [ook indien het eerste doel om welke reden ook zich niet voor vernietiging leent.]

In hoeverre in de toekomst – volgens mij vallende buiten de door mij aangegeven periode van ± 10 jaar – deze behoefte aan vliegtuigen volledig door geleide wapens kan worden overgenomen, vermag m.i. niemand te voorzien.

Uit velerlei overweging zal het overigens toch niet mogelijk zijn de overgang naar geleide wapens binnen korte tijd in de verschillende West-Europese landen tegelijk te realiseren. De invoering van deze wapens vergt tijd, veel tijd; (. .).

Een ieder, die voorts enigszins op de hoogte is van de problemen verbonden aan de productie en overige realisatie van geleide wapens, zal dan ook maar al te goed beseffen, dat met de invoering vele jaren gemoeid zullen zijn.” (Cdre A. B. WOLFF, ORG 1958/1959 p. 110, 112/113).

Tussen beide opponenten bestond geen verschil van opvatting over de technische superioriteit van het geleide wapen. De een wenst echter snel en volledig op het nieuwe wapen over te gaan, omdat hij geen vertrouwen meer kan opbrengen voor het oude wapen, gezien de ontwikkeling der techniek. De ander ziet als reële mogelijkheid slechts een langzame en geleidelijke invoering en voorziet nog – zij het in verminderde mate – essentiële taken voor het vliegtuig. Bovendien is er de onmogelijkheid om voldoende geleide wapens te leveren om in de gehele behoefte te voorzien.

In verband met het voortschrijden der techniek, vooral de steeds grotere snelheden der vliegtuigen, waardoor de „verdedigingsstrook” verhoudingsgewijs te „ondiep” werd, moest al spoedig op het nieuwe luchtverdedigingswapen worden overgegaan.

Met betrekking tot de luchtverdediging begint het gezicht van de luchtmacht dan ook langzamerhand te veranderen. Het accent wordt van de vliegtuigen verlegd naar het moderne verdedigingswapen, het geleide projectiel.

„De eerste groep geleide wapens van het type NIKE is voor operationeel gebruik in stelling. In 1963 zullen de eerste twee squadrons van de tweede groep geleide wapens worden opgesteld. Omstreeks de jaarwisseling 1963/1964 zal begonnen worden met de vorming van de eerste groep geleide wapens van het type HAWK. Er wordt naar gestreefd in 1964 de huidige plannen – parate opstelling van 2 NIKE- en 3 HAWK-groepen – te bereiken.

Samenhangend hiermede, met de invoering van de geleide wapens, zal het aantal DAGJAGERSQUADRONS geleidelijk worden teruggebracht – van drie op twee in 1963 en op één in 1964 – om tenslotte geheel te verdwijnen.

Het aantal NACHTJAGERSQUADRONS zal voorshands op twee worden gehandhaafd.

De in 1963 beschikbare Luchtverdedigingsquadrons zullen tegen lucht-doelen met geleide wapens van het type SIDEWINDER worden uitgerust.” (Toelichting op de BEGROTING van DEFENSIE voor 1963, V.O.K.L., okt 1962).

De praktijk heeft bewerkt, dat het laatste van de twee hiervoren besproken standpunten wel de voorkeur moest hebben. Naast het door de opponent genoemde bezwaar, geen snelle aflevering van alle benodigde geleide wapens, was er nog een ander praktisch bezwaar.

„Een geheel sluitende overgang van dagjagersquadrons op geleide wapens voor de luchtverdediging zou slechts mogelijk zijn, indien over een overschot aan personeel zou worden beschikt, dat zou kunnen worden omgeschoold voor het bedienen van nieuwe geleide wapens. Aangezien dit overschot niet aanwezig is, zal in de periode van omscholing noodgedwongen een lager operationeel potentieel ontstaan.” (Uit: Memorie van Antwoord bij BEGROTING 1963).

De oudste, tevens hoofdtaak van de Nederlandse militaire luchtvaart is – in dit stadium der geleide wapens – thans een onderdeel geworden van een grotere taak: deel van de luchtverdediging van het vrije Westen.

Maar hier naast wachtte nog een andere taak. Na de aanval op Zuid-Korea werd in 1950 te New York een gemeenschappelijk opperbevel aanvaard en besloten tot een „forward strategy” („any aggression should be resisted as far to the east as possible”). Vanzelfsprekend werd ook de luchtmachtstrategie hier ingepast. Daarom werd in ons land in 1951 op de vliegbasis Volkel een aanvang gemaakt met de oprichting van de Tactische Luchtstrijdkrachten. Het COMMANDO TACTISCHE LUCHTSTRIJDKRACHTEN werd officieel opgericht op 15 januari 1952. Hiermede waren ook de Nederlandse luchtstrijdkrachten exponent geworden in de gezamenlijke Westerse „forward strategy”, waarmee de neutraliteitspolitiek van voor 1940 voorgoed had afgedaan. In 1954 werd dit nog eens

beklemtoond, toen een aanvang werd gemaakt met het stellen van de Tactische Luchtstrijdkrachten onder een geallieerd operationeel commando.

„Voor deze taken [1. Het verzekeren van het luchtoverwicht en 2. Het verlenen van indirecte en directe steun aan de in een bepaald gebied opererende grondtroepen] zal de Nederlandse Luchtmacht de beschikking krijgen over een jagerbommenwerper, type F 84 E, dat – uitgerust met kanonnen, raketten of bommen – geschikt is èn voor het voeren van het luchtgevecht èn voor de strijd tegen gronddoelen [zoals vijandelijke vliegbases, vliegtuigen èn installaties].” (Kol J. H. VAN GIESSEN, ORG 1950/51, p. 101).

Met deze taak zal ook de reeds in 1924 gepropageerde onafhankelijke plaats der luchtstrijdkrachten tot haar recht komen.

„De vroeger toegepaste methode om bij elk der divisieën of legerkorpsen luchtstrijdkrachten organiek in te delen, kan in de moderne oorlog doorgaans niet worden gehandhaafd. In de eerste plaats omdat luchtaanvallen het meeste succes beloven, wanneer zij in massa worden ingezet, maar vooral omdat een partieel gebruik van vliegtuigen niet uitkomt boven het niveau van Divisiecommandant, die de hogere legerbelangen veelal niet voldoende kan beoordelen.” (ID, ID p. 103).

De taak van de luchtstrijdkrachten is thans zodanig toegenomen in betekenis en omvang, dat het luchtwapen „na 1951 niet langer het budgetaire stiefkind” van de defensiebegroting is.

„De Luchtmacht, die eind 1954 over 400 vliegtuigen zal beschikken, welke gestationeerd zullen zijn op onder meer 7 operationele vliegvelden, zal met een sterkte van 20.000 man, in vier jaar tijds, meer dan vertienvoudigd zijn.” (S. D. DUYVERMAN, Dir. Gen. D.v.D., ORG 1953/54, p. 12).

Zoals de Luchtverdediging, behoeft ook de Tactische Luchtmacht de supra-nationale éénhoofdige leiding.

„De hoofdtaak van de luchtstrijdkrachten, het vermeesteren van het luchtoverwicht, kan alleen dan pas naar behooren worden verricht, wanneer de luchtstrijdkrachten onder éénhoofdige leiding staan en deze leiding op elk gewild moment de volledige beschikking heeft over alle, zich in het operatiegebied bevindende, luchtstrijdkrachten. Deze hoofdtaak maakt het tevens noodzakelijk, dat een zoo groot mogelijk gedeelte van het beschikbare vliegmaterieel hiertoe gebruikt kan worden.

Het aantal vliegtuigen, alleen geschikt voor een specifieke neventaak, dient daarom tot een uiterst minimum beperkt te blijven.” (Maj A. B. WOLFF, ORG 1946/47, p. 108).

HOOFDSTUK 5

De tactische luchtmacht is voornamelijk aangewezen op jachtvliegtuigen.

„Zooals gezegd vormen de jachtvliegtuigen de kern van de tactische luchtmacht. Het moderne jachtvliegtuig is „all round” en doordat het zoo vele taken met succes kan vervullen, beheerscht het jachtvliegtuig het slagveld.

„(. .) inmiddels was het jachtvliegtuig technisch zoo ver ontwikkeld, dat het als jachtbommenwerper geschikt was geworden voor samenwerking met de grondtroepen. De jachtbommenwerper is een jachtvliegtuig, dat door bepaalde modificaties in staat is die offensieve bewapening, zooals bommen, rockets, e.d. te voeren, die noodzakelijk is voor de deelname aan den strijd op den grond.” (Maj A. B. WOLFF, ORG 1946/47, p. 91 en 93).

Tevens heeft de tactische luchtmacht nog als taak: voorzien in strategische en tactische verkenningsbehoeften van het leger en op maximale wijze aan de strijd op de grond deelnemen, zodra het luchtoverwicht is verzekerd.

„De rechtstreekse ondersteuning van de troepen op de grond is voor de luchtstrijdkrachten slechts een neventaak, waaraan zij eerst aandacht kunnen besteden, nadat zij hun hoofdtaak tot een succesvol einde hebben gebracht.” (Lnt Kol J. H. Couzy, ORG 1947/48, p. 207).

Maar door het voortschrijden der techniek zal het verkrijgen van het luchtoverwicht niet alleen steeds moeilijker worden, maar de vraag rijst of in de toekomst het belang van het luchtoverwicht niet zal verminderen.

„(. .) hetgeen [verovering luchtoverwicht] in de toekomst vermoedelijk een veel moeilijker opdracht zal zijn, dan het in de afgelopen oorlog was.

Het defensief vermogen van een op moderne wijze georganiseerde luchtverdediging is tegenwoordig vele malen groter dan voorheen het geval was.

De huidige luchtverdedigingsjager met straalaandrijving, welke in kwaliteit beter is dan de escortejager, alsmede de geleide projectielen, de doelzoekende projectielen en het moderne waarschuwings- en gevechtsleidings-systeem stellen de verdediger in staat om de aanvaller grote verliezen toe te brengen.

Er wordt wel eens beweerd, dat de belangrijkheid van het luchtoverwicht zal verminderen, wanneer de grond-grond raketten een groter vliegbereik zullen hebben verkregen. Alhoewel hieromtrent geen voldoende gegevens bekend zijn, wordt dezerzijds gemeend, dat voorshands de spreiding van dergelijke wapens aanmerkelijk groter zal zijn dan met bombardementen uit vliegtuigen het geval is.” (Maj. H. P. ZIELSTRA, ORG 1949/50, p. 232).

In de volgende voordrachten blijft de tactische luchtmacht met haar taken, die practisch dezelfde blijven, in het middelpunt staan.

Wel wordt daarbij veel aandacht besteed aan de technische vervolmaking van de apparatuur en de verfijning der taktiek. Hierbij wordt dan wel eens een (utopische?) visie op de toekomst gewaagd.

„Mogelijk komt er te gelegener tijd ook wel een satelliet als wapendrager, maar ik geloof niet, dat dit binnen de eerste 15 jaar zal plaatsvinden. Wel op de tekenplank misschien, maar ik geloof niet, dat wij in feite al bewapende satellieten krijgen.” (Kol. S. H. M. WANROOY, ORG 1962/63, p. 110).

Naast de beide besproken exponenten der luchtmacht, werd ook de belangrijkste derde factor, de logistiek, steeds meer geïnternationaliseerd. De snelle voortschrijding der techniek en de steeds hogere eisen op dit terrein, maakten het voor een land onmogelijk nog langer hierin alleen te staan. Mede om de organisatorische en geografische knelpunten in de logistieke keten nog meer te reduceren, werd een pleidooi gehouden voor een nog inniger samengaan in West-Europees verband bij o.m. de bouw van nieuwe vliegtuigen.

„In militaire en ook in andere kringen huldigt men nogal graag de opvatting, dat in de militaire vliegtuigbouw het Amerikaanse produkt wel ongeveer superieur is. Ik zou niet graag afbreuk willen doen aan de kwaliteiten van onze Amerikaanse machines – trouwens het zou mij slecht passen deze gegeven paarden in de bek te zien – maar ik zou hier toch graag een lans willen breken voor het Europese fabrikaat.

Een geval, zoals ik U dat zoeven beschreven heb, waarbij wij geconfronteerd worden met ernstige tekortkomingen van de motor [nl. van de straalmotor van de Thunderstreak-vliegtuigen] zonder te weten, dat dit euvel in de V.S. al lang serieus bestudeerd werd en men daarvoor zelfs al een oplossing had gevonden, zulk een voorbeeld van volslagen onbekendheid met elkaars activiteiten lijkt met een Europees vliegtuigtype welhaast uitgesloten. Wij moeten ons bovendien realiseren, dat de Europese industrie nimmer de kans heeft gekregen zulke enorme series van een bepaald type te bouwen, als de Amerikaanse industrie dit kon doen, dank zij ook het kunstmatige afzetgebied, door het M.D.A.P. in het leven geroepen. De kansen om kinderziekten te elimineren zijn dan ook voor de Europese vliegtuigbouwers tot dusver altijd minder gunstig geweest, dan voor hun Amerikaanse collega's.

Laten de Westeuropese bondgenoten nu eens werkelijk de handen ineen slaan en in gemeenschappelijk overleg hun keuze bepalen op een en hetzelfde – uiteraard het beste, maar bij voorkeur een Europees – type. Laten zij dan centraal de bouw en de bevoorrading van het nieuwe type ter hand nemen en laten zij vanuit een centraal punt de exploitatie van het nieuwe vliegtuig volgen en voor de technische en modificatie-problemen een oplossing zoeken.

Ik geloof dat daarmee een belangrijke stap zou zijn gezet in de richting van het wegwerken van een achterstand, die ons helaas zo verdeelde Europa

zich ten opzichte van de grote wereldmachten Amerika en Rusland al te lang heeft laten welgevalven." (Cdre Dipl.Ing. C. W. A. OYENS, ORG 1957/58, p. 196/197).

Met de oprichting van de „NATO STARFIGHTER PRODUCTION ORGANIZATION" op 9 juni 1961, bestaande uit een „Board of Directors" en een „Management Office" te KOBLENZ kwam inderdaad een dergelijke samenwerking tot stand.

Maar deze laatste ging niet zover, dat men óók kwam tot een „Westeupees vliegtuigtype," want voor de produktie was men gedwongen wederom een Amerikaans vliegtuigtype te kiezen, omdat dit op dat moment beter aan de gestelde eisen beantwoordde.

Luchtmacht weer midden in de strijd bij toekomstig gebruik van tactische atoomwapens

„Het feit dat gevechtsvliegtuigen circa 80 procent van hun korte leven aan de grond doorbrengen om onderhoudswerkzaamheden te ondergaan en deze onderhoudswerkzaamheden een vrij uitgebreide, speciaal voor dit doel vervaardigde, gronduitrusting vergen, maken vliegbases een bijzonder lucratief doel voor een atoomoverval. Doordat vliegbases een meer of minder permanent karakter hebben gekregen door het noodzakelijke uitgebreide start- en taxibanennet (de zeer korte start, ja zelfs de verticale start is voorlopig nog ver verwijderde toekomstmuziek) kan lang te voren, zelfs in vredes-tijd, het doel verkend worden, zodat de uitwerking van een snelle aanval aan het begin van een conflict tegen zulk een doel maximaal zal zijn.

Internationaal wordt dan ook het beginsel van „maximaal één operationeel squadron per vliegveld" als de enig juiste werkwijze gehuldigd, maar wel bijzonder moeilijk kan dit beginsel in de dichtbevolkte West-Europese gemeenschap in praktijk worden gebracht. Hiertegen verzetten zich niet alleen financiële, doch zeer zeker ook overwegingen van sociaal-economische, culturele en andere aard." (Lnt Kol Ir. H. K. STOKLA, ORG 1955/56, p. 51).

De in het voorgaande vervatte aanhalingen weerspiegelen wel zeer duidelijk, welk een stormachtige ontwikkeling in de, nog slechts een halve eeuw tellende, geschiedenis van de militaire luchtvaart ligt besloten. Was aanvankelijk, na de nodige strijd, het vliegtuig verkozen boven de ballon, thans dreigt het vliegtuig zijn plaats te moeten ruimen voor raketten en aardsatellieten. De technische en personeelsproblemen, die hiermede samenhangen, zijn van ingrijpende aard.

En daarenboven heeft bij de luchtmacht thans mede het atoomwapen zijn intrede gedaan.

Bij de voorbereidingen om de Westerse beschaving gezamenlijk te verdedigen met alle ten dienste staande middelen, kan het nucleaire wapen niet worden ontbeerd: „Si vis pacem para bellum."

6. De Civiele Verdediging.

1. Economische en Industriële Verdedigingsvoorbereiding

Definitie

1959 „Onder civiele verdediging is te verstaan het beveiligen en het instandhouden van het moreel en van het maatschappelijk en economisch leven van de bevolking en dientengevolge het leveren van een bijdrage door deze gehele bevolking ter ondersteuning van de krijgsmacht tot het voorkomen van een oorlog en tot het behalen van de overwinning.” (Lnt gen cav MATHON, W. J. 1959, p. 292).

Het onderwerp presenteert zich in het Wetenschappelijk Jaarbericht als vaste klant sinds 1957.

Vóórdien waren enige voordrachten over dit onderwerp gehouden, die meer georiënteerd waren op de bescherming van de bevolking, en wel de eerste in 1951.

Uitgegaan wordt daarin van de mogelijkheid van een atoomaanval op een van onze drie grootste steden.

De waterstofbom bestaat dan nog niet; een proefexplosie vond eerst plaats in maart 1954.

De drie verdedigingsmiddelen

1951 „Wij gaan dus uit van een standhoudende militaire verdediging, en dan is het eerste dat van burgerlijke zijde moet worden verzorgd, moet worden hooggehouden, niet de overheidsorganisatie, zoals men geneigd is te stellen, maar *het moreel van ons hele volk*(. . .) Daarvoor is nodig vertrouwen, vertrouwen in de eerste plaats in de militaire verdediging, vertrouwen in de eigen mogelijkheid iets te doen, vertrouwen in de deugdelijkheid van de overheidsorganisatie en vertrouwen bovenal in de leiding. (. . .)

Daarnaast is nodig de wil tot overwinning, niet door anderen met zelf een ereplaats op de tribune, maar met volle inzet van de eigen persoonlijkheid, beschermend de zijnen, helpend zijn medemens, misschien eerst met de geest van de charitas, later met de verbetering en de offervaardigheid, met de dadendrang en de moed van de strijder (. . .)

Dit is moreel: verdedigingsmiddel nr. 1.

Wat komt dan? Nog niet de overheidsorganisatie, maar de *zelfbescherming*. (. . .)

De zelfbescherming zal zowel individueel als collectief moeten zijn en zich ten doel moeten stellen lichtgewonden de eerste hulp te verlenen, vlieg vuur en kleine branden te bestrijden, lichte reddingswerkzaamheden te verrichten en ook een preventief karakter moeten hebben door voor het brandgevaar beperkende voorzorgsmaatregelen te treffen, welke de bestrijding vergemakkelijken, en de schuilplaatsen in te richten. Hiervoor is bovenal nodig, dat de bevolking vertrouwd geraakt met de gevaren en weet dat zij daartegen opgewassen is.

Het is een grootse taak dit tot ons volk te brengen. Wil de burgerlijke verdediging slagen, dan zal zij moeten wortelen in het gehele volk en daaruit moeten voortkomen (. . .)

En tenslotte is een voorwaarde voor een goede burgerlijke verdediging, een *doeltreffende overheidsorganisatie*, welke volledig aangepast is aan de verwachtingen omtrent datgene dat kan gebeuren en wortelt in ons nationale bestuursstelsel met al zijn eigenaardigheden." (MR MIJNLIEFF Raadadv alg dienst Min B.Z., ORG 1950/51, p. 128/29).

Bijzondere gevaren voor Nederlandse omstandigheden

1951 „De levensmogelijkheden van de burgerbevolking in een groot deel van ons land, verreweg het meest in het Westen (provinciën Noord- en Zuid-Holland, Westelijk Utrecht en enige aangrenzende gebieden), worden in de eerste plaats bepaald door de instandhouding van de waterstaatkundige toestand. Van deze is afhankelijk het op peil houden van het water in de grote poldergebieden, het keren van het buitenwater, het instandhouden van de wegen en de waterwegen. Er zijn in ons land objecten aan te wijzen, waarmede een tegenstander, die zich tijdens het oprukken van zijn strijdmacht door middel van parachutistenlandingen van deze objecten heeft meester gemaakt, ons land tot capitulatie kan dwingen. En, indien goed voorbereid, kan de tegenstander met een zeer klein aantal objecten volstaan." (Gen maj genie Kok, ORG 1950/51, p. 139).

Er ontstaan de begrippen: burgerlijke verdediging in engeren zin (bescherming bevolking) en burgerlijke verdediging in ruime zin, civiele verdediging genoemd.

Voor een (mogelijke) indeling van de civiele verdediging, waarbij de burgerlijke verdediging (onderverdeeld in: verplaatsing bevolking, bescherming bevolking, volksgezondheid, kunstbescherming, telecommunicatie, verkeer, waterstaat, energievoorziening) een der delen vormt, zie W.J. 1959, p. 301.

De moeilijke start

1957 „De conclusie (. . .) kan niet anders luiden dan dat de civiele verdediging in verhouding tot de militaire sector én op zichzelf beschouwd, te weinig fondsen ter beschikking heeft gekregen om tot een behoorlijke ontwikkeling te kunnen komen, en voorts dat zij er onvoldoende in geslaagd is, die te geringe fondsen in overeenstemming met de te stellen prioriteiten te besteden." (MR. JOSEPHUS JIJTA, Secretaris van de Algemene Verdedigingsraad, W.J. 1957, p. 365).

In het daaropvolgende jaar wordt het beeld door de bestedingsbeperking nog ongunstiger. De toon wordt feller. Als uitvloeisel van deze beperking nl. is voor 1958 het beschikbare bedrag ad

f 50 mln, teruggebracht tot f 35 mln, en voor 1959 tot bijna f 37 mln.

De civiele verdediging: Het kind zonder vader

1958 „(. .) reeds nu de situatie deze, dat er eigenlijk nauwelijks meer van een „plan” kan worden gesproken, omdat er geen duidelijk antwoord meer is op de vraag, welke uiteindelijke doeleinden met de defensievoorbereidingen in de civiele sector worden nagestreefd en in hoeveel jaren deze zouden kunnen worden gerealiseerd.” (. .)

De civiele verdediging wordt thans door de verschillende Departementen veel te gemakkelijk als sluitpost van hun begroting beschouwd.

„Als grondoorzaak van de voortdurende financiële impasse, waarin de civiele verdediging zich dientengevolge bevindt, heb ik (. .) genoemd, dat zij – als geheel genomen – niet de duidelijke aanwijsbare verantwoordelijkheid is van één minister in het bijzonder; dat zij, politiek gesproken, een kind is zonder vader. Inderdaad is dat de kern, waartoe de belangrijkste moeilijkheden, waarmee zij thans heeft te kampen, zijn te herleiden.” (MR JOSEPHUS JITTA, W.J. 1958, p. 290)

1958 „*De enige mogelijkheid om de hieruit voortvloeiende financiële impasse te doorbreken is, naar mijn mening, het leggen van een duidelijke verantwoordelijkheid voor de civiele verdediging in haar geheel.*” (ID, ID, p. 291).

Van Binnenlandse Zaken is van de J.B. 1959 4% voor de civiele verdediging bestemd. Dat is nog iets, maar van Verkeer en Waterstaat bedraagt dit 0.6% en van Landbouw, enz. 0.15%. Hoe kan men een dergelijke „inspanning” nog ernstig nemen?

En de noodzakelijkheid van een betere aanpak stijgt: al mag niet verwacht worden, dat Nederland zelf doelen biedt, die door een waterstofbom worden aangevallen, een dergelijke bom op Engeland geworpen, kan boven Nederland een falloutgebied doen ontstaan.

Ruimere visie is nodig. Militaire verdediging is zonder civiele verdediging niet mogelijk!

1959 „(. .) de verdediging van zones en een verdediging tegenover nieuwe wapens niet meer mogelijk is in het kleiner verband van een land, en niet meer mogelijk is zonder de civiele verdediging gepaard te doen gaan met de militaire verdediging. Mijne Heren, ik vind het wel nodig om dat zo nu en dan hard en duidelijk uit te spreken, ook in militaire kringen en zeker

in Nederland, aangezien er toch eindelijk eens een eind dient te komen aan de gedachte, dat het ene zou kunnen gebeuren zonder het andere en de civiele verdediging zou kunnen worden verwaarloosd. De ene verdediging is zonder de andere bepaald niet mogelijk." (Lnt gen cav b.d. MATHON, Dir Defensie Studiecentrum, ORG 1958/59, p. 81).

Nodig is voor te bereiden een gedecentraliseerde provinciale civiele verdediging onder leiding van de Commissaris der Koningin. Daartoe zouden in vreedstijd Provinciale Verdedigingsraden moeten worden opgericht, waarin ook de Territoriale Commandanten zitting hebben. Het valt nl. niet te verwachten, dat het bij atoomrampen aan de centrale regering mogelijk zal zijn om leiding te geven.

Deze dreiging maakt het nodig het vraagstuk van de evacuatie te bezien.

Evacueren of niet evacueren, dat is de strijdvraag

1959 „Wij moeten naar mijn mening uitgaan van de situatie welke aan het begin van een oorlog in ons land waarschijnlijk is en rekening houden met wat daarenboven redelijkerwijze mogelijk geacht kan worden, dat in ons land zal kunnen gebeuren. Doen wij dit, dan mogen wij de ogen niet sluiten voor de niet onwaarschijnlijke mogelijkheid, dat ons land in de eerste dagen van een oorlog zou moeten ondergaan een fall-out over een grote oppervlakte, ten gevolge van H-bomexplosies buiten onze grenzen; een aantal groundbursts van atoombommen op onze vliegvelden met een fall-outwerking tot 80 à 90 km benedenwinds van de explosiepunten; conventionele bombardementen op onze rivierovergangen, verkeersknooppunten, havens en grote steden. Deze situatie kan zich voordoen wanneer de mobilisatie en concentratie van de strijdkrachten nog niet is voltooid. Deze situatie kan leiden tot massale angstreacties van de zich het meest bedreigd voelende bevolking.

Wanneer een dergelijke situatie zich zou voordoen, een situatie dus die verder gaat dan wat alleen maar waarschijnlijk is, kunnen wij daaraan het hoofd bieden. Tegen conventionele aanvallen is de B.B.-organisatie, indien deze kan steunen op doeltreffende zelfbeschermingsmaatregelen van de bevolking, opgewassen. Waar aanvallen met atoombommen op doelen in ons land redelijkerwijze te verwachten zijn, geldt, voor zover de daaromheen wonende bevolking geen of geen redelijke overlevingskans behoudt, de Amerikaanse slogan: „Don't be there”.

Preventieve evacuatie dus van een beperkt aantal personen, tijdig en in weinige uren te voltrekken, op een korte afstand (. . .)

Preventieve evacuatie met het oog op conventionele bombardementen is niet nodig en onjuist, want door de fall-out dreiging gevaarlijker dan wanneer men ter plaatse blijft. Preventatieve evacuatie van grote steden om andere redenen, is evenzeer onjuist, zoals de zaken nu staan, omdat die andere

redenen niet voldoende klemmend zijn om het veel dreigender, want veel waarschijnlijker fall-out-gevaar te trotseren. Een dergelijke evacuatie worde evenwel minutieus voorbereid, op basis van een binnen 24 uur te volbrengen bufferevacuatie, om zich snel te kunnen aanpassen aan gewijzigde omstandigheden en om paniekluchten te kunnen voorkomen of opvangen.” (MR MIJNLIEFF, Dir Gen voor Openbare Orde en Veiligheid, ORG 1959/60, p. 80).

Beveiliging van de bevolking

1958 „Maar er is één ding, dat door het gehele betoog naar voren moet springen: wij krijgen geen redelijke oplossing van dit vraagstuk, wanneer de bevolking niet volkomen is voorgelicht en doordrongen is van hetgeen zij moet doen om levend uit deze catastrofe te komen.

Dit geldt ook voor de kwestie van het vluchten: de bevolking moet weten dat er maar één plaats is, waar zij het meest veilig is en dat is in die schuilgelegenheid thuis (. .).

En in die stad – met de afschermingsfactor van 1/50 – zal men moeten samenhouden; alle bewoners in de parterre van dat huis. En waarom nu juist in de parterre? Omdat die het verst van het dak – waarop de radioactieve stoffen zijn gevallen – is verwijderd. Ga dus niet naar de bovenverdieping en liefst ook niet in een hoekhuis, want dit is weer te dicht bij de besmette straat. Het is dus allemaal niet zo prettig en er wordt veel van de mensen gevraagd, maar het gaat om leven of dood en wanneer wij het zó bekijken, dan geloof ik dat deze vraagstukken beslist niet onoplosbaar zijn.” (Kol b.d. J. H. DE VRIES, Chef Operatiën Org BB, ORG 1957/58, p. 109/110).

Er zijn thans oorlogen in „verschillende graden” mogelijk. Een oorlog kan zijn een plaatselijk conflict, een beperkte kernwapenoorlog of een „all-out”.

Bij de voorbereiding van de Civiele Verdediging moet hiermee rekening worden gehouden.

Flexibiliteit in denken en uitvoering

1963 „Wij moeten ons, naar mijn vaste overtuiging, voorbereiden op verscheidene mogelijkheden en moeten zorgen voor een grote mate van flexibiliteit in denken en uitvoering. Indien wij ons ook voorbereiden op minder dan allout, (dan) zullen wij ons moeten losmaken van de gedachte, dat een oorlog perse moet betekenen een initiële survivalfase, die tot tal van automatismen zouden moeten leiden en ons zouden moeten dwingen op te houden met denken. Het is bepaald niet zo, dat in geval van acute internationale spanning de enige juiste oplossing zou zijn al die maatregelen te nemen, die technisch vereist zouden zijn om de voorwaarden voor de survival te scheppen, omdat zelfmoord en survival nu eenmaal slecht bij elkaar passen.” (MR MIJNLIEFF, ORG 1963/64, p. 67).

In 1960 wordt de STAF VOOR DE CIVIELE VERDEDIGING ingesteld, ressorterende onder de Minister van Algemene Zaken. Van dat jaar af, krijgt de civiele verdediging gestalte. In de IIe Kamer wordt, en dit is o.i. typerend voor de verandering in de situatie, de Vaste Commissie Bescherming Bevolking vervangen door de Vaste Commissie Civiele Verdediging. Verschillende noodwetten komen tot stand. Niet minder belangrijk is, dat de begroting voor de civiele verdediging in 1962 reeds 3.5% van de militaire begroting belooft, nog wel geen percentage om in West-Europa uit te bazuinen, maar duidelijk een teken, dat belangrijk meer begrip is ontstaan voor de moeilijk te overschatten waarde, die de Civiele Verdediging heeft voor het voortbestaan van het Nederlandse volk in oorlogstijd.

■

6.1. Economische en industriële verdedigingsvoorbereiding (E.I.V.V.)

Dit onderwerp maakt in feite niet meer dan een klein deel uit van het enorme gebied, dat de civiele verdediging beslaat. Het kan daar, tezamen met nog verschillende andere facetten, gerangschikt worden onder de sociaal-economische verdediging.

Maar het zou historisch geheel onjuist zijn, de economische en industriële verdedigingsvoorbereiding te laten zinken in de zee van uiteenlopende onderwerpen, die de civiele verdediging omvat.

Want deze voorbereiding is in Nederland aanvankelijk een geheel militaire aangelegenheid geweest, die enige tientallen jaren werd bestudeerd vóórdát men aan burgerzijde tot het inzicht kwam, dat het niet kwaad zou zijn, als men er daar „ook iets aan deed” ten behoeve van de burgerbevolking.

Vóór 1914 was voorbereid de verpleging van de troepen en de burgerbevolking van de Stelling van Amsterdam, als deze ingesloten zou worden.

„Krijgswetenschap” had in 1886 reeds een prijsvraag uitgeschreven over de approviandering van die Stelling. In 1900 rekende een Staatscommissie op de verzorging onder die omstandigheden van 700.000 personen, waaronder 60.000 man troepen en 45.000 vluchtelingen en geëvacueerden.

Doordat gedurende de mobilisatietijd 1914-18 rijks- en gemeentelijke apparaten een ruime ervaring opdeden in de distributie van levensmiddelen, was het uiteindelijk de bedoeling, dat bij insluiting van Amsterdam die distributiebureaux hun werk op verbrede basis zouden voortzetten; de Stellingcommandant zou dan de grootte van de rantsoenen bepalen.

In 1915 richtte Min BOSBOOM een Munitiebureau op. Het was

eerst belast met de inschakeling van de civiele industrie bij het aanmaken van munitie, maar het kreeg geleidelijk een veel ruimer arbeidsveld op het gebied van fabricage en aanschaffing van oorlogsmaterieel ten behoeve van het gemobiliseerde leger.

„Krijgswetenschap” gaf in ORG 1920/21 een studie uit van PROF. L. A. VAN ROYEN, een oud art off, de (door Min BOSBOOM hoog gewaardeerde) Directeur van het Munitiebureau, waarin hij, op grond van zijn ervaringen in die functie, beschreef, welke voorbereidingen z.i. in vreedstijd en welke maatregelen in oorlogstijd nodig waren.

Kap int BOON gaf een analoge uiteenzetting voor wat betreft levensmiddelen, kleding en uitrusting.

Maatregelen uit de mobilisatietijd 1914-1918

„In geval van 2e mobilisatie zou het nodige personeel uit de Zuidelijke en Oostelijke provincies naar de vesting Holland moeten zijn overgebracht. Door de opperbevelhebber werden voor de registratie dier personen en hun transport de nodige voorschriften gegeven, terwijl op voorstel van het Munitiebureau door het Departement van Oorlog de nodige beschikkingen werden genomen ten aanzien van het loon dat munitiemakers zouden ontvangen, de wijze, waarop dit zou worden uitbetaald en de wijze, waarop het loongedeelte, dat door hen ten behoeve van het in de plaats van herkomst achtergebleven gezin werd bestemd, moest worden uitbetaald.

Geheel de registratie hierboven aangegeven is thans waardeloos geworden omdat zij voortdurend moet worden bijgehouden. Om een organisatie voor te bereiden, die in oorlogstijd werken kan, zal men haar echter niet kunnen missen.” (PROF VAN ROYEN, ORG 1920/21, p. 240).

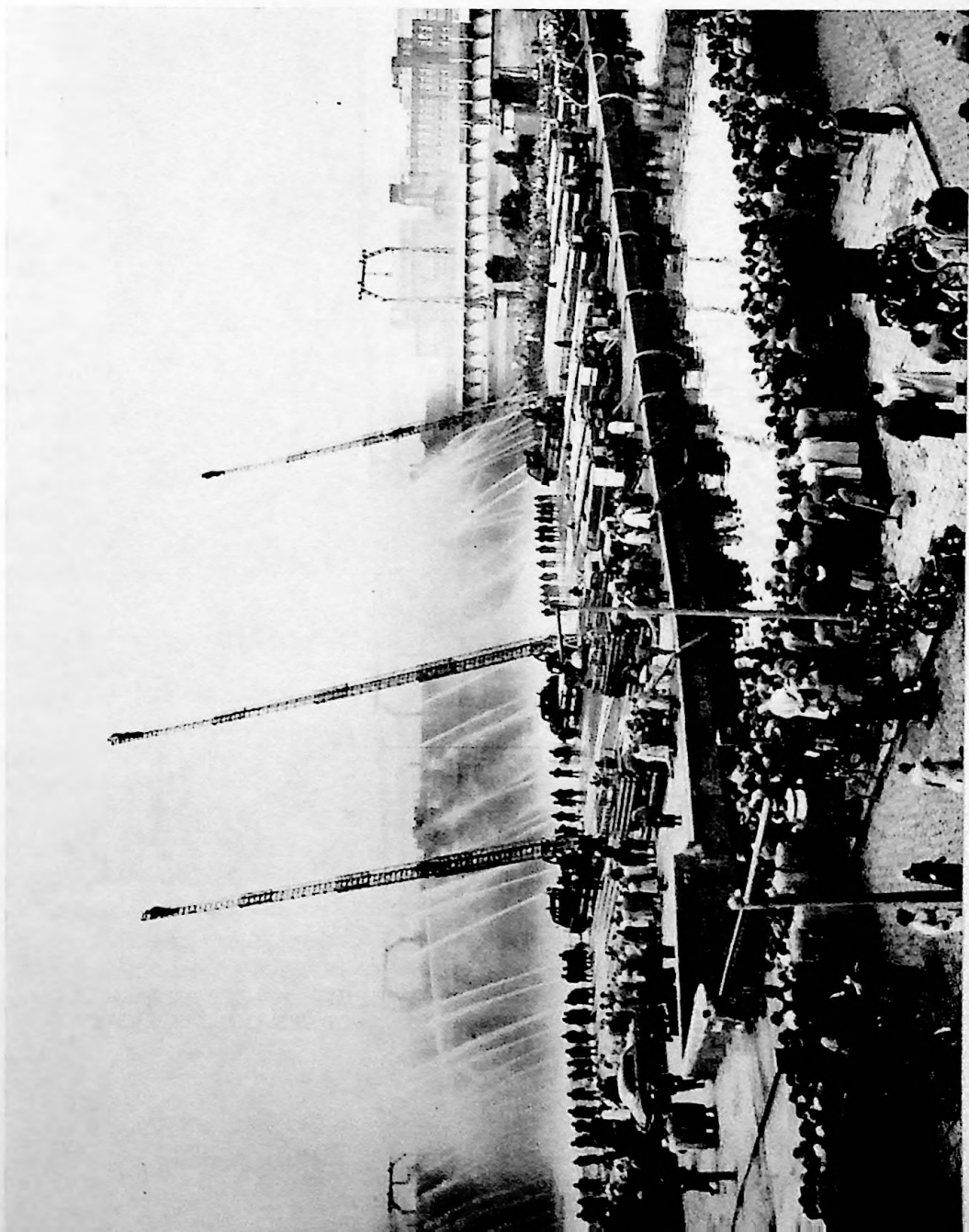
Wat die 2e mobilisatie betreft, door de jarenlange duur der mobilisatie waren verschillende lichten naar huis gezonden en waren ook andere voorbereidingsmaatregelen teruggedraaid. Dit maakte bij verscherping van de politieke toestand een tweede (aanvullende) mobilisatie nodig.

Kap van ERMEL SCHERER wenste registratie van de niet-goedgekeurden voor de gewapende dienst en indeling bij (depots of) arbeidsformaties van een „economische landstorm” (ORG 1920/21, p. 150/51).

Van militaire zijde werd het belang van een goede voorbereiding in vreedstijd van levensmiddelenvoorziening en produktie van militair materieel in oorlogstijd zeer goed ingezien. In 1923 kwam een Mobilisatievrijstellingsbesluit, in 1927 een Mobilisatievrijstellingsbeschikking tot stand.

Voor „Krijgswetenschap” hielden Lt kol art TINBERGEN en Maj int DE JONGH (ORG 1927/28 en 1928/29) voordrachten over deze

DEMONSTRATIE VAN
ROTTERDAMSCHЕ BEROEPS-
VRIJWILLIGE- EN BEDRIJFS-
BRANDWEREN, 1954.

Fotobureau C. KRAMER, Rotterdam

Foto F. La HAYE, Maastricht.

HIJSEN VAN DE B.B.VLAG
OP EEN COMMANDOPOST

voorbereidingen. Ook door artikelen in de Militaire Spectator (MSP/1922 SCHARROO, MSP/1925 en 1926 VAN DEN BERG, MSP/1925 A. DE VRIES), werd de belangstelling levendig gehouden. De continue klacht, van militaire zijde luidde: Het vraagstuk wordt alleen van de militaire kant gezien. De Regering doet niets om in oorlogstijd de voortzetting van het economische leven van het Nederlandse volk te waarborgen. Er zijn onvoldoende statistische gegevens over de voorraden- en goederenbeweging om een goede basis te kunnen vormen voor het te voeren beleid.

De moeizame aanpak

1928 „Het is dus een taak van de gehele Regering.

Dit kan niet genoeg gezegd worden. Het Departement van Defensie is daarvan wel overtuigd. Maar de overige Departementen: Er is minder begrip voor dan men zou vermoeden en er zal daar nog heel wat „beschimmeld spinrag” en misschien hele spinnen, opgeruimd moeten worden voor het zover is.

Vandaar de wenselijkheid van een interdepartementale commissie. Immers als maar eenmaal de belangstelling is gewekt en men ontdekt heeft waarom het gaat, komt de samenwerking wel.

Waar deze al bestaat, zoals bij de Waterstaat voor Posterijen en Telegrafie en Spoorwegen en met de Spoorwegen zelf, is de samenwerking uitstekend en valt van militaire zijde niet te klagen.

De weerstand spruit veel voort uit angst voor de indruk die oorlogsvoorbereiding maakt; alsof er iemand ter wereld is, die geloven zou dat Nederland oorlogszuchtig is. Is die angst eenmaal overwonnen dan geloof ik dat we een heel eind verder zijn. Maar om het zover te brengen, is hameren op hetzelfde aambeeld nodig, met de meest mogelijke aandrang en daarom acht ik deze vergadering weer van groot belang.” (Lnt-kol gs VAN ERMEL SCHERER, ORG 1927/1928 p. 277).

Geen militaire, maar regeringszaak!

1929 „De heer DE JONGH [d.i. Maj int DE JONGH] zeide het reeds: tot nu toe is er voor de organisatie der voorbereiding van onze economische weerbaarheid in een toekomstigen crisistijd, voor het stichten van den grondslag waarop moet worden voortgebouwd, nagenoeg niets tot stand gekomen. Het gaat er mee, zoals we in onze geschiedenis zo dikwijls hebben gezien: de nood moet hier hoog stijgen, het gevaar moet acuut worden, eer men volle aandacht schenkt aan de zaken van 's lands welzijn in oorlogstijd. Kenmerkend in dit opzicht is het, dat na al hetgeen we in economisch opzicht in de jaren 1914-1918 aan den lijve hebben ondervonden, niet de *burgerlijke* overheid voor een zo zuiver *algemeen* belang als het hier behandelde het initiatief heeft genomen. Dit moest komen van *militaire* zijde, waar men,

vooral bij de voorbereiding van de verpleging c.a. de nadelen van de in deze bestaande leemte ondervindt." (Lnt-kol art TINBERGEN, ORG 1928/29, p. 249/50).

In 1935 moet in „Krijgswetenschap” opnieuw worden geconstateerd, dat de Regering geen interesse voor een zo belangrijke zaak schijnt te hebben, en dat nog wel met de ervaringen van Duitsland gedurende de Eerste Wereldoorlog, dat toen door de geallieerde blokkade totaal werd uitgehongerd, voor ogen.

Zelfs moet worden geconstateerd, dat bij het Departement van Defensie geen apparaat, dat deze materie behandelt, bestaat.

Alleen de CGS beschikt over een Bureau VOBO (Voorziening Behoeften in Oorlogstijd).

Niet bij CGS maar bij departement

1935 „De leiding van de E.I.V.V. [de naam Oorlogsvoorbereiding is inmiddels veranderd in verdedigingsvoorbereiding] behoort naar mijn bescheiden mening niet te berusten bij den Chef van den Generalen Staf, doch bij den M.v.D.; o.m. omdat deze, in tegenstelling met eerstgenoemde autoriteit, gemakkelijker in overleg kan treden met de overige departementshoofden, terwijl ook de M.v.D. uitsluitend de bevoegdheid heeft om aan verschillende autoriteiten bindende opdrachten te verstrekken." (Maj int DE JONGH, ORG 1934/35, p. 278).

Inmiddels lijdt ook Nederland sinds 1931 (de val van het Pond) onder een zware economische crisis. Mag men eigenlijk wel van een crisis spreken?, wordt in een debat gezegd. Immers door velen wordt tegenwoordig de leer verkondigd, dat wij momenteel niet een crisis beleven, doch een verandering van economische structuur. De maatschappij bevindt zich in een overgangstoestand (ORG 1934/35, p. 100).

Teneinde in Nederland de crisis op te vangen, is een crisiswetgeving ontstaan met uitvoerende organen. Daardoor wordt over veel meer statistische economische gegevens beschikt, dan vroeger het geval was, en deze kunnen van veel waarde zijn bij het treffen van voorbereidingen voor oorlogstijd.

Eindelijk stelt de Ministerraad in 1936 een interdepartementale Commissie voor de Economische Verdedigingsvoorbereiding in. Hiervan maken vanzelfsprekend ook militaire leden, o.a. het Hoofd van genoemd bureau VOBO deel uit (L.O. 1936, no. 231). In Nederlands-Indië wordt een Commissie voor de Staatsmobilisatie ingesteld.

Na W.O. II worden de werkzaamheden der verschillende ministeries op dit gebied gecoördineerd door de Minister van Algemene Zaken (i.c. de Staf voor de Civiele Verdediging).

Gedachten in 1960

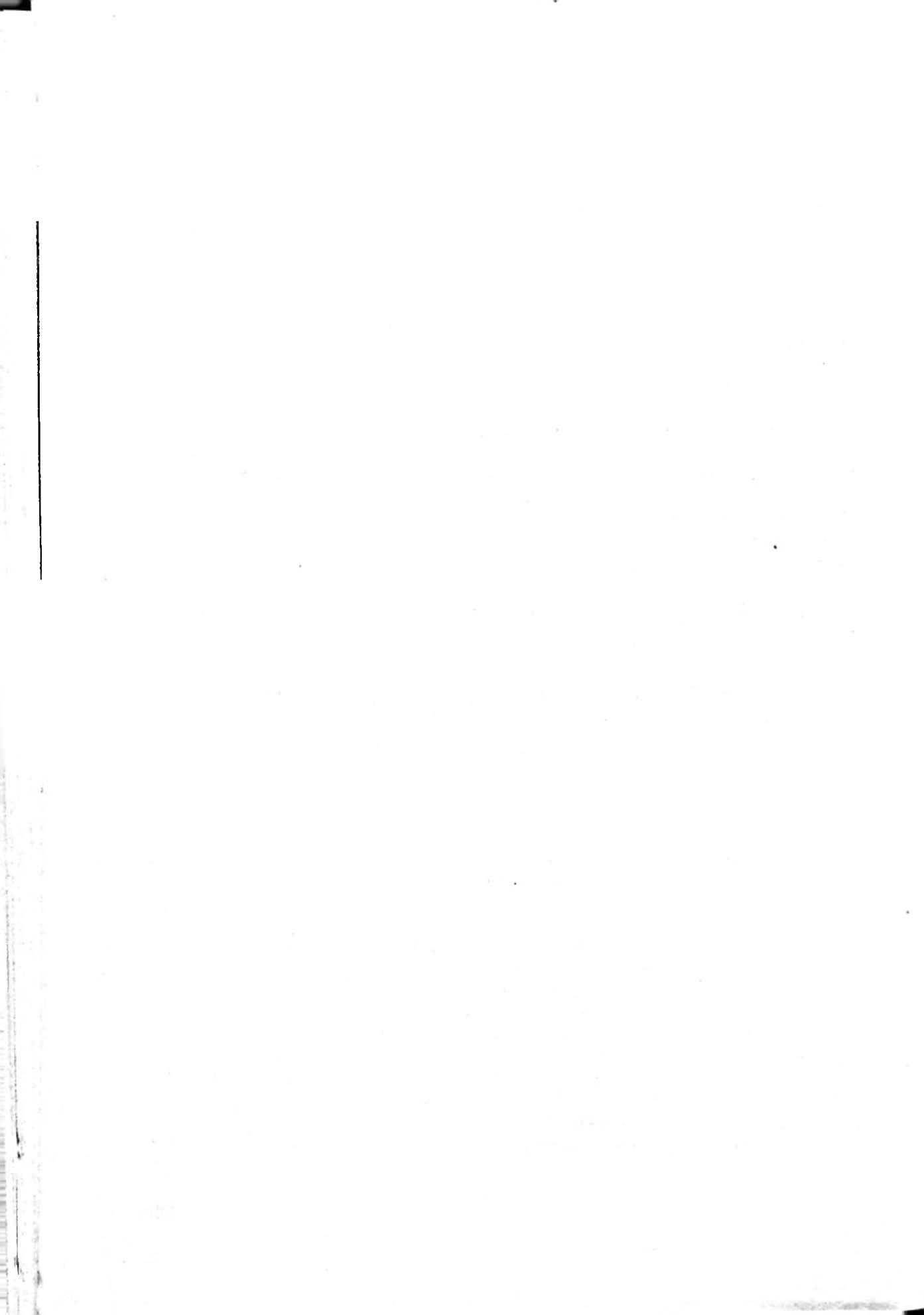
1960 „Ten aanzien van de voedselvoorziening op lange termijn heeft men zich in Nederland geen bijzondere zorgen te maken, aangezien men op dit gebied gedurende de beide wereldoorlogen zoveel ervaring heeft opgedaan, dat men in staat zal zijn zich ook in geheel andere omstandigheden te redden. De te nemen maatregelen, zoals o.a. scheuren van grasland, wijzigingen in de teelt van produkten enz. mogen hier buiten beschouwing blijven.

Materialen-voorziening. In vele opzichten heeft men hier met dezelfde problemen te maken, welke zich bij de voedselvoorziening voordoen. Bestaat er echter in Nederland ten aanzien van de landbouw reeds in vredetijd een ver doorgevoerde organisatie, op industrieel gebied is daarentegen van organisatie weinig sprake. Maatregelen ten aanzien van in-, uit- en doorvoer, hamsteren en prijsbeheersing, inventarisatie, blokkering, spreiding en opslag, distributie en rantsoenering zijn nodig. (. .)

Bij het ontbreken van voorraden zal men op het gebied van de materialen-voorziening er bijzonder naar dienen te streven, voor schaarse artikelen maatregelen op het gebied van blokkering, distributie en rantsoenering te treffen.

De Economische Commissarissen hebben vorderingsbevoegdheid ten aanzien van bijna alle soorten materialen.” (Lnt gen cav b.d. MATHON, Chef Staf Civiele Verdediging, W.J. 1960, p. 212/13).

Deze Economische Commissarissen zijn de vertegenwoordigers van de Minister van Economische Zaken in de provincies.

7. Samenwerking en
Coördinatie van de
Krijgsmachtdelen.
Samenwerking met de
Civiele verdediging

Moesten in Hoofdstuk 1.2 verschillende keren diepgaande meningsverschillen tussen de strijdmachtdelen worden gesignaleerd, er bestond wel degelijk inzicht dat samenwerking en coördinatie en een duidelijk gericht defensiebeleid op lange termijn nodig waren.

Instelling van een permanente raad van verdediging

1903 „Ik acht daarom de instelling van een permanenten Raad van verdediging, uit officieren van land- en zeemacht samengesteld, onmisbaar voor eene goede samenwerking niet alleen, maar ook voor een goede wetgeving voor dit belangrijke onderwerp. De ondervinding heeft geleerd, dat al het werken van bureaux en staven niet voorkomt, dat Ministers hunne eigene denkbeelden vooropstellen en dat het totstandkomen van een geregeld defensie-wezen daardoor voortdurend vertraagd wordt. Men heeft het gezien bij het indienen van de herhaaldelijk door verschillende Ministers gewijzigde vestingwetten, bij de telkens veranderende uitvoering van de vestingwet en bij de achtereenvolgens voorgedragen, onderling zoo verschillende legerwetten. Men zou met dit alles geen 30 jaar bezig zijn geweest – terwijl men nog niet gereed is – wanneer aan een permanent lichaam, slechts aan langzame verandering door verwisseling van leden onderhevig, was opgedragen het plan van de landsverdediging uit te werken en op de hoogte van den tijd te houden. Er zou dan op een vasten grondslag gewerkt en voortgegaan worden, waarbij verwisseling van Ministers van weinig invloed zou zijn.

Zulk een Raad van verdediging zou ook wel bewerken, dat er tusschen zee- en landmacht eenheid en overeenstemming bestond in zaken, waarin die onmisbaar of althans hoogst wenschelijk zijn.” (Vice Adm MAC LEOD, *ORG 1902/03*, p. 735/6).

De Ministers uit die tijd waren uitgesproken vakministers, die over de militaire problemen van hun tijd zeer persoonlijke meningen hadden en niet van plan waren politiek water in hun wijn te doen.

In 1906 werd een Staatscommissie inzake Samenwerking van Land- en Zeemacht ingesteld. Twee jaar later werd een *Raad van Defensie* opgericht. Lid van deze Raad waren o.a. qualitate qua de Chef van de Generale Staf, Commandant Veldleger, Chef Marinestaf, de commandanten van de vier belangrijkste stellingen en vier burgers. In de eerste samenstelling was o.a. de r.k. priester EVERS, die wij in de Geschiedenis van de Vereniging reeds hebben ontmoet, lid, kennelijk voor marinezaken. In jan 1949 werd deze Raad opgeheven. De samenwerking van het Algemeen Hoofdkwartier GS met de Marinestaf, en die in staven van kuststellingen

(een en ander in het bijzonder gedurende de mobilisatie 1914-1918), het onderbrengen van de Hogere Marinekrijgsschool bij zijn oprichting in het gebouw van de Hogere (Landmacht) Krijgsschool hebben de contacten tussen zee- en landstrijdkrachten bevorderd. Maar dit is niets, vergeleken bij de samenhang die tot stand komt, ook met de luchtstrijdkrachten, onder de drang van de oorlogsomstandigheden. Dit geldt in het bijzonder bij amfibische operaties.

De samenhang, gesmeed in de smidse van de oorlog

1947 „Die samenwerking werd geboren onder het vuur van de vijand, bij gemeenschappelijke nederlagen en in gemeenschappelijke nood.

Het slagen van een militaire operatie en zeker van een amfibische operatie hangt af van team-spirit, team-work, waarbij een ieder de taak van de ander weet en ook weet te waarderen en zodra die samenwerking, soms noodgedwongen, moet mankeren, dan komt het slagen van de operatie in gevaar (. .).

Iedere wapen-naijver was verdwenen ten voordele van het algemene doel. De beste man op de juiste plaats, dat was het streven! Het leger was de marine dankbaar voor een goed bombardement, de marine de luchtmacht voor een goede bescherming, de luchtmacht het leger voor een veroverd vliegveld.” (Kap Ltz BAX, ORG 1947/48, p. 35).

De drie factoren van de oorlogvoering

1949 „Hoe vaak niet richten wij het oog alléén op het front ter zee, te land of in de lucht en beschouwen dan als beslissend wat daar op dat moment tegenover elkaar staat aan mensen, materiaal, aan leiding en aan „spirit.’ Dat is éézijdig en geeft dus een onjuist beeld. Soms ook lezen wij, dat de werkelijke maatstaf is: de industriële capaciteit of het bezit aan grondstoffen van de oorlogvoerende landen. Het is dan alleen een strijd van industrie tegen industrie. Ook dat is eenzijdig en dus onjuist.

De eigenlijke oorlogvoering omvat *drie* factoren:

1. de vervaardiging van het materieel en de opleiding van het personeel;
2. het transport van personeel en materieel naar het gevechtsterrein;
3. de actie aan het front, óók in de lucht.

Of, wil men het in klein tactisch verband zien: het depot, de verbindingsweg en de opererende gevechtsgroep. Het is het *smeden van het wapen*, het *brengen van dat wapen* naar de *plaats waar wij het gebruiken willen* en het *gebruik zelf*.

Deze drie factoren zijn de schakels van de ketting. Gezamenlijk kunnen zij tot succes leiden en voor succes zijn zij alle drie nodig. Als er één factor ontbreekt is succes uitgesloten.

En als één factor niet in de juiste verhouding staat tot de beide andere, dan wordt die oorlog niet efficiënt gevoerd; is dat verschil te groot, dan zal *toch* de

HOOFDSTUK 7

gezamenlijke inspanning niet tot succes kunnen leiden." (Kap Ltz Koudijs, ORG 1948/49, p. 89).

Na W.O. II ontstonden, ook in het buitenland, tendensen tot vervagen van de grenzen der strijdmachtdelen.

1952 „De officieren van de zee-, land- en luchtmachten moeten een duidelijk begrip hebben van het optreden van alle delen der krijgsmacht. Dit geldt vooral voor de hogere officieren, terwijl naar mijn mening in de toekomst vlag- en opperofficieren slechts voor hun hoge rangen in aanmerking mogen komen, wanneer de andere delen der krijgsmacht dan waartoe zij zelf behoren, voor hen geen gesloten boeken meer zijn. Zij immers, die tot de allerhoogste functies geroepen zullen worden, moeten in staat zijn hun politieke chefs, de regeringen, te adviseren over gebruik, samenstelling en opbouw der strijdkrachten, en wat heel voornaam is, over de verdeling der begrotingsgelden over de verschillende militaire begrotingen (. . .) Alleen aan hun eigen krijgsmachtdelen denkende generaals en admiraals openen de weg naar onderlinge wedijver en concurrentie en krijgen te zeer de neiging om de belangen van een deel der krijgsmacht te stellen boven die van het geheel, boven de grote zaak waar het om gaat." (Gen Mr KRULS, ORG 1951/52, p. 81).

In 1951 werd het *Defensie Studie Centrum* opgericht, dat als doelstelling o.a. heeft: nauw contact te leggen tussen allen, betrokken bij de landsdefensie in de ruimste zin, en dat door zijn werk bijdraagt tot het vergroten van de bekendheid met het werk, dat in de belendende krijgsmachtpercelen geschiedt.

Het doornige pad van de coördinatie

1955 „Bij het doen van de voorstellen, die hebben geleid tot de oprichting van het Defensie Studie Centrum heb ik (. . .) van de aanvang af voor ogen gehad dit tevens te doen werkzaam zijn ter voorziening in de behoeften, [nl. het oprichten van een Krijgsmachtstudiecentrum] die Generaal MATHON hedenavond zo uitnemend heeft uiteengezet. Ik stelde daartoe aan de Minister voor het D.S.C. en de Krijgs- c.q. Stafscholen van de drie krijgsmachtdelen in één gebouw te plaatsen en de Directeur van eerstbedoeld centrum een zodanige coördinerende bevoegdheid toe te kennen als nodig was voor de behandeling van interservice aangelegenheden. Deze bevoegdheid werd echter niet verleend, de Marine hield zich volstrekt afzijdig, de drie overige inrichtingen kwamen aanvankelijk in één gebouw, doch ruimtegebrek deed de Luchtmachtstafschool naar elders vertrekken. Over bleef slechts een gemeenschappelijke bibliotheek van de drie bedoelde inrichtingen en hieruit heeft de Luchtmachtstafschool kort geleden haar boeken teruggenomen, zodat het resultaat van een praktische poging op de weg door Generaal MATHON aangewezen, wel bijzonder mager is geweest.

Dit mag echter niet afschrikken, doch toont dat de geesten nog rijp moeten worden gemaakt.

Erger zou ik het vinden, indien men voor de toekomst de weg naar samenwerking zou barricaderen, zoals het geval zou zijn indien de dagbladpers juist heeft gemeld, dat de Marine zich bij de voorgenomen stichting van een gemeenschappelijk gebouw voor de genoemde instellingen van hogere vorming, opnieuw zou afzijdig houden. Ik zou dit niet alleen een ernstig nadeel achten voor de hogere vorming van de Marine-officieren, maar in niet mindere mate voor die van de officieren der andere krijgsmachtonderdelen. Het is in dit opzicht wellicht een geluk, dat de bouwvergunning nog is aangehouden en er dus nog gelegenheid is hierop terug te komen." (Lnt Gen b.d. CALMEIJER, Voorzitter, ORG 1955/56, p. 34).

Coördinatie van oefeningen der strijdmacht delen en civiele verdediging nodig.

1957 „Van zeer groot nadeel is evenwel de omstandigheid, dat er in Nederland geen centrale instantie is, die volledig op de hoogte is met de geplande oefeningen, in en buiten NAVO-verband, van de organen der civiele verdediging en die der strijdkrachten, laat staan een instantie welke in staat is om de oefeningen te coördineren en omtrent de uitvoering en deelname de nodige aanbevelingen te doen c.q. richtlijnen te verstrekken (. .).

Het verdient dan ook alle aanbeveling een centrale instantie in het leven te roepen, die:

- a. tijdig een volledig inzicht verkrijgt van alle geplande oefeningen zowel in het kader der civiele verdediging als van de strijdkrachten, zowel in NAVO als in nationaal verband;
- b. de bevoegdheid bezit, omtrent de deelname van bepaalde civiele diensten en strijdkrachten aan gezamenlijke oefeningen, aanbevelingen te doen;
- c. een gezamenlijk oefeningsprogramma en gezamenlijke oefeningen kan – eventueel doen – ontwerpen;
- d. de ervaring, opgedaan bij en de conclusie getrokken uit de oefeningen, op overzichtelijke wijze vastlegt en deze alle daarvoor in aanmerking komende autoriteiten toezendt.

Deze „centrale oefenstaf” moet uiteraard over een door de Regering verleende autoriteit beschikken, wil zij aan haar doel beantwoorden. Zij zou bijvoorbeeld een algemene instructie kunnen ontvangen van de Algemene Verdedigingsraad en dit college omtrent het te voeren oefeningsbeleid geregeld kunnen adviseren. Een nauw contact met de Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding is uiteraard geboden (. .).

Ik stel mij voor dat deze oefenstaf een vaste kern moet bezitten van permanente leden van de meest bij gezamenlijke oefeningen betrokken diensten der civiele verdediging en van de drie weermachtsonderdelen. Deze kern

HOOFDSTUK 7

moet beperkt blijven, de taak van de permanente leden kan echter naar mijn mening niet vervuld worden als „nevenfunctie.” (Kol gs J. J. SMIT, ORG 1957/58, p. 19).

De Algemene Verdedigingsraad is een der vaste colleges uit de Ministerraad, gevormd door Minister-President, Vice-Minister-President en vijf Ministers; de Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding is een adviescommissie van die Raad op het gebied van de verdediging in de civiele sector.

Na W.O. II is in de Nederlandse militaire taal het begrip „inter-service” in gebruik gekomen. Het Comité Verenigde Chefs van Staven, Defensieraad, Personeelraad, Materieelraad, Financiële Raad, Defensiestudiecentrum, Codificatiebureau Materieel Krijgsmacht, Technisch Documentatie- en Informatiecentrum, Commissies en bureaux werkzaam op het gebied van de verbindingen en electronica zijn de instanties en organen, de een op hoog niveau, de ander in een speciale sektor, die de samenwerking der strijdmachtdelen moeten verzorgen.

Na-mijmeringen

De laatste decennia van de vorige eeuw en de jaren tot W.O. I toe, worden in de geschiedenisboeken algemeen gewraakt als een periode van zelfgenoegzaamheid.

Dat kan allemaal best waar zijn, maar het staat vast, dat men in „Krijgswetenschap” aan die zelfgenoegzaamheid niet heeft geleden.

Integendeel: er blijkt een critische geest te bestaan, een weerstand tegen het passief aanvaarden van bestaande toestanden en tegen het regeringsbeleid op militair gebied. En dit, terwijl een officierskorps, primair bestemd voor het handhaven van de bestaande orde en daardoor van nature van behoudende inslag, niet spoedig komt tot openlijke bespreking van hetgeen het niet juist acht, en dit zeker niet in de vorige eeuw.

Na een aanvankelijke, alleszins te begrijpen, weifeling, hebben regering en legerleiding enerzijds, en „Krijgswetenschap” anderzijds elkaar gevonden. Gaat men de loopbaan der prominente figuren-non-conformisten, hetzij spreker, hetzij bestuurslid, na, dan blijkt duidelijk dat zij door hun activiteiten geenszins geschaad zijn in hun loopbaan. Men zou eerder zeggen: integendeel, want de meeste in de Vereniging op de voorgrond tredende figuren brachten het tot de hoogste functies.

Begin en slot der voordrachten hebben in de loop van de tijd verandering ondergaan.

Aanvankelijk constateert men in de tekst veel „aarzelingen om het podium te betreden”; wat later „veel dank voor de vererende uitnodiging” van het Bestuur, en „inroepen van toegenheid”. Na 1900 heeft men, althans volgens de verslagen, geen last meer van die complexen.

Tot ver voorbij de eeuwwisseling worden voordrachten dikwijls besloten met peroraties, waarin Vorstenhuis en Vaderland een belangrijke rol spelen. In de tegenwoordige nuchtere tijden worden zij niet meer uitgesproken. En de altijd kibbelende en critiserende democratie, alsook de aan gallische kolieken lijdende NAVO zijn nauwelijks onderwerpen, die tot oratorisch vuurwerk vermogen te inspireren.

Maar overigens zijn de voordrachten in doorsnee zeer zakelijk en concreet. De militaire spreker bemint de rechtlijnigheid. Hij verliest zich niet in fantasieën, maar begroot (vooral in de vorige eeuw) zo mogelijk de financiële konsekventies van wat hij voorstelt.

Uit verschillende voordrachten vóór W.O. I gehouden, komt een sociale bewogenheid naar voren: ergernis over het feit, dat de meer gefortuneerde zich een plaatsvervanger kan aanmeten, over de slechte legering van de

troep, over de positie van de onderofficier. De houding was misschien wat vaderlijk en neerbuigend, en mede ingegeven door het daarmee verbonden, zakelijke belang van de strijdkrachten, maar zij verdient daarom niet minder waardering. En zulks temeer, omdat de eigen benarde omstandigheden, waaronder het officierskorps moest leven, als gevolg van slechte salariëring en zo mogelijk nog slechtere bevordering, in „Krijgswetenschap” vrijwel niet ter sprake is gebracht.

Meermalen komen aan de orde de houding van het Nederlandse volk ten opzichte van de strijdkrachten.

Booms heeft het over de „historische traagheid van ons volk inzake de landsverdediging” (VERSL 1890/91, p. 21). Maar VAN DAM VAN ISSELT SR., een enthousiasteling voor een algemene volksbewapening en ervan uitgaande, dat iedereen even warm liep voor de zaak, die hij met zoveel vuur voorstond, als hijzelf, wijst op „de geweldige latente krachten, die daar sluimeren in ons volk” en beweert „dat slechts een hand nodig zou zijn om ze vrij te maken” (VERSL 1894/95, p. 335).

Maar als men de trage gang van zaken ziet in de verbetering der strijdkrachten, van het midden der vorige eeuw af, dan kan men een gevoel van wrevel niet onderdrukken. Men behoeft maar te denken aan de slakken-gang in de afschaffing van de plaatsvervangende, in de verbetering van het militaire straf- en tuchtrecht, en aan de wijze, waarop de, op een na belangrijkste, koloniale mogendheid ter wereld zich afmaakt van de verdediging van Nederlands-Indië. Er lijkt dan eerder naast hand-, ook voetwerk nodig om de, door VAN ISSELT gesignaleerde, sluimerende krachten tot leven te wekken.

Het, achteraf onbegrijpelijke, wonder dat Nederland in 1867, in de periode van de pangermanistische stromingen na de Frans-Duitse oorlog, in het tijdvak 1914-18 niet in een oorlog is geraakt, heeft er toe geleid, dat het belang van een defensie niet werd ingezien.

Eerst een vijandelijke bezetting deed de latente krachten ontwaken.

Zeer duidelijk blijkt de overheersende invloed van een overwinnend leger op de gedachten op strategisch en tactisch gebied, een invloed, ver buiten de eigen grenzen reikende. Werden ten tijde van de oprichting der Vereniging nog de napoleontische oorlogen uitgebreid bestudeerd, na 1872 is het in Nederland alles Duits, en na W.O. I alles Frans wat de militaire klok slaat. En na 1945 . . .

Het valt op, dat, zodra nieuwe technische vindingen, die betekenis voor de militaire wetenschappen lijken te hebben, zijn ontwikkeld „Krijgswetenschap” spoedig daarna haar leden inlicht. Zo wordt in 1873, na een eerste gebruik van mitrailleurs in de Frans-Duitse oorlog, de vraag besproken of invoering in Nederland nodig is. In 1898 wordt de eerste radioverbinding over het Kanaal tot stand gebracht, en datzelfde jaar laat het Bestuur, dat

blijkbaar in die nieuwigheid perspectief zag, een voordracht over de radiotelegrafie houden. Zoals vroeger gemeld: de eerste voordracht na W.O. II heeft de atoombom tot onderwerp.

Een verrijking van het programma vormt het binnen de informatie betrekken van militair-sociologische onderwerpen.

Verschillende voordrachten uit de vorige eeuw beginnen met een uitgebreide historische inleiding; Xenophon en Tacitus laat men dan niet op de boekenplank staan.

Wie in de collectie Verslagen en Organen naar humorbloempjes zoekt, komt slechts met een mager tuiltje thuis. Wie aan dit plukken behoefte heeft, kan zich beperken tot de voordrachten op militair-geneeskundig gebied: de militaire medici strooien hier en daar (meer dan anderen) wat attisch zout in hun voordrachten.

Terwijl de Duitse VON LÖBELL's Jahresberichte reeds meer dan dertig jaar niet meer uitgegeven worden, verschijnen de Wetenschappelijke Jaarberichten, die zoals eerder werd verteld, zijn geïnspireerd op (bepaald geen copie van) bovengenoemde Jahresberichte nog steeds.

Voor zover ons bekend, bestaat in het buitenland geen uitgaaf, die met het Wetenschappelijk Jaarbericht kan worden vergeleken.

Dat „Krijgswetenschap” er in slaagt in een zo klein taalareaal als het Nederlandse, jaarlijks deze uitgaaf tot stand te brengen, is een prestatie die met gerechtvaardigde trots kan worden vermeld. Hieraan moet worden toegevoegd, dat voor het totstandkomen van de Jaarberichten de Directeuren en docenten van de Hogere Krijgsschool, (en later de Stafscholen van de KM en de KLu), steeds een belangrijk deel van het benodigde werk verzet hebben.

Ook voor het houden van voordrachten is de steun van de Hogere Krijgsschool en later van de Stafscholen zeer groot geweest. Onder degenen, die bijdragen hebben geleverd tot het werk van „Krijgswetenschap” zijn de generalestaf-officieren verreweg het sterkste vertegenwoordigd.

Vóór 1940 worden de vraagstukken voor wat de landstrijdkrachten betreft vrijwel alleen nationaal gezien, ofschoon, zoals hiervoor vermeld werd, sommigen wel betogen, dat het deelnemen aan de Volkenbond een principieel andere opzet van de landsverdediging vereist.

De Koninklijke Marine geeft in de beschouwingen van zijn vertegenwoordigers, duidelijk blijk van een geografisch meer wijde visie. Na 1918 wordt van K.N.I.L.-zijde weldra ook Japan in de overwegingen betrokken.

W.O. II geeft een totale ommekeer: West-Europa, de Atlantische Oceaan, soms de Noordpool worden in de beschouwingen opgenomen.

Een van de bases, waarvan bij de oprichting van de Vereniging werd uitgegaan, n.l. het geven van voorlichting op militair gebied aan de Nederlandse burger, is niet tot zijn recht gekomen. Daarvoor heeft zich „Krijgs-

wetenschap" te vaktechnisch ontwikkeld. Maar indirect, via de dagbladen en periodieken wordt aan de, in de Vereniging ontwikkelde, ideeën meer bekendheid gegeven. In vroeger jaren wordt meermalen goede samenwerking met de pers extra vermeld.

Het contact met de burgermaatschappij heeft zich na 1945 op andere wijze ontwikkeld, nl. via de vraagstukken van de totale oorlogvoering en van de civiele defensie. In de werkprogramma's en W.Jn van de laatste jaren is dit duidelijk merkbaar.

Ofschoon nog ruimte aanwezig is voor wensen en critiek op de tegenwoordige situatie (de Defensienota 1964 bagatelliseert de moeilijkheden bepaald niet), zo lijkt, de honderd jaren van het bestaan van „Krijgswetenschap" overziende, geen reden voor heimwee naar het verleden. Indien er al een verlies van het spectaculaire facet van de Krijgsmacht bestaat – en zelfs dat is discutabel –, dan wordt dit ruimschoots gecompenseerd door een vooruitgang op alle andere gebieden: organisatie, opleidingen, materieel, interne verhoudingen, promotie, personeelszorg, salariering. Neen: er is geen paradijs verloren.

Eerder moet men waardering hebben voor de velen, die in vroegere tijden zich zozeer hebben ingespannen voor een krijgsmacht met zo weinig ontwikkelingsmogelijkheden, en die daaraan niettemin, de publicaties van „Krijgswetenschap" bewijzen het, hun capaciteiten, hun werkkraft en hun hart hebben gegeven.

De ontwikkeling der Krijgswetenschappen heeft een grotere specialisering meegebracht. Dit stelt aan het debat hogere eisen; immers het vereist een grotere detailkennis en verzwaart de polemieken.

Naast haar belangrijke informatieve taak, scheidt „Krijgswetenschap" nog steeds de gelegenheid om gedachten over militaire onderwerpen uit te dragen, daarbij anderen de mogelijkheid biedende hun mening daartegenover te stellen, hetgeen, blijkens de praktijk, dikwijls later ook geschiedt in militaire tijdschriften.

De publicaties van „Krijgswetenschap", tijdschriftartikelen, en ook de Handelingen van de Staten-Generaal bewijzen, hoe de Vereniging in de honderd jaar van haar bestaan, de gedachten over militaire en daarmee verwante vraagstukken heeft weten te initiëren en er in is geslaagd daaraan een denkbasis te geven.

